

**KIRGIZ ŞAİR ARSTANBEK BUYLAŞ UULU'NUN
ŞİİRLERİNDE MUHTEVA**

Nurşaadet CİHANGİR

**2020
YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI**

**Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KUNDAKCI**

**KIRGIZ ŞAİR ARSTANBEK BUYLAŞ UULU'NUN
ŞİİRLERİNDE MUHTEVA**

Nurşaadet CİHANGİR

**T.C.
Karabük Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında
Yüksek Lisans Tezi
Olarak Hazırlanmıştır**

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KUNDAKCI

**KARABÜK
Haziran 2020**

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	3
DOĞRULUK BEYANI	4
ÖNSÖZ	5
ÖZ.....	8
ABSTRACT.....	9
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	10
ARCHIVE RECORD INFORMATION	11
KISALTMALAR	12
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ	13
ARAŞTIRMANIN KONUSU	14
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	14
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	14
ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM	14
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER	15
BİRİNCİ BÖLÜM	16
KIRGIZLAR	16
1.1. Kırgız Adı.....	16
1.2. Kırgızların Siyasi Tarihi.....	17
1.2.1. Çarlık Rusya Döneminde Kırgızlar	20
1.2.2. Sovyet Rusya Döneminde Kırgızlar.....	21
1.2.3. Bağımsız Kırgızistan Cumhuriyeti	23
1.3. Ekonomi	23
1.4. Dini İnanç.....	24
1.5. Kırgızlarda Sosyal Yaşam	24
İKİNCİ BÖLÜM.....	26
KIRGIZ DİLİ VE KIRGIZ SÖZLÜ KÜLTÜR GELENEĞİ	26
2.1. Kırgız Türkçesi.....	26

2.2. Kırgız Sözlü Kültür Geleneği.....	27
2.3. Kırgızlarda Akınlık Geleneği.....	33
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	37
ARSTANBEK BUYLAŞ ULUU'NUN HAYATI, EBEBİ ŞAHSİYETİ VE	
ŞİİRLERİNDE MUHTEVA	37
3.1. Hayatı ve Edebi Şahsiyeti.....	37
3.2. Arstanbek Buylaş Uulu'nun Şiirlerinde Muhteva	44
3.2.1. Tarihi ve Sosyal Olaylar	45
3.2.1.1. Hokant Hanlığı Dönemi	45
3.2.1.2. Boylar Arasındaki Mücadeleler	50
3.2.1.3. Çarlık Rusya İşgali Dönemi.....	54
3.2.1.4.Zamane ve Gelenek	67
3.2.1.5. Tarihi Şahsiyetler	76
3.2.2. Din.....	88
3.2.2.1. Allah İnancı.....	93
3.2.2.2. Helal - Haram.....	98
3.2.2.3. Kıyamet.....	100
3.2.2.4. Dua – Beddua	102
3.2.3. Halk ve Milli Birlik Fikri.....	105
3.2.4. Ölüm	114
3.2.5. Mekân Tasviri.....	123
3.2.6. Zenginlik – Fakirlik.....	135
3.2.7. Toplumsal Aksaklıklar ve Buna İlişkin Bazı Değerlendirmeler	143
3.2.8. Kadın	150
3.2.9. Aile Fertleri.....	163
3.2.10. Arstanbek Şiirinde Şairlik, Şiir ve Söz.....	166
3.2.11. Edebî Şahsiyetler	178
SONUÇ	190
KAYNAKÇA.....	192
EKLER	196
ÖZGEÇMİŞ	244

TEZ ONAY SAYFASI

Nurşaadet CİHANGİR tarafından hazırlanan “KIRGIZ ŞAİR ARSTANBEK BUYLAŞ UULU’NUN ŞİİRLERİNDE MUHTEVA” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KUNDAKCI
Tez Danışmanı, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği ile Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.16/06/2020

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu) İmzası

Başkan : Doç. Dr. Enver KAPAĞAN (KBU)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KUNDAKCI (KBU)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Kerim TUZCU (SİÜ)

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Hasan SOLMAZ
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yaptığımı beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Nurşaaadet CİHANGİR

İmza :

ÖNSÖZ

Asırlardan beri Türk boylarına ev sahipliği yapan Türkistan coğrafyasında, adından en çok söz ettiren boylardan biri Kırgızlardır. Kırgızlar bu toprakları yurt edindikleri günden itibaren cesaretleri, askeri alandaki yetkinlikleri ve hürriyetlerine olan düşkünlükleriyle ön plana çıkmışlardır. Kırgızların bu coğrafyada hem bağımsız hem de çeşitli yönetimlere tabi olarak devam ettirdikleri yaşamları boyunca gelişen olayların takibi oldukça zordur. Yaşanan olayların yazıya aktarılmadan halkın dilinde nesilden nesile aktarılması Kırgızların bu topraklardaki faaliyetlerinin bir kısmının bugün bilinmemesine neden olmuştur. Ayrıca yakın tarihlerde yaşanan Rus işgali ile Türkistan coğrafyasında Kırgızlara ve diğer Türk boylarına ait bilgilerin yok edilmeye çalışılması da Kırgızlara dair bilgilerin karanlıkta kalmasına neden olan faktörlerdendir. Özellikle Sovyet Rusya yönetiminde, Sovyetlerden önceki Kırgız yazılı ve sözlü kaynaklarının yok edilmeye çalışılmasıyla Kırgızların milli kimliğinin yok edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla yapılan faaliyetler biri de Sovyetler dönemi öncesinde şiirleri bulunan kimi şairlerin halka ulaşması ve eserlerinin basılması yasaklanmıştır. Bu çalışmada şiirlerinin muhteva incelemesi yapılması amaçlanan Kırgız şair, Arstanbek de şiirleri yasaklanan şairlerdendir. Bu çalışmada, edebiyat devrin aynasıdır anlayışıyla değerlendirilen Arstanbek'in şiirleri, Kırgız tarihinin en çarpıcı yıllarına dair bilgileri barındırmaktadır. Hokant Hanlığı döneminde yaşanan zorluklar, boylar arası mücadeleler, Rus işgali ve sonrasında yaşananlara dair barındırdıklarıyla Arstanbek şiirleri, döneme ışık tutmaktadır. Sözlerinin tesiri sebebiyle kendi döneminde susturulmak istenen şairin şiirleri de ölümünden sonra Sovyet yönetimi tarafından yasaklanmıştır.

Kırgız sözlü edebiyat geleneğinin 19. yüzyıldaki temsilcilerinden olan şair Arstanbek Buylaş Uulu, Kırgızların Hokant Hanlığı yönetiminde olduğu 1824 yılında hayata gözlerini açmıştır. Hokant Hanlığı döneminde başlayan ömrünün son yıllarını Rusların Kırgız topraklarını işgal ettiği yıllarda geçirmiştir. Bu iki dönem arasında yaşayan şair, bulunduğu toplumun yaşadığı birçok olayı şiirlerinde dile getirmiştir.

Yaşadığı dönem ile geçmiş ve gelecek arasında bağlantılar kuran şair, toplumun yaşadığı zor zamanlardan kurtulması için tavsiyelerde bulunmuş ve sorunlara çözüm üretmeye çalışmıştır. Halkı yaşanan ve yaşanacak olumsuz durumlara karşı uyarılmış ve birlik olmaya davet etmiştir. Kırgız sözlü edebiyat geleneğinin şiir türlerinden örnekler veren şair toplumsal konuların yanında bireysel konulara da yer vermiştir. Tarihi birçok hadiseye yer verdiği şiirlerinde Hokant Hanlığı'nın baskılarına da Rus işgaline de karşı olduğu açıkça görülen şair, fikirlerini söylemekten çekinmemiş; karşı olduğu durumları cesaretle dile getirmiştir. İleri görüşlü kişiliği, yön gösterici tavrıyla toplumunun saygısını kazanan şair, 1878 yılında vefat etmiştir.

Arstanbek şiirlerinin muhteva incelemesinin yapıldığı bu tez çalışması üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Kırgız adı, tarihi, ekonomisi, sosyal yaşamı ve dini inançları üzerinde durulmuştur. Bu şekilde şairin şiirlerindeki muhtevanın dönem ile ilgisinin açığa çıkması ve şiirlerin dönem üzerinden değerlendirilmesi amaçlanmıştır. İkinci bölümde Kırgız dili, Kırgız sözlü edebiyat geleneği ve akınlık geleneği üzerinde durulmuştur. Bu bölüm ile sözlü edebiyat geleneğinin icracılarından olan şairin şiirlerinin üzerine kurulduğu geleneğin anlaşılması amaçlanmıştır. Üçüncü bölümde iki ana başlık verilmiştir. Birinci başlıkta şairin hayatı ve edebi şahsiyeti üzerinde durulmuştur. İkinci başlıkta şairin şiirlerindeki muhteva değerlendirilmiştir. Üçüncü bölümün ikinci ana başlığında değerlendirilen muhteva, başlıklar halinde tek tek ele alınan konular üzerinden verilmiştir. “Tarihi ve Sosyal Olaylar” ve “Din” konuları kapsam genişliği sebebiyle alt başlıklar şeklinde ele alınmıştır.

Bu çalışmada değerlendirilen Arstanbek şiirlerinin alındığı temel kaynak, Batıma Kebekova tarafından 1994 yılında hazırlanmıştır. Batıma Kebekova'nın eserinde yer alan şiirler, Kabay Abdırhman Uulu tarafından derlenmiştir. Kabay Abdırhman Uulu'nun Ruslar tarafından öldürülmesi ve Arstanbek şiirlerinin Türkistan coğrafyasında yasaklanması üzerine uzun yıllar toprak altında saklanan şiirler, 1992 yılında bulunmuştur. Çalışmamızda değerlendirilmek amacıyla Batıma Kebekova'nın 1994 tarihli eserinden alınan şiir örneklerinin orijinal halinin transkripsiyonu, Türkiye Türkçesine aktarılmış halinin sol tarafında kalacak şekilde italik olarak verilmiştir. Çalışmada Kebekova'nın eseri dışında Arstanbek'in şiirlerinin bulunduğu farklı kaynaklardan da yararlanılmıştır.

Bu çalışmayı yaptığım sırada fikirleriyle bana yol gösteren, birçok konuda bakış aımı değiştiren kıymetli hocam Doç. Dr. Enver KAPAĞAN'a ve çalışmamın başından sonuna kadar ihtiyaç duyduğum her an yanımda olan, engin bilgileri ve samimi tavrıyla bana ışık tutan değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KUNDAKCI'ya teşekkür ederim.

ÖZ

Kırgızların Hokant Hanlığı döneminde ve Çarlık Rusya işgalinde yaşadıkları olaylar, Kırgız halk şiirinde yer almaktadır. Elllerinde komuzlarıyla bütün Kırgız coğrafyasını dolaşan Kırgız halk şairleri yaşadıkları dönemde şahit oldukları, olumlu ve olumsuz pek çok olayı şiirlerine taşımışlardır. Kırgız tarihinde Hokant Hanlığı döneminin kapanıp Rus işgali döneminin başladığı 19. yüzyılda yaşamış olan Arstanbek, Kırgız sözlü edebiyat geleneğinin en önemli temsilcilerindendir. Kırgız topraklarını dolaşıp sanatını icra eden şair, kendi dönemini bir ayna gibi yansıtmıştır. Hokant Hanlığı'nın baskılarını, boylar arasında yaşanan mücadeleleri ve Rus işgaline dair tanık olduğu her şeyi şiirlerine taşımıştır.

Kırgız şair Arstanbek, şiirlerinde Rus işgalini önceden bildiren öngörülerini, işgal dönemini ve işgalden sonrasına dair fikirlerini ifade etmiştir. Rus işgali ile Kırgız topraklarında yaşanan siyasi, sosyal, ekonomik, dini ve kültürel alanlarda yaşanan bütün değişimleri şiirlerinde bildirmiştir. Hokant Hanlığı'nın baskıcı yönetiminin ardından Kırgızların, Rus politikalarıyla sindirilip yok edilmeye çalışıldığını anlatmıştır. Halka düştüğü bu zor durumdan kurtulması için çözüm yolları sunan şair, onlara kahramanlıklarla dolu köklü geleneklerine bağlanıp birlik olmalarını tavsiye etmiştir.

Arstanbek şiirlerinde muhtevanın incelenmesi amacıyla hazırlanan bu çalışmada, muhteva ana başlıklar halinde verilmiştir. Verilen başlıklardan kapsamlarının genişliği sebebiyle “Tarihi ve Sosyal Olaylar” ve “Din” konuları alt başlıklara ayrılarak verilmiştir. Belirlenen her konu başlığı, şairin şiirlerinden verilen örneklerden hareketle ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Değerlendirmeler sonucunda şairin şiirlerinde ağırlıklı olarak kendi döneminde yaşanan olaylara ve çeşitli bireysel konulara yer verildiği görülmüştür. Şair, dönemini yansıtırken yaşanan olayları bütün ayrıntılarıyla şiirlerine işlemiştir.

Anahtar Kelimeler: Kırgız Edebiyatı; Arstanbek Buylaş Uulu; şair; şiir; muhteva

ABSTRACT

The events Kyrgyz experienced during the Hokant Khanate and during the occupation of Tsarist Russia are included in the Kyrgyz folk poetry. The Kyrgyz folk poets, who traveled all the Kyrgyz geography with their lute in their hands, carried many positive and negative events they witnessed at period their lives to their poems. Arstanbek, who lived in the 19th century when the Hokant Khanate period closed and the Russian occupation period started in the history of Kyrgyz, is one of the most important representatives of the Kyrgyz oral literary tradition. The poet, who traveled the Kyrgyz land and performed her art, it was reflected her to own period like a mirror. He brought the pressures of the Hokant Khanate, the struggles between the tribes and everything he witnessed about the Russian occupation into his poems.

Kyrgyz poet Arstanbek expressed his predictions, the period of occupation and his post-invasion, which foretells the Russian occupation in his poems. He reported all the changes in the political, social, economic, religious and cultural fields in the Kyrgyz territory with the Russian occupation in his poems. He explained that after the oppressive rule of the Hokant Khanate, Kyrgyz were tried to be digested and destroyed by Russian policies. The poet, who offered solutions to get rid of this difficult situation that he fell to the people, advised them to connect with their deep-rooted traditions full of heroism and to unite.

In this study, which was prepared for the purpose of analyzing the content in Arstanbek poems, the content is given as main titles. Due to the wide scope of the titles given, the topics “Historical and Social Events” and “Religion” were divided into sub-titles. Each determined topic title was evaluated separately based on the examples given from the poet's poems. As a result of the evaluations, it has been observed that the poet's poems mainly include the events that took place in his own period and various individual subjects. While the poet reflected his period, he embraced the events that took place in all his poems.

Keywords: Kyrgyz literature; Arstanbek Buylaş Uulu; poet; poem; content

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Kırgız Şair Arstanbek Buylaş Uulu'nun Şiirlerinde Muhteva
Tezin Yazarı	Nurşadet CİHANGİR
Tezin Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KUNDAKCI
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	16.06.2020
Tezin Alanı	Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	244
Anahtar Kelimeler	Kırgız Edebiyatı; Arstanbek Buylaş Uulu; şair; şiir; muhteva

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	Content in the Poems of the Kyrgyz Poet Arstanbek Buylaş Uulu
Author of the Thesis	Nurşaadet CİHANGİR
Advisor of the Thesis	Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KUNDAKCI
Status of the Thesis	Master
Date of the Thesis	16.06.2020
Field of the Thesis	Department of Turkish Language and Literature
Place of the Thesis	KBU/LEE
Total Page Number	244
Keywords	Kyrgyz Literature; Arstanbek Buylaş Uulu; poet; poem; content

KISALTMALAR

akt.	: Aktaran
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
MÖ	: Milattan Önce
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
vb.	: ve benzeri
vd.	: vediğerleri
vs.	: vesaire

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

Kırgız-Kiril	Latin	Kırgız-Kiril	Latin
А а	A a	Оо	O o
Э э	Ä ä	Ө ө	Ö ö
Б б	B b	П п	P p
Ж ж	C c	Р р	R r
Ч ч	Ç ç	С с	S s
Д д	D d	Ш ш	Ş ş
Е е	E e	Щ щ	Şç
Ф ф	F f	Т т	T t
Г г	G g	Ц ц	Ts ts
Х х	H h	У у	U u – (U)w
Ы ы	I i	Ү ү	Ü ü
И и	İ i	В в	V v
К к	K k	Й й	Y y
Л л	L l	Я я	Ya ya
М м	M m	Ю ю	Yu yu
Н н	N n	З з	Z z
Ң ң	Ñ ñ		

ARAŞTIRMANIN KONUSU

AraŐtirmanın konusu, Kırgız sözlü edebiyat geleneğinin 19. yüzyılda yaşamış temsilcilerinden olan Arstanbek Buyla Uulu'nun Şiirlerinde yer alan muhtevadır. Şairin yaşadığı dönem, dönemde temsilciliğini yaptığı edebi akım ve Şahsi yaşamının Şiirlerine yansımalarıyla oluşan muhtevanın belirlenmesi ve incelenmesidir. Bu çalışmadan önce birkaç çalışmaya konu olan Arstanbek Şiirleri muhteva bakımından ele alınarak incelenmiŐtir. Bu çalışmada Şairin Şiirlerinde yer alan muhtevanın çok yönlü ve bütüncül açılardan incelenmesi amaçlanmaktadır.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu araŐtirmanın amacı Kırgız Şair Arstanbek'in Şiirlerinde muhtevanın tespit edilmesidir. Kırgız tarihinin dönüm noktası denebilecek bir dönemde yaşayan Şair, Şahit olduğı sosyal, siyasi ve ekonomik alanlardaki bütün olayları Şiirlerine taşıyarak kendi döneminin aydınlatılmasını ve yaşananların bugüne aktarılmasını sağlamıştır. Bu çalışmada yapılan kaynak taramaları neticesinde elde edilen tarihi verilerle desteklenerek Şairin yaşamış olduğı dönemin aydınlatılması amaçlanmıştır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araŐtırmada metin aktarma yöntemi; araŐtirmanın konusu ile alakalı kitap, tez, dergi, makale, bildiri ve sözlük inceleme ve kütüphane araŐtırması yöntemleri kullanılmıştır. Bu araŐtırmada temel kaynak olan Batıma Kebekova'nın 1994 tarihli eserinde ve Şair hakkında çalışma yapan araŐtırmacıların eserlerinde yer alan Arstanbek Şiirlerinde yorumlama tekniğı ile muhteva anlaşılmaya çalıŐılmıŐtır. AraŐtirmanın birinci, ikinci ve üçüncü bölümün ilk başlığında yer alan konular kaynak araştırmaları yöntemi ile ele alınırken üçüncü bölümün ikinci başlığı olan muhtevanın incelenmesinde ağırlıklı olarak yorumlama yöntemi kullanılmıştır.

ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM

Bu tez çalışmasında temel kaynak olan Batıma Kebekova'nın eserinde ve Şairin Şiirlerinde dair yapılan çeşitli çalıŐmalarda yer alan Arstanbek Şiirlerinin muhtevası belirlenmeye çalıŐılmıŐtır. Şiirler söylendikleri dönem üzerinden değerlendirilerek dönem çeşitli açılardan aydınlatılmaya çalıŐılmıŐtır.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Arstanbek ve şiirleri üzerine Türkiye Türkçesi ile yapılan çalışmaların sınırlı sayıda olduğu tespit edilmiştir. Arstanbek şiirlerinde bulunan çeşitli konular müstakil olarak ele alınmış olsa da şiirlerin barındırdığı bütün konuları ele alan Türkiye Türkçesi ile yapılmış bir tez tespit edilmemiştir. Şairin şiirlerine dair çalışma yapan Enver Kapağan'ın "Kırgız Akını Arstanbek'te Milli Birlik ve Bağımsızlık Fikri" başlıklı makalesi, Mustafa Kundakçı'nın "Kırgızlarda 'Kereez' (Vasiyet) İrları Söyleme Geleneği ve Arstanbek'in 'Kereez' Şiiri Üzerine Bir Değerlendirme" başlıklı makalesi, Oğuzhan Aydın'ın "Arstanbek Buylaş Uulu'nun Şiirlerinde Öl- "Ölmek" Fiili ve Ölüm Gerçeğine Yaklaşımı" başlıklı makalesi şairin şiirlerini bir konu üzerinden ele alan çalışmalardır. Bunların dışında Mustafa Kundakçı'nın "Zamane Edebiyatı" adlı kitabında ve Mayramgül Dıykanbayeva'nın "Zamane Şiirlerinin İlk Temsilcileri Kalıkul ve Arstanbek" başlıklı makalesinde Arstanbek şiirinde Zamane konusu işlenmiştir. Seyfettin Gelekçi'nin hazırladığı, "Türk Dünyası Âşıklık Geleneğinin İki Ustası: Arstanbek Buylaş Uulu ve Âşık Şenlik" adlı bir çalışma da bulunmaktadır. Kırgız sözlü edebiyat geleneğine ve Kırgız akınları dair hazırlanan tezlerde şaire dair bilgiler alt başlık olarak verilmiştir. Kırgızların inanç ve edebiyatı hakkında genel bilgiler barındıran tezlerde ve Kırgız edebiyatına dair hazırlanan bazı eserlerde de şairden söz edilmektedir. Bu çalışmanın bir başka sınırlılık sebebi de şair hakkındaki çalışmaların Kırgız kaynaklarında da sınırlı olmasıdır. Bunun sebebi de şairin şiirlerin kulaktan kulağa aktarılması ve yazıya geçirilmesinin şairin ölümünden sonraki yıllarda olmasıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KIRGIZLAR

1.1. Kırgız Adı

Kırgız adı hakkında birçok görüş bildirilmiş olsa da genel ifadelere göre ad, Çin kaynaklarında “*Kien-kun*”, “*K’i-ku*”, “*Kie-kou*”, “*Hsia-chia-ssu*” şeklinde transkript edilmişken Köktürkçe yazılı metinlerde “Kırkız”, Tibetçe kaynaklarda “*Girkis*” şeklinde geçmektedir (Gömeç, 2002: 13). “*Kırkız*” ve “*Hırhır*” ifadeleriyle Arap ve Fars kaynaklarında, “*Herkis*” ifadesiyle Eski Yunan kaynaklarında anılan Kırgızlar için Divanü Lügati’t Türk’te, “*Gırgız, bir Türk boyunun adıdır.*” tanımı yapılmıştır (Dıykanbayeva, 2016, a: 9).

Adın etimolojisine dair pek çok fikir bildirilmiştir. Kırgız adının iki kelimenin birleşmesiyle oluştuğuna dair görüşler ileri sürülmüştür: “*Kır*” ile “*Giz*” kelimelerinin bir araya gelmesinden *kır gezer* anlamında bir kelime olmasının yanı sıra “kırk” ile “yüz” sayı isimlerinin bir araya gelmesiyle oluştuğu da söylenmiştir. Adın kırmızı anlamındaki “*kırku*” ve “*yüz*” kelimesinden meydana geldiği de ulaşılan bilgiler arasında yer almaktadır. Bunların yanında Kırgızların Oğuzlarla ilişki içinde oldukları dikkate alınarak Kırgız kelimesinin ‘Kırk-Oğuz’dan geldiği söylenmiş; bu adlandırma efsanelere dayandırılmıştır. Efsaneye göre kırk Çinli kızın Oğuzların bölgesine gelip Oğuz Han’ın yirmi dört komutanıyla evlenmesinden Kırgızların türediği bildirilmiştir (Gömeç, 2002: 13). Türkler tarafından kutsal sayılan kırk sayısının +ız çokluk ekini almasıyla Kırgız adının oluştuğuna dair görüşler de bildirilmiştir (Dıykanbayeva, 2016 a: 10).

Farklı ulusların kaynaklarında yer alan Kırgızlar, 6. asrın sonlarındaki Çin kaynaklarında “Hakas” olarak anılmıştır (Çengel, 2017: 26). Kırgızlar hakkında Kırgız halkının ikamet ettiği bölgelere giden seyyahların verdikleri bilgilerde Kırgızlar mavi gözlü ve sarışın insanlar olarak belirtilmişlerdir. Fakat daha sonraki dönemlerde bu bilgilerin, Kırgızlarla Slavların aynı kökenden olduğunu belirtip “*Kırgız Türk kimliğini*” ortadan kaldırmayı amaçlayan asılsız bilgiler olduğu anlaşılmıştır (Saray, 1993: 16).

Genel olarak Kırgız adının anlamı ve kökeni hakkında pek çok açıklama yapılmış olmasına rağmen bunlara dair net bir açıklama belirtilememiş olup açıklamaların hangisinin doğru olduğu netleştirilememiştir (Dıykanbayeva, 2016 a: 13).

1.2. Kırgızların Siyasi Tarihi

Kırgızlar en eski Türk boylarındandır. Çin kaynaklarında ulaşılan bilgilere dayanılarak Kırgızların ilk devletlerini MÖ 3. yüzyılda kurdukları söylenmiştir. Devletin adı, “Ki-Ku, Kie-Ku” olarak bildirilmiştir (Saray, 1993: 15). Çin kaynaklarının yanında Orhun’daki Türk yazıtlarında da Kırgızlar ve yaşam alanlarına dair bilgilere ulaşılmıştır (Erdem, 2005: 76).

İlk devletlerinin varlığını devam ettiremeyen Kırgızların sonraki dönemde Hun İmparatorluğu’nun egemenliğine girdikleri bilinmektedir. Hunlar, dağılmaya başladıktan sonra ve bunu takip eden birkaç yüzyıllık dönemde Kırgız tarihine dair bilgiler karanlıkta kalmıştır. 6. yüzyılın ikinci yarısında Kırgızların, Göktürk egemenliği altında yaşadıkları görülmektedir. Kırgızların Göktürk hâkimiyetinde yaşadıkları döneme ait bilgilere göre Kırgızlar, Göktürklerin zayıfladığı yıllarda daha hür hareket ettikleri ve bağımsız ilişkiler kurmaya başladıkları görülmüştür. Fakat bu hür hareketleri bir sonuca varamamış ve 2. Göktürk Hakanlığı’nın yönetimi altına girmişlerdir. Bu dönemde ticari alanda gelişmeler gösterdikleri görülmüştür. 2. Göktürk Devleti dağılma dönemine girdiği yıllarda Kırgızlar, Uygur Hakanlığı yönetimi altına girmişlerdir. Göktürklerin yerini alan Uygurların hâkimiyetinden hoşlanmayan Kırgızlar, Uygurlarla mücadelelere girmiş ve Uygur Devleti’nin kuzey tarafını ele geçirip ikinci bağımsız devletlerini kurmuşlardır. Bu sürecin temelinde Uygurların yüklü miktarlardaki vergi talebi ve Kırgızların engellenemez bağımsızlık isteklerinin olması muhtemel sebepler olarak değerlendirilebilmektedir (Saray, 1993: 16-17).

840 tarihinde Uygur Kağanlığı’na son verilerek başlayan bu zaman dilimi için farklı kaynaklarda verilen bilgilere göre “*Kırgızların büyük devlet dönemi.*” gibi adlandırmalar yapılmıştır. Kırgızlar bu süreçte geniş topraklara sahip olmuştur. Ancak bu dönem çok uzun sürmemiştir (Ölçekçi, 2014: 16). Kırgız Devleti’nin varlığına, 924 yılında Kara Hitaylar tarafından son verilmiştir (Çengel, 2017: 27).

Devletleri yıkılan Kırgızlar bu dönemde yaşanan Çin saldırılarından etkilenerek batıya, Kırgızistan'ın bugün bulunduğu topraklara doğru çekilmişlerdir. 13. yüzyıla gelindiğinde Kırgızlar Cengiz Han'ın iktidarlığındaki Moğolların hâkimiyetine girmişlerdir. Bu hâkimiyeti kabul etmeyen Kırgızlar Moğol ordularına karşı direniş göstermelerine rağmen direnişleri bastırılmış ve Moğollarca birçok Kırgız'ın hayatına son verilmiştir. Uzun yıllar Cengiz ve varislerinin hâkimiyetinde yaşayan Kırgızlar direnişlerinden vazgeçmemiş ve 1339'da yaptıkları isyanla Moğol hâkimiyeti altında olmaktan kurtulmuşlardır. Fakat ilerleyen zamanlarda Timur'un Kırgız topraklarının işgaline maruz kalmışlardır (Saray, 1993: 17-18). 1425 tarihine gelindiğinde Kırgızlar, Özbek hâkimiyetine girmişlerdir. Özbeklerin bu sırada devam eden Moğol saldırıların engel olamaması Kırgızların, bugünkü Kazakistan bozkırlarına çekilmesine neden olmuştur (Kapağan, 2015: 27).

Özbek devletinden ayrılarak bu bölgeye yerleşmiş olan ve ilerleyen yıllarda Kazak adını alacak bir grup Türk ile bu bozkırlarda yaşamaya başlayan Kırgızlar, buradaki Türklerle birlikte yaşamlarını daha huzurlu bir şekilde sürdürmüşlerdir. Bu sebeple Kırgızlara, Kazak- Kırgızlar dahi denmiştir (Gömeç, 2002: 18).

Bölgede, Moğol hegemonyası zayıflayınca Kalmukların ilerleyişi başlamıştır. Kırgızlar, Kalmuklara karşı ağır mücadeleler vermişlerdir. Kırgızların bu mücadeleleri, Manas Destanı'nda da yerini almıştır. Kırgızlar, 1700 tarihinde kurulmuş olan Hokant Hanlığına gönüllü olarak katılmışlardır. Zamanla hanlık içinde güçlenen ve sayıları artan Kırgızlar siyasi ve askeri yönden hanlığı yönetir hale gelmişlerdir. Kırgızların katılması hanlığın güçlenmesini sağlamıştır. Türkistan'da güçlü devletlerin olmasını istemeyen Çin, 1757'de Doğu Türkistan'ı ardından Hokant Hanlığını yenilgiye uğratmıştır. 19.yüzyıla gelindiğinde Buhara Emiri Haydar Şah ile Hokant Hanı Ömer Han arasında bir rekabet baş göstermiştir. Hatta iki lider arasındaki bu rekabeti Osmanlının desteğini alabilmek için İstanbul'a elçiler göndermeye kadar ilerletmişlerdir. Bu iki isimden sonra Hokant Hanlığının başına Muhammed Ali Han ve Buhara Hanlığı'nın başına Nasrullah Han geçmiştir. Bu iki han arasında da ciddi rekabetler yaşanmıştır. Buhara Hanı'nın, Hokant Hanına karşı sergilediği saldırgan tutum ve Hokant Hanlığı'ndaki iç karışıklıklar, Rusların Türkistan topraklarındaki ilerleme arzusunu beslemiş ve onlara Türkistan yolunun açılmasını kolaylaştırmıştır. Nasrullah Han tarafından Hokant Hanlığı'nın kuşatılmasıyla yaşanan zorluklar, hanlığın Ruslar karşısında da zayıf düşmesine neden olmuştur (Gömeç, 2002: 45- 48).

Hanlıklar arası mücadeleler devam etmekteyken yaşanan Rus işgaline direniş gösteren Kazak Sultan Kenasarı Kasım Bey, 1846'da Kırgız beyleri tarafından öldürölünce Rusların, Kazak topraklarındaki ilerleyişi hızlanmıştır. Kenasarı'nın destekçileri onun ölümünün ardından Hokant ve Hive Hanlıklarına sığınmışlardır. Bir kısım destekçisi de çeşitli zamanlarda Ruslara karşı direnişe devam etmişlerdir. Bu durum Ruslara yeni bir fırsat doğurmuş ve Kenasarı destekçilerini etkisiz hale getirme bahanesiyle iki hanlığın sınırlarına saldırılar düzenlemişlerdir.

Ruslar ilk işgallerini, Hokantlıların Kazalinsk Kalesi'ne yapmışlardır. Bunun ardından Hokantlıların arasındaki iç çatışmalardan fırsat bulan Ruslar, Hokant'ın kuzey kapısı konumunda olan Akmesjid kalesini ele geçirmişlerdir. 1864 yılında Hokant ve Hive'ye ait başka topraklar da Ruslarca işgal edilmiştir. Yine 1864'te Çimkent'i işgal etmişlerdir. Ruslar işgal ettikleri yerleri Orenburg'a bağılı "Türkistan Bölgesi" adlı askeri bir valilik şekline getirmişlerdir. Ruslar 1865 yılında Türkistan işgallerine Taşkent'i de dâhil etmişlerdir (Saray, 1993: 32- 39).

Taşkent, merkez gösterilerek "Türkistan Genel Valiliğı" kurulmuştur. Valiliğe atanan Rus generalin emriyle bazı bölgeler ele geçirilmiş ve Hokant Hanlığı'na doğru bir ilerleyiş başlatılmıştır. Ruslara karşı direnen Hokantlıların etkisiz hale getirilmesiyle hanlık, 1876'da "Fergana Bölgesi" adıyla Türkistan Genel Valiliğine bağlanmış ve tamamen Rus egemenliğine girmiştir (Gömeç, 2002: 52 - 53). Ruslar işgallerini, 1867 - 1868'de Buhara Hanlığını, 1873'te Hive Hanlığını ve 1874 - 1885 yıllarında Türkmenistan'da devam ettirerek Orta Asya Türklerinin neredeyse tamamını egemenlikleri altına almışlardır (Saray, 1993: 44).

Rus işgaline Kırgız boylarının durumunu açısından baktığımızda, 19. yüzyılda Kırgız boylarının bir kısmı Hokant Hanlığı'na bağılı yaşamışlardır. Bir kısım Kırgız boyu da hanlığa bağılı olmak istememiş fakat buna mecbur kalmışlardır. Hanlığa bağlanmaya karşı olan boylar kendi aralarında da anlaşmazlıklar yaşamışlardır. "Arkalık Kırgızlardan Solto, Sayak, Sarıbağış ve Bugu boyları" kendi aralarında savaşıp güç kaybetmişlerdir. Bunlardan Bugu Boyu, Ruslara sığınmak mecburiyetinde kalmıştır. Bunun ardından çeşitli sebeplerle Kırgız boyları, Rus egemenliğine girmişlerdir. Ruslara karşı direniş gösteren, ciddi mücadeleler veren boylar olsa da bir başarı elde edememişlerdir. 1855-1868 tarihlerinde Kırgız topraklarının Kuzey Kırgızistan'daki kısmının tamamı Rus işgaline uğramıştır. Güney Kırgızistan'da

yaşayan Kırgızların kaderi de kuzeydekilerden farklı olmamış, 1876'da Rus hâkimiyetine girmişlerdir (Özgen, 2014: 15- 16).

1.2.1. Çarlık Rusya Döneminde Kırgızlar

Türkistan topraklarını işgal eden Ruslar, ellerine geçirdikleri toprakları çeşitli adlar altında idari olarak bölgelere ayırmışlardır. Bu bölgelerin yönetimi için de birçok kanun çıkarmışlardır. Bu tutumlarıyla sömürgeci sistemin bölüp yönetme anlayışıyla birebir uygunluk göstermişlerdir. Tabii zenginlikler ve hammadde kaynaklarıyla bezeli Kırgız toprakları, kendilerine hammadde, pazar ve işgücü sağlayacak göz kamaştırıcı bir bölge olarak görülmüştür. Ayrıca kendi köylülerini de rahatça yerleştirebilecekleri yeni yerleşim yerleş-i olarak da yine bu toprakları seçmişlerdir. Bu sebeplerden dolayı Ruslar, kendilerine karşı olan kişilere her türlü eziyeti etmiş, Rusya bölgesinden getirdikleri kendi köylülerini ise Kırgız topraklarının en verimli arazilerine yerleştirmiştir (Özgen, 2014: 17- 18).

Çarlık Rusya, çıkardığı bir dizi kanunla halkın elini kolunu bağlamıştır. Halkın üzerinde uyguladığı baskı, zulüm ve tehditlerle koşulsuz bir kontrol mekanizması oluşturmaya çalışmıştır. Ruslar, işgal ettiği toprakları bağladıkları askeri valiliklerle bölge halkını her anlamda kontrol altına almışlardır. Bölgede görev yapacak en alt düzeydeki yöneticinin dahi valiliğin emellerine hizmet edecek bir kişi olmasına ihtimam göstermişlerdir (Yazı, 2007: 28- 29).

Kırgız topraklarına Rusları yerleştirme işlemi 1868 yılında başlamış ve yıldan yıla artarak devam ettirilmiştir. 19. Yüztılın sonuna doğru birçok Rus köyü kurulmuştur. Bu politika 1905- 1910 senelerinde ileri düzeyde genişletilerek devam ettirilmiştir. Bu şekilde devam eden süreçte Kırgızların elinden çok küçük alanlar kalmıştır. Kırgızların her çadırı başına toprak verilirken Rus ailelerinin her ferdine toprak verilmiştir. Kırgızlar tarım alanları üzerinde en az hakka sahip olan halk olmuşlardır. Kırgızlar bu şekilde ellerindeki büyükbaş hayvanları da yitirmeye başlamış ve dağlık alanda küçükbaş hayvanları beslemişlerdir. Bu durumda kalan halkın elindeki hayvan sayısı gitgide azalmıştır. Topraklarına el konulan Kırgızlardan yüklü vergiler de alınmıştır (Tekin, 201: 25- 27).

Rusların bu acımasız politikaları karşısında Kırgızlar, bazı ayaklanmalar başlatmışlardır. Fakat bu ayaklanmalar, Rusların sert karşılıklarıyla bastırılmıştır. 1898

tarihinde Andican'da halk direnişine geçmiştir. Rusların dini alanda da yürüttükleri politikalara karşı olanlar imam İşan Muhammed Sabiroğlu önderliğinde harekete geçmişlerdir. Yeterli teçhizata sahip olmayan halk, Rus askerlerinin karşısında direnememiştir. Direnişin lideri ve yandaşları öldürülmüştür. Bunlar dışında işgale katıldıkları gerekçesiyle yüzlerce kişi idam edilmişken, yüzlerce kişi de olayın ardından bölgeye giden Rus valiyi, istediği gibi selamlamadıkları için Sibiryaya sürülmüştür (Tekin, 2010: 31- 32).

Rus yönetimi, Rus köylüleri Kırgız topraklarına yerleştirme planlarını uygulamak için hiçbir zorbalıktan kaçınmamıştır. Kırgızların elinde olan verimli tarım alanlarına el konulmuş bunun neticesinde topraksız kalan Kırgızlar açlık ve sefalet içinde kalmışlardır. Yine bu dönemde Birinci Dünya Savaşı' na katılan Ruslar, savaş için gerekli maddi gücü Türkistan halkından toplamış ve halkı cephe gerisinde hizmet için cepheye çağırılmışlardır (Yazı, 2007: 35- 37).

Topraklarının alınmasıyla fakirleşen halk, bir de cephenin gerisinde Ruslar için hizmet etmek istememiş ve nihayet 4 Temmuz 1916 tarihinde Hocent'te isyan etmiştir. Birkaç ay süren bu isyan kısa zamanda Türkistan topraklarının neredeyse tamamına yayılmıştır. Ruslar bu isyanı acımasız bir şekilde bastırmayı başarmışlardır. Silahsız Kırgız halkının karşısına tam teçhizat çıkan Rus ordusu ve ordu tarafından silahlandırılan Rus köylüleri, karşılıklarına çıkan hiç kimseye acımamıştır. On binlerce yaşama son verilmiş, isyana dâhil olan bölgelerin ekonomik durumu uzun yıllar düzelememiştir. Öldürülmekten kurtulanlar kendi topraklarını bırakıp kaçmak zorunda kalmış, bu mecburi kaçış "Ürkün" adıyla hafızalara kazınmıştır (Yazı, 2007: 40- 46).

1.2.2. Sovyet Rusya Döneminde Kırgızlar

1917 şubatında Rusya'da Çarlık yönetimine son veren Bolşevik İhtilalı'nın ardından yönetime geçen Bolşevikler, Türkistan coğrafyasında "*İşçi, Asker ve Köylü Şuarası*" kurup bölge yönetimine devam ettirmişlerdir. Bunun ardından "*Geçici Hükümet Encümeni*" kurmuşlardır. Kurulan bu hükümetin üyeleri, Çarlık döneminde Çar için çalışan insanlardan oluşuyordu. Türkistan halkından üyeler çok az sayıdaydı ve sayıları az olan bu insanların da halklarının yararına bir şey yapamayacakları aşikârdır. Buna rağmen ihtilalın ardından Türkistan coğrafyasında küçük bir özgürlük kıvılcımı görülmüştür. Bu kıvılcımdan geri durmayan Kırgızlar arasında da siyasi bir

hareketlilik ön plana çıkmıştır. Bu ortamda bazı toplantılar ve kongreler yaparak Ruslara karşı siyasi yapılanmalar oluşturmaya çalışmışlardır (Saray, 1993: 55-56).

Kırgızlar arasında, “...*milli ve demokratik düşüncelerden dini akımlara kadar her türlü sosyal ve siyasi gruplar birleşerek Bukara, Alaş, Turan gibi partiler kurulmuştur.*” (Ölçekçi, 2014: 123).

Türkistan coğrafyasında Türklerin birliğini desteklemeyen Sovyet yönetimi, bölge halkının hafızasında yer etmiş eski anlaşmazlıkları yeniden gündeme getirerek Kırgız, Kazak, Türkmen ve Özbekleri karşı karşıya getirmiştir. Bunun neticesinde de onları anlaşmalarının mümkün olmadığına inandırmayı başarmıştır. Bölgeyi cumhuriyetlere ayırma siyasetini bu ve benzeri oyunlarla yürüten Sovyet yönetimi, 1924 ekiminde “Özbek, Türkmen, Kazak, Tacik ve Kırgız Muhtar Bölgesi” adlarıyla bölgeyi beş muhtarlığa ayırmayı başarmıştır (Saray, 1993: 60-62).

“*Kırgızlar tarafından kurulan bu özerk cumhuriyet, 1 Şubat 1926’da Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’ne dönüştürülmüş, 5 Aralık 1936’da Kırgızistan, egemen bir cumhuriyet olarak SSCB’ye katılmıştır.*” (Erdem, 2005: 89).

Lenin yönetimindeki Bolşevik Partisi, hükümetteki yerini sağlamlaştırmak adına Bolşevikler hariç diğer partilerin tamamını çeşitli bahanelerle saf dışı bırakmış ve tek partili siyasete geçişi sağlamıştır. Lenin’in ardından partide çatışmalar başlamış ve yönetim için yapılan mücadelelerde Stalin galip gelmiştir. Stalin yönetiminde *kolektifleştirme* politikası uygulanıp bölgedeki tarım alanları birleştirilmiş ve toprak sahipleri çeşitli sebepler üretilerek topraklarından mahrum bırakılmış hatta birçoğu sebepsizce sürdürülmüş ya da öldürülmüştür. Uygulanılan bu politika başarısızlıkla sonuçlanınca, bunun müsebbibi olarak yönetim kendisine karşı olanları işaret etmiştir. Stalin döneminde ekonomik alanda yapılan zorbalıklar her alanda kendini göstermiştir. Birçok Kırgız aydın rejim karşıtı olarak yaftalanıp sürgüne gönderilmiş ya da kurşuna dizilmek suretiyle öldürülmüştür. Stalin dönemi Kırgızların tarihi hafızasında “*Repressiya Cıldırı (Baskı Yılları)*” olarak yerini almıştır. Çarlık döneminde Birinci Dünya Savaşı ile boğuşan Kırgızlar, Sovyet Rusya yönetiminde de İkinci Dünya Savaşı ile boğuşmuş ve Ruslar tarafından daima öne sürülüp savaşlarda hem cephede hem de cephe gerisinde büyük hizmetler vermeye mecbur bırakılmışlardır (Özgen, 2014: 24- 26).

Stalin'in ölümünün ardından Sovyetlerin merkezi yönetimi zayıflamış ve merkezi yönetimin birtakım yetkileri Sovyetlere bağlı bölgelerin yönetimlerine geçmiştir. Bu durumdan faydalanan Kırgızistan Komünist Partisi, Kırgız halkının lehine kararlar alma fırsatı yakalamıştır. Fakat alınan kararlar merkez tarafından durdurulmuş ve Kırgızistan Komünist Partisi'nin yöneticisi görevinden uzaklaştırılmıştır. Partinin başına geçen yeni yöneticiler de merkeze bağlı kalmışlardır. Sovyet yönetimine 1986 yılında geçen Mihail Gorbaçov, "*Glasnost (açıklık) ve Perestrojka (yeniden yapılanma)*" politikalarını başlattı. Bu politikalarla Sovyetlerde başlayan siyasi değişim rüzgârına Kırgızlar da katılır. 1991 ağustosunda bağımsızlıkları ilan ettiler (Saray,1993: 82- 83).

1.2.3. Bağımsız Kırgızistan Cumhuriyeti

31 Ağustos 1991 tarihinde bağımsız bir devlet olan Kırgızistan Cumhuriyeti'nin başkenti Bişkek'tir. Orta Asya'da yer alan Kırgızistan'ın, kuzeyinde Kazakistan, güneyinde Tacikistan, doğusunda Doğu Türkistan ve batısında Özbekistan bulunur. Kırgızistan idari olarak yedi bölgeye ayrılmıştır. Bu bölgeler; Isık-Köl, Talas, Celalabad, Narın, Oş, Çüy ve Batken'dir. 198.800 km² yüz ölçümüyle Kırgızistan, Orta Asya'nın en küçük ülkelerindendir (Çorotekin, 2014: 454- 455; Çengel, 2017: 29- 30). Talas bölgeleri, Celalabad, Batkent ve Bişkek nüfus artışının en çok görüldüğü yerlerdir (Beşirli, 2011: 315).

Sovyet sistemimin çıkarlarınca keyfi kararla düzenlenmiş hukuki sistemi bağımsız Kırgızistan'ın yaşam şartlarına uygun olmadığından yeni yaşamın şartlarına uygun olacak bir anayasa düzenlenmesi gerekmiştir. Bu düşünceyle hareket edilerek yapılan çalışmaların ardından parlamento tarafından 5 Mayıs 1993'te "*Yeni Anayasa*" kabul edilmiştir. Bağımsızlıktan birkaç yıl sonra Sovyetlerden kalan ekonomik sorunlardan kurtulabilmek için ise çeşitli hamleler yapılmıştır. Bunlardan biri de Rus Rublesi yerine mili para olan "*Som*"un 11 Mayıs 1993 tarihinde piyasa sürdürülüp Rus parasının kullanımdan kaldırılmasıdır (Budak, 2000: 44- 55).

1.3. Ekonomi

Coğrafi şartlar sebebiyle hayvancılık, Kırgızistan'ın en önemli geçim kaynaklarından. Ülkede hayvancılığın yaygın olmasından dolayı hayvansal ürünlerin ticareti de gelişmiştir. Tarım Kırgızistan'da hayvancılıktan sonra gelen en

önemli ekonomik kaynaktır. Dağlık vadilerin ve su kaynaklarının varlığı tarımı geliştirmiştir. Ekonomik olarak bölgelere ayrılan Kırgızistan’ da, Fergana bölgesi tarım ve hayvancılıkta en ön sırada yer almaktadır. Yine dağlık alanlardaki akarsuların varlığı ülkede enerji üretimini kolaylaştırmış ve elde edilen enerji yurt dışına ihraç edilmiştir. Ayrıca Kırgızistan birçok ülkeye ipek, konserve ve atımuana ihracatı da yapmaktadır. Kırgızistan gelişmiş bir sanayiye sahip değildir (Saray, 1993: 8- 9).

1.4. Dini İnanç

Türkistan coğrafyasında bir arada boylar halinde yaşayan Türk topluluğunun bir parçası olan Kırgızlar, İslam’dan önce aynı coğrafyada yaşadığı diğer Türk boylarıyla ortak bir inanç sistemine tabii olmuşlardır. Bir bütünün parçası olan Kırgızların kendi yaşam tarzlarına, sosyal yapılarına ve özel olarak yaşadıkları coğrafyaya bağlı olarak birtakım farklılıklar arz etmiş olsalar da, aynı coğrafyayı paylaştıkları Türk boyları gibi *geleneksel Türk dini* inancına tabiydiler (Erdem, 2005: 136- 138).

Kırgızların İslamiyet’i kabul etmeleri Karahanlılar dönemine dayanır. Karahanlıların egemen olduğu topraklarda yaşayan Kırgızlar, İslamiyet’i bu dönemde kabul etmeye başlamışlardır. Kırgızlar ticaret yolları üzerinde ikamet ettiklerinden Müslümanlarla ticari ilişkiler kurmuşlardır. Bu ilişkiler onların İslamiyet’i kabulünde rol oynamıştır. Kırgızların İslamiyet’i kabulünde Kırgız boyları arasında tebliğ görevi üstlenen sufilerin de etkisi büyüktür (Dıykanbayeva, 2016 a: 109- 110).

Sünni Müslümanlardan olan Kırgızlar, Hanefi mezhebine göre amel etmektedirler. Bunun yanında eski Türk inançlarından kalma ananelerini de kaybetmemiş İslamiyet ile harmanlayıp bugüne getirmişlerdir (Erdem, 2005: 69- 70).

1.5. Kırgızlarda Sosyal Yaşam

Kırgızlarda “uruu (boy)” denilen bir sistem vardır. Boylar sağ ve sol kanat olarak ikiye ayrılırlar. Boyların arasına giren “içkilik” denilen boylar vardır. Boylar “uruk” denilen küçük gruplardan oluşmaktadır. Uruular aynı soydan gelenlerden oluşan birlikteliği ifade etmektedirler (Beşirli, 2011: 317- 318).

Kırgız toplumunda “manap” adı verilen yöneticiler bulunur. Kendi aralarında üç gruba ayrılan manapların, yönettikleri toplulukta askeri ve dini olarak yetkileri

vardır. Başlangıçta seçimle belirlenen manaplar, XIX. yüzyıl itibariyle veraset sistemine göre yönetimlerine devam etmişlerdir (Erdem, 2005: 232).

Kırgız topluluğunda en küçük yerleşim alanına “ayıl” denilmektedir. Küçüklüğünden dolayı bu mekânlarda aynı soydan gelenler yaşadığı için topluluğu oluşturanlar arasında güçlü bir dayanışma bulunmaktadır. Hayatlarını göçebe olarak devam ettiren Kırgızlar, mevsime göre farklı ortamlarda yaşamışlardır. Ayıl ve kışlak denilen bu mekânlar halk için önemli olmuştur. Yazlık otlaklar toplulukların ortak malıyken kışlaklar, Kırgız ailelerinin kış mevsimini geçirdikleri özel mülkiyet sayılan alanlardır. Kışlakların özel mülkiyet olması topluluk içinde kavgaların çıkmasına sebep olmuştur (Erdem, 2005: 233- 235).

Kırgız toplumunda yaşlılar altmış üç yaşını bitirdikten sonra “el”, “dong” ve “üy” olarak üç gruba ayrılmaktadır (Polat, 2014: 553). Bu şekilde gruplandırılan yaşlılar geleneksel kültürün nesilden nesile aktarımı açısından çok önemli bir yere sahiptirler. Geçmişin izlerini hafızalarında tutup anlatarak nesiller arası köprü görevi kuracak ve kültür aktarımını sağlayacaklardır. Özellikle Sovyet döneminde yaşanan baskı sebebiyle kültürlerinden uzaklaştırılmaya çalışılan halk kültürel miraslarını zihinlerinde muhafaza eden ve aktarmaktan vazgeçmeyen yaşlılarına çok şey borçludur (Polat vd., 2016: 20- 30).

Geleneksel Kırgız kültürü, tarihsel süreç içerisinde toplumun geçirdiği değişme ve gelişmelerden etkilenip zenginleşmiş ve karmaşıklaşmıştır. Kırgızlar tarihin her döneminde kültürlerini geleceğe taşımayı başarmışlardır. Bu sebeple günümüzde Kırgızların yaşattıkları bazı gelenek ve görenek İslam’dan önceki dönemden kalmıştır. Bu gösteriyor ki, Kırgızlar gelenek ve göreneklerini zaman içinde yitirmemiş aksine tarihsel olarak geçirdikleri değişimlerle zenginleştirmiş ve günümüze ulaştırmışlardır (Koçkunov, 2014: 544- 550).

İKİNCİ BÖLÜM

KIRGIZ DİLİ VE KIRGIZ SÖZLÜ KÜLTÜR GELENEĞİ

2.1. Kırgız Türkçesi

Kırgızistan Cumhuriyeti'nin devlet dili olan ve üç milyondan fazla konuşanı olduğu söylenen dildir. Türk lehçelerinin sınıflandırılmasında farklı gruplarda konumlandırılmış olsa da Kırgız Türkçesi genel olarak Kuzeybatı Türk dilleri grubuna dâhil edilmiştir. Kırgız Türkçesinin lehçe sınıflandırılmasında farklı yerlere konumlandırılmasının sebebi olarak Türk dilinin en eski döneminden bugüne uzanıyor olması gösterilebilir.

“... B. M. Yunusaliyev Kırgızcanın oluşumunu üç büyük devire ayırmıştır:

1. *Kırgızcanın en eski devri (IX- X yüzyıllara kadarki dönem)*
2. *Kırgızcanın ortaçağ devri (XV- XVI yüzyıllara kadarki dönem)*
3. *Yeni Kırgızca devri (XVI yüzyıllara kadarki dönem).”*

Eski Kırgız Türkçesinin örnekleri kabul edilen Yenisey Yazıtları, dilin gelişiminin çok eski tarihlere dayandığını göstermektedir. Ortaçağ Kırgız Türkçesi dönemi Kırgızların batıya göç ettiği ve Kıpçak grubuna mensup olan Altaylılar ile münasebet kurdukları dönemdir. Bu döneme ait yazılı belge korunamamıştır fakat Kırgızca'yı, Kıpçak ve Kuzeydoğu Türk lehçelerinden ayıran yalnızca Altayca ile ortak yönler barındıran bazı özellikler meydana gelmiştir. Kırgız Türkçesinin XVI. yüzyıldan başlatılan son dönemi Kırgızların Tanrı Dağlarına göç ettikleri ve burada buldukları dönemi içine alır. Kırgız edebi dilinin oluşumunun tamamlandığı dönemdir. Bu dönem, üç ayrı sürede değerlendirilebilmektedir; “*Moğolistan- Cungar (XVI- XVIII), XVIII- Sovyet dönemine kadar ve Sovyet döneminden sonrası.*” (Cumakunova, 2014: 596- 602).

Kırgızlar, 20. yüzyılın başlarına kadar Çağatay edebi dilini ve Arap alfabesini kullanmışlardır. Sadece Kırgızlar değil, Türkistan'da yaşayan bütün Türk boyları için durum aynı olmuştur. Konuşma dili farklı olsa da yazı dilinde ortaklık görülmüştür. Fakat Rusların Türkistan coğrafyasında başlattığı, her bir konuşma diline ayrı bir yazı dili oluşturma politikası sebebiyle 20. yüzyılda durum değişmiştir. Çağatay Türkçesini ortak olarak kullanan Türk boylarına ayrı birer yazı dili oluşturulmuştur. Daha sonra Rus politikaları gereği, Türk boyları Arap alfabesi yerine 1925- 1930 tarihleri arasında

Latin alfabesine geçmişlerdir. 1937 tarihine gelindiğinde Türkistan coğrafyasında Latin alfabesinin yerini, üç yıl içerisinde Rus- Kiril alfabesi almıştır. Bunun sebebi de Türkiye'nin 1928'de Latin alfabesine geçmesi ve Sovyet Rusya'nın bu durumdan rahatsız olmasıdır (Çengel, 2017: 31).

2.2. Kırgız Sözlü Kültür Geleneği

Köklü bir tarihi geçmişe sahip olan Kırgızların, yaşamlarını anlatıp nesilden nesile aktarılmasını sağlayan özellikle Manas olmak üzere destanlar, atasözleri, masallar, bilmece, ağıtlar, tekerlemeler, atışmalar ve diğer bütün türler Kırgız sözlü kültür geleneğini oluşturmaktadır (Dıykanbayeva, 2016 a: 16).

Tarihsel süreçte canlılığını devam ettiren ve birçok ürün barındıran Kırgız sözlü kültür geleneğinde destanlar ön plana çıkmıştır. Bu nedenle Türk dünyası destancılık geleneği içinde de Kırgız destancılık geleneği ayrı bir yere ve öneme sahiptir (Şimşek, 2018: 5).

Destan türü, Kırgız Türkçesinde “dastan”, “comok”, “epos” kavramları ile ifade edilmiştir. “Kahramanlık destanı/şiiri” anlamında kullanılan epos kavramı Kırgız diline Sovyet döneminde girmiştir. “Comok” kavramı destan için kullanılırken aynı zamanda masal türünü de ifade etmiştir. Kavramlar arası karışıklığı engellemek için masala “cöö comok” denmiştir. Hacmi göz önüne alındığında destanlar çon epos (büyük detan) ve kence epos (küçük destan) olarak iki gruba ayrılmıştır. Manas, Semetey ve Seytek Destanları büyük destan grubuna girerken diğer destanlar küçük destanlar olarak belirtilmiştir (Çeribaş, 2012 b: 65).

Hacim bakımından dünyanın en büyük destanı, Manas Destanı'dır (Dıykanbayeva, 2016 a: 17). 1995 yılı, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından Manas yılı olarak ilan edilmiştir. Bu durum destanın dünya çapındaki önemini de ifade etmektedir (Alimov, 2010: 8). Kırgızların İkinci Göktürk Kağanlığı'ndan bu güne kadar yaşadıkları tarihsel, sosyal ve kültürel birçok olay ve bu olayların halka olan etkisi aşama aşama Manas Destanı'na işlenip sözlü gelenekte korunarak günümüze kadar gelmiştir (Özkan, 1995: 43). Manas Destanı'nı ehlinden öğrenip anlatan ve nesiller arası aktarımını sağlayan sanatçıya, “Manasçı” denilmiştir. Manasçı, Manas'ın üç bölümü olan “*Manas, Semetey ve Seytek*” bölümlerinin tamamını bilmek mecburiyetindedir (Kaya, 2015: 16).

Kendi içinde barındırdıkları özelliklere göre kozmolojik, yer adları ile ilgili, hayvan ve bitkilerle ilgili ve dini efsaneler olarak dört grupta tasnif edilen efsaneler de Kırgız sözlü edebiyat geleneğinin ürünlerindedir. Kırgızlarda efsane kavramı “ulamış”, “mif”, “anı”, “bolmuş” gibi kavramlarla ifade edilmiştir (Şimşek, 2018: 7).

Kırgız Türkçesinde “cöö comoktor” olarak ifade edilen masallar da sözlü gelenek ürünlerindedir. Muhtevalarına göre kahramanlık masalları, sihirli masallar, hayvanlarla ilgili masallar ve gündelik hayatla ilgili masallar olarak dört grupta tasnif edilmişlerdir (Dıykanbayeva, 2016 a: 20).

Kırgız sözlü edebiyatının diğer bir bölümünü de “*lirikalık janr*” olarak isimlendirilen lirik şiirler ve ırlar (türkü) oluşturmaktadır. Bunlar, Kırgızların günlük yaşamlarında çeşitli olaylar sırasında ve törenlerinde söylenmişlerdir. Konularına göre farklılık gösterirler. “*İrim- darım (büyü-efsun) ırları*” sözün kuvvetiyle hastalıkların tedavi edilebileceği inancıyla söylenen şiirlerdir. Bunları, “*darımçı*” diye adlandırılan kişiler söylemişlerdir. Bu tür ırların birçok hastalığı tedavi ettiğine ve hastalığın sebebi olarak bilinen kötü ruhları kovduğuna inanılmıştır (Şimşek, 2018: 11).

Aşağıdaki verilen örnek, *Zehirli Şişleri Tedavi Şiiri* olarak söylenmiştir:

<i>“Bıcı- bıcı- bıcı çık,</i>	<i>Bıcı bıcı, bıcı çık,</i>
<i>Tula boydo kalbay çık!</i>	<i>Bedende kalmadan çık!</i>
<i>Zaarındı caybay çık!</i>	<i>Zehrini yaymadan çık!</i>
<i>Turumtayday tülöp çık!</i>	<i>Bozdoğan gibi tüy dökerek çık!</i>
<i>Cabır körüp cüdöp çık!</i>	<i>Eziyet görüp perişan olarak çık!</i>
<i>Uundu caybay çık!</i>	<i>Zehrini yaymadan çık!</i>
<i>Süf! Süf! Süf!</i>	<i>Süf! Süf! Süf!”</i>

Bu örnekte yazılan “süf” ifadesinin bir anlamı yoktur (<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/13588,irimdariumturkuleripdf.pdf?0>, 2005: Son Erişim Tarihi: 28. 05. 2020).

Kırgız sözlü kültürün en eski ürünlerinden olan “*emgek (emek) ırları*” da, lirik Kırgız şiirinin türlerindedir. Bir iş yapılırken işin güçlüğünü hafifletmek için çalışanlarca söylenmişlerdir. Bu tür ırlar çiftçilik, hayvancılık, el sanatları ve avcılık olarak dörde ayrılırlar. Avcılık alt başlığının bulunuyor olması türün çok eski

zamanlara dayandığını gösterir niteliktedir. Kırgız boylarının temel geçimlerini hayvancılıkla sağlaması bu türün hayvancılıkla ilgili ürünlerinin fazlalığını işaret etmektedir (Şimşek, 2018: 12).

Aşağıda verilen örnek *tohum atarken* söylenmiştir:

<i>“Mına septim uuçtap,</i>	<i>İşte attım avuçla</i>
<i>Cıluu cerden konuş tap.</i>	<i>Sıcak yerden konuşlan.</i>
<i>Bul- cetim, cesirge,</i>	<i>Bu, yetim ile dula,</i>
<i>Munu- karı, mikinge.</i>	<i>Bunu, yaşlı ile miskine.</i>
<i>Bu – aç – arıkka,</i>	<i>Bu da, aç ile zayıfa,</i>
<i>Munusu- alsız karıpka,</i>	<i>Bunlar da, güçsüz garibana,</i>
<i>Buları –nkurt- kumurskaga,</i>	<i>Bunlar da, kurt – karıncaya,</i>
<i>Munusu- saramçıga,</i>	<i>Bunusu ise, soranlara, (...)</i>

(<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/13589,ask-emekturkuleripdf.pdf?0>, 2005: Son Erişim Tarihi: 28. 05. 2020).

Kırgızların törenlerinde söyledikleri “kaada salt ırları” denilen türküleri vardır. Bu türküler ölümle ilgili törenlerde ve düğünle ilgili törenlerde söylenmek üzere iki grup oluşturmuşlardır. Düğünle ilgili olarak söylenen türküler gelin ve damadı öven, evlenecek kişilere iyi temennilerde bulunulan ve kurulan ailede doğan çocuğun doğumu ve yetiştirilmesiyle ilgili olan törenlerde söylenmektedir (Şimşek, 2018: 13). Kırgızlarda ölümün ardından hissedilen acıyı göstermek için kadınlar tarafından ağıtlar söylenir. Ağıda Kırgızlar “koşok” demişlerdir. Ağıt türünün icracısı kadınlardır. Cenaze törenlerinde kadınlar ağıt söyler ve diğer katılımcılar da sessizce ağıt söyleyen kadını dinler. Sözlü edebiyat geleneği içerisinde çok eski dönemlere dayanan koşok türünü, ölüm için söylenenler ve kızı koca evine gönderirken söylenenler olarak iki gruba ayırmak mümkün olabilir (Çelebi, 2006: 31- 31).

Toktogul’ un ölümü üzerine Korgol’un söylediği ağıt:

<i>“Kara caak kaykı til,</i>	<i>Söz ustası işlek dili,</i>
<i>Kayran uslat budanım.</i>	<i>Zavallı üstat bahadırım.</i>

Karısañ da bel eLEN, *Yaşlansan da umut idin,*
Katarımda turbadıñ. *Yanımda durmadın.*
Kalkıñ ır, küsüz kaldı dep, *Halkın şıirsiz, ezgisiz kaldı deyip,*
Kañırık tütöp ıyladım. *Şaşırıp ağıladım.*
Kañgırıp bopboş kalganday, *Afallayıp bomboş kalmış gibi,*
Ketmen- Töbö cergebiz. *Ketmen- Töbö sarayındayız.*
Karı çaşñ barı ıylayt, *İhtiyarın gencin ağılıyor,*
Kalkıñdı taştap ölböñüz. *Halkınızı bırakıp ölmeyiniz.(...)”*

(Çelebi, 2006: 173- 174)

Kırgız sözlü edebiyatında didaktik tarzda, Kırgızların yaşam tecrübelerinden, yaşama bakış açılarından, milli ve manevi anlayışlarından etkilenerek oluşan ürünler de vardır. “Sanat- nasihat”, “terme”, “ülgü” ve “nuska” şiirleri bu türden şiirlerdir. Sanat - nasihat ırlarında genel olarak hayat- ölüm, iyi- kötü, güzel- çirkin gibi konular üzerinde durulur. Terme ırlarında nasihat vermek önceliklidir (Şimşek, 2018: 17).

“(...) Opasız calgan bep- beker *Vefasız yalan bomboştur*
Alışkan dooron bir keter. *Mücadeleli devran bir gider.*
Azaziliñ bir küñü *Azrailin, bir günü,*
Amanat canı ñ, ceteler. *Emanet olan canını alır.*
Cıyırma beş çaşı ñdın, *Yirmi beş yaşının,*
Cırgılına kim ceter. *Refahını kim yaşar (...)”*

(<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/13589,ask-emekturkuleripdf.pdf?0>, 2005: Son Erişim Tarihi: 28. 05. 2020).

Kırgız sözlü edebiyat geleneğinin ürünleri arasında tekerleme ve bilmece de yer almaktadır. Genellikle yedi ila on altı yaş grubu çocukların karşı karşıya gelip ses tekrarlarına dayalı oluşan tekerlemeler “canılmaçtar”, Kırgızlarda “til sındırmak (dil kırmak)” ve “bataytma (hızlı söyleme)” adlarıyla da anılmaktadırlar. Gülünç ifadeler barındıran tekerlemeler çocuk folklorunda önemli bir yere sahiptirler. Ayrıca

çocukların dil eğitiminde, anlama ve kendilerini ifade etme gibi yeteneklerinin gelişmesinde de rol oynamaktadırlar. Örnek olarak:

*“Al aralda da maral, O aralda da maral,
Bul aralda da maral. Bu aralda da maral.
Ot eken maralga da aral, Yeşillikmiş maralda da aral,
Ottsun aralga da maral. Gezinsin aralda da maral.”*

(Supataeva, 2019: 42- 43).

Uzun bir tarihi geçmişe sahip olan bilmeceler genellikle okullarda kullanılır. Kırgızların eski geleneklerinde bir şeyin adını açıktan söylememek için üstü örtülü sözler ile bugüne gelen bilmeceler arasındaki uyum, bilmecenin tarihi geçmişini gösterebilmektedir. Birçok konuda söylenen bilmece için Kırgızlarda hafızayı güçlendiren, temizleyen eğitici eserler tanımı da yapılmıştır. Örneğin:

*“Tepsen terpenip koyboyt, Tekme atarsan sallanır durur,
Cet- içet toyboyt, Yer içer doymaz,
Munu tap, tappasan bolboyt (Cer). Bunu bul, bulamazsan olmaz (Yeryüzü).”*

(Supataeva, 2019: 49- 50).

Kırgız Türkçesinde “aytış” denilen tür âşıklık geleneğinde atışma, deyişme gibi kavramların karşılığıdır. Karşılıklı diyaloglar halinde Kırgız akınlarınca müzikle beraber söylenen deyişler, aytışlar adıyla anılmaktadır. Karşı karşıya gelen akınlar dinleyenleri eğlendirme, onlara hoşça vakit geçirme, öğüt verme gibi amaçlarla sanatlarını icra etmektedirler. Düğünlerde, şenliklerde ve eğlence amaçlı yapılan çeşitli toplantılarda söylenen aytışlar birçok konuda söylenmiş ve söylenmektedir (Alimov, 2010: 50).

Burada, Kırgız akın Osmonkul ile Kalık arasında soru cevap şeklinde icra edilen aytış örneğini vereceğiz. Bu aytışın konusu, Kırgız akın Balıkooz’dur;

“ Osmonkul:

Balıkooz kaday ırçı eken, Balıkooz nasıl bir akın idi,

Başında kayda turçu eken?

Kabardar bolsañ, açık ayt,

Kanda yırdan bilçü eken?

Kalık:

Balıkoos dep el koygon,

Özünü atı Bekmurat

Altı ay aytkan''Manastan'',

Anıgın ugam Talastan.

İlk başta nasıl duruyormuş?

Haberdar olsan, açık söyle,

Nasıl şiiri bilirdi diye?

Balıkoos diye halk ad vermiş,

Kendi adı Bekmurat

Altı ay söylemiş ''Manas'' ı,

Bunlaru duydum Talastan.''

(Alimov, 2010: 284)

Kırgızlarda “*anektot*” ya da “*temaşa*” olarak adlandırılan fıkralar da sözlü edebiyat geleneği ürünlerindedir. Fıkralar özel olarak “*kuudul*” adı verilen anlatım yeteneği ve mizah yönü kuvvetli kişiler tarafından anlatılmakla beraber toplumun her üyesi tarafından anlatılmaktadır. Kırgız edebiyatında birçok fıkra tipi olmasının yanında bütün Türk dünyası tarafından tanınan Nasreddin Hoca (Apendi) ve Aldar Köse tipleri ön plana çıkmıştır (Şimşek, 2018: 19). Kırgız edebiyatında “*Apendi*” olarak anılan Nasreddin Hoca’nın fıkraları “*Apendi coruktarı, Apendi anekdotтору*” gibi isimlerle yer almaktadır (Duman, 2016: 12).

Geniş bir içeriğe sahip olan atasözleri ve deyimler de Kırgız sözlü geleneğinde önemli bir yere sahiptirler. Öğretici bir niteliğe sahip olan atasözleri ve deyimler için Kırgız dilinde “*makal*” ve “*lakaptar*” ifadeleri kullanılmaktadır (Dıykanbayeva, 2016 a: 22). Söyleniş ve biçim bakımından makal ve lakaplar birbirine çok benzese de makalda aktarılan fikir özetlenir ve sonuç bildirilir; lakapta fikir söylenir fakat sonuç bildirilmez (Sarsek, 2018: 7).

Kırgız sözlü edebiyat geleneğine ait ürünlerin oluşmasında ve bugüne kadar aktarılmasında İslamiyet’ten önce Şamanizm inanç sistemine bağlı olan ve bu inanç sisteminin ritüellerini icra eden “*bakşılar*”, İslam’dan sonraki dönemde öğretmen anlamını da taşıyan “*Molla (Moldo)*” unvanıyla anılan akınlar, sihir barındıran sözleriyle hastaları tedavi ettiklerine inanılan halk hekimleri etkili olmuştur. Bunların yanında Kırgız gelenekleri de sözle aktarılıp türlerin oluşumuna katkı sağlamıştır.

Kırgızların şecerecilik geleneği burada ön plana çıkmaktadır. Kırgız geleneklerine göre her bir Kırgız yedi atasının adını sayabilmekle mükelleftir. Kırgızlarda bir boyun ya da halkın nereden türediği ve soyunu anlatan sözlü gelenek ürününe “*sancıra*”, bunu anlatanlara da “*sancıracı*” adı verilmiştir. Bunlar geleneğin yanında Kırgız tarihi için de önemli ürünlerdendir.

Kırgız sözlü geleneğinde önemli rolü olan, halkın içinden çıkma bilgiler “*çeçenler (söz ustaları)*” adıyla anılmıştır. Çeçenler halkın problemlerine çözümler sunan, güzel konuşma ve edebî söz söyleme yeteneklerine sahip olan kişilerdir. Sözlü geleneğin gelişmesinde çeçenler kadar rol oynamış “*sınçıların*” da önemi büyüktür. Sınçılar söz ustalıkları, bilgi ve yetenekleriyle halkın içinde değer görmüş ve bazı sorumluluklar üstlenmişlerdir: Savaşlarda, avlarda ya da yarışlarda kullanılacak hayvanların hazır olup olmadıklarını, çocukların görünüşüne göre nasıl bir savaşı olabileceklerini ve genç akınların ne derece iyi veya kötü olduklarını sınamaktır.

Kırgız sözlü kültürde müzik de önemli bir yere sahiptir. Sözlü kültürün ürünlerinin birçoğu müzikle beraber söylenmiştir. Müzik “*komuz (kopuz)*” adı verilen çalgıyla icra edilmiştir. Yukarıda adı geçen bütün şahsiyetler ve gelenekler Kırgız sözlü kültürünün temelini oluşturmuş ve aktarımını sağlamıştır (Alimov, 2010: 9- 19).

2.3. Kırgızlarda Akınlık Geleneği

Akın terimi, Kırgız dilinde “*akın*”, “*ahın*”, “*akın*”, “*ahun*” şekilleriyle kullanılmaktadır. Bu şekiller mana yönleriyle çeşitli farklılıklar göstermektedirler. İfadenin aslı hakkında farklı görüşler bildirilmiş olsa da bazı görüşler ortak kabul görmüştür. Terimin Uygurca kökenli olduğu ve eski zamanlarda yeni doğmuş çocuklara verilen adlarla alakalı olduğu bildirilmiştir. “*Akun, ahun, ahud*” Uygurca kelimeler “*halkı birleştiren, halka akılveren, halkı tanıyan*” gibi anlamlara gelmektedir. Uygurlarda bu manalarda kullanılan kelimenin zaman içinde diğer Türk boylarında kullanılmakta olan “*ırçı*” kelimesinin yerini almaya başladığı, Kazaklar tarafından da bilindiği ve ırçı ile aynı manada kullanıldığı bildirilmiştir. Kelimenin “*ak*” fiilinden türediği ve devrimden sonra Rusça kökenli “*poet*” teriminin karşılığı olarak kullanıldığı görüşleri de ifade edilmiştir. Akın kelimesinin Farsça “*âlim, bilgili, uyanık*” anlamlarına gelen “*ahund*” kelimesine dayandığı da söylenmiştir. Anlamı ve etimolojisi açısından farklı açıklamalar yapılsa da akın kelimesi için yapılan

tanımlarda genel anlamda ortak sayılabilecek nokta kelimenin, şiir oluşturan ve irticalen şiir söyleyen şahsiyetlere verilen ad olduğudur (Çeribaş, 2012 a: 21- 23).

“*Kırgızlar, akınlar için el akını, tökmö akın terimlerini kullanmaktadır.*” İrticalen şiir söyleyen akınlar, tökmö akın; halk şairleri de el akını olarak tanımlanmaktadır. Bugün çağdaş şairleri de içinde barındıran akın kelimesi için “*halk*” sözcüğü özellikle belirtilmelidir (Dıykanbayeva, 2016 a: 24).

Birçok tanımı yapılan akın kelimesinin tanımı için özetle; Kırgız halkının yaşamının, tarihinin ve kültürel birikiminin sözlü gelenekte irticalen söyledikleri şiirler yoluyla nesiller arası aktarımını sağlayan yetenekli ve eğitilmiş şahsiyetlerdir (Alimov, 2003: 24).

Akın kelimesinin, Oğuzlardaki ozan kavramıyla aynı manaya geldiğini belirten bir görüş bulunmaktadır. Bu görüş ve akınlık geleneğinin usulleri de göz önüne alındığında kelime Türk edebiyatındaki âşık kavramını karşılamaktadır. Halk arasından çıkıp yine halkın arasında dolaşarak kabiliyetlerini icra eden akınlar halkı eğitip onlara öğüt verirken onları eğlendirme işlevini de üstlenerek edebi türlerin halk arasında anlatımını sağlamışlardır. Bu yönleriyle de Türk edebiyatındaki âşık tipini temsil etmişlerdir (Çeribaş, 2012 a: 25).

Alimov, çalışmasında (2003) akın kavramının zaman içinde değişme ve gelişmeler gösterdiğini belirtmiş ve akın tipini, akınların tarihi tipleri ve akınların günümüz tipleri olarak iki gruba ayırmıştır. Bu ayrıma göre akınların tarihi tipleri, başlangıçta Şamanist inancın dini ayinlerini yöneten, sihirli sözleriyle insanlara faydalı olan, onlara zarar verebilecek olan doğaüstü kötülükleri veya hastalık gibi tehlikeleri engelleyebildiğine, çeşitli doğa olaylarına hükmedebildiği inanılan ve fal bakabilen kişilerdir. İslam öncesi inançların icracısı olan insanların oluşturduğu birinci gruba İslam sonrası dönemde yaşayan bazı şifacılar ve tebliğ yapan kişiler de dâhil edilmiştir. Bunlar “*bakşı, tamırçı, ırımçı, darımçı, tabirçi, tölgöçü, caycı, dubana*” ve diğer tiplerdir. Bu insanlar ifa ettikleri görevlerde bu sözleri kullanmış ve hem onlar hem de takipçileri sözün kutsallığına inanmışlardır.

Alimov’un tasnifinde ikinci grubu oluşturan akınların günümüz tipleri ise daha çok söz ustalıkları, edebî yetenekleri ve genel olarak bilgin kişilikleriyle ön plana çıkmışlardır. Kırgız geleneklerinin devamını sağladıkları gibi halkı eğlendiren, halka yol gösteren, eğiten, toplumun aksaklıklarını belirtip uyarılarda bulunan “*kuuudul, çeçen, sınçı, moldo*” gibi tipler bu grubu oluşturmaktadırlar (Alimov, 2003: 21- 41).

Kırgızlarda akınlar şairliklerinin yanında din adamı, sağaltıcı ve ideal insan olma vasıflarına sahip şahsiyetler olarak görülmüşlerdir. Genel olarak medrese tahsili görmüş, din ve edebiyat bilgisi bulunan akınlar, toplumun aksaklıklarını, dine uygun olmayan tutum ve davranışları, sosyal yaşamda oluşan bozuklukları görmüş ve bunları eserlerine yansıtmışlardır. Kırgız halk edebiyatında bu türden konuları işleyen ve halka nasihat verme amacı taşıyan şiirlere “*nuskaluu ır*”, bu şiirleri icra edenlerde “*nuskooçu*” akın adlarıyla anılmaktadır. Yine toplumun aksayan yönlerini alaycı bir tavırla dile getiren, halkı eğlendirirken eksikliklerini eleştiren akınlar da “*kuudul*” söz ustaları adıyla anılmışlardır. Kırgız akınları şiirlerinin konularına göre yukarıda verildiği gibi iki gruba ayrılırken; şiir söyleme-yazma yeteneklerine göre de farklı başlıklar altında ele alınmışlardır. Şiir söyleyen akınlardan biri “*Camakçı*” akınlardır, “...*camakçı kelimesi, şiir yaratma yeteneği gelişmemiş; fakat başkasına ait şiirleri söyleyebilen şair için kabul edilmiş bir kavramdır.*” şeklinde açıklanmıştır (Çeribaş, 2016 a: 19).

Kırgızlar arasında sözlü edebiyat içinde herhangi bir konuda hazırlık yapmaksızın şiir söyleyebilen akınlara “*tökmö*” akın denilmiştir. Bunlar görülen bir rüya sonucu bâde içerek akınlığa kavuşmuş ve usta akının eğitimini almış akınlardır. Bunlar halk arasında gerçek akınlar olarak kabul görmüşlerdir. Kırgız sözlü edebiyatında destan icra eden “*çomokçu*” akın denilen akınlar da icra yeteneklerine göre kendi içinde sınıflandırılırlar. Kırgızların, Manas Destanı sözlü edebiyatın en önemli ürünü olduğu için bu akınlara doğrudan Manasçı akın da denilmektedir. Çeşitli özellikleri göz önüne alınarak gruplandırılan akınlar şiirlerini sadece sözlü olarak usta-çırak ilişkisiyle geleceğe aktarmazlar. Kırgızlar arasında şiirlerini sözlü geleneğe bağlı olarak yazıya geçiren akınlar da vardır. 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında görülen şiirlerini geleneksel anlayıştan kopmadan yazıya geçiren akınlara *cazgiç* akınlardan denilmektedir. Bunlar bir yandan kendi şiirlerini oluşturup kaleme alırken diğer yandan da Kırgız sözlü edebiyat geleneğinin ürünlerini de söylemiş ve kaleme almışlardır. Bu nedenle “*cazgiç*” akınlar, Kırgız edebî geleneğinin yazıya geçirilip bugünlere ulaşmasını sağlamış ve onların zaman içinde kaybolup gitmesine engel olmuşlardır (Çeribaş, 2012 a: 26- 32).

Uzun yıllar sözlü olarak devam eden ve sözlü ürünlerin hâkim olduğu Kırgız edebiyatında, günümüze ulaşan yazılı eserlerin verilişi 1900 ile 1917 yılları arasındadır. Bu tarihler arasında verilen eserlerin çoğu şiir türündedir. Dönemin şair ve

yazarları eserlerine yaşadıkları dönemin gerçeklerini aktararak bugünkü Kırgız halkının tarihine ışık tutmuşlardır. Moldo Kılıç' ın “*Kıssai Zilzala*”, İ.Arabayev' in “*Kırgız Dilinin Alippe*”, Osmanaalı Sıdıkuulu'nun “*Muhtasar Tarih Kırgızıya*” adlı eserleri bu tarihlerde yazılmış ve Kırgız yazılı edebiyatının temelini oluşturmuş olan eserlerdendir. Bu dönemde yazılan edebî eserler sonraki yıllarda Sovyet Rusya tarafından gerici eserler olarak yaftalanıp uzun yıllar boyunca karalanmaya devam edilmiştir (Artıkbayev, 2013: 28- 29).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARSTANBEK BUYLAŞ ULUU'NUN HAYATI, EBEBİ ŞAHSİYETİ VE ŞİİRLERİNDE MUHTEVA

3.1. Hayatı ve Edebi Şahsiyeti

Hakkında yapılan araştırmalarda Kırgız şair Arstanbek'in doğum ve ölüm tarihlerine dair farklı bilgiler verilmiştir. Arstanbek'in eserlerini derleyen ilk isim olan Kayum Miktakov'a göre şair, 1838- 1882 yılları arasında yaşamıştır. I. Abdurahmanov'un verdiği bilgilere göre 1828- 1882 yıllarında, B. Soltonoyev'e göre 1840- 1882 yıllarında yaşadığı bildirilmiştir. Talip Moldo' nun bildirdiğine göre 1824- 1878 yıllarında, Ş. Ümötaliyev'e göre 1828- 1882 yıllarında, M. Bogdanova'nın bildirdiğine göre 1824- 1874 yıllarında yaşamıştır. Tazabek Samançin, "Arstanbek" adıyla hazırladığı çalışmada, Arstanbek'in 54 yaşındayken 1878 tarihinde vefat ettiğini ve bu tarihlendirmeye göre doğum tarihinin 1824 olduğunu bildirmiştir. B. Kebekova (1998), Arstanbek hakkında hazırladığı çalışmasında, Arstanbek hakkında verilen bilgilerin gerçeğe en yakın olanının Talip Moldo'nun bilgileri olduğunu belirtmektedir. Bunun gerekçesi olarak Talip Moldo'nun çocukluk çağlarında Arstanbek'i görmüş, onunla konuşmuş ve hikâyelerini bizzat onun ağzından dinlemiş olmasını belirtmiştir. Talip Moldo, yaşadığı dönemin eğitimli bir şahsiyeti olduğu için onun verdiği bilgiler doğru olarak kabul edilmektedir. Sonuç olarak Arstanbek'in doğum ve ölüm tarihleri 1824- 1878 yılları olarak kabul görmekte ve bu tarihlere göre anma törenleri düzenlenmektedir (Begaliyava, 1998: 11- 12).

Babası Tınımseyit Boyuna mensup bir bey olan Arstanbek'in doğum yerinin Issık Göl'ün kuzey bölgesi olduğu bilinmektedir. Buylaş Bey ilerleyen zamanlarda ailesiyle birlikte Cuuku ve Çıçkan adlı yerlere yerleşmiştir. O dönemde bu bölge, Hokant Hanlığı'nın yönetiminde bulunmaktaydı. Hanlığın, Alimbek ve Atamkul adlı "dakta" diye anılan yöneticileri Issık Göl civarındaki Kırgız halkını idareleri altına almış ve vergiye tabi tutmuşlardır.

Arstanbek, babasının ikinci eşi olan Törökan'dan doğmuştur. İkinci eşten doğması ona hayatın pek çok zorluğunu da beraberinde getirmiştir. Arstanbek, babasının ilk eşinden doğma oğulları ile aynı haklara sahip olmamış, aşağılamalara

maruz kalmış ve babasının mal varlığından faydalanamamıştır. Dolayısıyla Arstanbek, çocukluk yıllarını zorluklarla mücadele ederek geçirmek durumunda kalmıştır.

Arstanbek'in hayatını, yaşadığı dönem üzerinden değerlendirmek onun çektiği zorlukları açıklamak adına daha anlamlı olacaktır. Kırgız geleneklerinde, çok eşli zengin Kırgız Beyleri eşlerinden biri hatalı bir davranış sergilediğinde ya da eşine karşı hissettiği duyguları zaman içinde yitirmesi gibi durumlarda eşlerini terk ederlerdi. Eşini terk eden bey, onu resmi olarak boşamaz fakat maddi sorumluluğunu da üstlenmezdi. Özgürlüğü verilmeyen kadın maddi sorumluluğu da karşılanmayarak kendi kaderine terk edilirdi. Bu duruma düşen kadın, eşinin konumuna rağmen bundan faydalanamaz ve hayatını eğer varsa çocuklarıyla beraber zorluklar içinde devam ettirmeye mecbur bırakılırdı. Arstanbek'in babası da eşi Törökan'ı bu vaziyete terk etmiştir. Arstanbek de annesinin bu talihsizliğinden kendi payına düşeni almış ve çocukluğunu bey oğlu olduğu halde, terk edilen annenin terk edilen oğlu olarak sefalet içerisinde geçirmiştir. Bey olan babasının koyunlarına çobanlık yapmıştır (Kebekova, 1994: 150- 151).

Kırgız geleneklerinde, terk edilmiş kadından doğan çocuklarının da terk edilmiş kabul edilmesi sebebiyle Arstanbek, hayatının her döneminde çeşitli aşağılanmalara maruz kalmıştır. Çocukluk döneminde babasından başlayarak ailesinden, akrabalarından ve komşularından gördüğü bu olumsuz muamele, ilerleyen zamanlarında yakın çevresini de aşarak devam etmiştir. Karşı karşıya geldiği bazı şairler maharetleriyle onu geçemeyince sosyal konumu üzerinden ezmeye çalışmışlardır. Kazak bir şairle yaptığı atışmada, Kazak şair, Arstanbek'in, babasının ikinci eşinden doğmasını ve çobanlık yapmasını öne sürerek onu, şu sözleriyle aşağılamaya çalışmıştır:

'Karagay tiken aralap

Kolu butun caralap

Kozu baktın koruylap

Kalipsın emmi söz ulap

Bakkanın bolcu kozu-ulak

Kün balası katarı

Atan bir kadir kılbadı

Çam ağaçları altında

Dikenden el – ayak kanayarak

Kuzuları besledi peşinde koşarak

Başlamış şimdi söz ulamaya

Beslerdin sen koyun- keçi

İkinci karıdan olduğun için

Baban sana değer vermedi

Biy balsı bolsanda

Bey oğlu olsan bile

Biy üstünö batpagan

Bey evinde olmadın

Biy örgöösün baspagan

Bey sarayına sığmadın

Sen salbardan tuulgan karıpsın

Sen salbardan doğmuş zavallısın''

Salbar kelimesi, Kırgız geleneklerinde yukarıda anlatılan sebeplerle çok eşli zengin Kırgız Beyinin eşlerinden birini terk etme durumuna verilen addır (Kundakçı, 2019 a: 61).

Maddi ve manevi birçok eksiklik içerisinde devam eden yaşamında Arstanbek, 12- 13 yaşlarındayken bir rüya görür. Rüyasında üzerine beyaz bir cepken giyinmiş halde ak bir deveye binip ak bir tepeye çıktığını, eline aldığı ak komuzu ile etrafını saran Kırgız ve Kazak halklarına kopuzunu çaldığını, etrafındakilerin de beğeniyle onu alkışladığını görmüştür. Gördüğü rüyadan uyanan Arstanbek, gördüklerini babasına anlatmıştır. Babası, Arstanbek'i dinlemiş öncelikle rüyasını hayra yorar gibi olmuş olsa da onunla alay eder bir üslupla sahibi kötü olan rüyanın da kötü olacağına dair bir şeyler söyleyip onu başından atmıştır. Arstanbek'in bu rüyayı gördüğü dönem onun kopuzla küçük parçalar çalıp şiiirler söylediği, bir araya gelen köy halkını az çok eğlendirmeye başladığı zamanlardır (Kebekova, 1994: 151).

Arstanbek, ozanlık kimliğinin ortaya çıkmaya başlayıp kopuz çalmaya başladığı bu dönemde bir yandan maharetleriyle çevresinin dikkatini çekmeyi başarırken diğer yandan da sosyal konumu açısından aşağılanmalara uğramıştır. Uğradığı sayısız hakarete rağmen Astanbek, haşarı karakteriyle ön plana çıkmayı başarmış, kendine yapılan hakaretleri alaya almış, neşeli mizacından ve yaşama sınıksız tutunan azminden ödün vermemeye gayret etmiştir. Çocukluk çağlarında uğradığı hakaretlere karşı alaycı bir tavır sergileyerek, kendisini aşağılayan kardeşlerini dövüp onların elbiselerini çalmış, babasının atlarını çalıp meydanlarda koşturarak eziyet etmiştir. Bu yaptıkları için babasından cezalar almasına rağmen durmayıp yaptığı yaramazlıklara bir yenisini eklemiştir. Olumsuz görünen bu tutumu, Arstanbek'in cevval bir kimlikle ön plana çıkmasını da sağlamıştır. Babası her ne kadar cezalar vermiş olsa da Arstanbek'in diğer çocuklarından daha güçlü daha hareketli ve daha kabiliyetli olduğunun farkına varmıştır. Bu durum hakkında dikkatinden kaçmamış ve Buylaş Bey'in çocuklarından Arstanbek'in birçok konuda

kardeşlerini geride bırakacak maharetle olduğunu söylemişlerdir (Kebekova, 1994: 152).

Buylaş Bey, her ne kadar ilgisiz görünse de oğlu için küçükte olsa bir şeyler yapmıştır. Arstanbek'in gördüğü rüyayı da yabana atmamıştır. Bir gün evinde ağırlayıp yemek yedirdiği mahir bir kopuz ustası olan Moñoldor Aytımbet'ten oğlu için bir kopuz yapmasını istemiştir. Aytımbet usta, Arstanbek için iyi bir kopuz yapıp Buylaş Bey'e verir. Buylaş Bey, Arstanbek'i çağırır ve eline aldığı kopuzu "*İşte, al sana kopuz. Sana verdiğim mirasım budur. Ansızın kırarsan ve kılını koparacaksan kötü ananla kendine bir develik odun yüklenir.*" diyerek Arstanbek'e uzatır. Buylaş Bey, bu nasihatıyla oğlunu hem uyarılmış hem de korkutmuştur. Bu sırada on ikisinde olan Arstanbek, eline aldığı kopuzunu yanından hiç ayırmış, günlerini ve gecelerini kopuzuyla çalıp söyleyerek geçirmiştir. Arstanbek, on iki yaşında başlamış olduğu kopuz çalmayı ve şiir söylemeyi hiç ara vermeden devam ettirmiştir. On dört yaşına geldiğinde birçok halk şiirini, küçük destan parçalarını ve uzun şiirlerin bölümlerini istediği yerden söyleyecek seviyeye ulaşmayı başarmıştır. Arstanbek'in bu başarısı etrafındaki halkın da dikkatinden kaçmamıştır (Kebekova, 1994: 152- 154).

Geleneksel anlayışa göre Kırgız bir genç, ozan ya da komuzcu olmak istiyorsa çeşitli sınavlardan geçmesi gerekiyordu. Halkın yoğun olarak katıldığı düğün, bayram ve törenler bu sınavlar için en uygun yerlerdi. Bu toplantılarda hünerlerini sergileyen gencin, halkın beğenisini kazanması gerekiyordu. Halkın beğenisini kazanan genç ozan olma yoluna girmiş kabul ediliyordu. Arstanbek de bu sınavları geçerek adından söz ettiren bir ozan ve komuzcu olma fırsatını yakalamıştır. Arstanbek, babasının isteksizliğinden dolayı, dilediği gibi bu toplantılara katılamamış olsa da gayreti ve yeteneğiyle ön plana çıkmayı başarmıştır. Genç denecek yaşta şarkı söyleyip komuz çalmada çok iyi bir ilerleme kaydetmiş ve karşısına çıkabilecek her hangi bir sanatçıyla rahatlıkla atışabilecek bir ustalığa ulaşmıştır. Arstanbek, yeteneğinin bu denli gelişmesine rağmen babasının ve en yakınındaki insanların dikkatini çekmeyi başaramamıştır. Üzerine yapışmış olan terk edilmişlik hali onun birçok başarısının gölgede kalmasına neden olmuştur. Fakat bu durum Arstanbek'in on altılı yaşlarında olduğu sırada olumlu bir şekilde değişmeye başlamıştır (Kapağan, 2017: 752).

Arstanbek'in yaşadığı dönemde yönetimde olan Alımbek Datka, Tınımseyt Boyu'ndan beyleri Andican'a davet etmiştir. Bu davetin sebebinin Buylaş Bey

başkanlığındaki Tınımsemit Boyu'nun beylerinden birinin yaptığı bir hata olduğu söylenmektedir. Babasının Andican'a gideceğini öğrenen Arstanbek de onun yanında Andican'a gitmek istemiştir. Bunun için babası ile konuşmuş fakat babasının ters tepkilerine maruz kalmıştır. Babasının verdiği tepkiyi umursamayan Arstanbek, bu arzusundan vazgeçmemiş ve kardeşlerinden birinin atını çalarak babasının ardından Andican'a gitmiştir. Babasının Andican'da askerler tarafından sorguya alınıp tutuklandığını bildiği halde bu durumu düzeltmek için bir şeyler yapmayı geciktirerek Andican'da gezip dolaşmayı, yeni yerler görüp yeni insanlarla tanışmayı amaçlamıştır. Babasının ardından Andican'a gittiği halde babasını aramayıp şehri ve şehrin civar köylerini gezmiş, buralarda kopuzunu çalıp şarkılarını söyleyerek hünerlerini sergilemiştir.

Arstanbek bu süreçte, yaşının küçüklüğüne rağmen sesinin güzelliği ve kopuz çalışındaki ustalığıyla köylülerin ilgisini üzerine çekmiştir. Kısa sürede birçok kişi tarafından beğenilmiş ve övgüler almıştır. Kendisi için yapılan övgüler Alımbek Datka'nın kulağına kadar gitmiştir. Alımbek Datka, kendisi için övgüler yağdırılan Arstanbek'i, askerleri tarafından makamına getirtir. Düzenlediği eğlence toplantılarında kendi akınlarıyla Arstanbek'i karşılaştırır ve atışmalar yaptırır. Yapılan eğlence toplantılarında karşısına çıkarılan bütün akınları yetenekleriyle geride bırakan genç yaştaki Arstanbek, Alımbek Datka'nın da hayranlığını kazanmıştır. Datka ona iltifatlarda bulunmuş ve çeşitli hediyelerle ödüllendirmiştir. Arstanbek, burada sadece Alımbek Datka'nın değil diğer idarecilerin de hayranlığını ve iltifatını kazanmıştır.

Arstanbek, bu hayranlığı kazanmasının ardından babasının ve diğer beylerinin durumları hakkında idarecilerle konuşmuş ve onların serbest bırakılmasını sağlamıştır. Buylaş Bey ve beraberindeki diğer beyler serbest bırakılmalarının ardından köylerine dönmüşlerdir. Fakat Arstanbek, Alımbek Datka'nın emri üzerine Andican'dan ayrılmamış ve onun yanında kalmıştır. Dakta'nın yanında kalan Arstanbek, birçok toplantıya katılıp Andican ve Hokant civarlarını dolaşarak sanatını icra etmiş ve kalabalık halk kitleleriyle buluşma fırsatı yakalamıştır.

Andican'da bir yıl geçiren Arstanbek, bu süre zarfında katıldığı törenlerde birçok ozanla tanışır, atışmalara katılır, katıldığı bütün atışmalardan galibiyetle ayrılır. Kısa zamanda şöhreti bütün memlekete yayılan, halk tarafından sevilip sayılan Arstanbek, ününü her geçen gün daha da arttırır. Böylece bütün Kırgız coğrafyasına

yayılan ünü Kazakların topraklarında da yayılmaya başlar. Kazandığı ün ile kendi topraklarını aşan Arstanbek, Andican'da bir yıl geçirdikten sonra kendi memleketine, ailesinin yanına dönmüştür.

Arstanbek' in maharetleriyle adından söz ettirdiği sıralarda, Sarıbağış Boyu ile Bugu Boyu arasında sorunlar yaşanmış ve ilişkileri bozulmuştur. Bugu Boyu'na bağlı Tımıseyitler de Sarıbağış Boyu'nun baskıların maruz kalmışlardır. Bunun üzerine Tımıseyitler, Buguların bulunduğu Issık Göl'ün kuzey bölgesindeki Çıçkan adlı bölgeye yerleşmişlerdir. Arstanbek, hayatının geri kalanını burada geçirmiş ve 1878 yılında 54 yaşındayken hayata gözlerini yummuştur. (Kebekova, 1994: 155- 159).

Arstanbek'in kişisel hayatına dair bilgiler incelendiğinde onun Köçör adında bir oğlunun olduğuna, bu tek oğlundan İsmayıl, Kalen, Mambet adlarında üç erkek ile Burulkan adlı bir kız torunu olduğuna ve oğlunun 1917'de İyri- Su'da vefat ettiğine ulaşılmıştır. Torunlarından İsmayıl'ın, Tırnaktay adlı bir kızı ile Cölögön adlı bir oğlu olduğu ve bunların Narın'da ikamet ettiği söylenmiştir. Arstanbek'in, bir şiirinde Kereezin'deki çocuklarından bahsetmesine rağmen bu bilginin aslına dair bir kaynağa ulaşamamıştır. Arstanbek üzerine incelemeler yapan M. Maymanbayev'in aktardıklarına göre; Arstanbek, yirmili yaşlardayken öğrencisi Soltoboy ile Köl tarafında buldukları bir tören sırasında babasının adı Kazıbay olan Ayganım adında on altı yaşlarında bir kıza âşık olmuştur. Ayganım da ona karşılık verince evlenmeye karar vermişlerdir. Durumu ailesine bildiren Arstanbek, onların onayını da alarak evlilik için hazırlığana başlamıştır. Hazırlıklar yapıldığı sırada Ayganım daha önceden babasıyla kendisi için antlaşmış olan Karabay adlı bir genç tarafından kaçırılmıştır. Bunu haber alan Arstanbek'in ailesi, gelin almadan dönmeyi kendilerine yediremiş ve oğulları için kız aramaya başlamışlardır. Nazarbek soyundan Ümütay isimli bir kız ile Arstanbek'i evlendirip köylerine dönmüşlerdir (Begaliyeva, 1998: 20- 21).

Arstanbek'e dair ulaşılan az sayıda kaynağa rağmen onun fiziki özelliklerine ait bilgiler de bulunmaktadır. Bu bilgiler arasında onun sarışın bir insan olduğu da yer alır. Fiziki özelliklerini aktaran iki kaynak bulunmaktadır. Kaynaklardan biri olan Talip Moldo, Arstanbek'i bizzat gördüğünü bildirmiştir. Diğer kaynağın sahibi I. Abdurahmanov'dur. Abdurahmanov'un, Arstanbek'e dair bilgi edindiği Kalça adında bir ihtiyar da Arstanbek'i bizzat gördüğünü söylemiştir (Begaliyeva, 1998: 21- 22).

Halk tarafından şairliğinden övgüyle söz ettiren ve sesinin güzelliğiyle “Bülbül” olarak anılan Arstanbek, sözlü edebiyat geleneğinin türleri olan sanat, derme ve nasihat şiirlerinde dönemin olayları, zorluklarını ve halkın kaderini anlatmıştır. Eserlerini komuz eşliğinde icra etmiş ve komuzculuğuyla da ün kazanmıştır. Komuzuyla beş yüze yakın besteyi çaldığı bunlardan yaklaşık iki yüz bestenin de kendisine ait olduğu söylenmiştir. Talip Moldo’ nun, Arstanbek’in komuzculuğu ve ozancılığı için anlattıkları bakılacak olursa onun yeteneklerinin ulaştığı nokta ve halk tarafından ne kadar sevildiği görülmektedir. Talip Moldo, Arstanbek’i dinlemek üzere katıldığı bir toplantıda halkın onu büyük bir dikkatle dinlediğini, söyledikleriyle dinleyicilerini duygudan duyguya ustalıkla geçirdiğini, genç yaşlı bütün dinleyicilerini hem ağlatıp hem güldürebildiğini ve dinleyicilerinin zamanın nasıl geçtiğini anlamayacak bir hayranlık uyandırdığını aktarmıştır. Talip Moldo, çocukluk yıllarında Soy- Kal’da gerçekleşen bu toplantının tesirini derinden hissetmiş ve uzun yıllar sonra bile Arstanbek kadar hünerli bir ozan görmediğini bildirmiştir. I. Abdurahmanov’un kaynağı olan Kalça da, Arstanbek’in dinleyicilerini ağlatabilecek kadar etkili bir ozan olduğunu söylemiştir (Kundakçı, 2019 a: 63- 64).

Arstanbek’in bu maharetleri, halk tarafından yüceltilmiş ve halk arasında onun ustalığını dair efsane niteliğinde hikâyelerin anlatılmasına da sebep olmuştur. Arstanbek’in, Rus işgalinden önce Ruslar için söyledikleri, Kırgızların Ruslar geldikten sonra neler yaşayacağına dair öngörülerini bildirmesi ve ilerleyen yıllarda söylediklerinin yaşanması, halk tarafından anlatılan hikâyelerin gerçekliğine delil olarak kabul edilmiş olabilir. Fakat bu konularda yaptığı uyarılar onun olağanüstü yeteneklere sahip olmasından değil, Ruslar hakkında önceden duyduklarına dayanmaktadır. Halk arasında onun için anlatılan bu hikâyeler onun sanatını ustalıkla icra edişinden kaynaklanmaktadır. Arstanbek’in ustalığı, hem kendi döneminde hem de kendisinden sonraki dönemlerde yaşayan ozanları etkilemiştir. Cenicok, Moldo Kılıç ve Togolok Moldo gibi büyük Kırgız akınları ondan etkilenmiştir. Arstanbek, Cenicok ile bizzat görüşmüş ve onun akınlığını değerlendirmiştir (Begaliyeva, 1998: 24- 26).

Arstanbek’in şiirleri bizzat kendi ağzından olmasa bile Kırgız akınlarınca nesilden nesile taşınarak bugüne ulaşmıştır. Arstanbek’in Hokant Hanlığı döneminde başlayan yaşamı, Kırgızların Rus egemenliğine girdiği dönemde son bulur. Kırgızların geçirdiği iki siyasi döneme de şahitlik etmiş ozan, şahit olduklarını eserlerine aktarmasıyla adından söz ettirmektedir. Her iki dönemi de yakından gören şair,

yöneticilerin ve halkın arasında bulunup şahit olduklarını eserlerine aktarmıştır (Begaliyeva, 1998: 27).

Kırgız tarihinin en çalkantılı dönemlerine şahitlik eden Arstanbek'in, eserleri için yapılan derleme çalışmaları, K. Miftakov'un 1920- 22 tarihlerinde Karakol ve Narın bölgelerinde toplamış olduğu bilgileri Kırgız Milli Bilimler Akademisi'ne teslimiyle başlamıştır. İlerleyen yıllarda 1933- 34 tarihlerinde Kabay Abdurahmanov, Arstanbek hakkında araştırmalar yapıp çeşitli bilgiler sunar. 1941'de Tazabek Samançin'in yukarıda da adı geçen "Arstanbek" adlı çalışması bulunmaktadır. Samançin bu çalışmasında, Arstanbek'i bizzat gördüğünü, onula sohbet edip şiirlerini ve çocukluk anılarını dinlediğini söyleyen Talip Moldo'yu kaynak edinmiştir. Arstanbek hakkında yapılan ilk bilimsel çalışmanın sahibi, Batıma Kebekova olmuştur. Kebekova'nın hazırladığı monografi 1994 yılında "Arstanbek" adıyla yayınlanmıştır. Ş. Ümötaliyev'in, "Arstanbek Buylaşoğlu" isimli makalesi 1995 yılında, N. Begaliyeva'nın Arstanbek ve eserlerine dair hazırladığı doktora tezi 2003 yılında yayınlanmıştır. Bunların dışında çeşitli eserlerde Arstanbek'in hayatına ve eserlerine dair bilgilere ulaşılmaktadır (Kundakcı, 2019 a: 62- 63).

1900'lü yıllarda yapılan bu çalışmalar arasında bulunan ciddi zaman aralıklarının sebebi, Sovyet döneminde Kırgız topraklarında uygulanan politiklardır. Sovyet rejimi, Kırgız topraklarındaki varlığını, Kırgızlar için bir lütuf olarak görmüş, Kırgızların Ruslar gelmeden önce yazılı edebiyatları olmayan eğitimsiz bir halk olduğunu belirtmiş ve bu anlayışını yaymaya çalışmıştır. Bu amaçla 1917'den önce yazılan eserlerin varlığı reddedilmiş, 1917'den önce yazılı edebiyatın varlığını savunanlar, cezalara çarptırılmış ve bu konuda araştırma yapmak isteyenler engellenmiştir. Arstanbek de Sovyetler döneminde Sovyet çıkarlarına uymadığı için şiirleri hakkında araştırma yapılması yasaklanan şairlerdendir (Duman, 2015: 9).

3.2. Arstanbek Buylaş Uulu'nun Şiirlerinde Muhteva

Arstanbek'in geleneksel Kırgız halk şiirinin düsturlarına uygun olarak söylediği şiirlerinde tarihi, sosyal ve siyasi konular geniş yer tutmuştur. Arstanbek şiirlerini lirik ve epik üsluplarla beraber gerçekçi bir tavırla söylemiştir. Şiirlerinde sanatsal öğeleri ustalikle aktarmasına rağmen gerçekçi tavrı ön plana çıkmıştır. Özellikle tarihi olayları bütün ayrıntılarıyla sebep ve sonuç ilişkisi içinde tarihsel gerçekçiliğe uygun olarak aktarmıştır. Şiirlerinde içerik olarak geniş yer tutan tarihi olayların yanında bireysel

konulara da yer vermiştir.Kırgız halk şiiri türlerinden olan nasihat şiirleriyle hem dönem insanına hem de gelecek kuşaklara birçok konuda öğüt vermiştir. Halk dilinde ve samimiyetle söylediği şiirlerinde halkı için neyin iyi neyin kötü olduğuna dair fikirlerini beyan etmiştir. Tarihi olayları anlattığı şiirlerinde en geniş yeri Rus işgali tutmuştur. Aşamalar halinde şiirlerinde aktardığı Rus işgali ve işgalden kurtulmanın yollarını, halkın birliği ve beraberliğine dair fikirlerini büyük bir ustalıklarla anlatmıştır. Şiirlerinde geçmiş ile bugünü karşılaştırmış, geleceğe dair öngörülerde bulunmuştur. Farklı konularda da karşılaştırmalar yaparak halkı için neyin doğru olduğunu açıklamıştır. Genellikle birçok konuyu aynı şiirinde aktarabilen usta şairin şiirlerinin muhtevasını, çeşitli başlıklar altında tek tek ele alarak incelemek mümkündür.

3.2.1. Tarihi ve Sosyal Olaylar

Kırgız tarihinde köklü değişimlerin yaşandığı, Kırgızların Hokant Hanlığı yönetimindeyken Çarlık Rusya'nın işgali altına girdiği bir dönemde yaşayan Arstanbek, birçok tarihi olaya tanıklık etmiştir. Hokant Hanlığı'nın Kırgızlara yaptığı baskıların ileri seviyelere ulaşması, Bugu ve Sarıbağış boylarının savaşları, Kenensarı'nın Kırgızlara karşı başlattığı savaş ve Çarlık Rusya'nın Türkistan işgali Arstanbek'in hayatta olduğu yıllarda gerçekleşmiştir. Kendi topraklarında bazen tanık olduğu bazen de doğrudan dâhil olduğu bu olaylardan toplumun geri kalanı gibi etkilenmiştir. Bu dönemde yaşanan ve Kırgız tarihinde önemli değişimlere neden olan bu olayları ve bu olayların toplumun sosyal hayatına etkilerini eserlerine taşımıştır (Kebekova, 1994: 159).

3.2.1.1. Hokant Hanlığı Dönemi

Kırgızlar, Moğol ve Rus saldırılarından çekindikleri için Özbek Şahruh Bey tarafından 1700 tarihinde kurulan Hokant Hanlığı'nın yönetimi altına girmişlerdir. Hanlığa dâhil olan Kırgızlar, askeri alandaki yetenekleri ve nüfus çoğunluklarıyla hanlık içerisinde saygı gören ve söz sahibi olan bir konuma yükselmişlerdir (Saray, 1993: 19- 20).

Özellikle askeri gücüyle ön plana çıkan Hokant Hanlığı, bölgedeki diğer hanlıklarla mücadele etmiştir. Hanlıklar arasındaki karmaşanın yanında hanlığın bünyesinde olan boylar da birbiriyle mücadele etmişlerdir. Bu karışık ortamda iktidarlarının devamı kaygısıyla hareket eden hanlık idarecileri güçlerini arttırabilmek

için halkı kullanışlardır. İktidarlarını garanti altına almak için halktan ağır vergiler toplamış, istediklerini alamayınca da halka zulüm etmişlerdir. Hanlık idarecileri bu faaliyetlerini halkın önde gelen zenginleriyle anlaşmalı olarak devam ettirmişlerdir. Halkın gördüğü baskı ekonomik alanda sınırlı kalmayıp sosyal hayatta da yansımıştır. Hanlık döneminde yaşamış olan Arstanbek de dönem içerisinde şahitlik ettiği durumlardan etkilenmiş ve bunları şiirlerinde açıkça dile getirmiştir (Kapağan, 2015: 49- 51).

Farklı şiirlerinde Hokant Hanlığı'nın politikalarından ve baskılarından bahseden Arstanbek'in, özellikle Hokant yönetimi için söylediği bir şiiri de bulunmaktadır. Arstanbek, kalabalık ve göçebe olarak yaşayan Kırgızların, hanlık yönetimi altındayken hapsedilmiş olduğunu, hanlığın onların etrafını sarıp onlara doğrudan zulüm ettiğini aktarmıştır:

<i>Tegeregi Kırgızdın</i>	Etrafı Kırgızların
<i>Temirden tartkan tor boldu.</i>	Demirden örülmüş tel oldu
<i>Tüşkön ceri Kırgızdın</i>	Girdikleri yer Kırgızların
<i>Kırk kulaç tereñ or boldu.</i>	Kırk kulaç derin zindan oldu
<i>Köçmөndüü bizdin köp Kırgız</i>	Göçebe bizim kalabalık Kırgızlar
<i>Kök çapan sartka kor boldu.</i>	Gök kaftanlı Sartlara hor oldu
<i>Argımagın kekeytip,</i>	Küheylanını dikerek
<i>Kök kepiçin tepeytip,</i>	Gök çarığı küçücük
<i>Kokonduktun kordugu,</i>	Kokanlıkların horluğu(eziyeti)
<i>Aşkere öttü zordugu.</i>	Açıkça kullanıldı gücü
<i>Altından kamçı alakan</i>	Altından kamçı avuç
<i>Arkı tüptө çoñ hanı</i>	Öbür tarafta büyük hanı
<i>Ancıyandık Mala Han.</i>	Andıcanlı Mala Han
<i>Atka kakkан cez kazık,</i>	Ata vuran bakır kazık

(Kebekova, 1994: 103)

Arstanbek bu mısralarında 1857- 1862 yıllarında iktidarda olan Malla Han'ın adını anmıştır. Malla Han'ın yönetimde olduğu yıllar Hokantlıların, Kırgızlar üzerindeki baskısının ileri düzeye ulaştığı yıllardır. Bu sebeple halk arasında bu isme yer vermiştir. Şair de bu durumdan etkilenecek şiirinde Malla Han'ın adını anmış ve halka yapılan zulümleri dile getirmiştir (Begaliyeva, 1998: 34).

Şiirlerinde Hokant Hanlığı dönemi hakkında açıklamalarda bulunan Arstanbek, özellikle ekonomik alanda yaşananlar üzerinde durmuştur. Hanlığın, ekonomik alandaki faaliyetleri karşısında Kırgızların içine düşürüldüğü sıkıntıları dile getirmiştir. Çeşitli sebeplerden dolayı hanlığa tabii olan Kırgızlar, onlara vergi vermiş ve hanlığın asker ihtiyacını karşılamışlardır. Bunlar dışında kalan diğer işlerinde hanlığın Kırgızlar üzerinde pek fazla etkisi olmamıştır. Kırgızlar birçok konuda kendi sistemlerini devam ettirmişlerdir (Yazı, 2007: 19). Durum böyleyken Hanlık yönetimini çekilmez kılan sebeplerin temelini arttırılan vergiler ve vergilerin temini için yapılan zorbalıklar oluşturmuştur. Yönetimini kuvvetlendirmek isteyen hanlık idarecilerin yaptıkları Arstanbek tarafından dile getirilmiştir:

<i>Kokonduktun sarttarı</i>	Kokanlının Sartları
<i>Kokun işti baştadı,</i>	Felaket işi başladı,
<i>Koy kötörüp, bul berip,</i>	Koyun taşıyıp kumaş verip,
<i>Äki kılıp äsebin</i>	İki kat yapıp hesabını
<i>Asiñdi caman ketirdi,</i>	Aklını kötü karıştırdı,
<i>Çom mingen sartuñ äsirdi.</i>	Keçeden eyere binen Sartların kudurdu.

(Kebekova, 1994: 40)

Hokant Hanlığı, Kırgızlardan çeşitli adlar altında onlarca vergi toplamıştır. Arsa vergisi, hayvan vergisi, tarım vergisi ve askeri vergi bunlardan birkaçıdır. Kırgızların sahip olduğu mülke göre değişkenlik gösteren vergiler için alınan bedel, bazen para bazen altın bazen de hayvan olarak alınmıştır. Hanlık yönetimi boyunca vergi miktarlarında dönemsel değişiklikler yaşanmış ve en çok değişikliğe uğrayan vergi, hayvan vergisi olmuştur (Arıklı, 2015: 111- 112).

Kendisine bağı olan halklardan vergi toplayan hanlık, toplanmakta olan verginin miktarını her geçen gün arttırılıp halkın karşılayamayacağı miktarlara ulaştırmıştır. Bu durumdan hoşnut olmayan Arstanbek, şiirlerinde hanlığın topladığı verginin halkı nasıl zor durumda bıraktığını ve istenen miktarların halk tarafından karşılanamayacak boyutlara geldiğini belirtmiştir. Hanlık idarecileri, vergi konusunda halka hiçbir şekilde yardımcı olmamış, halkın yakınmalarını hiçe saymıştır. Yönetim halktan talep ettiği vergiyi istediği anda, hiç kimseye acımadan almış ve kendilerine karşı koyanları da cezalandırmıştır. Bu cezalar, ölüm cezasına kadar varabilen ağır cezalar olmuştur.

<i>Ayabagan tülüktü</i>	Aşırı çeşitli hayvanı
<i>Salıp turat Kokonduk.</i>	Yüklemektedir Kokanlı
<i>Aygır at menen atan töö</i>	Küheylan at ile atan deve
<i>Bir aytkandan kaltırbay,</i>	Bir dediğinden geciktirmeden
<i>Alıp turat Kokonduk.</i>	Alacaktır Kokanlı
<i>Kaarına alganda</i>	Kahrı geldiğinde
<i>Beli katuu ärlerdi</i>	Beli güçlü erleri(yiğitleri)
<i>Carıp turat Kokonduk.</i>	Parçalayacak Kokanlı
<i>Alımına at aldı,</i>	Vergisine at aldı
<i>Ayal kılbay bat aldı.</i>	Acımadan çabuk aldı

(Kebekova, 1994: 104)

Arstanbek, Hokanlıların vergi olarak Kırgızların ellerindeki malların en iyisini seçtiğini, halkı kendi hizmetlerine tabi tutup ezdiğini anlatmıştır. Hanlık, halkın alt tabakasından ağır vergiler alıp onlara zulüm ederken zengin Kırgız beyleri de hanlığı desteklemişlerdir. Beyler ve hanlık arasında karşılıklı çıkar ilişkisini devam ederken halk ezilmiş ve sömürülmüştür. Bu adaletsiz ortamdan hoşnut olmayan Arstanbek yaşanan olumsuzlukları şiirlerine taşımış ve eleştirilerde bulunmuştur.

“Zekâtı için Kokanlı

Beş kâküllü kız aldı,

Elinden iş gelenleri aldı,

*Kulaklarına bakarak,
Ahırdan seçip koyun aldı,
Hizmetine zengini aldı,”*

Yukarıda verilen “*Beş kâküllü kız aldı,*” dizesi Hokantlıların yaptığı zorbalığın ne kadar ileri boyutlarda olduğunun açık bir delili niteliğinde olmuştur. Hanların, Kırgız kızlarından beğendiklerini kendilerine cariye olarak seçmesi aktarılmıştır (Kapağan, 2015: 54- 55).

Hokant Hanlığı tarafından uğradıkları zulme karşılık veremeyen Kırgızlar, onların isteklerini yerine getirebilmek için birçok zorluk çekmiştir. Elllerinde olanı hanlığa vergi diye verip ekonomik darlığa düşmüşlerdir. Halkı için hayıflanan Arstanbek de yaşanan tüm bu sıkıntıları ve bunlardan dolayı üzüntüsünü şiirlerinde anlatmıştır.

<i>Canına cakın baralbay,</i>	Yanına yakın varamadan
<i>Kırgız baykuş çekindi.</i>	Kırgız zavallılar çekindi
<i>Kokonduk aldı kölüñdö,</i>	Kokanlılar aldı gölünü
<i>Kokuylattı aliñdi.</i>	Sızlattırdı halkını
<i>Köldün başın Sart aldı,</i>	Gölün başını Sartlar aldı
<i>Köküröktü dart çaldı.</i>	Göğsümü dert kapladı.

(Kebekova, 1994: 104- 105)

Şiirlerinde Hokant Hanlarına dair çeşitli eleştirilerde bulunan şair, onların zulümlerini anlatmış ve sonlarının ölüm olmasını dilemiştir. Hanların hükümdara yanaşmak amacıyla halkı sömürmelerini, halka acı çektirmelerini anlatmıştır:

<i>Katarlaş älge kan çaçsa,</i>	Yanıdaki halka kan saçsa
<i>Kankorlorgo can tartsa,</i>	Hünkârların tarafını tutsa
<i>Kandın cayı – kara cer.</i>	Hanın yeri- kara toprak
<i>Kara özgöy bolso kalkına</i>	Kötü niyetli olsa halkına
<i>Kalktın cetpey barkına</i>	Halkın kıymetini bilmeseyse
<i>Cakırdık candı kıynasa,</i>	Fakir halka işkence etseyse

Öydö- tömön çarpıla,

Aşağı yukarı doğru çarpıla

Akimdin cayı – kara cer.

Kaymakamın yeri- kara toprak

(Kebekova, 1994: 99)

3.2.1.2. Boylar Arasındaki Mücadeleler

Hokant Hanlığı bünyesinde Özbek, Kırgız ve Kıpçak halklarını barındırmıştır. Yönetim bu üç grubun içinde el değiştirmiştir. Bazen de aralarında anlaşmaya varan gruplar yönetimi birlikte sürdürmüşlerdir. Grupların başında bulunan beyler çeşitli unvanlarla Kırgızlar arasında hanlığın yönetimini yürütmüşlerdir (Kebekova, 1994: 156). Bu şekilde devam ettirilen Hanlığın yönetimi için beyler zaman zaman kendi aralarında mücadeleler gerçekleştirmiştir. Yaşanan mücadeleler sırasında en çok zararı halk görmüştür. Kırgızların, Sarıbağış ve Bugu Boyları arasında yaklaşık on yıl devam eden iktidar ve güç mücadeleleri yaşanmıştır. Kendisi de Bugu Boyu'na mensup olan Arstanbek, yaşanan hadiseleri bizzat tecrübe etmiş ve olayları şiirinde anlatmıştır.

Hokant Hanlığı tarafından kendisine parvanacı unvanı verilen Kırgız Ormon Han ilerleyen süreçte boylar arasındaki çatışmaları azaltmayı başarmıştır. Fakat ilerleyen süreçte Sarıbağış ve Bugu boyları güç ve iktidar mücadelesine başlamıştır. Yapılan savaşta Sarıbağış boyundan olan Ormon Han, yaralanıp ölünce Sarıbağış Boyu intikam almak için Bugulara karşı saldırıya geçmiştir. Sarıbağışlarla uzun süre mücadele eden Bugular, savaşı daha da uzamaması adına Ruslardan yardım talep etmişlerdir. Bu davet Ruslar için iyi bir fırsat oluşturur. Ruslar bazı Kırgız köylerine zarar verip hayvanlarını almışlardır. Sarıbağış Boyu Ruslara saldırmış ve ağır kayıplar vermiştir. Bu süreç sonunda Bugular, Rus idaresine tabii olmuştur. Yaşanan bu olayların ardından Bugu Boyu'nun üyeleri Andican, Cıldız ve Tekes'e kaçmıştır (Begaliyeva, 1998: 36; Yazı, 2007: 20).

Ormon hanı ölgöndö

Ormon hanı öldüğünde

Akıldan caman şaşkanbız,

Aklımızı şaşkırmıştık,

Atanga cuktu artkanbız,

Deveye yükü artmıştık,

Ancıyan közdöy kaçkanbız.

Andican'a doğru kaçmıştık.

Atandın oozu cırıldı,

Devenin ağzı yırtıldı,

Ancıyan kaçkan Bugu äli

Andican'a kaçan Bugu halkı

Andan beter kırıldı.

Ondan da beter yok oldu.

(Kebekova, 1994: 118)

Arstanbek, mısralarında Ormon Han'ın ölümünün ardından Bugu halkının yaşadığı zorlukları ve insanların kendi topraklarını bırakıp çaresizce Andican'a kaçışını aktarmıştır. Sarıbağış boyu ile savaş halinde olsalar dahi Ormon Han'ın ölümü Bugular ve diğer Kırgız boyları için iyi bir durum değildir. Çünkü Ormon Han iktidarı süresince Kırgız boylarının arasındaki anlaşmazlıkları azaltmayı başarmış ve bunun için gayret göstermiştir. Arstanbek, Ormon Han'ın ölümünün ardından yaşananları anlattığı bir başka şiirinde de göç sırasında yaşananlara ve olayların ardından kendi topraklarına dönmeye çalışan halkının başına gelenlere yer vermiştir:

Kaşkarga kire kaçkandın

Kaşkar'a kaçanların

Zamanası kuurulgan,

Zamanesi kavruldu

Topurakka cuurulgan,

Toprağa yoğruldu

Kayra keldik sandalıp

Geri geldik serserileşip

Baş azayıp tandalıp

Sayımız azalıp seçilip

Darı kördük zorduktu,

Yine çektik horluğu

(Kebekova, 1994: 18)

Arstanbek, şiirlerinde boylar arasındaki mücadelelerin yanında Kazak- Kırgız savaşlarına da yer vermiştir. Kazak Abılay Han döneminde, Kırgızlara ait olan topraklara yayılmaya başlayan Kazaklardan rahatsız olan Kırgızlar, Kazaklara karşı savaşılmaya başlamışlardır. Bunun üzerine bazı Kazak Beyler, Kırgızlara karşı Abılay Han'dan yardım talep etmişlerdir. Abılay Han, 1774'te Kırgızlara karşı sefere çıkmış ve başarılı olmuştur. İki taraf da kendi topraklarına çekilmiştir fakat sınırdaş olmaları sebebiyle barışı sağlayamamışlardır. Kırgız baskınları artmış ve bunun üzerine Abılay Han tekrar Kırgız seferine çıkmıştır. Kırgızların yenilgisiyle sonuçlanan savaşın ardından yapılan antlaşma ile iki tarafın toprakları, "*Geleneksel olarak ili nehrinin sağ tarafı Kazakların, sol tarafı ise Kırgızların yaylak yeri olarak belirlenmiştir.*". Abılay Han'ın ölümünün ardından torunu Kenesarı, Kazak topraklarının bağımsızlıkları için Hokant Hanlığı ve Ruslarla mücadele etmiştir. Kenesarı, o dönem Hokant Hanlığı yönetiminde olan Kırgızlarla da savaşmıştır. Kırgız Ormon ve Cantay

Beylerden kendisine tabi olmalarını istemiş ve onları bu konuda tehdit etmiştir. Kırgız Beyler, onun teklifini reddedip ona karşı savaşmaya karar vermişlerdir. Kenesarı, bunun üzerine 1846'da Kırgız topraklarına saldırmış ve ağır tahribatlar yaratmıştır. 1847'de Kırgızlar üzerine yaptığı büyük saldırıda Kenesarı, Naurızbay ve Hudaymendi Kırgızlarca idam edilmiş ve savaş son bulmuştur. Hatta Kenesarı'nın başı kesilerek Rus Kraliçesi'ne yollanmıştır (Orynbayev, 2012: 15- 21).

Arstanbek'in çeşitli şiirlerinde yer alan bu konu, özellikle Kazak şair Süyümbay ile yaptığı atışmada karşımıza çıkmaktadır. Arstanbek, Süyümbay üzerinden Kazak Han Kenensarı'nın ve Kazakların, Kırgız halkına verdiği zararı anlatmıştır. Kenensarı'nın, atası Abılay Han'ın yolundan giderek Kırgızlara karşı bir kıyım başlattığını, özellikle bir Kırgız boyunun neredeyse tamamı yakınıni katlettiğini, saldırıp ölümüne sebep olduğu erlerin ardından sayısız kadın ve çocuğun çaresiz kaldığını, Kırgızların mallarını yağmalattığını, kızlarının ganimet olarak aldığını bildirmiştir:

<i>Albay küldün tukumu</i>	Abılay kölenin nesli
<i>Kenensarı, Noruzbay,</i>	Kenensarı, Nooruzbay,
<i>Kesirloo çıktı çoyuştay,</i>	Belalı çıktı burun kıvrırıp,
<i>Koñşu catkan Kırgızdı</i>	Komşu yatan Kırgızları
<i>Cön cayına koyuşpay.</i>	Huzur içinde bırakmadan.
<i>Kılıçın kanga kandagan,</i>	Kılıcını kanla kanlayan,
<i>Kuşçulardı caylagan,</i>	Kuşçuları(Kırgız boyu) öldüren,
<i>Aram kalmak tukumu</i>	Haram Kalmağın soyu
<i>Kimge azap salbagan,</i>	Kimlere eziyet etmemiştir
<i>Beykapar catkan Kırgızdın</i>	Kaygısız yatan Kırgızların
<i>Şeyit bolgon baatırı,</i>	Şehit oldu kahramanı,
<i>Cesir kalgan katını.</i>	Dul kaldı kadınları.
<i>Malın cıyıp aydagan,</i>	Hayvanlarını toplayıp süren,
<i>Albaganı kalbagan,</i>	Almadığı kalmayan,

*Kız- kırkının ıylatkan,
Kempir- çaldı sızdatkan.*

*Kız gelinlerini ağlatan,
İhtiyarları sızlatan,*

(Kebekova, 1994: 67)

Arstanbek, Kenensarı'nın yaptıklarına dayanamayan Kırgız boylarının bir araya gelip Ormon Han liderliğinde, Kenensarı ile savaştıklarını ve bu savaştan galip olarak ayrıldıklarını anlatmıştır. İntikam ateşiyle yanan Kırgızlara yaşattığı acıların Kenensarı'nın yanına kalmadığını hak ettiği gibi öldürüldüğünü erkek, kadın, çocuk ve yaşlıların; harap edilen yerlerin ve el konulan bütün malların hesabının sorulduğunu bildirmiştir:

*Kenensarı, Noruzdun
Kırgızdan cetti kazası.
Albay colun coldoym dep,
Kırgızdardı kordoym dep,
Özü kelip kabıldı,
Acalı çetten tabıldı.
Kenen menen Noruzdun
Kılğanı curtka cetkenden,
Iza, korduk ötköndön,
Sarbagış, Solto çogulup,
Cantay, Baytik oolugup,
Ormon koldu baştagan,
Opsuz köpkön Kenendin
Başın kesip taştagan.
Noruzbayday baatırdın
Cülünün culup sabınan,*

*Kenensarı, Nooruz'un
Kırgızların elinden geldi kazası.
Abılay'ın yolundan giderim diye,
Kırgızları horlarım diye,
Kendisi gelip sataştı,
Eceli yaban yerde bulundu.
Kenen ile Nooruz'un
Yaptıkları halka ulaştığından,
Zulüm, horluk çektiğinden,
Sarbagış, Solto birleşip,
Cantay, Baytik gönül verip,
Ormon, askerlerin başında,
Haddini aşan Kenen'in
Başını koparmışlardır.
Nooruzbay gibi kahramanın
İliğini koparıp sapından,*

(Kebekova, 1994: 68)

Tarihsel süreç içinde yaşanan ve her iki topluluk için de büyük kayıplara sebep olan bu durumları şiirlerinde dile getiren Arstanbek'in maksadı Kırgızlarla Kazaklar arasında sorunlar çıkmasını, anlaşmazlıklar yaşanmasını desteklemek ya da Kazakları Kırgız düşmanı olarak göstermek değildir. Üzücü olsa da bu olaylar tarihin sayfalarını kaydedilmiş ağır hadiselerdir ve Arstanbek gibi halkı için ömrünü harcayan bir şairin şiirlerinde de bu durumu dile getirmesi yadırganacak bir durum değildir. Türkistan halkının birliği için elinden gelen bütün gayreti harcayan Arstanbek'in, özelde kendi milletine olan sevgisinin varlığı unutulmamalı ve bu sevgiden diğer halklara düşman olduğu anlamı çıkartılmamalıdır. Kantarbay ile yaptığı atışmada yer alan sadece şu mısraları bile Rusların karşısında Kazak ve Kırgızların yaşadığı eziyete dair duyduğu büyük üzüntüyü ve her şeye rağmen bu halkların birliğine olan inancını ifade etmeye yetecek niteliktedir:

Kazak, Kırgız musulman

Kazak, Kırgız Müslüman

Közüm cetpeyt artına

Gözüm ulaşmaz arkasına

Kanday gana zañ boldu?

Nasıl bir zaman oldu?

Tübü Birge musulman

Kökü bir Müslümanlar

Kanday küngö coluktuñ?

Nasıl bir güne kaldınız?

(Kebekova, 1994: 43)

3.2.1.3. Çarlık Rusya İşgali Dönemi

Kırgız tarihinin çalkantılı bir döneminde yaşayan Arstanbek, iyi bir gözlemci olarak döneminde yaşanan bütün gelişmeleri takip etmiş ve eserlerine aktarmıştır. Hayatının son dönemini Rusların Türkistan topraklarını işgal ettiği yıllarda geçiren Arstanbek, Rus işgalinin bütün aşamalarıyla takip etmiş ve ayrıntılarıyla gözler önüne sermiştir. Arstanbek, şiirlerinde Rus işgalini, öncesi ve sonrasıyla takip etmemiz mümkündür. Rusların işgal için geldiklerinden ve kalıcı olacaklarından emin olan Arstanbek, bu inancını şiirlerine taşımıştır. Daha Ruslar gelmeden onlar hakkındaki öngörülerini bildiren Arstanbek, Rusların gelişiyle öngörülerindeki haklılığını kanıtlamıştır. Sonraki dönemlerde yazdığı şiirlerinde ise Rus işgalini ve işgalin Kırgızlar üzerindeki etkilerini anlatmıştır. Rusların Kırgız topraklarına el koyacağından emin olan Arstanbek bu durumun yaşanmaması için halka uyarılarda bulunmuştur. Halkı, Ruslara ve yapabileceklerine dair bilinçlendirmeyi amaçlamıştır.

Gezip dolaştığı yerlerde, çalıp söyleyerek halkı Ruslara karşı dikkatli ve birlik olmaya davet etmiştir (Kapağan, 2017: 750- 759).

Bu meseleler Arstanbek'in, Tar Zaman şiirinde, Kantarbay ile yaptığı atışmasında ve "Sarı Rus Sultan Olduğunda" adıyla söylediği şiirlerindeki geniş yer bulmuş olsa da birçok şiirin ortak konusu olmuştur.

Ruslardan yardım talep eden boylardan biri de Arstanbek'in boyu olan Bugu Boyu'dur. Arstanbek, bu durumu Borombay'ın vasiyeti üzerine anlattıklarında bildirmiştir. Arstanbek, ölüm döşeginde olan Borombay'ın halkı için yaptığı kahramanlıkları anlatırken Ormon Han'ın boyunun yaptıklarına karşı Ruslardan yardım talep edip halkı için ne kadar büyük bir fedakârlıklar yaptığını bildirirken Rusların geliş sebebine dair bir bilgi vermiştir:

Ormon handın zarpınan

Ormon Hanın zulmünden

Baştap kelip orustu

Getirerek Rusları

Paanalatkan sen äleñ,

Korunduran sen idin

(Kebekova, 1994: 110)

Yukarıda verilen mısra ve bilgiler üzerinden yanlış algılamalara kapılıp Kırgızların talebi üzerine ya da Kırgızların iyiliği için Türkistan topraklarına girdiklerini düşünmemek gerekir.

Kırgızlar birbiriyle mücadele ederken bir yandan Hokant Hanlığı'nın zulümlerine diğer yandan da Kazakların saldırılarına maruz kalmışlardır. Aynı anda birçok cephede mücadele eden Kırgızlar, yaşananlar sırasında yok olmamak adına ve son çare olarak bölgenin hâkim gücü olan Ruslardan yaşanan sorunların çözümü için arabuluculuk yapmasını talep etmişlerdir (Kapağan, 2015: 69). Burada Borombay Han'ın yaptığı da Rusları kendi topraklarına davet edip onların hâkimiyetine gönüllü olarak razı olmak değildir. Borombay Han, anlaşmanın yolunu bir türlü bulamayan Kırgız boylarının savaşları sırasında Rusları bir hakem niteliğinde görmüştür. Fakat Türkistan işgalini tasavvur eden Ruslar, yapılan bu daveti tamamen aksi tarafa yönlendirip işgalleri için büyük bir vesile olarak değerlendirmişlerdir.

Rus işgalini öncesi ve sonrasıyla şiirlerinde aktaran Arstanbek, ilk aşamada halkı Ruslara karşı uyarmakla başlamıştır. Mısralarında, Rus askerlerinin gelişini tasvir etmiştir. Daha Ruslar gelmeden yapacakları zorbalıklarını ve geliş yollarını belirten

Arstanbek, halkı yaşanacaklar konusunda uyarmıştır. Rusların daha yolun başındayken halka ait toprakları tahrip edip, el koyarak geleceklerini bildirmiştir:

<i>Alda Kuday kapıray</i>	Allah Huda eyvah
<i>Almatıdan attanıp,</i>	Almatı'dan atlanıp,
<i>Orus kele catır ay.</i>	Ruslar gelmektedir hey.
<i>Uzun çöptün baarisın</i>	Uzun otun tamamını
<i>Orup kele catır ay.</i>	Biçip gelmektedir hey.
<i>Kıska çöptün baarisın</i>	Kısa otun tamamını
<i>Korup kele catır ay.</i>	Koruyup gelmektedir hey.
<i>Ay aalamdın baarisın</i>	Dünyanın tamamını
<i>Sorup kele catır ay.</i>	Emip gelmektedir hey.

(Kebekova, 1994: 26)

Rusların geldikten sonra halka ait her şeye göz diktiğini, halka acımasızca saldırıp halkı vergiye bağladığını, halkın yiyeceği ekmekten hayvanına ve öz evladına kadar her şeyini elinden aldığı anlatmıştır. Halkın topraklarını kendi kullanımına göre kaydedip kendi aralarında bölüştüğünü ve ne yazık ki halkın elinde bu yapılara karşılık verip Rusları durdurabilecek tek bir gücün bulunmadığını bildirmiştir:

<i>Uşul orus çıkıkanda</i>	İşbu Ruslar çıktığında
<i>Kara col kılar kölüñdü,</i>	Kara yol yapar gölünü,
<i>Äsepke alar ceriñdi,</i>	Kayda alır yerini,
<i>Kaysañdar sende çama cok,</i>	Karşı çıkacak sende çaba yok,
<i>Kapkanday çabar beliñdi,</i>	Kapan gibi böler belini,
<i>Soldattikka berersiñ,</i>	Askerliğe verirsin,
<i>İçiñden çıkkan balanı.</i>	Karnından çıkan evladını.
<i>Uşul orus kelgende</i>	İşbu Ruslar geldiğinde
<i>Aştık çıgat cerdi alar,</i>	Aşlık çıkar toprağı alır,
<i>Bääden tuulgan kerdi alar.</i>	Kısraktan doğan yürüğü alır

Oşoondo menmensingen ärdi alar.

O zaman böbürlenen yiğidi alır,

Buzuktu curtkä köp salar.

Kötülüğü halka çok yapar.

(Kebekova, 1994: 26)

Arstanbek, şiirlerinde Ruslar işgalinden önceonlara dair belirttiği öngörülerini aktardığı gibi Rusların işgale başladıkları ve işgali sürdürdükleri dönemi de bütün gerçekliğiyle cesur bir şekilde aktarmıştır. Şair, Rusların Kırgız topraklarında yaşattıklarına dair her şeyi şiirlerine taşımıştır. O, halkının yaşadıklarını uzaktan bir seyirci olarak seyredip aktarmakla kalmamış, olayların bizzat içerisinde bulunup olayların kendi üzerinde bıraktığı tesiri de aktarmıştır. Şiirlerinde, Rusların Kırgız halkına yaşattığı acıları yoğun bir üzüntü ile ifade etmiştir.

Arstanbek, Türkistan topraklarını işgal eden Rusların kendi yönetim anlayışlarını da getirdiklerini ve halkı kendi sistemlerine göre idare ettiklerini anlatmıştır. Rusların gün aşırı kanunlar çıkarıp halkı himayesi altına aldığını, halkın elinden iyi topraklarını alarak halkı çaresiz bırakıp memleketinin verimsiz bölgelerine sürdüğünü, sulak arazilere Rusların konumlandırıldığını aktarmıştır. “Kâfir” dediği Rusların zulmünün aşırı boyutlara ulaştığını, Kırgızların kendi topraklarında söz hakkını yitirdiklerini ve düşmana karşı durabilecek bir kuvvete sahip olmadıklarını bildirmiştir. Arstanbek, anlattıklarını sadece Kırgızlar için değil Kazaklar içinde geçerli olduğunu bildirmiştir. Hatta daha geniş alanda bütün Türkistan halkını kastetmiştir. Buna benzer düşüncelerini Kantarbay ile yapmış olduğu atışmada şu ifadelerle dile getirmiştir:

Başalık menen başkarıp,

Paşalık ile yönetip,

Başıñdı orus karmadı.

Başını Rus yakaladı.

Küñdö mıyzam çıgarıp,

Her gün kanun çıkarıp,

Zamanañdı kuurudu,

Zamaneni kavurdu,

Topurak kılıp cuurudu.

Toprak yapıp yoğurdu.

Karkıra kıldı aliñdi,

Turna yaptı halkını,

Karatıp aldı ceriñdi,

Ele geçirdi toprağını,

Kayıştırdı beliñdi.

Büktürdü belini,

*Toodak kıldı äliñdi,
Taloongo aldı ceriñdi,
Cakşı cerden acırap,
Too, taşka Kırgız çegindi,
Kayberen bolup älirdi,
Arstanbek aytpas tegindi.
Suragı kıyın kapırdıñ
Suunun başın ääledi,
Äsepke aldı başıñdı,
Karı menen caşıñdı.
Karşı turar çama cok,
Kazak, Kırgız basındı.
Kara col kıldı kölüñdü,
Kasapka saldı äliñdi.*

Toy kuşu yaptı halkını,
Yağmaladı toprağını,
İyi topraktan ayrılıp,
Dağ taşa Kırgızlar çekildi,
Geyik olup tepindi,
Arstanbek anlatmaz yalanı.
Sorgusu zordur kâfirinin
Suyun başını sahiplendi,
Kayda geçirdi başını,
Genç ile yaşlınızı.
Karşı çıkacak takat yok,
Kazak, Kırgız baş eğdi.
Kara yol yaptı gölünü,
Gazaba verdi halkını.

(Kebekova, 1994: 38- 39)

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Ruslar, işgal ettikleri Türkistan coğrafyasının idaresini kendi amaçlarına hizmet edecek şekilde düzenleyip sistemleştirmişlerdir.

Ruslar tarafından bölgelere ayrılarak yönetilen Türkistan topraklarında Kırgızlar dâhil diğer halklar dasiyasi ve sivil yönetimi elinde tutan Türkistan Genel Valiliğine bağlıydı. Genel Vali, emrinde olan bölgelerin askeri yetkililerinin görüşlerine dayanarak “uezd” denen kazaların başkanlarını ve daha alt birimlerin idarecilerini de tayin edebilen geniş yetkilere sahipti. Uezdler de “volostnoy (boluş)” adlı idareci tarafından yönetilen “volostlardan(nahiyelerden)” oluşturulmuştur. Nahiyeyi köyler oluşturmuş ve köylerin başına da “starşına” adlı idareciler getirtilmişti. Boluş ve starçınların seçimi, üç yılda bir olacak şekilde belirlenmiştir. Türkistan topraklarının tamamı bu şekilde bölünmüş ve büyük küçük her birimin başına da Rusların emrinde olan insanlar getirtilmiştir. Rusların sömürgesi boyunca Kırgızlardan hiç kimse boluş olarak atanmamıştır. Nahiyeye ve köy idarecilerini halk

seçiyormuş gibi gösterilmesine rağmen Ruslar çıkarlarına hizmet etmeyen hiç kimsenin, Türkistan topraklarındaki en küçük birimin dahi başına geçmesine izin vermemişlerdir. Türkistan topraklarında idarecilerin aşırı yanlı tutumu sebebiyle yaşanan sorunlara çözüm arayan halk çaresiz bırakılmıştır. Yaşanan en ufak sorunda bile halkın elinden toprakları alınmış, halka ağır cezalar verilmiştir (Ölçekçi, 2014: 33-37).

Türkistan halkının bu çaresiz durumuna şahitlik eden şair, bunları şiirlerine taşımış ve dönem için belge niteliğinde olan sözleriyle hem dönemini hem de gelecek nesli uyarmış ve aydınlatmıştır:

<i>Oşol orus çıkkanda</i>	İşbu Ruslar çıkınca
<i>Miñ üylüügö baş bolup,</i>	Bin aileye başkan olup,
<i>Boluş çıgat deçü äle.</i>	Boluş çıkar der idi.
<i>Suu başında üyü bar,</i>	Suyun başında evi var,
<i>Üy başında biyi bar</i>	Hane başında beyi var
<i>Buyruk menen kondurgan,</i>	Emir ile konduran,
<i>Konuş çıgat deçü äle.</i>	Konuş çıkar der idi.
<i>Oncogoy kuyruk küröñ at</i>	Uzun kuyruklu kır at
<i>Orustan çıgat deçü äle.</i>	Ruslardan çıkar der idi.

(Kebekova, 1994: 24)

Arstanbek, Rus idaresinde oluşturulan sistemde iktidarlarını güçlendirmek isteyen Rusların bölgede görevlendirdiği idarecilerin konumları ve isimleri farklı olsa da yaptıklarının ortak olduğunu, hepsinin halkı sömürdüğünü anlatmıştır. Bu idareciler hem Rus yönetimi için hem de kendi çıkarları için diledikleri gibi hareket edip halkı maddi ve manevi anlamda aşırı derecede zorlamışlardır. Rus yönetiminin talimatıyla ve kendi çıkarlarını da göz ardı etmeden çalışan idareciler aldıkları vergilerle Kırgız halkını yoksullaştırmış ve kendi işçisi gibi çalıştırıp emeklerini sömürmüşlerdir:

<i>Üyöz başı bar äken,</i>	Kaymakamı var imiş,
<i>Üyürü öskön aygırday,</i>	Sürüde gezen damızlık at gibi,
<i>Mucuktarı bar äken,</i>	Rus çiftlileri var imiş,

*Mendubana büründöy,
Casooldoru bar äken,
Celmoguzdun süründöy.
Akça kattı koynuna
Nasıya tüştü moynuña.
Azamattan külkü öldü,
Aydap cürüp cılkı öldü.
Corgo coldon suuruldu,
Kayran zaman kuuruldu.
Bey- beçera momundar
Batkak bolup cuuruldu.
Birdi boluş cep koydu,
Bir ıstarçın dep koydu.
Aradan curtıu cep koydu.*

Ban otunun tomurcuğu gibi,
Memurları var imiş,
Cadıların heybeti gibi.
Akçe kattı kucağına
Vergi yüklendi boynuna.
Yiğitlerin kahkahası kesildi,
Sürer iken yılmı öldü.
Yorgalar yoldan çıktı,
Zavallı zaman kavruldu.
Biçare sakinler
Bataklık olup yoğruldu.
Birini boluş yedi bitirdi,
Birini reis dedi.
Aradan halkı yedi bitirdi.

(Kebekova, 1994: 30)

Rusların kurduğu yönetim sistemini şiirlerinde kademe kademe anlatan Arstanbek, döneminde yaşanan neredeyse bütün tarihi olayları şiirlerinde işlemiştir. Rusların hâkimiyetlerini sağlamlaştırmak için hiçbir kötülükten kaçınmadıklarını, hâkimiyetlerindeki halkı çeşitli tehditlerle ezip sindirdiğini, boyun eğmeyenleri kendi mahkemelerinde kendilerince yargılayıp cezalandırdıklarını ve kaçmaya çalışan masum insanların da canına kıydıklarını anlatmıştır:

*Abay kılıp karasañ,
Caman äken münözü.
On kişiden bir kişi
On başını kıldı ämi,
Oşentip äsep aldı ämi.
Cüz tütüngö bir kişi*

Dikkatli baktığımızda
Kötü imiş karakteri
On kişiden bir kişi
Onbaşını getirdi
Bu şekilde kayda aldı şimdi
Yüz haneye bir kişi

Istarçın kılıp saldı ämi,

Ildamdap äsep aldı ämi.

Cüzdön sanap on kılıp,

Oşol ondun üstünö

Boluş şaylap çoñ kılıp.

Bey- beçara baarisın

At baylattı beketke,

Aydap curup keketti.

Bargan sayın bul orus

Küçögöndön küçödü,

Adamdan artık müçöli.

Uurularga sot kıldı,

Karakolgo top kıldı,

Kaçkandardın baarisın

Karmap alıp cok kıldı.

Reis olarak atadı

Hızlıca kayda geçirdi

Yüzden sayıp ona bölüp

İşbu onun başına

Boluş seçip reis yapıp

Biçarelerin tamamını

At bağlattı durağa

Sürgün ederek korkuttu

Git gide bu Ruslar

Arttıkça arttılar

İnsandan üstün yapılı

Hırsızlara mahkeme yaptı

Karakol'da toplantı yaptı

Kaçanların tamamını

Yakalayıp yok etti

(Kebekova, 1994: 106)

İşgalci Ruslara karşı olduğu, eserlerinde açıkça görülen Arstanbek, Rusların Kırgız halkını egemenliği altına almak için elindeki tüm gücünü kullandığını bildirmiştir. Sahip olduğu güçle işgale devam eden Rusların sayıları ve zulümleri gün geçtikçe artmaya devam etmiştir. Ruslar, amaçlarına ulaşmak için karşılarındaki masum halkı korkutmuş, canıyla ve malıyla tehdit edip ve silah kullanmaktan ve can almaktan hiç çekinmemiştir (Begaliyeva, 1998: 66).

Miltesi cok multıgı

Tütögönün aytayın.

Cıldan- cılga orustun

Küçögönün aytayıp,

Fitili yok tüfeği

Dumanladığını anlatayım.

Yıldan yıla Rusların

Arttığını anlatayım,

(Kebekova; 1994: 29)

*Orusuñ oñoy kök ämes,
Oñduruuçu heme ämes,
Mayırı turat başında,
Multıǵı turat kaşında.*

Rusların sıradan gök deǵıl,
Solduracak şey deǵıl,
Binbaşısı var başında,
Tüfeǵi durur yanında.

(Kebekova; 1994: 42)

Halkı tehditlerle, cezalarla ve silahla sindirmeye çalışan Ruslar; kendilerine karşı koyanlara hapis cezası, sürgün ya da ölüm gibi ağır cezalar vermiştir. Arstanbek, yaşadığı dönemde Ruslar tarafından hapse atılan, sürgün edilen ve hapiste şüpheli bir şekilde öldürülen masum insanları şiirlerine taşımıştır. Örneğin, Almatı hapishanesinde tutulan Balbay'ın şüpheli ölümü üzerinde durmuştur (Kundakçı, 2019 a: 68).

*Talastan Maymıl tutuldu,
Kaçkanıñ kaydan kutuldu.
Tuuradan saldı dozoktu
Karmap aldı kulcadan
Balbay menen Şooruktu.
Cakşılardıñ baarısı
Taktısınan tayıldı,
Kayrattuu ärdin baarısı
Öz älinen ayrıldı.
Özü baştın baaarısı
Şiberdi közdöy kayrıldı.*

Talas'tan Maymıl yakalandı
Kaçanların hani kurtulduǵu
Doğrudan yaşattı cehennemi
Yakaladı Kulca'dan
Balbay ile Şooruk'u
Yöneticilerin tamamı
Tahtından ayrıldı
Güçlü yiğitlerin tamamı
Kendi halkından ayrıldı
Başına buyrukların tamamı
Sibiryaya doğru sürüldü.

(Kebekova, 1994: 27)

*Asıl tuugan Balbaydı
Tekesten barıp karmadı,
Almatıǵa aydadı.*

Asil kardeşin Balbay'ı
Tekes'ten yakalattırıp,
Almatı'ya sürdüdü.

(Kebekova, 1994: 41)

Rusların zulmü bunlarla sınırlı kalmamıştır. Ruslar, Kırgız topraklarının verimli bölgelerinden Kırgızları sürüp bu bölgelere, Rus çiftçileri yerleştirmişlerdir. Bölgeye yerleşen Ruslar yaptıkları sağlam evlerle burada kalıcı olduklarını ve gücün kendilerinde olduğunu kanıtlamışlardır. Verimli topraklarını kaybeden Kırgızlara bölgenin çorak arazileri kalmıştır. Buralarda üretim yapmaya çalışan halk sefaletle sürüklenmiştir.

<i>Orustardın mujugu</i>	Rusların çiftçileri
<i>Ägin aydap öröngö</i>	Ekin ekip vadiye
<i>Kara cerdi kañtardı,</i>	Kara toprağı sürdü,
<i>Iplas äken çoçkosu</i>	Kirli imiş domuzu
<i>Cerdi kazıp añtardı.</i>	Toprağı sürüp devirdi.
<i>Makiröö kıldı suuñdu,</i>	Mekruh etti suyunu,
<i>Kayran Kırgız kuuldu.</i>	Zavallı Kırgızlar kovuldu.
<i>Tam, taştı saldı bekemdep,</i>	Evi, taşı yaptı sağlamca,
<i>Çarbası kıyın äken dep,</i>	Çiftliği zor imiş diye,
<i>Bey- beçara tañ kaldı.</i>	Biçareler şaşırđı.
<i>Sını ketti ceriñdin,</i>	Güzelliğı gitti yerinin,

(Kebekova, 1994: 43)

Rusların işgalinden önceki dönemden başlayarak işgalden sonraki dönemine kadar olan yıllarda yaşananları şiirlerine taşıyan Arstanbek, Rusların işgali ile değişen siyasi ve idari yapının yanında, Kırgızların değişen geleneklerini ve adetlerini de anlatmıştır. Rusların birçok alanda sömürüp köleleştirdiğı Kırgız halkına, eski değerlerini unutturup kendi anlayışını kabul ettirmeyi amaçladığını anlatmıştır. Rusların tarihi, sosyal ve kültürel alanda Kırgızların benliğini oluşturan bütün değerleri yok edeceğini bildirmiştir. Kırgızların hürriyetini kaybedip Rus hâkimiyetinde yaşadığı, geleneğin yitirilip, düzenin yok olduğu, zalim olanın hükmüne devam ettiği mazlum olanların çektiklerinin son bulmadığı bu kötü dönemi, şu sözleriyle tanımlamıştır:

<i>Uşul zaman tar zaman,</i>	<i>İşbu zaman dar zaman,</i>
------------------------------	------------------------------

*Azuuluuga bar zaman,
Beçarege zar zaman.*

*Azılıya varlıklı zaman,
Biçareye zar zaman.*

(Kebekova, 1994: 31)

Arstanbek, gerek işgalden önce gerekse işgalden sonra Ruslar hakkında birçok söz söylemiştir. Fakat Kırgız halkının tam anlamıyla Rusların hâkimiyetine girdiğini, Rusların Kırgız topraklarına kendi toprakları gibi sahip olup hükmettiğini, Kırgız halkının tamamını boyunduruk altına alıp halkı köleleştirdiğini ve halkın kendisine yapılan zulme karşılık verecek hiçbir kuvvete sahip olmadığını en çarpıcı şekilde aktardığı mısraları şunlar olmuştur:

‘Karagaydın tanında,

Köknarın tanında

Elik boldu elibiz.

Geyik oldu halkımız

Kaptagan tuzdu kotorgon,

Çuvalla tuzu kaldıran

Kölük boldu elibiz.

Köle oldu halkımız

Başka çapsa bık etpes,

Başına vursa ses çıkartmaz

Ölüğ boldu elibiz.

Ölü oldu halkımız’’

(Dıykanbayeva, 2016 b: 12).

Rusların, Kırgız halkına verdiği zararlar siyasi, ekonomik ve askeri alanlarda sınırlı kalmayıp Kırgızların asırlardır süregelen kültürlerine de çok büyük zararlar vermişlerdir. Ruslar uyguladıkları politikalarla Kırgızların geleneklerinin kaybolmaya başlamasına sebep olmuşlardır. Göçebe Kırgızların hürriyetinin simgesi olan göçlerini engellemiş ve hür iradeleriyle kendi topraklarının verimli alanlarında diledikleri gibi hareket eden Kırgızlar, Rusların gelmesiyle kendi topraklarında hapsedilmişlerdir. İslam dininin kurallarına ve geleneksel kültürlerine göre yaşamakta olan Kırgızlar, bu özelliklerini yitirmeye başlamışlardır. Ruslar baskılarla Kırgızları boyunduruk altına almaya çalışırken onları hür geçmişlerine bağlayan her şeyin kaybolması için her türlü zorbalığı yapmışlardır. Bu nedenle Kırgızların geleneklerini yaşayamaz olmalarına hatta asimile çalışmalarını neticesinde geleneklerinden uzaklaşmalarına şahit olan Arstanbek’ in, bu kayıpları anlattığı mısralarından bazıları şunlardır:

Köç aldı boldu orusun,

Göçün önü oldu Rusların

Öz kolunda biylik çok,

Kendi elinde yönetim yok

Kulalı boldu boluşun,

Kıyın go Kırgız oñuşuñ.

Narkı getti karının,

Urmatı ketti uuludun,

Kımbatı ketti kızıñdın,

Kıyabı ketti uzundun,

Kayran zaman bozulduñ.

Kızıl- tazıl köçüñ cok,

Kımkap kıygen kızıñ cok,

Kılımgâ keter sözüñ cok,

Kılıçıñ çabar baatır cok,

Oo armanduu dünüyö,

Bayırkıñı oylosom,

Bayterek tügül, çırpık cok,

Bayır kılar biyiñ cok,

Baş kalkalar iyin cok,

Intımak kurgan ayıl cok,

Izaat kılar bayıñ cok,

Karagayda çayır cok,

Karan tutar çayıñ cok,

Kulalı oldu boluşun

Zordur şimdi Kırgız düzelmen

Örfü gitti ihtiyarın

Hürmeti gitti evladın

Kıymeti gitti kızlarının

Tavı gitti uzunun

Zavallı zaman bozuldu

Rengârenk göçün yok

Sırma giyen kızın yok

Asırlara uzanacak sözün yok

Kılıcını sallayacak yiğit yok

Hey kederli dünya

Eskileri düşündüğümde

Kavak değil, çalı yok

Dayanacak beyin yok

Sığınacak mağara yok

Huzurlu olan köy yok

İzzet edecek zengin yok

Köknarda çıra yok

Yerleşeceğin yerin yok

(Kebekova, 1994: 39)

Arstanbek, şiirlerinde Rusların yaptığı ve yapabileceği kötülükleri aktarmanın yanında onlara karşı kendi şahsi görüşlerini de ifade etmiştir. Kendi ifadeleriyle Rusların görünüşlerini tasvir etmiş ve Ruslarda gördüğü hususiyetleri anlatmıştır:

Mañdayları kaşka äken,

Kıyalı curttan başka äken.

Işkın tüptöy sarısı.

Alınları ak imiş

Davranışı halktan farklı imiş

Işkın dibi gibi sarısı

*Kayda ketken karısı.
Acaldan akı kaçpagan,
Baarı mergen kul äken.
Kögüçköndöy közdörü
Çar uçkanday sözdörü.*

(Kebekova, 1994: 27)

*Karasañ muyun közünö
Baarı maymıl okşogon,
Kögöndöy bolgon közü bar.
Aytsa tili bilinbeyt,
Neçen türkün sözü bar.*

(Kebekova, 1994: 106)

*Orusuñ oñoy kök ämes,
Oñduruuçu heme ämes,
Mayırı turat başında,
Mıltığı turat kaşında.
Obdulup tonto cüylösö,
Çulduragan sözü bar,
Kök kıtanday közü bar.*

(Kebekova, 1994: 42)

Arstanbek, bu sözleriyle Ruslarla Kırgızlar arasında anlaşma sağlanamayacağını belirtmiş gibidir. Çünkü sarı benizli Rus halkı ile Kırgız halkının görüntüleri, davranışları ve dilleri farklıdır. Düşman olmasalar bile anlaşabilecekleri ortak bir dilin yokluğu onları birbirlerinden tamamen ayırmıştır.

Arstanbek'in, düşman dediği Ruslar için belirttiği özelliklerden biri de onların sahip oldukları askeri güçtür. Rusların güçlü bir düşman olduğunu, Kırgızlara nazaran çok kuvvetli olduklarını belirtmiş ve onların gücünü kabul etmiştir:

Nereye gitti yaşlısı
Ecelden hakkı kaçmayan
Tamamı avcı köle imiş
Güvercin gibi gözleri
Her tarafa uçan sözleri
Bakınız bunun gözüne
Tamamı maymuna benzeyen
Sinek gibi gözü var
Söylese dili anlaşılmaz
Nice türlü sözü var

Rusların sıradan gök değil,
Solduracak şey değil.
Binbaşısı var başında,
Tüfeği durur yanında.
Öne eğilip kalabalıkta konuşsa,
Kısa kısa sözü var,
Gök balıkçıl gibi gözü var.

<i>Kök caltañ äken temiri,</i>	Parlak imiş demiri
<i>Uzun äken ömürü,</i>	Uzun imiş ömrü
<i>Kölökölüü telpegi,</i>	Gölgeli olan başlığı
<i>Coo degende älpegi,</i>	Düşman deyince atığı(çeviği)
<i>Kırçın äken çarbagı,</i>	Çalılık imiş bahçesi
<i>Kıyın äken salmagı,</i>	Ağır imiş ağırlığı.

(Kebekova, 1994: 113)

3.2.1.4.Zamane ve Gelenek

Kırgız şiirinde, *zaman* kelimesi ile sembolleştirilerek dönemde yaşanan sıkıntılar, Rusların sömürgeci siyasetiyle halkın maruz kaldığı zulüm ve acılar, halkın yaşadığı zorluklar, Ruslarla anlaşp halkı umursamayan Kırgız beyler, toplumda yaşanan olumsuz değişme ve gelişmeler anlatılmış ve edebi bir akım oluşmuştur. Bu dönem edebiyatına ‘‘Zamane edebiyatı’’ temsilcilerine de *Zaman akınları* ya da *Zamancılar* denmiştir. Rus işgaline karşı olan akınlar şiirlerinde, Rusların halk kültürünü ve tarihini unutturup halkı geleneklerinden uzak yozlaşmış ve köleleştirilmiş bir toplum haline getirmeye çalıştıklarını anlatmışlardır. Yaşadıkları dönemde yaşanan ekonomik, sosyal ve kültürel sorunlardan Rusları sorumlu tutmuş, Ruslara karşı halkın sahip olduğu en büyük gücün gelenek olduğunu bildirmiş ve yaşanan olumsuz durumdan kurtuluşun gelenekte saklı olduğunu anlatmışlardır. Bu akınlar halkı, Rus işgaline karşı bilinçlendirmeyi ve kaybedilen değerleri halka hatırlatmayı görev edinmiş; bunun için gayret göstermişlerdir. Tezimizin konusu olan şair Arstanbek de Kırgız edebiyatındaki zamane akınlarının temsilcilerindendir (Kundakçı, 2019 a: 36-40).

Arstanbek’in bu konuya dair ‘‘Tar Zaman’’ adlı bir şiiri vardır. Fakat bu şiirinin yanında farklı şiirlerinde de zamaneyi işenmiştir. Arstanbek, şiirlerinde bozulan zamanı, buna karşı olan hoşnutsuzluğunu ve durumun düzeltilebilmesi için önerilerini anlatmıştır. Şairin şiirinde zamaneye dair fikirler, öngörüler üzerinden genişletilmiştir. Türkistan topraklarında işgale başlayan Rusların, Kırgız topraklarına da gireceğinin bilincinde olan şair; bu bilinçle halka uyarılarda bulunmuştur. Ruslar gelmeden gençlik yıllarında, yaşlı kişilerden Rusların geleceğini ve gelişlerinin nelere sebep olacağını dinlemiş ve bunları aktararak uyarılarda bulunmuştur:

<i>“Bayırkı bala caş çakta</i>	<i>Evvelki gençlik çağında</i>
<i>Kızıl önüm tok çakta</i>	<i>Kızıl rengim koyu çağında</i>
<i>Kıl sakalım çok çakta</i>	<i>Kıl sakalım yok çağında</i>
<i>Karılardan köp uktuk</i>	<i>Yaşlılardan çokça dinledik</i>
<i>Oşondo ünü sarı közü kök</i>	<i>O zaman rengi sarı, gözü gök(mavi)</i>
<i>Orus çıgat deçü ele</i>	<i>Rus çıkacak der idi”</i>

(Kundakçı, 2019 a: 69)

Yaşanacak zorluklardan emin olan Arstanbek, yakın bir zamanda Rusların gelip Kırgızların örfünü, geleneğini, âdetini ve daha pek çok hasletini değiştirdiğini anlatmıştır. Geleneklerine bağlı olarak bilinen Kırgızların bir ferdi olan Arstanbek için geleneğin bozulması kabul edilemez bir durum olmuştur. Fakat Rusların gelişiyle geleneğin bozulup Kırgız topraklarında görülmemiş olayların yaşandığını bildirmiştir. Şiirlerinde, anne ve babaya saygının kalmadığını, ev hanımı olan kadınların evlerini bırakıp erkek işleri yapmaya başladığını, kadınların çoğalıp erkeklerin azalmasıyla Kırgız nüfusunun azaldığını, eskiye olan sevginin, geleneğin ve göreneğin yok olmaya yüz tuttuğunu anlatmıştır:

<i>Uşul orus çıkkanda</i>	<i>İşbu Ruslar geldiğinde</i>
<i>Atasınan balası</i>	<i>Babasından çocuğu</i>
<i>Kıyın çıgat deçü äle.</i>	<i>Üstün çıkar der idi</i>
<i>Meyilkadır bolom dep,</i>	<i>Meyil kadir olurum diye</i>
<i>Äleçegin bulgalap,</i>	<i>Başlıklarını sallayıp</i>
<i>Zayıp çıgat deçü äle,</i>	<i>Kadın çıkar der idi</i>
<i>Uluu suunun baarısı</i>	<i>Büyük suların tamamı</i>
<i>Kiçi atanın baarısı</i>	<i>Genç ataların tamamı</i>
<i>Adamzattın bilgeni</i>	<i>Beşeriyetin bildiği</i>
<i>Amal bolot döçü äle</i>	<i>Hile olur der idi</i>
<i>Curtta urgaaçı köböyüp,</i>	<i>Yurtta kadınlar artarak</i>
<i>Boy azart deçü äle.</i>	<i>Boy azalır der idi</i>

(Kebekova, 1994: 23- 24)

Bu mısralarıyla Kırgız halkının, geleneği kaybedeceğini bildiren şair daha sonraki dönemlerde söyledikleriyle bu öngörülerinin doğruluğunu kanıtlamıştır. Ruslar işgal ettikleri Kırgız topraklarında halkı idareleri altına alıp çıkarlarına uygun olmayan her şeyin değişmesi için ellerinden geleni yapmışlardır. Kırgızların sosyal hayatında birçok değişime ve yozlaşmaya sebep olmuşlardır. Kırgız halkı, Rusların gelmesiyle kendi kültürlerini yitirmeye başlayıp Rusların dayatmalarına göre yaşamaya zorlanmıştır. Bu duruma üzülen Arstanbek, şahit olduğu bütün olumsuzlukları şiirlerinde işlemiştir. Kendi toprağında köleleştirilen halkının geleneklerini kaybettiğini, eskiden değer gören şeylerin artık kıymetsiz olduğunu, geleneklerine göre göç eden halkın elinden bu hakkın alındığını, halkın kendi toprağında hapsedildiğini, geleceği için savaştacak askerlerin yok edildiğini, gelecek nesle ulaşacak değerlerin ve eskilerin güzel sözlerinin kaybolduğunu anlatmıştır:

<i>Köç aldı boldu orusun,</i>	Göçün önü oldu Rusların
<i>Öz kolunda biylik çok,</i>	Kendi elinde yönetim yok
<i>Kulalı boldu boluşuñ,</i>	Kulalı oldu boluşun
<i>Kıyın go Kırgız oñuşuñ.</i>	Zordur şimdi Kırgız düzelmen
<i>Narkı getti karının,</i>	Örfü gitti ihtiyarın
<i>Urmatı ketti uuludun,</i>	Hürmeti gitti evladın
<i>Kimbatı ketti kızınıñdın,</i>	Kıymeti gitti kızlarının
<i>Kıyabı ketti uzundun,</i>	Tavı gitti uzunun
<i>Kayran zaman bozulduñ.</i>	Zavallı zaman bozuldu
<i>Kızıl- tazıl köçüñ çok,</i>	Rengârenk göçün yok
<i>Kimkap kıygen kızınıñ çok,</i>	Sırma giyen kızın yok
<i>Kılımgâ keter sözüñ çok,</i>	Asırlara uzanacak sözün yok
<i>Kılıçıñ çabar baatır çok,</i>	Kılıcını sallayacak yiğit yok

(Kebekova,1998: 39)

Arstanbek, yukarıdaki mısraların da yer aldığı Kantarbay ile yaptığı atışmada dönemin sosyal olayları üzerinde durmuştur. Kırgızları diğer topluluklardan ayıran, onun benliğini oluşturan bütün güzellikler zaman içerisinde Rusların etkisiyle yok

olmaya yüz tutmuştur. Eski neslin sahip olduğu güzellikler yeni neslin elinde yitirilmiştir. Geçmiş günlerde toprakları güzelliklerle dolu olan Kırgız halkı, bugün Rusların gelmesiyle karanlıkta kalmış, eski mutluluğunu, huzurunu ve bereketini yitirmiştir. Eskinin kılıç kuşanıp düşman kovalayan kahramanlarının bugün olmadığını, Kırgız hayatında önemli geleneklerden biri olan avcılığın yapılamadığını, geleneklere göre giyinip süslenen kızların bu güzelliklerinin kaybolduğunu anlatmıştır. Bu duruma çok üzülen Arstanbek yapılan zulmü anlatacak bir mecranın dahi bulunmadığını söylemiştir.

“Eskiden Kırgızların nesli

Tüfek kullanırdı

Avcılığa çıkardı

Kızları kımkap giyerdi

Nazı halka değerdi

Kahramanlar pas oldu

Felaket kâfir düşman oldu

Allık süren yüzünün

Rengi solup morardı

Zor zamanlı gün oldu

Kokusu gitti nanenin

Işığı söndü yıldızın

Pahası gitti kunduzun

Değeri gitti Kırgız'ın

Yağmaladı yerini

Hapse attı halkını

Şimdi kime söylersin acını”

(Kapağan, 2015: 83- 85)

Kırgız coğrafyasının Rusların işgali altında yaşadıkları dönem şaire göre; Kırgızların yaşadığı en acınası en kötü dönem olmuştur. Kendi toprağında hürriyetlerinden yoksun yaşamak zorunda bırakılan Kırgızlar, bu dönemde çeşitli özelliklerini kaybetmişlerdir. Kahramanlar kılıçlarını, kızlar ve gelinler güzelliklerini, kadınlar geleneklerini, yaşlılar değerlerini yitirmişlerdir. Kırgızların gelenek ve görenekleri bozulmuş, eski kıymetlerin bugün yaşayanların için bir değeri kalmamıştır:

<i>Kayran gana Kırgızdın</i>	Zavallı Kırgızların
<i>Kılıçı keter kınınan,</i>	Kılıcı gider kımından
<i>Kırdarı keter sınınan,</i>	Kızları gider endamından
<i>Kelinder keter kelbetten,</i>	Gelinler gider güzelliğinden
<i>Ulandar keter uyattan,</i>	Oğlanlar gider namustan
<i>Katındar keter narkınan,</i>	Kadınlar gider geleneğinden
<i>Karılar keter barkınan.</i>	İhtiyarlar gider itibarından
<i>Ämi zaman bozuldu,</i>	Şimdi zaman bozuldu
<i>Kıl corgoñ coor at boldu,</i>	Seçilmiş yorgan yaralı at oldu
<i>Kıl torko tonuñ böz boldu.</i>	Seçilmiş ipek kürkün bez oldu
<i>Murunkudan bark ketti,</i>	Eskilerden itibar gitti
<i>Kaada- nuska nark ketti.</i>	Gelenek görenek gitti

(Kebekova, 1994: 37- 38)

Arstanbek, zamanın bozulduğunu kaybolan değerlerle anlatır. Eskiden halka ayan olan her şey, bugün karışık ve belirsiz bir hal almıştır. Bu dönem, eski kıymetlerin kaybolduğu, güzelliklerin çirkinleştiği, köle ile beyin birbirinden farksız, şairin anlam vermediği bozuk bir zaman olarak anlatılmıştır:

<i>Kademi ketip Kırgızdın</i>	Kadimi kaybolup Kırgızların
<i>Kanday gana kün boldu?</i>	Nasıl bir gün oldu?
<i>Kayran ötkön ilgerki</i>	Zavallı geçmişteki eskiler
<i>Cardı- bayı belgisiz,</i>	Fakiri zengini belirsiz,
<i>Kunan- tayı mingisiz,</i>	Kunan tayı binilmeyen,

Kulu- biyi belgisiz,

Mañdaylaşıp coonu algan,

Tañdaylaşıp doonu algan.

Kölesi beyi belirsiz,

Karşılaşıp düşman kaçırın,

Tartışarak dava kazanan.

(Kebekova, 1994: 37)

Şair zamaneyi anlatırken geçmiş ile bugünü karşılaştırmıştır. Eskinin yaşayan geleneğini, zenginliğini, güzelliklerini, huzurunu, güçlü ve halkı savunan beylerini düşünüp bugün bunların kaybedilmesine üzölmüştür. Eskiye güzel gösteren yitirilen geleneğin yanında, halkın güvenip sığınabileceği hiçbir şeyin kalmadığını, bugün yaşanan yokluğun ve çaresizliğin Kırgız halkı için kötünün de kötüsü olduğunu vurgulamıştır:

Bayırkını oylosom,

Bayterek tügöl, çırpık çok,

Bayır kılar biyiñ çok,

Baş kalkalar iyin çok,

Intımak kurgan ayıl çok,

Izaat kılar bayıñ çok,

Karagayda çayır çok,

Karan tutar cayıñ çok,

Ayta berip ärte- keç

Arstanbektin içi çok.

Eskileri düşündüğümde

Kavak değil, çalı yok,

Dayanacak beyin yok,

Sığınacak mağara yok,

Huzurlu olan köy yok,

İzzet edecek zenginin yok,

Köknarda çıra yok,

Yerleşeceğin yerin yok,

Anlatarak gece gündüz

Arstanbek'in bağıryanık.

(Kebekova, 1994: 39)

Yüzyıllardır süre gelen geleneklerini ve hayat anlayışlarını devam ettiren Kırgızlar için Rus işgaliyle her şey değişmiştir. Zaman öyle kötü bir hal almıştır ki geleneğini, mülkünü, mutluluğunu yitiren halk Arstanbek'in gözünde kimsesiz kalmış, savrulup yok olabilecek bir duruma düşmüştür:

Körkü ketti ceriñdin,

Mülkü ketti aliñdin,

Külküsu oçtı ariñdin.

Güzelliği gitti yerinin

Mülkü gitti halkının

Gülüşü kesildi yiğitlerinin

Argımak at mine albay,

Algı sözdön bile albay,

Sanı ketti çaşıñdın,

Sını ketti başıñdın,

Sıyı ketti aşıñdın.

Tar zaman keldi takımdap,

Azapka kalgan kayran äl

Ämi kayda çaşıñdıñ?

Küheylan ata binemedden

İleri söz söyleyemedden

Sayısı azaldı gençlerinin

Endamı gitti başının

Armağanı gitti aşının

Dar zaman geldi koşup

Azaba düşen zavallı halk

Şimdi nereye saklandın?

(Kebekova, 1994: 41)

Ruslardan önceki hayatı düşünen ve bu hayatın güzelliğine özlem duyan Arstanbek, geçmiş ve geleceği sık sık karşılaştırmıştır. Bugün var olan olumsuzlukların eskiden olmadığını anlatıp eskinin güzel ve huzurlu günlerine olan hasretini açıklamıştır. Burada dikkat çekici olan durum şudur ki; Kırgız halkı, Ruslardan önce de birçok zorluk yaşamıştır. Fakat bugünkü gibi çaresiz ve zor günlerin bir benzerini tarihinde daha önce hiç görmemiştir. Ruslar çıkardıkları kanunlarla, uyguladıkları politika ve yönetim sistemiyle bugünü zorlaştırdıkça Kırgızlar için eskinin zorluğunu bile hafiflemiştir. Rusların oluşturduğu bugünkü yaşam koşulları, Kırgızların eski günlerini özlenilesi, mükemmel günlere dönüştürmüştür (Begaliyeva, 1998: 68- 70).

Murunkunun narkında

Kazak, Kırgız kalkında,

Miñ cilkıda corgo cok,

Miñ tütündö moldo cok,

Kızıl kagaz pulu cok,

Äki bölök üyü cok,

Älüü başı biyi cok,

Araba menen çana cok,

Torpok menen tana cok,

Eskilerin geleneğinde

Kazak, Kırgız halkında,

Bin yilkıda yorga yok,

Bin hanede molla yok,

Kızıl kağıt parası yok,

İki farklı evi yok,

Elli başı beyi yok,

Araba ile kızak yok,

Buzağı ile dana yok,

Casool degen balaa cok,
Istarçın degen calaa cok,
Nabaktı degen tamı cok,
Üyöz başı çoñu cok,
Boloş degen biyi cok,
Suu başında beket cok,
Karagay başı zımı cok,
Kalk aytuuçu äser cok,
Neçen türdüü kesel cok,
Şariat sözdü bilbegen,
Adamdı közgö ilbegen,
Orus degen osol cok,
Kaarı katuu kapır cok,
Kaykalap baksan mayır cok,
Casalooçu sotu cok,
Cazañdı berçü oen cok,

Memur denen bela yok,
Reis denen iftira yok,
Hapishane diyen binası yok,
Şehir başı büyüğü yok,
Boluş denen beyi yok ,
Suyun başında durak yok,
Köknarın başı teli yok,
Yalan söyleyecek gaddar yok,
Nice türlü hastalık yok,
Şariat sözünü bilmeyen,
İnsanı dikkate almayan,
Rus diyen görgüsüz yok,
Kahrı sert olan kâfir yok,
Böbürlene yürüyen binbaşı yok,
Cezalandırarak mahkemesi yok,
Cezanı verecek yönetici yok,

(Kebekova, 1994: 36)

Kırgızlarda zamane kelimesi, “*ahir zaman*” anlamına da gelmektedir (Kundakçı, 2019 a: 38). Kelimeyi bu anlamıyla değerlendirdiğimizde Arstanbek’in ahir zaman tanımını, bütün özelliklerini belirterek en net şekilde ortaya koyduğu mısralar şunlardır:

Urmatı ketse uluunun,
Kadırı ketse karının,
Azamattın kurbalı-
Zayıptın ketse ıymanı
Kızdın ketse kılığı,

Saygısı giderse evladının
İtibarı dağılsa ihtiyarın
Yiğitlerin akranları-
Karının giderse imanı
Kızın giderse huyu

<i>Kelindin ketse kelbeti,</i>	Gelinin gitse güzelliği
<i>Moynuna takkan bermeti,</i>	Boynuna takan incisi
<i>Ata- änenin kımbatı-</i>	Ana babanın kıymeti-
<i>Uuludun ketse uyatı</i>	Oğlanın gitse namusu(arı)
<i>Curt buzulup nark ketse,</i>	Yurt bozulup adet gitse
<i>Ata uulunan bark ketse,</i>	Baba oğuldan değer gitse
<i>Sarcan salıp bölünüp,</i>	Sarcan ile bölünüp
<i>Sarası ketse ceriñdin,</i>	Verimliliği giderse toprağının
<i>Sandıraktap ar cerde</i>	Başıboş dolaşp her yerde
<i>Canı ketse äliñdin,</i>	Sayısı azalsa halkının
<i>Kadırdı ketse sınçının,</i>	Kıymeti gitse sınçının(eleştirmenin)
<i>Kadimi ketse ırçının,</i>	Kadimi gitse ozanının
<i>Kayrılıp topko turçunun,</i>	Kalabalığa destek olanın
<i>Kalk köñülün burçunun,</i>	Halkın dikkatini çekenin
<i>Bul akır zaman belgisi,</i>	Bu ahir zaman belirtisi
<i>Arstandın kelbeyt körgüsü.</i>	Artsan'ın gelmez göresi.

(Kebekova, 1994: 97)

Arstanbek, Rusların ve Kırgız topraklarında sebep oldukları maddi ve manevi tahribata razı olmamıştır. Öyle ki; Ruslarla birlikte Kırgız topraklarında görülen teknolojik gelişmelerden bile rahatsızlık duymuştur. Rusların gelmesiyle araba, kızak, telgraf ve kâğıt para gibi Kırgızların yabancı olduğu ürünler Kırgız topraklarında yayılmaya başlamıştır. Arstanbek için bunlar yeniliğin değil zamanı daraltan, geleneğe zara veren kötülüklerin sembolü olarak görülmüştür (Kebekova, 1994: 167).

Geleneksek ticaret anlayışında altın ve gümüş yerine kâğıttan ve demirden paraların kullanılmasından hoşlanmamış; telgraf ile uzakların yakınlaşmasını Rusların tehlikeli bir gücü olarak nitelemiştir.

Altın, kümüş tügönüp,

Altın, gümüş tükenip,

Kagaz akça pul bolup,

Tıyn çikat deçü äle.

Karagaydın başında

Çını bolot deçü äle

Çını menen cürgüzgön,

Zımı bolot deçü äle.

Altı ayçılık coldordon

Altı kündö süylöşkön

Kağıt akçe para olup,

Demir kuruş çıkar der idi.

Kökнарların başında

Çini olur der idi

Çini ile yürüten,

Teli olur der idi.

Altı aylık yollardan

Altı günde konuşan

(Kebekova, 1994: 24- 25)

Arstanbek'in, zamaneye dair anlattıklarına çeşitli şiirlerinde rastlasak da özellikle bu konunun işlendiği Tar Zaman'ın içeriğindeki tarihi olaylar, kronolojik bir sıralamaya göre değerlendirilince 1852- 1870 tarihleri arasındaki yirmi yıllık bir süreci aktarmıştır. Bu tarih Arstanbek'in hayatının son yıllarına denk gelmiştir. Görüldüğü üzere Arstanbek hayatının sonuna kadar her dönemde Rus işgaline karşı olmuş, halkını Ruslara karşı uyarmıştır. Rusların halk üzerinde her alanda yarattığı tahribatın önlenmesi için geleneğe bakmayı, milli kültüre dört elle sarılmayı tavsiye etmiştir. Bunun yanında, halkı Ruslara karşı birlik ve beraberlik içerisinde olmaya davet etmiştir. Yaptığı daveti Kırgızlarla sınırlandırmayarak Kazakları da dâhil etmiştir. Tarihi bir olayı örnek vererek, Kazak ve Kırgızların bir olup Ruslara karşı durabileceğini bildirmiştir:

“Kazak Kırgız cıyılıp

Bata kılıp alsak beym

Kaşgardaı Bakdöölöt

Ata kılıp alsak beym

Kırgız Kazak birlikte

Dua mı yapsak

Kaşgardaki Bakdöölöt'ü

Ata olarak mı seçsek”

(Kundakçı, 2019 a: 67- 68)

3.2.1.5. Tarihi Şahsiyetler

Tarihi olayların geniş yer tuttuğu Arstanbek şiirlerinde, bu olaylarla ilgisi olan şahsiyetlere de yer verilmiştir. Arstanbek anlattığı tarihi olayları neden sonuç

ilişkisinde aktarıırken olayla ilgisi olan şahsiyetler hakkında da çeşitli aktarımlar yapmıştır. Şahsiyetleri, olaylarla kurdukları bağlantı üzerinden aktarmıştır.

Gençlik çağlarında Andican'da geçirdiği bir yılı anlatırken adından söz ettiği tarihi kişilik, Alımbek Datka olmuştur. Alımbek Datka'nın, babasını Andican'a çağırıldığı yıl, babasının ardından Andican'a giden şair, bölgede komuz çalması ve şiirler söylemedeki yeteneğiyle adını duyurunca Alımbek Datka'nın emri üzerine, datkanın sarayına getirilmiştir. Burada Alımbek başta olmak üzere Maarazık ve Kulnazar adlı datkaların huzurunda şiirler söylemiş ve datkaların beğenisini kazanmıştır. Datkaların huzurunda birçok şiir söyleyen Arstanbek, şiirlerinden birinde datkaları zenginlikleri, cömertlikleri, yönetici ve savaşçı kimlikleri hakkında söylediği şu sözlerle övmüştür:

<i>Datkaların astında</i>	Datkaların huzurunda
<i>Aytuuçu bulbul kez keldim.</i>	Anlatıcı bülbül karşılaştım
<i>Barakeldi är Kıpçak</i>	Aferin er Kıpçak
<i>Saadaktarıñ bir kuçak,</i>	Sadakların bir kucak
<i>Sancırgaluu kan Kıpçak,</i>	Şanlı büyük han Kıpçak
<i>Mingenderi toburçak,</i>	Bindikleri savaş atı
<i>Şay koldogon är Kıpçak.</i>	Güç kollayan er Kıpçak
<i>Corgoloru coldo ölgön,</i>	Yorgaları yolda ölen
<i>Sarkerderi coodo ölgön,</i>	Kumandanları savaşta ölen
<i>Törölük kılsa töö beret,</i>	Efendilik yapsa deve verir
<i>Bektik kılsa bää beret.</i>	Beylik etse kısrak verir
<i>Dooldu baylap at beret,</i>	Davulu bağlayıp at verir
<i>Keçiktirbey bat beret.</i>	Geciktirmeden hızlı verir
<i>Kürmögün berip kürütçün</i>	Kürmögünü verip pirincin
<i>Argımak attı taptaptır,</i>	Küheylan atı beslemiş
<i>Toburçak cemge kakaptır,</i>	Savaş atı yemle doymuş
<i>Arkalıktın cakşısın</i>	Kuzeylilerin yöneticisini

*Kıyığına tiygende
Kısıraktay mataptır,
On altıda Arstanbek
Är Kıpçaktı maktaptır.*

Gazabına uğradığında
Kısırak gibi bağlamış
On altıda Arstanbek
Er Kıpçakları övmüştür.

(Kebekova, 1994: 102- 103)

Bu olaydan sonra Alimbek Datka tarafından himaye edilen Arstanbek, Alimbek Dakta'nın yanında bir yıl geçirmiştir. Kendi hayatını dair aktarımlarda bulunduğu şiirlerinde, Alimbek Datka tarafından himaye edilmesini ve onun yanında geçirdiği zamanı birer övünç kaynağı olarak anlatmıştır:

*Atam Buylaş artınan,
Sarkerlerdin zarpınan,
Ancıyanga bargamın.
Komuz çertip, ır ırdap,
Ordonun bolgom ärkesi,
Köp ırçının serkesi
Mendey barbı är kişi.
Alimbekti körgömün,
Ordo handın içinen
Özgöçö köñül bölgömün.
Kokon menen Margalañ
Koşo curdum aralap,
Irçılıgım daanalap,
Han Datkanı paanalap.
Köp akın menen aytıştım,
Köp içinde tartıştım.
Komuz küüsü cagınan*

Atam Buylaş'ın arkasından
Komutanların darbından
Andican'a varmışım
Kopuz çalıp şarkı söyleyip
Sarayın oldum sevimlisi
Birçok ozanın tekesi
Benim gibisi var mı er kişi
Alimbek'i görmüştüm
Han sarayının içerisinde
Mahsus dikkat etmişim
Kokan ile Margalañ
Birlikte bulundum dolaşıp
Ozanlığımı kanıtlayıp
Han Datkaya sığınıp
Birçok şair ile atıştım
Kalabalık içinde tartıştım
Kopuz ezgisi yönünden

Äç kim menden ötkön cok,

Kimse beni geçemedi

Bet alıp ırçı cıkkın cok.

Karşıma ozan çıkmadı

(Kebekova, 1994: 71- 72)

Datkanın yanında geçirdiği bir yılda kopuz çalıp, şiir söyleyerek yöneticileri anlattığını, Kazak şair Sart Ake dâhil karşılaştığı bütün şairleri yenip bu vesileyle adını halka duyurduğunu ve ustalığını kanıtladığını bildirmiştir.

Kokongo barıp çaşımda

Hokant'a gelip gençliğimde

Kıpçaktardın iktuusun,

Kıpçakların ustasını

Ordo handın mıktısın,

Han sarayının iyilerini

Birden terip ırdadım

Birer birer anlattım

Kıylaların sındadım,

Bir haylisini eleştirdim

Sart Ake menen betteştım,

Sart Ake ile atıştım

Komuzda küü çertiştım,

Kopuzda ezgi ile kapıştım

Ancıyan, Kokon aralap,

Andican Kokan'ı dolaşıp

Irçılıgım daanalap,

Şairliğimi açıklayıp

Kayta keldim paanalap.

Tekrar geldim sığınıp

Door sürdüim çaşımda,

Devir sürdüm gençliğimde

(Kebekova, 1994: 15)

Şairin şiirlerinde övgüyle anılan tarihi kahramanlardan bir diğeri Borombay Han'dır. Borombay, ölüm döşegindeyken etrafında toplanan akrabalarına geleneksel cenaze merasimlerine göre defnedilmek istemediğini bildirmiştir. Ölümünün ardından eşinin siyah elbiseler giyinip yüzünü tırmalamasını, yemek verilip at yarışı yapılmasını ve kabrinin etrafına kümbet yapılmasını istemeyen Borombay'un vasiyeti üzerine Arstanbek, bir şiir söylemiştir (Aydın, 2018: 133). Şiirinde Borombay Han'ın halkı için yaptıklarını saygı, sevgi ve minnettarlıkla anlatan Arstanbek, onu vasiyetinin anlamsız olduğuna ve şanına yakışır bir törenle defnedilmesi gerektiğine ikna etmiştir.

Borombay'ın, halkın gözündeki değerini, halkın derdi ile dertlenip halkı için hiçbir fedakârlıktan kaçınmadığını, halkının refahını göz önüne alıp her zaman en

doğru kararları verdiğini ve halkını korumak adına Ruslarla anlaştığını bildirmiştir. Borombay Han bu nitelikleriyle halkı için çalışırken onun kahramanlıklarını anlatmak da Arstanbek'in işi olmuştur:

<i>Oo, Borombay abake,</i>	Hey, Borombay amcacığım
<i>Curt başcısı sen leñ,</i>	Yurt başkanı sen idin
<i>Comogun aytkan men lem,</i>	Destanımı anlatan ben idim
<i>Köldö süzü keme leñ,</i>	Gölde yüzen gemi idin
<i>Kalk korgogon r leñ,</i>	Halkı koruyan er idin
<i>Sayabanduu bak leñ,</i>	Gölgeli ağaç idin
<i>Saltanattuu can leñ</i>	Saltanatlı can idin
<i>Ormon handın zarpınan</i>	Ormon Hanın zulmünden
<i>Baştap kelip orustu</i>	Getirerek Rusları
<i>Paanalatkan sen leñ,</i>	Korunduran sen idin
<i>Paşaaga cakkan r leñ,</i>	Padişahın beğendiği er idin
<i>Bak tigip, gin yda dep,</i>	Ağa dikip ekin ekiniz diye
<i>Cön cay ookat kayda dep,</i>	Öylesine yiyecek nerede diye
<i>Kışı ciluu, malga cay,</i>	Kışın sıcak, hayvanlara uygun
<i>Ceri suluu, danga bay,</i>	Yeri güzel, tahılla dolu
<i>ıkan, Darkan cayla dep,</i>	ıkan, Darkan'a yerleşin diye
<i>Kaşkar cakka barba dep,</i>	Kaşkar tarafına gitme diye
<i>Aytıp cürgön sen leñ,</i>	Söyleyen sen idin
<i>Kalktın kamın oylonup,</i>	Halkın geçimini düşünüp
<i>Kança curduñ tolgonup,</i>	Ne kadar uğraştın sancılanıp
<i>Kaygısın cegen sen leñ,</i>	Kaygısını çeken sen idin
<i>Kazalın aytkan men lem,</i>	Gazelini anlatan ben idim

(Kebekova, 1994: 109- 111)

Arstanbek, Buguların saygıya layık beyleri Borombay'ı geleneklerine göre defnetmezlerse hem onun hakkını ödeyemeyeceklerini hem de kıymetli bir büyüklerini kölelere yaraşır bir şekilde gömdüler diye diğer boylar tarafından sayısız hakarete uğrayacaklarını anlatmıştır:

<i>Bark kılbay meni kömgün dep,</i>	Hürmet etmeden beni defnet diye
<i>Balanın sözün kozgoysuñ.</i>	Çocuk sözünü edersin
<i>Oo, katigün, kokuy, Boroکه,</i>	Hey, eyvah, yazık Boroکه
<i>Katarlap otoo tiktirip,</i>	Sırayla otağ dikmesek
<i>Kasa cılkı soybosok,</i>	Saf kan yıldı kesmesek
<i>Kalk atasın kadırlap,</i>	Halkın atasına hürmet edip
<i>Kaadası menen koybosok,</i>	Geleneğe göre defnetmesek
<i>Borombayday asıldı</i>	Borombay gibi kıymetliyi
<i>Ata barkın bilbegen,</i>	Ata kıymetini bilmeyen
<i>Alabarman süylögön,</i>	Pürtelâşlı konuşan
<i>Katından tuulgan Bugular</i>	Hatundan doğan Bugular
<i>Tuz kömgöndöy kömdü dep,</i>	Tuz gömdükleri defnetti diye
<i>Kılım arta ayılçu</i>	Asırlarca anlatılacak
<i>Artında caman kep kalat.</i>	Arkanda kötü söz kalır.

(Kebekova, 1994: 111)

Şairin adını andığı tarihi şahsiyetlerden bir diğeri Ormon Han'dır. Ormon Han'ın ölümünün ardından söylediği varsağı türünde bir şiiri vardır. Bu şiirin yanında farklı şiirlerinde de Ormon Han'ın ölümü ile Bugu halkının yaşadığı sıkıntıları anlatan şair, yöneticisini kaybeden halkın ne denli perişan olduğunu acı dolu ifadelerle bildirmiştir (Aydın, 2018: 133- 134).

Ormon Han'ın ölümünü Bugular için felaketlerin başlangıcı kabul eden şair, hanın ölümünün ardından başlayan sorunlar sebebiyle ne yapacağını nereye gideceğini bilmez bir halde kalan Buguların, yüklenebilecekleri ne varsa toplayıp çeşitli bölgelere göç etmek zorunda kaldığını anlatmıştır. Bugular, göç edip sorunlardan

kurtulacaklarını düşünürken göç ettikleri yerde eskisinden daha kötü sorunlarla karşılaşmışlardır:

<i>Ormon Kanı ölgöndö</i>	Ormon Hanı öldüğünde
<i>Karagaydın tañında</i>	Kökнарların tanında
<i>Änik bolgon köp bugu.</i>	Ceylan olan kalabalık Bugu
<i>Kaptap tuzdu kötörgön,</i>	Çuvalla tuzu taşıyan
<i>Kölük bolgon köp bugu.</i>	Gölük olan kalabalık Bugu
<i>Başka çapsa bık ätpes,</i>	Başına vursa kıpırdamayan
<i>Ölük bolgon köp Bugu.</i>	Ölü olan kalabalık Bugu
<i>Akıldan caman şaşkanbız,</i>	Aklımızdan çok şaşmıştık
<i>Atanga cüktü artkanbız,</i>	Deveye yükü artmıştık
<i>Ancıyan közdöy kaçkanbız</i>	Andican'a doğru kaçmıştık
<i>Azaptuu coldon baskanbız</i>	Azaplı yolu yürümüştük
<i>Atandın murdu cırılğan</i>	Devenin burnu yırtılan
<i>Ancıyan ketken bugu äli</i>	Andican'a giden Bugu halkı
<i>Andan beter kırılğan</i>	Ondan da beter öldü
<i>Kaşkarga kire kaçkandın</i>	Kaşkar'a kaçanların
<i>Zamanası kuurulğan,</i>	Zamanesi kavruldu

(Kebekova, 1994: 17- 18)

Ormon Han'ın ölümünden sonra Sarıbağış Boyu'nun, Bugulara yaptığı saldırılar hakkında söylediği mısralarında Sarıbağışların, Buguların tamamını yok etse dahi Ormon Han'ın geri gelmeyeceğini, saldırılarının anlamsız ve her iki taraf için de kayıp olduğunu ve Ormon Han'ın ölümü ile Buguların eskisinden de kötüye gittiklerini bildirmiştir:

<i>Oy, Sarıbağış, tuugandar,</i>	Hey Sarıbağış kardeşlerim
<i>Bugunu uç bülüntsöñ,</i>	Bugunu üç kere perişan etsen
<i>Äsenguldun Ormonu</i>	Esengul'un Ormon'u

Ämi kaydan tabılar? Şimdi nereden bulunur?
Çabuuldan Bugu ölçü ämes, Saldırıdan Bugu ölmez idi
Oy, Sarıbağış, tuugandar, Hey, Sarıbağış kardeşlerim
Esenguldun Ormonu Esengul'un Ormon'u
Tirilip kayra kelçü ämes. Dirilip geri gelmez idi

(Kebekova, 1994: 118)

Ormon Han'ın liderliğinde toplanan Kırgızların, Kazak Bey Kenensarı'ya karşı verdikleri mücadeleden övgüyle söz etmiştir:

Ormon koldu baştagan, Ormon, askerlerin başında
Opsuz köpkön Kenendin Haddini aşan Kenen'in
Başın kesip taştagan. Başını koparmışlardır

(Kebekova, 1994: 68)

Yukarıdaki mısralarda ölümünün ardından yaşanan felaketlerin anlatıldığı Ormon Han'ın yönetimde olduğu yıllarda Bugulara eziyet ettiği ve halkının da kötü bir halk olduğunu aktarılmıştır:

Ak-say menen Arpanın, Ak-Say ile Arpa'nın
Soñ- Köl menen Narın- Köl, Soñ-Köl ile Narın-Köl
Cayloosuna batpagan, Yaylasına sığmayan
Cayluu sözdü aytpagan, Yerli söz söylemeyen
Basa kalıp başkanı Hücum ederek başkanı
Uruş, çatak baştagan, Kavga, savaş başlatan
Äsenkulun tukumu Esenkul'un nesli
Kara özgöy Ormon curtunan Kara niyetli Ormon halkından
Kadimi artık bugunu Kadim üstün Buguları
Kagılayın abake, ämnesi Kurban olayım amcacığım,
Menen kem deysiñ? Neyi ile eksik dersin?

(Kebekova, 1994: 110)

Arstanbek'in şiirlerinde, Rus işgali sırasında, Ruslara karşı oldukları için hapsedilen, sürgün edilen veya öldürülen Orta Asya Türklerinin milli mücadelesinin önemli Kırgız ve Kazak isimlerinden olan Maymıl, Balbay ve Derkembay gibi isimler de uğradıkları kıyım üzerinden aktarılmıştır. Türkistan topraklarında bu isimlerin yanında ismi anılmayan nice kahraman da benzer sonlar yaşamıştır.

<i>Talastan Maymıl tutuldu,</i>	Talas'tan Maymıl yakalandı
<i>Kaçkanıñ kaydan kutuldu.</i>	Kaçanların hani kurtulduğu
<i>Tuuradan saldı dozoktu</i>	Doğrudan yaşattı cehennemi
<i>Karmap aldı kulcadan</i>	Yakaladı Kulca'dan
<i>Balbay menen Şooruktu.</i>	Balbay ile Şooruk'u

(Kebekova, 1994: 27)

<i>Asıl tuugan Balbaydı</i>	Asil kardeşin Balbay'ı
<i>Tekesten barıp karmadı,</i>	Tekes'ten yakalattırıp
<i>Almatıga aydadı.</i>	Almatı'ya sürdürdü
<i>Kalpı – çının kim bilet.</i>	Yalanı doğrusunu kim bilir
<i>Uu berdirip caylaptır,</i>	Zehir verip halletmiş
<i>Baatır cürök Derkembay,</i>	Cesur yürek Derkembay
<i>Bugudan çıkkın körköm ay.</i>	Bugulardan çıkan yiğit hey
<i>Kötürüp çıgıp abaktan</i>	Çıkararak hapisten
<i>Körün kazıp kenendep,</i>	Mezarını kazıp genişçe
<i>Ak kepindep, aruu cuup,</i>	Kefenleyip yıkayıp
<i>Amanat canın tapşırğan,</i>	Emanet canını teslim etti
<i>Beyacaldan öltürgön,</i>	Ecelsiz yere öldüren

(Kebekova, 1994: 41- 42)

Arstanbek, şiirlerinde, Kazak Bey Kenensarı, Abılay Han ve Nooruz Bey'de aynı şiirin veya mısraların içinde ortak bir konu üzerinden verilmiştir. Bu ortak konu,

yakın akraba olan bu üç ismin Kırgız halkına yaptıkları eziyettir. Özellikle Kenensarı, Bugularla yaptığı savaş, Bugulara verdiği maddi, manevi zararlar ve Kırgız boylarının ortaklaşa verdiği mücadeleler sonucunda öldürülmesiyle geniş bir yer tutmaktadır:

<i>Albay küldün tukumu</i>	Abılay kölenin nesli
<i>Kenensarı, Noruzbay,</i>	Kenensarı, Nooruzbay,
<i>Kesirluu çıktı çoyuştay,</i>	Belalı çıktı burun kıvırıp,
<i>Koñşu catkan Kırgızdı</i>	Komşu yatan Kırgızları
<i>Cön cayına koyuşpay.</i>	Huzur içinde bırakmadan.
<i>Kılıçın kanga kandagan,</i>	Kılıcını kanla kanlayan,
<i>Kuşçulardı caylagan,</i>	Kuşçuları(Kırgız boyu) öldüren,
<i>Aram kalmak tukumu</i>	Haram Kalmağın soyu
<i>Kimge azap salbagan,</i>	Kimlere eziyet etmemiştir,
<i>Kenensarı, Noruzdun</i>	Kenensarı, Nooruz'un
<i>Kırgızdan cetti kazası.</i>	Kırgızların elinden geldi kazası.
<i>Albay colun coldoym dep,</i>	Abılay'ın yolundan giderim diye,
<i>Kırgızdardı kordoym dep,</i>	Kırgızları horlarım diye,
<i>Özü kelip kabıldı,</i>	Kendisi gelip sataştı,
<i>Acalı çetten tabıldı.</i>	Eceli yaban yerde bulundu.
<i>Kenen menen Noruzdun</i>	Kenen ile Nooruz'un
<i>Kılğanı curtkı cetkenden,</i>	Yaptıkları halka ulaştığından,
<i>Iza, korduk ötköndön,</i>	Zulüm, horluk çektiğinden,
<i>Sarbagış, Solto çogulup,</i>	Sarbagış, Solto birleşip,
<i>Cantay, Baytik oolugup,</i>	Cantay, Baytik gönül verip,
<i>Ormon koldu baştagan,</i>	Ormon, askerlerin başında,
<i>Opsuz köpkön Kenendin</i>	Haddini aşan Kenen'in
<i>Başın kesip taştagan.</i>	Başını koparmışlardır.
<i>Noruzbayday baatırdın</i>	Nooruzbay gibi kahramanın

Cülünün culup sabınan, İliğini koparıp sapından,
Cürögün suurup kabınan, Yüreğini koparıp kabından,
Curka ötkörgön zarı üçün, Halka verdiği eziyeti için,
Şeyit bolgon can üçün, Şehit düşen canlar için,
Kempir- çaldın ıyı üçün, İhtiyarların gözyaşı için,
Talkalagan cer üçün, Kırıp döktüğü yer için,
Taloongo tüşkön mal üçün, Yağmalanan mal için,
Oyronдолгон üy üçün, Harap edilmiş ev için,
Olcolongon kız üçün, Ganimet alınan kız için,
Camankara kanı üçün, Camankara'nın kanı için,

(Kebekova, 1994: 67- 68)

Yukarıdaki mısralarda şair, Kazak Abılay Han'ın soyundan olan Kenensarı'yı, Abılay Han'ın Kırgızlara yaptığı zulmü devam ettiren, zalim atanın yolundan giden zalim oğul olarak anlatmıştır. Kenensarı'nın Kırgızlarla yaptığı savaşta birçok Kırgız'ın öldürüldüğünü, Kırgız kadınların savaş ganimeti olarak alındığı, Kırgızların evlerinin harap edilip mallarının yağmalandığını anlatmıştır. Arstanbek, yapılan zulme daha fazla dayanamayan Kırgız boyların bir araya gelerek Kenensarı'yı yendiklerini, onu öldürerek Kırgızlara yapılan bütün zulmün bedelini canıyla ödettiklerini anlatmıştır. Yine bu mısralarda adı geçen Camankara, Kenensarı'nın vahşice katlettiği, Kazak- Kırgız mücadelelerinde kahramanlıklarıyla nam salmış bir Kırgızdır (Kaya, 2015: 81- 82).

Arstanbek, Çondu ile yaptığı atışmada da bazı tarihi şahsiyetin adını vermiştir. Atışmada Çondu'nun bilmece şeklinde sorduğu sorulara, cevap olarak verdiği isimler: Eşkoco, Kanay, Taylak, Atantay, Sadır ve Atake Baatır'dır. Bu isimlerden Taylak'ın hikâyesi üzerinde daha uzun durmuştur.

Kırgız halk kahramanlarından olan Taylak'ın Çinlilere ve Hokant komutanlarına karşı verdiği mücadeleye, değinmiştir. Mısralarda adı geçen Atantay da Taylak'ın ağabeyidir (Kaya, 2015: 330- 331).

Äki tügöy ak şumkar

İki çift akdoğan

Ärgip uçtu degeniñ-
Soltolordun Äşkoco, Kanañ bolbosun.

At oynotpos carı con
At oynottu degeniñ-
Altından kazık kaktırıp,
Bek baylattı degeniñ-
Kokonduktun sarkerin
Koktuga calıp aydagan,
Kol kötörtpöy caylagan,
Kurtkanın çebin bekitken,
Kupşuñdagan sartardı
Kuldarınday keketken,
Kırgızdın kegin kaytargan,
Kitaydın mizin maytargan,
Atantay, Taylak bolbosun.
Közü kıyşık kabılan
Körüp kaldı degeniñ-
Sayaktardın çoñ Sadır bolup cürbösin.

Murdu cırık sarı atan
Çögüp kaldı degeniñ-
Sarbagıştın Atake Baatır bolbosun.

Fırlayıp uçtu dediğın-
Solto Kırgızlarının Eşkoco,
Kanay'ı olmasın

At oynatmayan sarı sırt
At oynattı dediğın-
Altından kazık kaktırıp
Sıkı bağlattı dediğın-
Kokanlıların komutanlarını
Vadiye koyup süren
El kaldırtmadan halleden
Kurkta kalesini kuşatan
Kurnazlık eden Sartları
Köleleri gibi gözdağı veren
Kırgızların intikamını alan
Çinlilerin cesaretini kıran
Atantay, Taylak olmasın
Gözleri şaşı kaplan
Gördü dediğın-
Sayak Kırgızlarının büyüğü Sadır
olmasın
Burnu yırtık sarı deve
Çöktü dediğın-
Sarbagış Kırgızlarından Atake
Baatır olmasın.

(Kebekova, 1994: 56- 57)

3.2.2. Din

Kırgız edebiyatında, zamancılar olarak anılan şairler, eserlerinde din ve dine dayalı unsurların üzerinde durmuşlardır. Zamane olarak aktarılan dönemde Rus işgalinin etkisiyle toplum pek çok yönden kayıplar yaşamıştır. Bu kayıpların sebep olduğu manevi anlamdaki boşluk ve yitirmişlik hissi toplumun her tabakasından insanda görülmüştür. Bunun farkında olan zamancı akınlar çareyi halkın kendisinde bulunan adet, kural, manevi anlayış ve inançları icra ettikleri sanatı kullanarak halka hatırlatmakta bulmuşlardır. Halkın kimliğinde yer alan inanç ve anlayışları şiirlerinde dile getirerek halka öz kimliğini sunmuşlardır (Kalberdiev, 2010: 60- 62). Bu durum Arstanbek şiirlerinde de karşımıza çıkmaktadır. İşgalci Rusların gelmesiyle pek çok alanda olduğu gibi halkın dini anlayışında da değişimler yaşandığını bildirmiştir. Şeriat bilmeyen, selam alıp vermekten, teşekkür etmekten bihaber kâfirlerin gelmesiyle dini anlayışın yitirmeye başladığını ve bu durum karşısındaki üzüntüsünü mısralarında dile getirmiştir.

<i>Cıldan- cılga orustun</i>	Yıldan yıla Rusların
<i>Küçögönün aytayın,</i>	Arttığını anlatayım
<i>Salam aytsa alik cok,</i>	Selam verse cevap yok
<i>Äsen aytsa şügür cok,</i>	Esenlik dilese şükür yok
<i>Şariyat menen işi cok,</i>	Şeriat ile işi yok
<i>Musulman uulu duñkana</i>	Müslüman oğluna tercüman hani?
<i>Acılarga din kana?</i>	Hacılara din nerede?

(Kebekova, 1994: 29)

Şair, Rus işgalinin yaşandığı ve ahir zaman olarak bildirdiği dönemde, dini ve geleneksel terbiye ile yetişmiş Kırgız insanının aksine, ahlaksız, yalancı, cimri, İslami terbiyeden uzak, merhamet ve anlayışını yitirmiş yeni bir insan tipinin oluşacağı üzerinde durmuştur. Şairin, ahir zaman insanı diyerek tanımladığı insan tipi, Kırgızların gelenekten ve İslami anlayıştan gelen özelliklerine sahip olmayacaktır. Cömertlikleri, dürüstlükleri, ahlakları, İslam'a olan bağlılıklarıyla övülen Kırgızlar, ahir zamanda Rusların etkisiyle sahip oldukları milli ve manevi kimliklerini yitirmeye başlayacaktır. Kâfir denilen Ruslar ile aynı bölgede yaşamak zorunda kalacak olan

halk, onların tesiriyle çeşitli özelliklerini yitirmeye ve maruz kaldıkları dayatmalar neticesinde onlara benzemeye başlayacaktır. Halkın inançlarını yitirmeye yüz tuttuğu yıllarda, dönemin âlim ve molla denilen eğitilmiş ve İslami terbiyeye bağlı olarak yaşayan kişilerin özelliklerinde de çeşitli değişimler görülecektir. Bunlar İslami eğitim almış kişiler olarak Kur'an'a bağlılıklarıyla halka örnek olmaları gerekirken, Kur'an'dan ayrılıp dönem şartlarına ve Rus politikalarına göre tavırlar sergileyeceklerdir. Âlim ve mollaların dahi münafıklık alametleri gösterdiği yıllarda halkın İslam'a bağlılığında da ciddi eksiklikler görüleceği kaçınılmaz bir gerçektir. Arstanbek'in ahir zaman insanı diye tanımladığı, insanların özellikleri şu mısralarında verilmiştir:

<i>Kalem alıp kat cazgan,</i>	Kalem alıp hat yazan,
<i>Bezer çıgat dep aytkan.</i>	Yazar çıkar demişti.
<i>Kalptı çınday süylögön,</i>	Yalanı doğru gibi anlatan,
<i>Äser çıgat dep aytkan.</i>	Akılsızlar çıkar demişti.
<i>Akır zaman kişisi</i>	Ahir zaman kişisi
<i>Başka bolot dep aytkan.</i>	Farklı olur demişti.
<i>Adebi çok süylögön,</i>	Edebi yok konuşan,
<i>Kaşka bolot dep aytkan.</i>	Cesur olur demişti.
<i>Akır zaman adamı-</i>	Ahir zaman insanı-
<i>Bakıl bolot dep aytkan,</i>	Cimri olur demişti,
<i>Akır zaman adamı</i>	Ahir zaman insanı
<i>Aalim bolot dep aytkan.</i>	Âlim olur demişti.
<i>Ayattın sözün bek tutpay,</i>	Ayete sıkı bağlanmadan.
<i>Zalim bolot dep aytkan.</i>	Zalim olur demişti.
<i>Aganın tilin ini albay,</i>	Ağabeyin dediğini kardeş dinlenmeden,
<i>Çagım bolot dep aytkan.</i>	Kışkırtma olur demişti.
<i>Birinin tilin biri albay,</i>	Birinin dediğini biri dinlemeden,

Cayıl bolot dep aytkan.

Gaddar olur demişti.

Kapır menen aralaş

Kâfir ile karışık

Oşondo ayıl konot dep aytkan.

Köy oluşur demişti.

Zamananın adamı

Zamanenin insanı

Moldo bolot dep aytkan,

Molla olur demişti,

(Kebekova, 1994: 34- 35)

Arstanbek, ahir zaman insanının yaşadığı değişimin bunlarla sınırlı kalmadığını, ahir zaman insanın giydiği kıyafetlerin dahi değiştiğine vurgu yapmıştır. İslami ve geleneksel anlayışa uymayan, kişinin bedenini tam anlamıyla örtmeyen kıyafetlerin kullanıldığını bildirmiştir. Yine Rusların etkisiyle kâğıt ve demir paraların kullanımını ve da Kırgız halkı için hayırlı bir iş olarak görmediğini belirtmiştir:

'Etegi coq cenı cok

Eteği yok, yeni yok

Kiyim çıgat deçü ele

Giyim çıkar der idi

Altın kümüş tügönüp

Altın, gümüş yol olup

Kagaz akça pul bolup

Kağıt akçe para olup

Tıyın çıgat deçü ele

Demir kuruş çıkar der idi

Oşol orus çıkkanda

İşbu Ruslar çıktığında

Karı korgon köböyüp

Huzur evi çoğalıp

Kent tügünöt deçü ele

Şehir azalır der idi

Kiygeninin barısı

Giydiklerinin hepsi

Butu-kolun caşırbay

Üstünü başını kapatmadan

Dorbol çıgat deçü ele

Baştık çıkar der idi''

(Kundakcı, 2019 a: 71- 72)

Dili, dini ve siması Kırgızlardan farklı olan Ruslar, Kırgız topraklarında maddi ve manevi birçok şeye zarar vermiştir. Kırgız, gelenek ve inançları yitirilmesine sebep olmuşlardır. Bu durumu kabullenemeyen Arstanbek, kendilerine yapılan zulme karşı duramayıp, Ruslara saygı gösteren Kırgız halkının halini hem eleştirmiş hem de bu duruma üzülmüştür. Sadece kendinin değil, Müslüman Kırgız halkının da bu duruma

üzüldüğünü ve halkın geçmişe olan özlemle bugünün kötülüğü üzerine ağlayıp sızladığını bildirmiştir:

<i>Ämi orus zor boldu,</i>	Şimdi Ruslar büyük oldu,
<i>Kayran Kırgız kor boldu.</i>	Zavallı Kırgızlar hor oldu.
<i>Bayırkıdan bark ketti</i>	Eskilerden saygı gitti
<i>Kaada- nuska nark ketti.</i>	Gelenek görenek gitti.
<i>Suuga salgan çekendey,</i>	Suya atılan inek tükürüğü gibi,
<i>Suragı munun bekemdey,</i>	Sorgusu bunun sağlam gibi,
<i>Orus kelse sıylaysıñ,</i>	Ruslar gelse saygı gösterirsin,
<i>Ak sakalduu akeñdey.</i>	Aksakallı ağabeyin gibi.
<i>İlgerki karı kalıptır,</i>	Eski ihtiyarlar kalmışlar,
<i>Suuga tüşkön tekedey.</i>	Suya düşmüş teke gibi,
<i>Bulut minip cetpeysiñ,</i>	Bulut binip ulaşamazsın,
<i>Murunkunun artınan,</i>	Eskilerin ardından,
<i>Burkuraysıñ, bozdoysuñ,</i>	Hıçkırırısın ağlarsın,
<i>Aldı kaktan Musulman</i>	Talihsiz Müslüman
<i>Urulgan zaman dartınan.</i>	Dövülen zaman derdinden.
<i>Uşul zaman tar zaman,</i>	İşbu zaman dar zaman,

(Kebekova, 1994: 28)

Arstanbek, Kantarbay ile yaptığı atışmasında da Rusların etkisiyle dini ve geleneksel alanda yaşanan tahribat üzerinde durmuştur. Kendi ifadeleriyle yaşananları aktardığını bildirdikten sonra Kantarbay'a, kendi şahit olduklarının neler olduğunu sormuştur:

<i>Bul orustun kelgeni</i>	Bu Rusların gelmesi
<i>Kaada kanday, kalk kanday?</i>	Örf nasıldır, halk nasıl?
<i>Canaa kanday, salt kanday?</i>	Keder nasıldır, gelenek nasıl?
<i>Acıñ kanday, al kanday?</i>	Hacıların nasıl, halin nasıl?
<i>Diniñ kanday, dil kanday?</i>	Dinin nasıldır, gönül nasıl?

(Kebekova, 1994: 44)

Arstanbek, yaşanan sorunların sadece Müslüman Kırgızlar için değil, aynı dine mensup olan Türkistan halkı için geçerli olduğunu bildirmiştir. Din birliği üzerinde durmuş ve köklerinin ortak olduğunu söylediği Müslüman halkın yaşadıklarını şiirlerine aktarmıştır. Rus işgalcilerin Kırgız topraklarına yerleşmesiyle Rus domuzlarının köylünün suyunu kirletmesi dini bir terim olan “mekruh” kelimesi ile aktarılmıştır. Rusların sebep olduğu bu ve bunun gibi birçok kötülüğü göz önüne alan Arstanbek, geleceğin nasıl olacağına dair öngörülerde bulunmakta da zorlandığını ve gidişatın Müslüman Türkistan halkı için pek de aydınlık olmayacağını bildirmiştir. Fakat düşmana karşı yapılacak en büyük hamlenin birlik olmak olduğunu mısralarını temeline yerleştirmiştir. İslam dinine bağlı halk, bu din üzerinde yan yana saf tutup düşmana karşı koyabilecek gücü içinde barındırmaktadır. Arstanbek de şiirleriyle bütün Türkistan halkına bu gücü hatırlatmak için çabalamıştır:

Kazak, Kırgız Musulman

Kazak, Kırgız Müslüman

Közüm cetpeyt artına

Gözüm ulaşmaz arkasına

Kanday gana zañ boldu?

Nasıl bir zaman oldu?

Orustardın mujugu

Rusların çiftçileri

Ägin aydap öröngö

Ekin ekip vadiye

Kara cerdi kañtardı,

Kara toprağı sürdü,

Iplas äken çoçkosu

Kirli imiş domuzu

Cerdi kazıp añtardı.

Toprağı sürüp devirdi.

Makiröö kıldı suuñdu,

Mekruh etti suyunu,

Kayran Kırgız kuuldu.

Zavallı Kırgızlar kovuldu.

Türü suuk zamandı

Bu çirkin zamaneyi

Ayta berip boruktum,

Anlata anlata boğuldum

Tübü birge Musulman

Kökü bir Müslümanlar

Kanday küngö coluktuñ?

Nasıl bir güne kaldınız?

(Kebekova, 1994: 43)

3.2.2.1. Allah İnanç

Müslüman Arstanbek, Allah ve peygamber inancını mısralarında net bir şekilde bildirmiştir. Allah'ın birliğine ve peygamberin hak oluşuna dair imanını mısralarında da teyit etmiştir:

Baygambar ak, Kuday bir Peygamber haktır, Huda bir

(Kebekova, 1994: 102)

Arstanbek, Allah'ın hükmünün şüphesiz olduğunu bildirmiştir. Allah'ın emri geldiğinde konu her ne olursa olsun kaçış olmadığını. Allah'ın hükmünü gerçekleştirmek istediği zaman gerçekleştireceğini, insanoğlunun da kabullenmekten başka bir yolu olmadığını bildirmiştir:

Bul dünyö şum calgan, Bu dünya yalandır
Alladan buyruk kelgende Allah'tan emir geldiğinde
Andan kaçıp kim kalgan? Ondan kaçıp kim kurtulmuştur?

(Kebekova, 1994: 14)

Şair, mısralarında Allah ve Huda isimlerini bir arda kullanmıştır. Rusların gelişini anlattığı mısralarında Allah'ın adını anıp kaygı, endişe ve çekincelerini anlatmaya Allah'ın adıyla başlamıştır:

Alda Kuday kapıray Allah Huda eyvah
Almatıdan attanıp, Almatı'dan atlanıp,
Orus kele catır ay. Ruslar gelmektedir hey.

(Kebekova, 1994: 26)

Arstanbek yaptıkları atışmada Çondu'nun, “*Booru bütün, başı äsen; Aalamda bütün barbi äken?* Bağrı sağlam, başı esen; Âlemde sağlıklı var mıymış?” sorusunu;

Booru bütün, başı äsen Bağrı sağlam, başı esen
Aalamda bütün bir Kuday, Âlemde sağlam bir tek Huda
Munun nesin aytkıday. Bunun neyini anlatayım ki.

sözleriyle cevaplayarak, kainattaki sağlam ve sağlıklı olanın yalnızca Allah olduğunu, Çöndü'nün sorusunun anlamsız bir soru olduğunu ve cevabı açıklamaya dahi gerek duymadığını bildirmiştir (Kebekova, 1994: 57- 58).

Hastalığının ardından, iyileştiği zaman söylediği şiirinde hastalık karşısında yaşadığı çaresizliğe hiçbir yaratılmıştan çare olmadığını tek çarenin Allah olduğunu bildirmiştir:

Kudaydan başka ayla çok,

Huda'dan başka çare yok,

(Kebekova, 1994: 114)

Arstanbek'in şiirlerinde Allah, yaratan sıfatıyla anılmıştır. Tabiattaki varlığı yaratan ve döngüsel bir sisteme göre düzenleyen Allah'tır. Gece ve gündüzün ardı ardına gelişi, yağmurların artarak sel olması ve ovaların oluşumu ancak O'nun hükmündedir:

Caratkandın mıyzambı

Yaratanın kanunu

Tün cañırıp, kün bolgon,

Gece aydınlanıp gündüz olur

Kün aylanıp, tün bolgon,

Gün dolaşıp gece olur

Camgır caap, cer bolgon,

Yağmur yağıp sel olur

...

Bel böksörüp, oy bolgon,

Bel azalıp, ova olur

(Kebekova, 1994: 70)

Gençlik yıllarında Andican'a gidişini anlattığı mısralarında da Allah'ı yaratan sıfatıyla anmıştır. Yalnız çıktığı Andican yolunda yoldaş olarak Yaratan Allah'a güvendiğini bildirmiştir:

Calgız çobur at minip,

Yalnız yaralı ata binip

Kamçılanıp bat cürüp,

Kamçılıyıp hızlı yürüyüp

Atam Buylaş artınan ,

Atam Buylaş'ın arkasından

Sarkerlerdin zarpınan,

Komutanların darbından

Ancıyanga bargamın.

Andican'a varmışım

(Kebekova, 1994: 71)

Arstanbek, insanın ancak Allah'tan yardım dilenmesi gerektiğine inanmıştır. Süyümbay ile yaptığı atışmada Süyümbay'ın, Kırgız beylerinden talep ettiklerinden hoşlanmaz ve Allah'ı Yaratan sıfatıyla anıp Süyümbay'a, Allah'ın cezasına mı uğradın, kendi elinde ve halkının elinde hiçbir şey kalmadı mı ki, malı mülkü Allah yerine Kırgızlardan istiyorsun, minvalinde sorular sormuştur:

Caratkan seni urganbı?

Yaratan seni çarpmış mıdır?

Calpı Kazak kuruganbı?

Bütün Kazaklar kurumuş mudur?

(Kebekova, 1994: 64)

Bu mısralarıyla Süyümbay'ın Kırgız beylerinden yardım istemesini eleştiren Arstanbek, atışmanın ilerleyen mısralarında Süyümbay'ın bağlı olduğu idarecileri eleştirmiştir. Aşağıda verilen mısralara Allah'ın adını anıp Süyümbay'ın idarecilerine onun yalvarmalarından rahatsızlık duyup duymadıklarına dair sorusunu iletmiştir:

Munun sultanın Kuday urganbı,

Bunun sultanını Allah çarpmış mıdır?

Kazağıñ tübünön beri kurganbı?

Kazakların tamamıyla kurumuş mudur?

(Kebekova, 1994: 65)

Allah'ın kudretinden ve rahmetinden şüphesi olmayan şair, her şeyin Allah'tan geldiğine iman etmiştir. Kendi şairliğinin Allah'tan geldiğini, sanatının kendisine Allah tarafından bahşedildiğini aktarmıştır. Bu sebeple şiirlerinde yalan olmadığını sözlerinin kaynağının melekler olduğunu bildirmiştir. Sözlerinin kaynağı bu denli kuvvetli olduğu için kendisinin bu sözleri anlatmamak gibi bir tercih hakkının olmadığını, bildiği ve duyduğu şeyleri halka anlatmakla yükümlü olduğunu bildirmiştir:

Peylimden çıkkın söz ämes,

Niyetlerimden çıkan söz değil

Perişteler ayt dedi,

Melekler anlat dedi

Egemdin bergen belgisin

Allah'ımın verdiği işaretini

Aytpay koer erkim cok,

Anlatmayacak iradem yok

(Kebekova, 1994: 135)

Allanın bergen ak sözün

Allah'ın verdiği hak sözünü

Kapka saldım iynelep,

Çuvala koydum dikerek

Süyrötüp cürdüm çiynelep.

Kaptın oozun sögöyün,

İrimdi kumday tögöyün,

Kaklıma aytıp bereyin

(Kebekova, 1994: 20)

Sürükledim kızakla

Çuvalın ağzını çözeyim

Şiirimi kum gibi dökeyim

Halkıma anlatayım

Arstanbek'e göre tabiatta yaşanan olumlu, olumsuz her işin sebebi Allah'tır. O'nun yarattığı insan, yine O'nun yaratıklarıyla ihtiyaçlarını karşılayıp hayatını devam ettirmektedir. Allah'ın insana bahşettiği maddi varlıklar yok olunca insanın çaresiz kalıp birçok eziyet çekeceğini bildirmiştir. Her şeyin yaratıcısı olan Allah, yaratıklarını insanın hizmetine verip faydalanmasını sağladığı gibi elinden alıp imtihan etmesini de sağlayabilir. Bu hakikatin bilincinde olan şair, "İnekler Öldüğünde" adlı şiirinde buna işaret etmiştir:

Uylar ölüp, töö kaldı,

Kurup kalgan cardılar

Üzögün süyröp, cöö kaldı.

Kempirler maydı tuuradı,

Baldar süttön kuuradı.

Kuday kıldı ar işti,

İtke door tiygende,

Baştan bayge sayışıp,

İtter kunan çabıştı.

Aydap cürüp cılkı öldü,

Azamattan külkü öldü.

Corgo coldon suuruldu,

Kayran zaman kuuruldu.

Bey- beçara momundar

Batkak bolup cuuruldu.

İnekler ölüp deve kaldı

Kuruyup kaldı fakirler

Örtüsünü sürükleyip yaya kaldı

İhtiyar kadınlar yağı doğradı

Çocuklar süttten kurudu

Huda yaptı her işi

İte devran değdiğinde

Baştan yarışarak

İtler at koşturdu

Güder iken yıldı öldü

Yiğitlerden kahkaha kesildi

Yorgalar yoldan çıktı

Zavallı zaman kavruldu

Biçare sakinler

Bataklık olup yoğruldu.

(Kebekova, 1994: 121)

Allah'ın mazlumun yanında olduğunu, zalimlerin er ya da geç cezalarını çektiği bildiren Astanbek, Kazak beylerin Kırgız halkına yaptığı eziyetleri bildirip yapılanların Allah nezdinde, sadece zulüm olarak kabul görülecek işler olduğunu ifade etmiştir. Yapılan zulme karşılık Allah'ın, mazlumları yalnız bırakmayacağını belirtmiştir. Allah'ın yardımıyla zalim Kazak beylerinin, Kırgızlar tarafından hak ettikleri sonu yaşayıp cezalarını bulduğunu ve Allah'ın ancak zulmedenleri cezalandırdığını bildirmiştir:

<i>Kenensarı, Noruzdun</i>	Kenensarı, Nooruz'un
<i>Kırgızdan cetti kazası.</i>	Kırgızların elinden geldi kazası.
<i>Ablay colun coldoym dep,</i>	Abılay'ın yolundan giderim diye,
<i>Kırgızdardı kordoym dep,</i>	Kırgızları horlarım diye,
<i>Özü kelip kabıldı,</i>	Kendisi gelip sataştı,
<i>Acalı çetten tabıldı.</i>	Eceli yaban yerde bulundu.
<i>Alardın kılğan işteri</i>	Onların yaptığı işleri
<i>Allaga kantip cön boldu,</i>	Allah'a nasıl karşıladı,

(Kebekova, 1994: 68)

Kırgız halkının, Ruslar tarafından yaşadığı eziyete de şahit olan Arstanbek, bu konudaki üzüntüsünü Allah'a bildirmiştir. Kırgızların acı dolu günlerinin sebebini sorgulayarak kendi içinde yaşadığı hesaplaşmayı mısralarına taşımıştır. Müslüman Kırgız halkının, kâfir ile hemhal olup bir imtihandan geçirildiği zamanenin acısını en derinlerinde hissetmiştir. Kırgızların kaderindeki bu kötü dönemden bir kurtuluş aramıştır:

<i>Barbardiger kuduret,</i>	Perverdigar kudret
<i>Paanalagan pendeñe</i>	Sana sığınan bendene(kullarına)
<i>Kanday kündü tuuguzduñ?</i>	Nasıl günü yarattın?
<i>Ämi kayran zaman kuurular,</i>	Şimdi zavallı zaman kavrulur
<i>Kapır menen Musulman</i>	Kâfir ile Müslüman

Kamırday bolup cuurular.

Hamur gibi yoğrulur

Kayran gana Kırgızdın

Zavallı Kırgızların

(Kebekova, 1994: 37)

Şiirlerinde Kırgızların, Rusların yaptığı eziyete karşılık verecek gücü olmadığını bildirmiş ve yaptıklarına karşılık Rusların cezasını Allah'ın vermesini dilemiştir. Aşağıdaki mısralarında düşmana karşı Allah'tan yardım dileyip Ruslara beddua eden Arstanbek, zalimin karşısında güçsüz durumda olan yaşadığı sorunları çözecek bir güce sahip olmayan halk için en büyük kurtuluşun Allah'a sığınmak olduğunu göstermiştir. Ruslar karşısında birçok alanda geride olan Kırgızların kurtuluşunun imanla Allah'a sığınıp, Allah'tan ümit kesmeyerek mücadeleye devam etmek olduğunu anlatmaya çalışmıştır:

Alladan körsün ant urgan.

Allah'tan çeksın lanetlenen.

Orusuñ oñoy kök urgan.

Rusların sıradan gök değil.

Oñduruuçu heme ämes,

Solduracak şey değil,

Karakoldu biyledi,

Karakol'u yönetti,

Paşanın sözün süylödü,

Padişahın sözünü söyledi,

Kalk başkargan cakşını

Halk yöneten yöneticileri

Kamgaktay da körbödü.

Diken kadar görmedi.

Kalktı caman kaktadı.

Halkı aşırı kuruttu.

Suunun başın ääledi,

Suyun başını sahiplendi,

Kalktı kıyın tergedi.

Halkı aşırı sorguladı.

Kıyın boldu Kırgızga

Zor oldu Kırgızlara

Bul orustun kelgeni.

Bu Rusların geldiği.

(Kebekova, 1994: 42)

3.2.2.2. Helal - Haram

Arstanbek şiirlerinde, İslam dininde çok önem arzeden helal ve haram kavramlarına da yer verilmiştir. Şair, kavramlar üzerinde net açıklamalar yapmadan hangi fiillerin helal hangi fiillerin haram olduğuna dair değerlendirmelerde

bulunmuştur. Kul hakkına girmenin haram, zahmet vererek kazanmanın helal olduğunu bildirmiştir:

<i>Kişi akısın cegendik</i>	Kişi hakkını yemeklik
<i>Aramdıktın belgisi.</i>	Haramlığın belirtisi
<i>Määnet menen can bağış</i>	Mihnet ile geçim sağlamak
<i>Adaldıktın belgisi.</i>	Helalliğin belirtisi

(Kebekova, 1994: 81)

Arstanbek, helal kazancın çalışarak ve emek verilerek kazanılacağını belirtmiştir. Çalışmadan emek verilmeden kazanılan paranın haram yollardan elde edildiğini bildirmiştir. Çok fazla mal varlığına sahip olan kişiler emek vermişlerse varlıklarının kaynağı helaldir. Bu durum aşağıdaki mısralarda sarraflık üzerinden aktarılmış olsa da çalışan ve emek veren bütün insanları kapsamaktadır:

<i>Körgöndün közün taygıltıp,</i>	Görenin gözünü kamaştırıp
<i>Altın- kümüş karmasa,</i>	Altın gümüş biriktirse
<i>Aramdıkka barbasa,</i>	Haramlığa varmasa
<i>Zergerliktin belgisi.</i>	Sarraflığın belirtisi

(Kebekova, 1994: 89)

Öğrencisi Soltobay'a verdiği nasihatlerde, Soltobay'ı harama yaklaşmaması konusunda uyarmıştır. Verdiği nasihatte kullanılan kelimelere dikkat edilirse Arstanbek, öğrencisine harama dair açıklamalar yapmadan, haramın zararları üzerinde durmadan, haram fiillerin oluşmasına dahi izin vermemesini söylemiştir. Öğrencisine vasiyet olarak bıraktığı sözleri, Arstanbek'in dini inançlar konusunda ne denli hassas olduğunu kanıtlamaktadır.

<i>Kıltıldagan aramdı</i>	Kımıldayan haramı
<i>Kılçaktabay başka sal.</i>	Titretmeden başına vur

(Kebekova, 1994: 13)

Haram kavramı, hakâret olarak da kullanılmıştır. Kenensarı'nın Kırgızlar uyguladığı eziyeti anlatırken haramdan olma minvalinde bir açıklamayla onun soyuna hakaret etmiştir:

<i>Kenensarı, Noruzbay,</i>	Kenensarı, Nooruzbay,
<i>Aram kalmak tukumu</i>	Haram Kalmağın soyu
<i>Kimge azap salbagan,</i>	Kimlere eziyet etmemiştir,

(Kebekova, 1994: 67)

3.2.2.3. Kıyamet

Arstanbek, İslam'ın temel inançlarından olan kıyamet olayını şiirlerinde iki şekilde ele almıştır. Kıyameti hem dünyanın ve insanoğlunun sonu hem de kendi ölümü ile ahirete intikalini ifade edecek şekilde aktarmıştır.

Kıyameti, dünyanın ve insanoğlunun sonu olarak ifade ettiği mısralarında, özellikle kıyamet alametleri olarak kabul edilen olaylar üzerinde durmuştur. Şiirinde kıyamet olayı öncesi ve başladığı zaman yaşanacak hadiseleri anlatmıştır. İslam dinine tabii olanların kabul ettiği kıyametin alametlerini bildirmiştir. Dünyanın sonunun geleceğine inanılan günde oluşacak tabiat hadiselerini ve insanların o günkü durumlarını tasvir etmiştir:

<i>Camgır tögüp, sel cürsö,</i>	Yağmur yağıp sel aksa
<i>Too bozulup, toz bolso,</i>	Dağ devrilip toz olsa
<i>Döñ tüzölüp, tüz bolso,</i>	Tepe düzleşip düz olsa
<i>Tamdar urap, taş bolso,</i>	Evler yıkılıp taş olsa
<i>Adam köñülü pas bolso,</i>	İnsanın gönlü bozuk olsa
<i>Can- canıbar kırılsa,</i>	Canlılar kırılsa(ölse)
<i>Naristeler ıylasa,</i>	Bebekler ağlasa
<i>Canı birge ata- äne</i>	Canı birle ana baba
<i>Calbarıp canın kıynasa,</i>	Yalvarıp canını zorlasa
<i>Bul- kıyamattın belgisi.</i>	Bu- kıyametin belirtisi

(Kebekova, 1994: 80- 81)

Kendi ölümünün yaklaştığını bildirdiği mısralarında ise kıyamet, varılacak olan son yer yani ahireti ifade edecek şekilde değerlendirmiştir. Bir nevi kendi ölümünü, kendi kıyameti olarak ifade etmiştir. Yaşlılığı ve geçirdiği rahatsızlık sebebiyle ölümün ve ahirete varışın kendisine yaklaşmasını, kıyamete varılacak zamanı ifade eder. Bu şekilde ölümünü ve ahirete varışını kendi kıyameti olarak değerlendirmiştir:

<i>Kara sakal ak boldu,</i>	Kara sakal ak oldu
<i>Oo diynö keter çak boldu,</i>	Öbür dünyaya gidecek çağ oldu
<i>Ämi kıl murutum ak boldu,</i>	Şimdi kıl bıyığım ak oldu
<i>Kayamat keter çak boldu.</i>	Kıyamete gidecek çağ oldu

(Kebekova, 1994: 9)

Kıyameti, kendi sonunu ifade ederek değerlendirdiği bir başka mısrasında da yaşlı ve bitkin bedeninin, varacağı son noktanın kendi kıyameti olan ölüm olduğunu bildirmiştir:

<i>Süldörüm bar, özüm cok,</i>	Zayıf vücudum var kendim yok
<i>Murunkuday sözüüm cok,</i>	Eskisi gibi sözüüm yok
<i>Bulbul öñdüü dooşum cok,</i>	Bülbül gibi sesim yok
<i>Mından kiyin közüüm cok,</i>	Bundan sonra gözüüm yok
<i>Muunumdun baarı boşodu,</i>	Kaslarımın tamamı gevşedi
<i>Muñkanıp ayttım oşonu.</i>	Üzülerek anlattım bunları
<i>Kayran közüüm kılayıp,</i>	Zavallı gözüüm açılıp
<i>Kıyamatka ılayık,</i>	Kıyamete layık

(Kebekova, 1994: 22)

Kıyamet kavramının geçtiği bir başka mısra, Kırgız kadın şair Narkül'ü anlattığı mısralardır. Şair Cenicok ile yaptığı atışmada, Cenicok'un Narkül hakkında söylediklerini değerlendirirken kadın şairin varlığını kıyamet, sözlerini de bu kıyametin alameti olarak ifade etmiştir:

<i>Katından ırçı kıyamat,</i>	Kadından ozan kıyamet
<i>Aytkan sözüü alamat,</i>	Anlattığı sözleri alamet

Talastagi bir toydo

Narküldü men da körgömün,

(Kebekova, 1994: 133)

Talas'taki bir toyda

Narkül'ü ben de görmüştüm

3.2.2.4. Dua – Beddua

Rus işgali bütün Türkistan halkının ortak sorunu olmuştur ve buna göre çözümü de ortak olacaktır. Arstanbek, halkı duaya davet ederek çaresiz zamanlarda Allah'tan yardım dileyip O'nun merhametine sığınmanın önemine dikkat çekmiştir. Aynı dinin mensubu olan insanların aynı amaç için birleşip dua etmesini, kurtuluşun ve mücadelenin başlangıcı saymıştır:

Kazak, Kırgız cıyılıp,

Bata kılıp alsak beym,

Kaşkardagi bakdöölöt

Ata kılıp alsak beym?

(Kebekova, 1994: 29)

Kazak, Kırgız toplanıp,

Dua etsek diyorum,

Kaşkar'daki Bakdöölöt

Ata yapsak diyorum?

Dini hassasiyeti yüksek olan Arstanbek, şairlik yetenekleriyle övünmez bilakis yeteneklerinin Allah'ın lütfu olduğunu bildirir. Allah tarafından kendisine bahşedilen şairliğinin gelişmesinde ve ününün yayılmasında büyüklerine olan saygısının ve dini bütün ihtiyaçların ona ettiği duaların etkisi olduğunu açıklamıştır:

Dalaylardan bata aldım,

Bulbul ırçı ataldım.

(Kebekova, 1994: 15)

Curt cakşısın sıylagam.

Aşkan ırçı atalgam,

Aksakaldan bata algam.

İrisımdı cebeymbi,

Köp içinde ırdagam,

Köp cakşını sıylagam,

Çoklarından dua aldım.

Bülbül şair olarak adlandım.

Yurdun ileri gelenlerini saydım

Usta ozan adlandım

Aksakaldan dua aldım

Rızkımı yemeyeyim mi?

Kalabalık içinde şarkı söyledim

İleri gelenlere saygı gösterdim

Karıyadan bata algam,

İhtiyardan dua aldım

Kalk ırçısı atalgam.

Halk şairi adlandım

(Kebekova, 1994: 73)

Vasiyet olarak öğrencisi Soltobay'a ölümünün ardından sadece şiirlerini gelecek nesle aktarmasını istememiştir. Dileyip de karşılığını almadığı dualarını da ona bırakmıştır:

Oo soltobay çiragım,

Hey Soltobay çırağım,

Āptep sözdü kuradım.

Zorla sözlerimi birleştirdim.

Acal cakın okşodu,

Ecel yakın gibi,

Aylamdı tappay turamın.

Çare bulamamaktayım.

Batamdı saga bereyin,

Duamı sana vereyim,

(Kebekova, 1994: 21)

Dini ve geleneksel ritüellerin gerçekleştirildiği cenaze törenlerinde, ölünün ruhu için dua edildiğine değinmiştir:

Arbakka arnap mol soyup,

Ruh için bağışlayıp bol kesip

Alakan cayıp, bata okup,

Avucunu açıp dua edip

Kette moldo taza okup,

Büyük hoca dua okuyup

Alistan meyman çakırssa,

Uzaktan misafir davet etse

(Kebekova, 1994: 86)

Geleneksel şifacıların da dua ederek insanlara yardımcı olmaya çalıştığına değinmiştir:

Duba okup, dem salış

Dua edip, üfleme

Bakşılıktın belgisi.

Bahşılığın belirtisi

(Kebekova, 1994: 89)

Arstanbek'in mısralarında İslami ve geleneksel anlayıştan gelen dua sözleri de mevcuttur. Şair, Cenicok için şu dualarda bulunmuştur:

Şaymerden seni koldosun,

Şah-ı Merdan seni kollasın

Barbardiger kuduret,

Paanalap işiñ oñdosun.

Kambarkan Baba kol bersin,

Kıdır daarıp, col bersin.

Pervardigar kudret

Koruyup işini düzeltsin

Kambarkan Baba elini uzatsın

Hızır kollayıp, yol versin

(Kebekova, 1994: 135)

Şiirlerinde duadan bahseden Arstanbek, bedduaya da değinmiştir. Beddua konusu geniş olmamakla beraber şiirlerinde yer alan konulardandır. Doğrudan kendisinin söylediği bedduaları ve bedduaya dair bazı değerlendirmeleri olmuştur. Beddualarını ölüm ve dünya için söylemiştir. Ölüm, hastalıkların çaresizliği ve fani dünyada saygı görmeyen yetişkinler; onun dünya, ölüm ve amansız hastalıklar için olumsuz düşüncelere sahip olmasına sebep olmuştur:

Bul ölsö ölümü kurusun,

Çabar kamçı süyrörgö.

Can taslim bolgondo,

Çarkıñ kelbeyt süylörgö,

Bu ölümü kurusun(kahrolsun)

Vurur kamçı sürüklemeye

Can teslim olduğunda

Çarkın gelmez konuşmaya

(Kebekova, 1994: 12)

Ataganat dünüynö,

Atanın kelet ölgüsü.

Kızı caman äken dep,

Abısın – acın külgöndö

Atanı arman dünüyö,

Änenin kelet ölgüsü,

Oo düynönü körgüsü.

Koy surasa tay bergen

Kahrolası dünya

Atanın gelir ölesi

Kızı kötü imiş diye

Etiler güldüğünde

Kahrolası kederli dünya

Ananın gelir ölesi

Öbür dünyayı göresi

Koyun istese tay veren

(Kebekova, 1994: 94)

Karkıranın başınan

Başı Arstanbek oorudu,

Karkıra'nın başında

Arstanbek'in başı ağrıdı

Ooruganı kurusun

Ağrımısı kurusun(kahrolsun)

Azireyil calañkiç

Azrail can alıcı

Alamın dep toorudu

Alırım diye önünü kesti

(Kebekova, 1994: 114- 115)

Dünya, ölüm ve hastalığa beddua eden Arstanbek, kendisi için ise beddua edilmesini istememiştir. Yalnızlıktan çekinen şair, yalnızlığına bir bedduanın sebep olabileceğine inanmış ve kendisine beddua edilmemesini istemiştir:

Adamzat pendege

İnsanoğlu bendeye

Aytpagıla kargıştı,

Söylemeyiniz bedduayı

Men öñdöntüp adamdan

Benim gibi insandan

Caratpasın calgızdı

Yaratmasın yalnızı.

(Kebekova, 1994: 117)

Cenicok ile yaptığı atışmada, Cenicok'un çocuğunun olmayışını, onun için edilen bir bedduanın sebep olduğunu bildirmiştir. Beddua edilen Cenicok'un çocuksuz kalıp yaşamında daima bir eksiklik olacağını ve bu eksiğin acısını her an yüreğinde hissedeceğini bildirmiştir:

Kök Suluunu alam dep,

Köksuluu'nu alacağım- diye

Kargıška kalıp kalıpsıñ,

Bedduaya çarpılmışsın

Artıñan bala äärçibey,

Arkandan çocuk gelmeden

Köñülüñ tolkup telçibey,

Gönlün heyecanlanıp gelişmeden

Bir taşı kem şum düynö

Bir taşı eksik yalan dünya

Arman tolör içiñ çok.

Üzüntü dolu için köz

(Kebekova, 1994: 135)

3.2.3. Halk ve Milli Birlik Fikri

Şiirlerini halka hizmet etmek için bir araç olarak kullanan Arstanbek, şiirlerinde halkın yaşadığı, halka etki eden olumlu ve olumsuz bütün meselelerin üzerinde durmuştur. Halkın yaşadığı olayları bazen düşüncelerini dâhil etmeden olduğu gibi naklederken bazen de olaylara dair düşüncelerini dâhil ederek nakletmiştir.

Olayların halkı nasıl etkilediğini ve halk için ne tür sorunlara sebep olacağına dair düşüncelerini aktarmıştır. Tüm bunları göz önüne aldığımızda halk ve halka dair her şeyin Arstanbek, şiirinin temelini oluşturduğunu söyleyebiliriz. Şiirlerinde kendini halk sanatçısı olarak tanıtan Arstanbek, halktan biri olarak yaşamış ve sanatını halkı için icra etmiştir (Kapağan, 2017: 750- 759).

Arstanbek, insanın ancak halkı ile birlikte olunca değerli sayılacağını, halkından ayrı olan bir insanın her ne sığata ve vafsa sahip olursa olsun hiçbir değeri olmadığını bildirmiştir. Bireyin sahip olabileceği zenginlik, güç ve başarı gibi vasıflar şairin gözünde ancak halkı barındırdığı, halktan bağımsız olmadığı sürece değerlidir. Aksi halde sahip olunan vasıfların toplum adına hiçbir faydası olmayacaktır. Kişinin yaptıkları halkın takdiriyle ve halkın dâhil olmasıyla değer kazanabilecektir. Halktan bağımsız yapılan ya da halkın ön planda olmadığı her işi yetersiz ve başarısız kabul etmiştir. Kişi ancak halkı ile değerlidir halkından ayrı kalırsa hiçbir değeri yoktur (Begaliyeva, 1998: 44- 45).

<i>Kayratıñ toonu buzsa da,</i>	Kuvvetin dağı devirse de
<i>Kaşıđıñ köldü suzsa da,</i>	Kaşığın gölü süzse de
<i>Oozuñdan çıkkın sözüñö</i>	Ağzından çıkan sözünü
<i>Zoo kulanıp uça da,</i>	Kayalıklar devrilip uça da
<i>Äl menen sen adamsıñ,</i>	Halk ile sen insansın
<i>Älden çıksañ camansıñ.</i>	Halktan ayrılırsan kötüsün
<i>Kabarıñ küngö ketse da,</i>	Haberin güneşe ulaşa da
<i>Cıldızga koluñ cetse da,</i>	Yıldıza elin ulaşa da
<i>Caratkandın düynösü</i>	Yaratanın dünyası
<i>Büt koluña ötsö da,</i>	Tamamen eline geçse de
<i>Äl menen sen biyiksiñ,</i>	Halk ile sen değerlisin
<i>Älden çıksañ kiyiksiñ.</i>	Halktan ayrılırsan geyiksin

(Kebekova, 1994: 98)

Verilen bu mısralarda bireyin halkı ile değer kazandığını anlatan Arstanbek'in sadece bu sözlerine bakılarak onun, milli birlik ve beraberlik hakkındaki düşüncelerinin ne kadar derin ve kuvvetli olduğunu görebilmekteyiz. Kuvvetin birlikten doğduğuna, insanların iyi işleri ancak birlikte başaracağına inanan

şairin;halkına, halkının birlik ve beraberliğine dair inanç ve arzularını şiirlerinde görmekteyiz.

Şairin, birlikten kastettiği şeyin sadece Kırgızları kapsamadığını daha ileri bir evrede, Türkistan halklarının birliği olduğu şiirlerinden anlaşılmaktadır. Şiirlerinde isim isim bütün Türk boylarını saymamış olsa da özellikle Kazak boylarını, Kırgız boylarından ayrı tutmadığı görülmektedir. Şairin özellikle Rus işgalinin yaşandığı dönemde söylediği şiirlerinde milli birlik duygusunun Kırgızları aşırp daha geniş bir kitleyi kapsadığı görülmektedir. Geçmişten ders alınarak, bugünün birlik ve beraberlik içinde tesis edilmesinin mümkün olduğuna inanan şair, Kazak ve Kırgız adları altında bütün Türkistan halkını anmaktadır. Kırgızlar, Kazaklar ve bütün komşu halklar ancak birlik olurlarsa karşılıklarına çıkan sorunları aşabileceklerdir. Arstanbek'in bu görüşlerine gerekçe olarak düşmanın ortak olduğu gerçeğinin sebep olduğu ileri sürülse de, şair için geçmişten gelen bir birlikteliğin söz konusu olduğu görülmektedir. Türkistan halkları arasında geçmişten gelen anlaşmazlıklar ve halkların ortak bir noktada buluşamaması ortak düşmanlar tarafından desteklenen bir durumdur. Birlik olmayı başaramayan halklar, karşılıklarındaki düşmanın etkisiyle daha da ayrılmış ve sorunlar büyümüştür. Şaire göre bu durumun çaresi, anlaşmak ve bir olmaktır. Dönem şartlarında halklar arasında oluşan ayrılıklar ileri düzeyde olsa da şairin, Türkistan halkının bir olabileceğine dair ümitleri vardır ve bu ümidin temelinde de halkın ortak tarihi yatmaktadır. Kendisi Kırgız olan şair, Kırgız ve Kazak halklarının birlik olmayı geçmişte başardıklarını bilmektedir. Buna göre bugün yeniden birlik olmayı başarabilirler. Şairin tarihi bir olayı temel alarak, Kazak ve Kırgız halklarını birlik olmaya davet ettiği görülmektedir. Aslı bir olan Kazak ve Kırgızların ortak bir düşmana karşı birlikte hareket etmeleri gerektiği söylenen mısraların temelinde, yine bu iki halkın ortak tarihi yatmaktadır. Çalışmamızda, Zamane konusunun değerlendirildiği başlıkta da yer alan şu mısralarda, Kazak ve Kırgız halklarının tarihi birliktelikleri yatmaktadır:

Kazak, Kırgız cıyılıp,

Bata kılıp alsak beym,

Kaşkardagi bakdöölöt

Ata kılıp alsak beym?

Kazak, Kırgız toplanıp,

Dua etsek diyorum,

Kaşkar'daki Bakdöölöt

Ata yapsak diyorum?

(Kebekova, 1994: 29)

Bu mısralarda aktarılan olayda, bağımsızlıkları ve egemenlikleri için geçmişte Cungar ve Tsing imparatorluklarına karşı birlikte mücadele eden Kırgız ve Kazaklar, bu tarihi olaydan birlik olmanın gerekliliği dersini çıkarmalıdır. Şaire göre Rus işgalinden kurtuluşun yolu bu mısralarda yer almaktadır. Bugün yaşanan sorun ile geçmişte yaşanan sorun temelde aynıdır. Kazak ve Kırgızlara karşı savaş açmış ortak bir düşman vardır ve ona karşı koymanın yolu da birlik olmaktan geçmektedir. Dönemde sayısız sıkıntı yaşanmasına rağmen şairin, Türkistan halkının bir olabileceğine dair ümitleri vardır ve bu ümidin temelinde de halkın ortak tarihi yatmaktadır. Bu durum özellikle Kırgız ve Kazak halkları için geçerli görünse de bütün Türkistan halkını kapsamaktadır (Kundakçı, 2019 a: 67- 68).

Geniş anlamda Türkistan halkları için dar anlamda da Kazak - Kırgız halkları arasındaki ve boylar arasındaki birlik fikirlerini şiirlerine taşıyan Arstanbek, bugünün huzurunun teminine dair fikirlerinde, toplumun geçmişte bir arada yaptığı başarılı işleri teminat göstermiştir. Bir araya gelip bir yöneticinin altında birleşen halkın başaramayacağı hiçbir şey yoktur. Şair, geçmişten verilen örneklerle toplumun küçük gruplarının bir araya geleceğine, bu birlikteliğin bütün coğrafyayı kapsayıp sorunların en aza indirgenebileceğine inanmıştır. Kendi aralarında anlaşmazlık yaşayan Kırgız boylarının, Ormon Han liderliğinde Kazak beyi Kenensarı'ya karşı olan başarılı mücadelesini anlatmıştır. Burada ülküsel olarak Türkistan halkları birliği yoktur fakat değerlendirmeye açık olan kısım, anlaşamayan boyların ortak bir amaç uğruna birleşmiş olmalarıdır. Küçük gruplar kendi aralarında bunu başarabiliyorlarsa daha büyük gruplar da başarabilecektir:

<i>Kenen menen Noruzdun</i>	Kenen ile Nooruz'un
<i>Kılğanı curtkı cetkenden,</i>	Yaptıkları halka ulaştığından
<i>Iza, korduk ötköndön,</i>	Zulüm, horluk çektiğinden
<i>Sarbağış, Solto çoğulup,</i>	Sarbağış, Solto birleşip
<i>Cantay, Baytik oolugup,</i>	Cantay, Baytik gönül verip
<i>Ormon koldu baştagan,</i>	Ormon, askerlerin başında
<i>Opsuz köpkön Kenendin</i>	Haddini aşan Kenen'in
<i>Başın kesip taştagan.</i>	Başını koparmışlardır

(Kebekova, 1994: 68)

Birbirine yakın halkların arasında anlaşmazlıklar yaşanması, savaşların yapılması istisnai durumlar hariç, iki taraf için de istenilen ve güzel sonuçlar doğuran bir olay değildir. Arstanbek'e göre iki halkın savaşması durumunda, insanlar ölecek, ölen erlerin ardından yetim ve dullar kalacak, millet çaresiz ve güvensiz bir ortamda kendi kaderine ve düşmanın merhametine terk edilmiş olacaktır:

<i>Äki äI coolaşa,</i>	İki halk savaşırsa
<i>Äldikten ketip dolaşa,</i>	Birliğı bozup davalasha
<i>Cetim menen cesirdin</i>	Yetim ile dulun
<i>Sanı äIde köböyüp,</i>	Sayısı halkta artıp
<i>Sayası ketet ceriñdin,</i>	Gölgesi(dayanağı) kaybolur yerinin
<i>Sandıraktap ar cerde</i>	Başıboş dolaşıp her yerde
<i>Sanı ketet äliñdin.</i>	Sayısı azalır halkının.

(Kebekova, 1994: 55- 56)

Büyük toplulukları oluşturan gruplar arasında anlaşmazlıklar çıkması her ne kadar istenilmeyen bir durum olsa da Arstanbek, mısralarında oluşabilecek anlaşmazlıkları engelleyecek ve barışı sağlayacak önerilerde bulunmuştur:

<i>Äki äI coolaşa,</i>	İki halk düşman olsa
<i>Äldikten ketip doolaşa,</i>	Birlik bozulup davalasha
<i>Äldeştirer biy bolot,</i>	Barıştıracak olan bey olur
<i>Äpteştirer kız bolot,</i>	Üstesinden gelecek olan kız olur
<i>Zordun tübü zor bolot,</i>	Büyüğün aslı büyük olur
<i>Zobolosu çoñ bolot.</i>	Saygıyla halka bir olanın
<i>Çeginen çıksa azgınp,</i>	Huzurlu ömür sürenin
<i>Çeñgelinen kan çıgıp,</i>	Tacı düşmez başından
<i>Zorduktun tübü kor bolot,</i>	Tahtı devrilmez altından
<i>Barktaşıp äI men cürgöndün,</i>	Başına talih kuşu konar
<i>Baysalduu ömür sürgöndün,</i>	Yanına gelip halk konar

(Kebekova, 1994: 69)

Şair, oluşturulacak küçük birlikteliklerin daha büyük birlikteliklerin bir aşaması olduğunu bu mısralarda bildirilmiştir. Anlaşmazlık yaşayan halklar arasında, kız alıp vermeye kurulacak akrabalık bağları her iki taraf içinde olumlu kabul edilebilecek çözümlerdendir. Böylece hem yeni bir aile kurulacak hem de anlamayan taraflar kurulan akrabalık bağının verdiği sorumlulukla uzlaşma yoluna varacaklardır. Bunun yanında iyi bir yönetici halk için en elzem unsurdur. Yöneticisi iyi olan toplum, onun buyruğu altında birleşip gücüne güç katacaktır. Yönetici başarısıyla hem kendi iktidarını hem de halkının birliğini garanti altına alabilecek bir konumdadır. Bu konumun getirisini, halkının yararına kullanmakla yükümlüdür.

Halkın istikbali için iyi yöneticinin gerekliliğinden bahseden bu sözlerinin yanında, farklı mısralarında da kötü yöneticinin özelliklerini, yöneticinin halka karşı olan tutumu üzerinden değerlendirmiştir. Halkının geleceğini düşünmeyen, bu gelecek için hizmet etmeyen ve halkın malını saçıp savurup gereğinden fazla vergi talep eden yöneticiyi kötü olarak tasvir etmiştir. Böyle olan bir yönetici karşısında halk da bireysel anlamda kendini kurtarmanın peşine düşecek ve toplumun birliği bozulacaktır:

Çagım salıp, äl buzuu

Vergi yükleyip, halkı bozmak

Iymansızdın belgisi.

İmansızlığın belirtisi

(Kebekova, 1994: 84)

Kalkı tursa karcalıp,

Halkı dururken harcanıp

Kalktın kamın oyloboy,

Halkın gamını düşünmeden

Keleçegin bolcoboy,

Geleceğini tahmin etmeden

Kazına çaçsa kalaktap,

Hazine saçsa kürekle

Äki közü alaktap,

İki gözü fırlayıp

Bul- kara özgöy akim belgisi.

Bu- kötü niyetli hâkimin belirtisi

Mınday bezer başçını,

Böyle bezgin yöneticiyi

Üyriüp kamçı çapçuunu

Sararak kırbaçlayanı

Kimdin kelet körgüsü.

Kimin gelir göresi

(Kebekova, 1994: 90)

Yukarıdaki mısralarında beylerin halka olan etkisini bildiren Arstanbek farklı mısralarında da bireylerin kendi halklarına olan çeşitli yarar ve zararlarını bildirmiştir. Halkını düşmana karşı korumanın önemine vurgu yapan şair, halkı için savaşıyor, kendi çıkarları için halkına ihanet etmeyen, vatanını koruyan ve büyüklerine saygı gösteren insanları yiğit ve basiret sahibi kimseler olarak tanımlamıştır:

<i>Äne- atasın barktagan,</i>	Ana babasına saygı gösteren
<i>Älin coodon saktagan,</i>	Halkını düşmandan koruyan
<i>Col küötüp kün- tünü</i>	Yola bakıp gece gündüz
<i>Äki ay boyu catpagan,</i>	İki ay boyunca uyumayan
<i>Är azamat belgisi.</i>	Er yiğidin belirtisi
<i>Köñülgö tolgon adamın</i>	Hoşuna giden insanını
<i>Äl- curttun kelet körgüsü.</i>	Halkın gelir görmek isteği

(Kebekova, 1994: 90)

<i>Başkaga älin satpagan,</i>	Başkaya halkını satmayan
<i>Bar cakşısın maktagan,</i>	Olan ileri gelenlerini öven
<i>Curt hamısın saktagan,</i>	Yurdun namusunu koruyan
<i>Kösömdüktün belgisi.</i>	Basiretliliğin belirtisi

(Kebekova, 1994: 91)

Bu insanlara nazaran toplumda sorun çıkarıp halkı birbirine düşüren, halkın refahını göz ardı edip kendini düşünen, halk arsında karışıklık çıkaran kişileri de fesat olarak tanımlanmıştır. Bunların varlığının halka hiçbir faydasının olmayacağını belirtmiştir:

<i>Birine birini tukurup,</i>	Birine birini kışkırtıp
<i>Äl içine çañ salgan,</i>	Halk arasında tozkoparan
<i>Buzukunun belgisi.</i>	Fesatlığın belirtisi

(Kebekova, 1994: 90)

<i>Özü için can bergen,</i>	Kendi için can veren
-----------------------------	----------------------

<i>Özümçüldük belgisi.</i>	Bencilliğin belirtisi
<i>Mınday adam köböysö,</i>	Böyle insanlar çoğalsa
<i>Cumuray curt maarıbayt,</i>	Bütün halk keyif alamaz
<i>Uruk- tuugan carıbayt.</i>	Akrabalar rahata kavuşamaz

(Kebekova, 1994: 96)

Halkını ve halkın birliğini her zaman ön planda tutan şair, sanatını da bu anlayışına göre icra etmiş, söylediklerini halk arasında halkı için söylemiştir. Halkın içinde şarkı söyleyip halkının beğenisini kazanmış, halkın ileri gelenlerine saygı gösterip ulularından dua almış ve bu şekilde sanatını geliştirip usta bir ozan olduğunu bildirmiştir. Sanatındaki ustalığını sadece kendi kabiliyetine yormadan halkının takdirine, yaşlılardan aldığı duaya yormuştur. Halkın takdiriyle halkın şairi olduğunu bildirip halka olan sevgisini ve bağlılığını şu mısralarıyla bildirmiştir:

<i>Köp içinde ırdagam,</i>	Kalabalık içinde şarkı söyledim
<i>Köp cakşını sıylagam,</i>	İleri gelenlere saygı gösterdim
<i>Karıyadan bat algam,</i>	İhtiyardan dua aldım
<i>Kalk ırçısı atalgam.</i>	Halk şairi adlandım

(Kebekova, 1994:73)

Mısralarında daima halkını anlatan şairin, özellikle Hokant Hanlığı idarecilerinin ve Rusların halkına yaptıkları zulümleri anlattığı mısralarında halkı için duyduğu üzüntü açık bir şekilde görülmektedir. Şair, mısralarında Hokant idarecilerinin halka açıkça zulüm ettiğinden ve Rus işgaliyle halkının ne denli küçük düşürüldüğünden söz etmiştir. Sanatının öncelikli konusu halk olmuştur. Sanatını icra ederken halkı birinci sırada tutmuş, kendisinden sonraki şairlere de bunu öğütlemiştir. Bizzat öğrencisi olan Soltobay ve atışma yaptığı şair Cenicok'a sanatlarını icra ederken şiirlerinin kaynağının halk olmasını, halkı gözetleyip halkın yaşadığı sıkıntıları en derin duygularla hissedip şiirlerine aktarmalarını istemiştir. Bu anlayışı özellikle Cenicok ile yaptığı atışmasında şu mısralarıyla bildirmiştir:

<i>Peyildüügö beypil bol,</i>	Kişilik sahibine zarif ol
<i>Irsaptuuga bayır bol,</i>	İnsaflı olana itiyatlı ol

*Müldö curtka şayıl bol,
Tarazanın taşı bol,
Irçılardın başı bol,
Kalktın zarın zardap öt,
Kaçankı ırın ırdap öt,
Kalk köñülün çalkıtıp,
Kaniet alıp cırgap öt.
Äldin zarın zardap öt,
Äzelki ırın ırdap öt,
Äl köñülün çalkıtıp,
Ärgüü alıp, cırgap öt.
Ärgüü alıp, cırgap öt.
Ulamanı ulagın,
Ularday tañşır ubağıñ,
Bayada mintip aytkan dep,
Kek saktap, sözdü kuubagın.
Sanat sözdö sabagıñ,
Sabap aytar ubağıñ.
Sanaa tartpay, cırgap öt,
Sakaday bolgon çıragım.
Külük minip, güldöp öt,
Kümüröy curtka süylöp öt,
Corgo minip, coldo öt,
Camı curtka ırdap öt,
Irıñ curtun ımagı,
Özüñ bolgun çıragı.*

(Kebekova, 1994: 136- 137)

Cenicok dışında nasihat verdiği şairlerden biri de Soltobay'dır. Soltobay'a da içerik olarak Cenicok'a söylediklerine benzer şeyler söylemiştir.

Bütün yurda şair ol
Terazinin taşı ol
Şairlerin başı ol
Halkın kederini anlatarak geçir
Eski şiirlerini söyleyip geç
Halkın gönlünü coşturup
Şükür edip eğlenceyle geç
Halkın üzüntüsünü anlatarak geç
Evvelki şiirlerini söyleyip geç
Halkın gönlünü coşturup
Dinlenerek eğlenip geç
Dinlenerek eğlenip geç
Ulamayı devam ettir
Çil gibi öteceğın vaktin
Deminde böyle kovala- diye
Kin besleyip, sözü kovalama
Sanat sözdedir dersin
Dökerek söyleyecek vaktin
Kederlenmeden neşeli geç
Dinç olan çırağım
Küheylan binip eğlenip geç
Kalabalık yurda anlatıp geç
Yorga binip yolda geç
Cemi yurda anlatıp geç
Şiirin yurdun(halkın) dostudur
Kendin ise ol çırağı

Bir halk şairi olarak Arstanbek, milli birliğe verdiği önem ve vatanının düşman işgalinden kurtuluşu için ürettiği çözüm yolları ile milli birlik fikrini savunan öncü şahsiyetlerdendir. Aynı topraklarda bir arada yaşadığı insanlar, onun için öz kardeşlerinden farksızdır. Bu sebeple hem kendi halkına hem de Türkistan halklarına, altın değerindeki şu tavsiyede bulunmuştur:

<i>Bir tuugandan kem ämes,</i>	Öz kardeşten eksik değil
<i>Birge cürgön ayıldaş,</i>	Birlikte yaşayan hemşeri
<i>Tirüülüktö agayın</i>	Bu hayatta kardeşim
<i>Biriñe biriñ kadırlaş.</i>	Birine birin hürmet et

(Kebekova, 1994: 97)

3.2.4. Ölüm

Arstanbek şiirlerinde ölüm, yalnız işlenen bir konu değildir. Şair şiirlerinde ölümle birlikte dünyanın faniliği ve yaşamın değeri konularını da ele almıştır. Arstanbek'te korkuyla başlayan ölüm kavramı, şiirlerinde aşamalar halinde devam etmiştir. Arstanbek şiirlerinde korkuyla harmanlanmış olarak görülen ölüm kavramı, yaşamın kıymetini anlama ve hiçbir varlığın yaşamaktan daha değerli olmadığı anlayışlarıyla genişletilip dünyada hiçbir şeyin kalıcı olmadığı ve ölümün mutlak olduğu anlayışıyla sonuçlandırılmıştır:

<i>Bul düniyö calganda</i>	Bu dünya yalanda
<i>Tuulup, ölüş şart äken,</i>	Doğup ölmek şart imiş,

(Kebekova, 1994: 22)

Arstanbek'in ölüm korkusu, göç ettikleri sırada yolda bir mezar görmesiyle başlamıştır. Kendi nihai sonunun da mezara konulmak olduğunu düşünmüş; bu son ona çok acı gelmiş ve o günden sonra ölüm konusunda daha uzun düşünmeye başlamıştır. Bu durumu "Hastalanıp İyileştiğinde Söylediği Şarkısı"nda bildirmiştir (Begaliyeva, 1998: 45- 46). İlerleyen yaşlarında söylediği Kereez şiirinde de ölümden korkusunu hastalığına ve yaşlılığına bağlamıştır. İlerlemiş yaşı ve yaşadığı hastalık ondaki ölüm korkusunun artmasına sebep olmuştur:

<i>Keçe boz- beşıktin boyunda,</i>	Dün, Boz-Beşik'in boyunda
------------------------------------	---------------------------

<i>Boz- uçuktun oyunda</i>	Boz-Uçuk vadisinde
<i>Bolboy catıp äl köçköndö,</i>	Olmadan halk göç ettiğinde
<i>Men, Çoñ Kızıldı mingemin,</i>	Ben, Çoñ Kızıl'a binmişim
<i>Köç astına cürgömün,</i>	Göçün önünde gidiyordum
<i>Körköm bolgon men başım</i>	Güzel olan benim başım
<i>Boz beyitti körgömün,</i>	Boz mezarlığı görmüştüm
<i>Beyitti körüp bekindim,</i>	Mezarlığı görüp saklandım
<i>Men da uşunday bolom dep,</i>	Ben de böyle olurum diye
<i>Öz canımdan şekindim.</i>	Kendi canımdan endişelendim

(Kebekova, 1994: 114)

O, ölümün kendisine yakınlaştığını ihtiyarlığıyla da anlatmıştır. Süyümbay ve Cenicok ile yaptığı atışmalarda ölümün kendisine yaklaştığını yaşlanıp kuvvetini kaybetmesiyle anlatmıştır. Gelecek olan ecelinin farkındadır bundan kaçtığını fakat ecelden kaçacak bir yer olmadığını bildirmiştir:

<i>Äñkeyip beldey küç ketet,</i>	Eğilip belden kuvvet gider
<i>Äki koldon iş ketet,</i>	İki elinden iş gider
<i>Bul- ölümdün belgisi.</i>	Bu- ölümün belirtisi

(Kebekova, 1994: 96)

Arstanbek, şiirlerinde yaşlılığının etkisiyle ölümün kendisine yakınlaşmasını ve bu durum karşısında oluşan hislerini anlatmıştır. Ölümün yaklaşmasıyla zihninde oluşan kaygılarını ve ölüme karşı çaresiz kalışını dile getirmiştir:

<i>Acaldan alıs kaçsam da,</i>	Ecelden uzak kaçsam da
<i>Azireyil calañkiç</i>	Azrail can alan
<i>Aldı- artımdan aymalap,</i>	Önümden arkamdan kurcalayıp
<i>Aylamdı caman ketirdi,</i>	Çaresiz beni bıraktı
<i>Aylasız äser äsirdi.</i>	Çaresizlikten aklımı esridi

(Kebekova, 1994: 131)

Arstanbek, mısralarında ölüm karşısında feda ettiği malının ve aile bireylerinin hiçbirinden bir fayda göremeyeceğini anlamıştır:

Baştan da ayla bolbodu, Baştan da çare olmadı
Maldan da ayla boldonu, Maldan da çare olmadı

(Kebekova, 1994: 117)

Azrail vazifesini ifa etmek için geldiğinde kendisine hiç kimsenin yardım etmeyeceğini, Azrail ile arasına kimsenin giremeyeceğini söylemiş ve insanın ölüm karşısındaki yalnızlığını bildirmiştir:

Tigilip acal kelgende- Dikilerek ecel geldiğinde-
Ataň turbayt araga. Baban geçmez araya
Ayalň tüşpöyt araga, Hanımın geçmez(girmez) araya

(Kebekova, 1994: 13- 14)

Arstanbek, ölüm gerçeğine karşı duyduğu hoşnutsuzluğu dizelerine dökerek ölüme karşı insanın yaşadığı çaresizliği yinelemiştir:

Bul ölsö ölümü kurusun, Bu ölümü kurusun(kahrolsun)
Çabar kamçı süyrörge. Vurur kamçı sürüklemeye
Can taslim bolgondo, Can teslim olduğunda

(Kebekova, 1994: 12)

Arstanbek, kahrolası diye lanet ettiği ölümün yaşlı, genç, çocuk, kız, kadın, han ya da savaşçı diye ayırmadan bütün insanlığın hakikati olduğunu ve eceli gelen hiç kimsenin ölümden kurtuluşu olmadığını bildirmiştir:

Karı, çaşka karabay, İhtiyar gencine bakmadan
Neçendi algan- bul ölüm. Nicesini aldı- bu ölüm

(Kebekova, 1994: 12)

Arstanbek, mısralarında insanların ölüm karşısındaki eşitliğini bildirir. İnsanın vasfı ne olursa olsun, dünyada ne yapmış ne kadar yaşamış olursa olsun ecel geldiğinde vadesi dolan için yapılabilecek hiçbir şey olmadığını bildirmiştir.

Ölüm konusunda korkuları olan ve ecelden kaçış arayan tek kişi Arstanbek değildir. Kereez şiirinde ölüm konusundaki tavrı bakımından, ruhsal anlamda kendine benzetmiş olabileceği Dede Korkut'un hikayesini anlatmıştır. Ölümden kaçışın imkansızlığını, Dede Korkut'un hikayesi ile örneklendirerek bildirmiştir:

<i>“Bu dünüyö şum calgan,</i>	<i>Bu dünya fani, yalan</i>
<i>Alladan buyruk kelgende</i>	<i>Allah'tan emir geldiğinde</i>
<i>Andan kaçıp kim kalgan?</i>	<i>Ondan kaçıp kim kalmış?</i>
<i>Korkut- Ata daanışman,</i>	<i>Korkut Ata, düşünür,</i>
<i>Kutulam dep ölümdön</i>	<i>Kurtulayım deyip ölümden,</i>
<i>Tört taraptı kıdırgan,</i>	<i>Dört tarafı hep gezmiş</i>
<i>Sırdın boyun sıdırgan</i>	<i>Sır'dın sahillerini gezmiş</i>
<i>Kırdın başın kıdırgan,</i>	<i>Dağ zirvelerinde gezmiş</i>
<i>Andan da ayla bolbogon,</i>	<i>Ondan da çözüm olmamış</i>
<i>Akırı acal somdogon.</i>	<i>Sonunda ecel canını almış.”</i>

(Kundakçı, 2019 b: 2019)

Ölümü anlatırken zamanın geçiciliğini de anlatan Arstanbek, geçip giden zamanın asla geri gelmeyeceğini, geçmişte yapılan işler için pişman olmanın anlamsızlığını ve dünyada iken insan ne yaşarsa yaşasın buna gem vuracak tek şeyin ölüm olduğunu anlatmıştır:

<i>Kança kayrat kılsañ da,</i>	<i>Ne kadar gayret etsen de,</i>
<i>Kayrıldayt äken cıyırma çaş.</i>	<i>Geri gelmezmiş yirmi yaş.</i>
<i>Ötkön işke buşman cok,</i>	<i>Geçmiş işe pişmanlık yok,</i>
<i>Ölümdön kıyın duşman cok,</i>	<i>Ölümden güçlü düşman yok,</i>

(Kebekova, 1994: 19)

Gün geçtikçe daha da yaklaşmakta olan ölüm yüzünden gücünü ve sağlığını kaybeden Arstanbek, ölümü kabullenmiştir. Her şeyi yok edeceğine inandığı ölümden sonra ardında bir şeyler bırakmak istemiştir. Öğrencisi Soltobay'dan ölümünün ardından şiirlerini gelecek nesle aktarmasını istemiştir. Bu şekilde

ölümünün ardından, halkı tarafından değerli bir yaşam sürdüğü bilinecek ve fikirleri ile yaşamaya devam edecektir:

<i>Közüm ötsö Soltobay,</i>	Ölür isem Soltobay,
<i>Nuska sözüm taştaba,</i>	Şiirlerimi bırakma,
<i>Cetkire aytkın maanisin</i>	İyice anlat önemini(anlamını)
<i>Kayran bulbul sözü dep,</i>	Zavallı bülbülün sözü(şiiri) diye,
<i>Artımda älim taanısın,</i>	Arkamda halkım tanısın(öğrensin),
<i>Aytılıp kalsa kaklımda</i>	Anlatılacak ise halkım arasında
<i>Arstanbek nege karısın.</i>	Arstanbek, niçin yaşlansın

(Kebekova, 1994: 22)

Arstanbek'in ölüm hakkındaki düşüncelerini Çondu ile yaptığı atışmasında da görmekteyiz. Çondu, ona sırasıyla yakın akrabalarının ölümü sonucunda ne olacağını sormuştur. Arstanbek'te, Çondu'nun yaptığı sıralamaya göre cevaplayarak akrabalarının ölümünün, insanın yaşamında ve ruhunda meydana getireceği eksiklikleri anlatmıştır. Ancak bilge insanlar öldüğünde geride eserlerinin kalacağını ve onların eserleriyle yaşamaya devam edeceğini bildirmiştir:

<i>Atası ölgön kor bolot,</i>	Babası ölen hor olur
<i>Ataluu adam zor bolot,</i>	Babalı insan şahane olur
<i>Aksar toosu solkuldap,</i>	Dayanağı titreyip
<i>Uragan menen teñ bolot,</i>	Yıkılmış ile aynı olur
<i>Änesi ölgön adamdın</i>	Anası ölen insanın
<i>Çalkar bulak soolup,</i>	Şaşaalı kaynağı kuruyup
<i>Çañkagan menen teñ bolot</i>	Susamış ile aynı olur
<i>Agası ölgön adamdın</i>	Ağabeyi ölen insanın
<i>Aytarga sözü kem bolot,</i>	Söylemeye sözü eksik olur
<i>Seni arkalap curçu kim bolot?</i>	Seni destekleyecek kim olur?

(Kebekova: 1994: 54- 55)

Arstanbek'e göre ölüm sadece vadesi dolan kişinin hayatını sonlandırmakla kalmaz. Ölümün gelişiyle yaşamı son bulan kişinin bütün sevdikleri eksik kalır. Kesin zamanı bilinmemesine rağmen ölüm en çok yaşlı insanlara yakıştırılır. Bu düşünce Arstanbek içinde geçerli olmalıdır ki, genç yaşta ölenlerin zamanı gelmeden öldüğünü düşünmüştür. Mısralarında ailesinden bir üyeyi, genç yaşta yitiren insanın yüreğinde sonsuz bir acı kalacağını bildirmiştir. Aile bireyleri üzerinde yaptığı değerlendirmede çocuklarını genç yaşta kaybeden ebeveynlerin ya da ebeveynlerini genç yaşta kaybeden çocukların yaşayacağı daimi acıyı dile getirmiştir (Aydın, 2018: 132).

<i>Balañ ölsö çaşında</i>	Evladın ölse gençliğinde
<i>Keliniñ kalsa kaşında,</i>	Gelinin kalsa yanında
<i>Ölgönçö ästen ketpegen,</i>	Ölene kadar unutulmayan
<i>Köñülüñ öksüp öspögön,</i>	Gönlün eksik büyümeyen
<i>Tar düynönün belgisi.</i>	Dar dünyanın belirtisi
<i>Kızıñ ölsö çaşında,</i>	Kızın ölse gençliğinde
<i>Kılığı kalsa başında,</i>	Davranışları kalsa başında
<i>Özüñ menen bir kötöp,</i>	Kendin ile birlikte taşı
<i>Ölgönüñçö äs keter,</i>	Ölene kadar aklın yiter
<i>Bul- armanduu düynö belgisi.</i>	Bu- kederli dünyanın belirtisi
<i>Keliniñ ölsö çaşında,</i>	Gelinin ölse gençliğinde
<i>Nebereñ tursa kaşında,</i>	Torunların dursa yanında
<i>Ögöy äne öksüttip,</i>	Üvey ana ağlatıp
<i>Öçöşüp ursa başında</i>	Kin tutup döve başında
<i>Öçlögön kaygı belgisi,</i>	Sönmeyecek kaygının belirtisi
<i>Caşında ölsö atası</i>	Gençliğinde ölse atası
<i>Cetim bala dedirtip,</i>	Yetim çocuk dedirtip
<i>Böksörgöndün belgisi.</i>	Küçülmenin belirtisi

(Kebekova, 1994: 87)

Dünya üzerinde iyi ya da kötü ne yaparsa yapsın insanın sonu ölümdür ve dünyada yaptıklarının karşılığını öldükten sonra alacaktır. Söz konusu olan anlayışı, Arstanbek, “Sanat” şiirinde dile getirmiştir. Bu şiirde ölüm, kara toprak ifadesi ile aktarılmıştır. Bu ifadeyi, insanların kötü fiillerine karşılık bir ceza yeri olarak bildirmiştir. Yaşamı boyunca çevresine zarardan başka bir şey getirmeyen insanlar için kara toprak en uygun yerdir. Dünyada yaptığı zulmün sebebiyle güçlenen ve zenginleşen insanlar yaptıklarının karşılığında bir ziyana da uğramadıklarından aşırılıklarını devam ettirip kendilerini üstün görme gafletine düşmüşlerdir. Fakat her canlı gibi ölümün soğuk nefesini tadıp kara toprağa girdiklerinde asıl olanın buradaki yaşam olduğunu fark edeceklerdir. Fakat artık her şey için çok olacaktır. Bundan dolayı kara toprak; yaşarken aşırılıktan kaçınmayıp, Allah’ı göz ardı edip diledikleri gibi davranan, yaptıklarının hak olduğuna inanan, kararmış zihniyetleriyle gözü dönen zalim yöneticiler, bozguncular, fitneciler, hırsızlar, faizciler vesaire bütün kötüler için en keskin cezadır:

<i>Arzandı kımbat baalagan,</i>	Ucuza pahalı kıymet biçen
<i>Sütördün cayı - kara cer.</i>	Faizcilerin yeri- kara toprak
<i>Aylga bülük çır salgan,</i>	Köylere kargaşa çıkararı
<i>Antkördün cayı - kara cer.</i>	Ant bozanın yeri- kara toprak
<i>Alsızga kayrım kılbaran,</i>	Güçsüze yardım etmeyen
<i>Zalimdın cayı - kara cer.</i>	Zalimin yeri- kara toprak
<i>Ömürün kırgan adamdın</i>	Ölümüne neden olan, insanın
<i>Kankördün cayı - kara cer.</i>	Hünkârın yeri- kara toprak
<i>Uuru kılsa tünündö,</i>	Hırsızlık yapsa geceleri
<i>Uktap catsa künündö</i>	Uyuyacaksa gündüzleri
<i>Andaydın cayı – kara cer.</i>	Böylelerinin yeri- kara toprak
<i>Zorlugu ötsö cakırğa,</i>	Zulmü geçse fakire
<i>Zombuluk kılsa bakırğa</i>	Zalimlik etse fukaraya
<i>Zordun tübü – kara cer.</i>	Zalimin sonu- kara toprak

(Kebekova, 1994: 98- 99)

Şiirlerinde ölümden sıkça bahseden Arstanbek, Kırgız kültüründe ölüm olayından sonra gerçekleştiren geleneksel ritüelleri anlatmıştır. Ölen bir erkeğin ardından eşinin siyah örtü örtüğünü, ölenin ardından acı dolu ağıtlar yakıldığını, ölen kişinin yakınların bellerine kuşak bağladığını ve ölünen gömüldüğünü anlatmıştır. Şiirlerinde ölüme dair her şeyden sıkça bahsettiğini, aşağıdaki mısralarında bizzat kendisi de dile getirmiştir:

<i>Kara kiyip katını</i>	Siyah giyip karısı
<i>Belin çırmay buunup,</i>	Belini sıkı bağlayıp
<i>Äl közünö körünböy,</i>	Halkın gözüne görünmeden
<i>Ärte turup cuunup,</i>	Erken kalkıp yıkayıp
<i>Başına kara salınıp,</i>	Başına siyah sarıp
<i>Kaygı menen kayığıp,</i>	Kaygı ile kaygılanıp
<i>Koşok koşso ärte- keç</i>	Ağıt yaksa gece gündüz
<i>Ölgöndüktün belgisi.</i>	Öldüğünün belirtisi
<i>Boz topurak tompoyso,</i>	Boz toprak yığılsa
<i>Kömgöndüktün belgisi.</i>	Gömdüğünün belirtisi
<i>Aylanayın kalayık,</i>	Kurban olayım halayık
<i>Azireyil azabın</i>	Azrail azabını
<i>Kündö aytilaar kazalım,</i>	Her gün anlatır gazelim
<i>Kimdin kelet körgüsü?</i>	Kimin gelir göresi?

(Kebekova, 1994: 92)

Arstanbek, şiirlerinde sadece insanların ölümünden bahsetmemiştir. Onun, *İnekler Öldüğünde* adlı bir şiiri de vardır. Bu şiirini bir hastalık sebebiyle ineklerin telef olması üzerine yazmıştır. Hayvancılıkla geçinen Kırgızlar için hayvanlarının telef olması çok büyük bir kayıptır. Bu kayıp ekonomik anlamda insanların büyük zorluklar yaşamasına sebep olmuştur. Yaşanan sıkıntıdan bütün halk etkilenmiştir. Halkın yaşadığı bu zorluğa şahit olan Arstanbek durumu mısralarında anlatmıştır:

“Uylar ölüp, koy kaldı, *İnekler ölüp, koyunlar kaldı,*

Ala buka, kokuy, boy kaldı. *Ala boğa –amanın- boy kaldı.*
Uylar ölüp, töö kaldı, *İnekler ölüp, develer kaldı,*
Kurup kalgan cardılar, *Elinde olmayan yoksullar,*
Üzügün süyröp, cöö kaldı. *Çadır örtüsünü sürükleyerek yayan kaldı*
Kempirler maydı tuuradı, *Yaşlılar yağı doğradı,*
Baldar süttön kuuradı. *Çocuklar sütsüz kaldı, kıvrandı.*
Kuday kıldı ar işti, *Hüda’ dandır tüm bunlar,*
İtke door tiygende, *İtin eline devran geçmiştir,*
Baştan bayge sayışıp, *Bir baştan yarış yaptılar,*
İtter kunan çabıştı. *İtler at yarışı yaptılar”*

(Aydın, 2018: 134)

3.2.5. Mekân Tasviri

Kırgız sözlü edebiyatında, şairlerin Kırgızlar tarafından önemli kabul edilen doğal bir yerin adını anıp buraya dair bildiklerini, gördüklerini ve hissettiklerini anlatma geleneği bulunmaktadır (Begaliyeva, 1998: 93).

Arstanbek de şiirlerinde Kırgız topraklarında bulunan çeşitli yerlerden söz etmiştir. Genç yaşlarında bütün Kazak ve Kırgız topraklarını dolaştığını bildiren Arstanbek’in, şiirlerinde anlattığı yerleri iki farklı zaman dilimi içinde ele alabiliriz. Şair, şiirlerinde içinde bulunduğu zamanda, gençliğinde gezip gördüğü yerlerin eski halini ve yaşadığı zamandaki halini anlatmıştır. Bu şekilde tarihsel süreç içinde mekânda oluşan, değişim ve dönüşüm aktarılmıştır.

Issık Göllü olan Arstanbek, şiirlerinde yaşadığı yerde bulunan çeşitli doğal mekânları tasvir etmiş ve tasvirlerinde memleketine olan sevgisini aktarmıştır. Bunu yaparken memleketini ve barındırdığı her şeyi bir bütün olarak ele alıp, mekânı üzerinde yaşayan insanlarla birlikte değerlendirerek şiirlerine aktarmıştır. Kendi topraklarını, farklı topraklarla karşılaştırıp her yönüyle üstün ve eşsiz olanın kendi toprakları olduğunu bildirmiştir.

Üzerinde yaşayan insanıyla değerlendirilen mekânın, olumlu ve olumsuz yönlerinin insana sirayet ettiği inancıyla yapılan tasvirlerde, mekânın insan ruhuna olan tesiri aktarılmıştır. Toprağın bolluğu, bereketi ve güzelliği üzerinde yaşayan insanları etkilemektedir. Arstanbek'e göre bolluk, bereket ve güzelliklerle dolu topraklarda büyüyen gençler, saygılı ve cesur; yaşlılar ise saygıya layık olur. Bu anlayışla aşağıdaki mısralarda tasvir edilen Issık Göl, sahip olduğu özellikleriyle insanın hem maddi hem manevi ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek niteliktedir. Kerametli denerek yüceltilen Issık Göl, barındırdığı gür ormanları, hayvan çeşitliliği ve verimli topraklarıyla üzerinde emek veren halkın bütün çabasını misliyle karşılamaktadır. Arstanbek, Issık Göl'ü şu mısralarıyla anlatmıştır:

<i>Cer sorusu Isık- Köl</i>	Yerin güzeli Isık-Köl
<i>Celdirip barıp körböpsüñ.</i>	Koşturup varıp görmemişsin
<i>Äl cakşısın birbepsüñ,</i>	Halkın iyisini bilmemişsin
<i>Çalkıp catkan köp Bugu</i>	Dağılıp yatan kalabalık Bugu
<i>Çarbagın barıp körböpsüñ.</i>	Çiftliğini varıp görmemişsin
<i>Kasnettüü kölümdün</i>	Kerametli gölümün
<i>Karkıldap uçat kazdarı.</i>	Gaklayıp uçar kazları
<i>Kasa äleçek kiyinip,</i>	Kasa eleçek giyinip
<i>Karını körsö iyilip,</i>	Yaşlıları görse eğilip
<i>Kastarluu kelet uzdarı,</i>	Saygılı olur uzları
<i>Karısı kelet nuskaluu.</i>	Yaşlıları olur örnekli
<i>Çabagı oynoyt kölündö,</i>	Çapak balığı oynar gölünde
<i>Bereke bar cerinde,</i>	Bereket var yerinde
<i>Bereni köp älinde,</i>	Yiğitleri çoktur halkında
<i>Çarba malı mol bolot,</i>	Çiftlikte malı bol olur
<i>Öyüz – büyüz äl konup,</i>	O yan bu yan halk konup
<i>Ölbögön adam zor bolot.</i>	<i>Ölmeyen insan</i>
<i>Çeçeni äldin köp bolot.</i>	Çeçeni halkın çok olur.

<i>Çeçpegen doocu çok bolot.</i>	Çözemediği davası yok olur
Kaz, ördöğü köp bolot,	Kaz, ördeği çok olur
<i>Kastaşkan coosu çok bolot,</i>	Saldıran düşmanı yok olur
<i>Toosu tokoy çer bolot,</i>	Dağları gür orman olur
<i>Toosunda tolgon şer bolot,</i>	Dağında dolu kaplan olur
<i>Tolgop karmap ilbirsti,</i>	Kuşatıp yakalayıp parsları
<i>Toktotkon adam köp bolot.</i>	Durduran insan çok olur
<i>Tolorsuktan çöp bolot,</i>	Diz boyu ot olur
<i>Topukuular köp bolot.</i>	Tokgözlüler çok olur
<i>Kayberen koydoy cayılat,</i>	Geyikler koyun gibi yayılır
<i>Adis kiraan mergender</i>	Uzman keskin nişancı avcılar
<i>Äçki, ulagın sulatıp,</i>	Keçi, oğlağını devirip
<i>Tekesin atıp kulatıp,</i>	Tekesini vurup devirip
<i>Cardı menen calçının,</i>	Fakir ile hizmetçinin
<i>Cabıgıp cürgön malçının,</i>	Yıpranmış olan çobanın
<i>Kapşıtın ätke tolturup,</i>	Torbasını etle doldurup
<i>Kazan, ayak may kılat,</i>	Kap kaçağını yağlandırır
<i>Kalktın köönün cay kılat.</i>	Halkın gönlünü rahatlandırır

(Kebekova, 1994: 48- 49)

Arstanbek, şiirlerinde yer alan bir başka Issık Göl tasviri, Çondu ile yaptığı atışmada geçmektedir. Çondu'nun bilmeçesine cevap olarak mekan tasviri yapmıştır. bahsetmiştir. Issık Göl'ün adını verip buraların coğrafi özelliklerine dayanan kısa tasvirler yapmıştır:

<i>Ketmen, çot mizi tiybegen,</i>	Kazma, çapa ucu değmeyen
<i>Cerde bütün degeniñ-</i>	Yerde sağlam dediğin-
<i>Kenirsip catkan- Keñ Tekes.</i>	Genişçe yatan-Keñ Tekes

*Ak taman at keçpegen,
Suuda bütin degeniñ-
Suusunga suzup albagan,
Say- saylap özön salbagan,
Suusu bütin şor bolgon,
Suktangan duşman kor bolgon,
Tübü tereñ tuñguyuk
Tünörüp catkan sır tuyup,
Kasnettüü Isık- Köl.*

Ak taban at geçmeyen
Suda sağlam dediğın-
Kovaya süzup almayan
Çay olup ırmaklara bölünmeyen
Suyu tamamıyla tuzlu olan
İmrenen düşman hor olan
Dibi derin sonsuz boşluk
Kararıp yatan sır duyup
Kerametli Isık-Köl

(Kebekova, 1994: 58)

Şairin mısralarında anlattığı yerlerden biri de Karkıra'dır. Şaire göre Karkıra, topraklarındaki bereket sebebiyle görenleri hayret ettiren, korkmadan iş yapanların büyük kazançlar elde edeceği bir yerdir. Şair betimlemelerinde mekânı insani özelliklerle anlatmıştır. Bolluk içindeki mekânın bolluğunu, insanın neşeli hallerine benzetmiştir. Canlılığıyla neşeli bir insan gibi tasvir edilen mekân, üzerinde yaşayan insanın da neşe kaynağı olarak aktarılmıştır:

*Karkıra cerdin soorusu,
Kırgız- Kıpçak konuşu,
Belden şiber caykalat,
Belsenip ären mal tabat,
Bir körgöndör tañkalat.
Caşıl tulañ aralap,
Caydarı köñül salaalap,
Caşagan adam şańdanat.*

Karkıra, yerin en güzelidir
Kırgız, Kıpçakların konuşu
Belden otlar sallanır
Cesaretle erenler mal kazanır
İlk görenler şaşırır
Yeşil çimleri dolaşıp
Neşeli gönül sel gibi akıp
Yaşayan insan neşelenir

(Kebekova, 1994: 49)

Şairin mısralarında övgüyle bahsettiği farklı yerler de vardır. Şair aşağıdaki mısralarda andığı yerlerin güzelliğini anlatacak kadar maharetli bir şairin olmadığını

belirtir. Buralara yolu düşenlerin, gördüklerini unutamayacağını; görmeyenlerin ise büyük bir kayıp yaşadığını aktarmıştır:

<i>Cer soorusu Ceti- Ögüz,</i>	Yerin güzeli Ceti-Ögüz
<i>Äsiñden ketpeyt bir körüş,</i>	Aklından gitmez bir kere görmek
<i>Körböyt kalsañ, çoñ keyiş.</i>	Görmediysen büyük üzüntü
<i>Kök Cayıktı caylacañ,</i>	Kök- Cayık'a yerleşsen
<i>Älirtip kulun baylasañ,</i>	Şenlenip kulun bağlasan
<i>Özünçö catkan bir beyiş.</i>	Kendi halinde bir cennettir
<i>Çıçkan menen Darkandın</i>	Çıçkan ile Darkan'ın
<i>Kudureti cetpestir</i>	Kudreti(gücü) yetmeyecektir
<i>Anı comok kılıp aytkandın.</i>	Onu destan olarak anlatanın

(Kebekova, 1994: 49- 50)

Arstanbek, bu mısralarında adı geçen yerlerin güzelliklerin anlatırken; farklı bir şiirlerinde, Ormon Han'ın vefatından sonra boyunun yaşadığı sorunlar sebebiyle terk etmek zorunda kaldıkları yerleri anlatmıştır. Şair, mısralarında terk etmek zorunda kaldıkları yerleri, hasretle anmıştır:

<i>Koñur- Ölöñ, Ala- Baş,</i>	Koñur-Ölöñ, Ala-Baş
<i>Koñursugan kayran saz,</i>	Kokuşmuş olan zavallı saz
<i>Al äle bizdin ceribiz,</i>	O idi bizim yerimiz
<i>Kayran bizdin kölübüz,</i>	Zavallı bizim gölümüz
<i>Koşulgan malın cektobos,</i>	Karışan malını yoklamaz
<i>Koñur Bugu älinbiz.</i>	Koñur Bugu halkımız
<i>Üç Kayıñdı, Bogoştu</i>	Üç Kayıñdı, Bogoştu
<i>Üstündö äliñ barında</i>	Sırtında halkın varlığında
<i>Seni kelin menen kız aştı,</i>	Seni, gelin ile kız geçti
<i>Seni kara menen köç aştı,</i>	Seni, kara ile göç geçti
<i>Üstüñdön äliñ ketken soñ,</i>	Sırtından halkın gittikten sonra

Seni şamaldan başka kim aştı?

Bakası bala uktatpas,

Balıǵı cılkı cugartpas,

Kayran bizdin kölübüz,

Kayda kettik köbübüz.

Salaalap akkan bulagı,

Sapsarı bolǵon tulañı,

Sagındırat ırañı.

Seni, rüzgârdan başka kim geçti

Baǵası çocuk uyutmaz

Balıǵı yılkıya su içirtmez

Zavallı bizim gölümüz

Nereye gittik çoǵunluǵumuz

Sel gibi akan pınarı

Sapsarı olan çimleri

Özlettirir rengi

(Kebekova, 1994: 118- 119)

Arstanbek'in bir başka şiirinde çeşitli mekanlardan bahsetmiştir. Doğal güzellikleriyle överek anlattığı yerlerin düşmanlar tarafından Kırgızların elinden alınmak istediğini bildirmiştir:

Şarkırap akkan bulagı,

Saamalının ınaǵı.

Kıldırap akkan bulagı,

Kımızının ınaǵı.

Üç- Karkıra, Kök- Döbö

Ämi bizge cok döbö.

Arta salıp ketkenge

Ar kaysısın karaçı

Betege menen ırañı

Mal için azık bu daǵı.

Camınçı bolup älime,

Suktanat zalim cerime.

Baldırkanı bilektey,

Maraldarın karasañ,

Çağlayıp akan pınarı

At sütünün hakikisi

Yavaşça akan pınarı

Kımızının hakikisi

Üç-Karkıra, Kök-Döbö

Şimdi bize yok tepe

Yükleyip gidebilmek için

Her hangisine bakınız

Çalısı ile yeşil otu

Mal için azık bu dahi

Örtü olup halkıma

Heveslenir zalim, yerime

Baldırkanı bilek kadar

Marallarına bakarsan

<i>Mala kaşka inektey.</i>	Karışık allı inek kadar
<i>Üç- Almatı cerim ay</i>	Üç-Almatı yerim hey
<i>Kayran menin älim ay.</i>	Zavallı benim halkım hey
<i>Aytp ändi neteyin,</i>	Anlatıp şimdi ne edeyim
<i>Caman körbö, cerim ay</i>	Kötü gözle bakma, yerim hey
<i>Koş aman bol, keteyin.</i>	Elveda esen kal, gideyim
<i>Ak- Suunun başı dariya,</i>	Ak-Suu'nun başı derya
<i>Ak ala sakal kariya,</i>	Ak ala sakallı ihtiyar
<i>Seni koldosun capar oluya.</i>	Sana yar olsun Cebbar evliya
<i>Kök- Suunun başı dariya,</i>	Kök- Suu'nun başı derya
<i>Kök ala sakal kariya,</i>	Gök ala sakallı ihtiyar
<i>Caman körbö, cerim ay,</i>	Kötü gözle bakma, yerim hey
<i>Seni koldosun capar oluya.</i>	Sana yar olsun Cebbar evliya

(Kebekova, 1994: 121- 122)

Şiirlerinde kendi arzusuna göre yaptığı tabiat tasvirlerinin yanında, istek üzerine yaptığı bir tasvir de bulunmaktadır. Kaşgar'a yaptığı bir ziyarette, Kulnazar isimli beyin isteği üzerine bölgeyi mısralarında anlatmıştır. Bu şiirinde yaptığı tasvirde bölgeyi insanıyla birlikte ele almış, bölgenin güzel olduğunu fakat halkının kötü olduğunu bildirmiştir:

<i>Betegesi, irañı</i>	Çalılıarı, yeşil otu
<i>Koy cürüüçü cer äken.</i>	Koyunlar otlayacak yer imiş
<i>Bererge malı cok kişi</i>	Vermeye malı olmayan kişi
<i>Boy cürüütçü cer äken.</i>	Yalnız dolaşacak yer imiş
<i>Ägin taşıp içüügö</i>	Ekin taşıyıp içmeğe
<i>Äşek bakçu cer äken.</i>	Eşek besleyecek yer imiş
<i>Älinin baarı soodager</i>	Halkının tamamı tüccar
<i>Äsep tapçu cer äken.</i>	Hesap bulacak yer imiş

Ämgek kılıp ärinbey, Emek sarf edip üşenmeden
Ketmen çapçu cer äken. Kazma vuracak yer imiş
Çakşıları parakor Yöneticileri rüşvetçi
Zulumdardın ceri äken. Zalimlerin yeri imiş
Cardılardın söz ötpös Fakirlerin sözü geçmeyen
Pulu bardın ceri äken. Parası olanın yeri imiş

(Kebekova, 1994: 120)

Arstanbek'in tasvir ettiği bir diğer yer Aksı'dır. Cenicok ile yaptığı atışmada, Cenicok'un Aksı hakkında anlattıklarını değerlendirmiştir. Aksı'yı gençliğinde gördüğünü hatırlatıp Aksı'nın tabiat manzaralarını anlatmıştır. Dağından, kayalığından, nehrinden ve ormanından bahsederek Aksı'nın güzel bir yer olduğunu belirtmiştir:

Alimbektin kaşında Alimbek'in yanında
Aralap Aksı körgömün, Dolaşıp Aksı'yı gördüm
Cer soorusu carıktık Yerin güzelliği aydınlık
Avletum toosuna Avletim dağına
Kococaş uçkan zoosuna Kocacaş düşen kayalığına
Abaylap köñül bölgömün. Dikketlice dikkat etmişim
Paçata suusu carıktık Paça-Ata suyu mübarek
Butuñdu salsañ muz bolot, Ayağımı soksan buz olur
Suusunuñ kana cutkanda Suyunu kana yudumladığında
İçiñ muzdap, kış bolot. İçin üşüyüp, kış olur
Arçaları tüz bolot, Çam ağaçları düz olur
Kölökölöp uktasañ, Gölgeyerek uyusan-
Ak caydın küñü küz bolot. Yaz ayları güz olur

(Kebekova, 1994: 132)

Arstanbek, Çondu ile yaptığı atışmada Çondu'nun Talas'ı övmesi üzerine, Talas'ı gördüğünü bildirip Talas'ta gördüklerini anlatmıştır. Tabiatı ve insanıyla anlattığı Talas'ın, küçük ve bereketsiz bir yer olduğunu aktarıp insanların da iyi olmadığını belirtmiştir:

<i>Talastı neçen körgömün,</i>	Talas'ı çok defa gördüm
<i>Taldap köñül bölgömün,</i>	İnceleyip dikkat etmiştim
<i>Cumuruday cer äken,</i>	Yumru gibi yer imiş
<i>Curt sözü menen işi cok,</i>	Halkın sözü ile işi yok
<i>Culungan ırçı köp äken.</i>	Sağlam ozanlar çok imiş
<i>Baykap köpsöm ceriñdi</i>	Dikkat etsem yerine
<i>Kuşçu, Saruu äliñdi</i>	Kuşçu, Saruu halkını
<i>Malga kenen cayıt cok,</i>	Hayvanlara geniş otlak yok
<i>Mal urdaca, ayıp cok,</i>	Hayvan çalarsa ayıp yok
<i>Başın karmar beren cok,</i>	Başını tutacak yiğit yok
<i>Baş kalkalar ären cok,</i>	Sığınacak eren yok
<i>Bayır kılar bayı cok,</i>	İtiyat edecek zengini yok
<i>Örnök kılar biyi cok,</i>	Örnek olacak beyi yok
<i>Öydö- tömön süylögön,</i>	İleri geri konuşan
<i>Söz kadırın bilbegen,</i>	Sözün kıymetini bilmeyen
<i>Alabarman äl äken,</i>	Pürtelâşlı halk imiş
<i>Baş, ayagı birigip,</i>	Başı ucu birleşip
<i>Bir köökörgö cıyganday</i>	Bir testiye sığmış gibi
<i>Aymağı tar cer äken,</i>	Alanı dar yer imiş

(Kebekova, 1994: 47- 48)

Şairin şiirlerinde Andican'da tasvir edilen yerler arasındadır. Genç yaşlarında Alımbek Datka'nın yanında kaldığı Andican şehrini karış karış gezen şair, şehre ait bütün özellikleri bilmıştır. Andican, şaire göre adından çok söz edilmesine rağmen

çoğu bölgesi çöllerle kaplı olan, hayvanı az fakat meyvesi ve pirinci bol bir yerdir. Andican, paraya kıymet verilip fakirlerin horlandığı, ozanı az, dilencisi çok bir yer olarak tasvir edilmiştir:

<i>Atın ukçu ancıyan</i>	İsmi işit Andican
<i>Ar cerinde bir cıyın,</i>	Her yerinde bir kalabalık
<i>Ar önördün sırı äken,</i>	Her hünerin sırı imiş
<i>Sözdün çının aytayın</i>	Sözün doğrusunu söyleyeyim
<i>Irçılıktan kuru äken.</i>	Ozanlıktan eksik imiş
<i>Mömö cemiş törülyüp,</i>	Meyveler dökülüp
<i>Berekesi mol äken,</i>	Bereketi bol imiş
<i>Puldun kuçu zor äken.</i>	Paranın gücü büyük imiş
<i>Pulu çok cardı beçara</i>	Parası yok fakir biçare
<i>Irçında äle kor äken.</i>	Gerçekten de hor imiş
<i>Şalısı köp cer äken,</i>	Pirinci bol yer imiş
<i>Mata, cibek köp äken,</i>	Pamuk, ipek çok imiş
<i>Cerinin köbü çöl äken,</i>	Yerinin çoğu çöl imiş
<i>Atağı alıs ketse da,</i>	Şöhreti uzağa gitse de
<i>Tört tülük malga kem äken.</i>	Hayvanları az imiş

(Kebekova, 1994: 72)

Şair, mekan tasvirleri yaparken mekanın tabi özelliklerini anlatmıştır. Mekanın tabi özelliklerinden söz ederken dönemde yaşanan olayların tabiat üzerindeki etkisine dikkat çekmiştir. Tarihi nitelikli şiirlerinde Rus işgalini desteklemediğini gördüğümüz şairin, ruh halinin tabiata yansımalarını görmekteyiz. Ruslar, Türkistan'a gelince her şeye zarar verdikleri gibi tabiata ve barındırdıklarına da zarar vermişlerdir. Şair, daha Ruslar gelmeden Kırgızlara ait tarım alanlarına el koyacaklarını, verimli arazileri bölerek kendi zimmetlerine geçireceklerinin haberini vermiştir:

<i>Orus çıgat dep aytkan,</i>	Ruslar çıkar diye söylemişti,
<i>Uzun çöptün baarisın</i>	Uzun otun tamamını

Orup ıgat dep aytkan,

Kıska öptün baarisin

Korup ıgat dep aytkan,

(Kebekova, 1994: 34)

Biçer diye anlatmıştı,

Kısa otun tamamını

Koruyacak diye anlatmıştı,

Bu mısralarda ve aşağıda göreceğimiz benzer içerikli mısralarda şairin ruh hali ile tabiatın ilgisinin yanında, Rus ekonomi politikalarının tarım alanları üzerinde sebep olduğu tahribat göz ardı edilmemelidir.

Arstanbek, Rus işgalini desteklememesinden için Rusların bütün varlıklarıyla Kırgız halkına zarardan başka bir şey getirmediğini belirtmiştir. Kırgız halkının bereketli topraklarına el koyup buralara kendi insanını yerleştiren Ruslar, Kırgızları dağlık bölgelere sürmüşlerdir. Kırgızların mülkünü kendilerine göre değiştirmişlerdir:

Cayşı cerden acırap,

Too, taşka Kırgız cegindi,

Suunun başın ääledi,

Kara col kıldı kölüñdü,

(Kebekova, 1994: 38)

İyi topraktan ayrılıp,

Dağ taşa Kırgızlar ekildi,

Suyun başını sahiplendi,

Kara yol yaptı gölünü,

Rusların uyguladıkları politikalarla tabiattaki bolluğu ve bereketi kaçırdıklarını anlatmıştır. Sulak yerlerin bataklıklara dönüştüğünü, yağışların azalıp ve mevsim sürelerinde değişimler yaşandığını bildirmiştir:

Uluu suunun baarisı

uluk bolot deü äle.

Caan –cuun azalıp,

şamal bolot deü äle.

Kış köbüyüp cılınan

Cay azayat deü äle.

(Kebekova, 1994: 23)

Büyük suların tamamı

Bataklık olur der idi.

Yağışlar azalıp

Rüzgâr olur der idi.

Kış uzayıp yılından

Yaz kısalır der idi.

Bu değişimler sonucunda, topraktan alınan verimin düştüğünü ve ot bitmeyen topraklarda hayvanların büyümediğini anlatmıştır:

*Koroodogu aydagan,
Koy azayat deçü äle.
(Kebekova, 1994: 23)*

Ahırdaki güttüğün
Koyun azalır der idi

*Äginin öyüp, çöp çıkpay,
Takır bolot dep aytkan.
(Kebekova, 1994: 34)*

Ekini yeşerip ot bitmeden
Çorak olur demişti

Rusların işgaliyle tabiat unsurlarının bütün güzelliklerini yitirdiğini şu mısralarıyla bildirmiştir:

*Oo armanduu dünüyö,
Too- taşıñdın körkü cok,
Örüp cürçü tülkü cok,
Örgöö tolgon mülkü cok,
Körkü ketti ceriñdin,
(Kebekova, 1994: 40- 41)*

Hey üzüntülü dünya
Dağ taşının güzelliği yok
Yayılp gezen tilki yok
Çadır dolusu mülkü yok
Güzelliği gitti yerinin

Güzelliğiyle göz dolduran Kırgızların gölünü, Rusların gelişiyle kan kaplamış. Göl ve gölü tamamlayan en küçük parça dâhil olmak üzere tabiatı oluşturan unsurların tamamı düşman kuvvetlerinden etkilenmiştir. Tabiat tasvirlerinin yapıldığı şiirlerde dikkat çekici olan nokta, şairin Rusları sadece kendi milletine değil, milletine ait olan her şeye düşman olarak görmesidir. Ruslar sadece toprağının ve suyun bereketini engellememiş; topraktan ve sudan faydalanan bütün unsurları etkilemişlerdir:

*Tolgop turup bayladı.
Cünün culup culmalap,
Kanatın kırıp kuykalap,
Katarı menen calmadı,
Aytarga söz kalbadı.
Mıltık ünü tarsıldap,
Köldün üstü kan boldu.*

Kuşatarak bağladı.
Tüyünü yolup koparıp,
Kanadını kesip kızartıp,
Sırası ile yedi,
Söylemeye söz kalmadı.
Tüfek sesi tars diye,
Gölün üzeri kan oldu.

Caş balapan çurkurap,

Culungan cun birpırap,

Calpı curtkı dañ boldu.

Kaarı katuu zamandı

Civcivler çığlık atıp,

Yolunan tüyler uçuşup,

Bütün halka duyuldu.

Kahrı katı zamanı

(Kebekova, 1994: 43)

3.2.6. Zenginlik – Fakirlik

Zengin bir Kırgız beyinin ikinci eşinden doğan Arstanbek, hayatının belli bir dönemine kadar annesinin konumu sebebiyle babasının maddi varlığından istifade edememiştir. Maddi zorluklar içinde devam eden Arstanbek'in hayatı, on altı yaşlarında Andican'a gidip Alımbek Datka'nın huzurunda şiir söylemesiyle değişmiştir. Alımbek Datka'nın yanında bir yıl kalan Arstanbek, icra ettiği sanatıyla hem şöhret kazanmış hem de maddi bir varlığa sahip olmuştur. Salbar kadının çobanlık yapan oğlu iken topluma mal olan şiirleriyle hem zenginleşmiş hem de Kırgız halkının saygısını kazanmıştır. Hayatının belli bir dönemine kadar yaşadığı fakirliğin ardından zenginleşen Arstanbek, şiirlerinde her iki konuya da değinmiştir. Şair, bu konulardaki değerlendirmelerini hem kendi anlayışı hem de halkın yaşadıkları üzerinden aktarılmıştır.

Arstanbek, şiirlerinde zenginlik ve fakirlik farklı açılardan değerlendirilmiştir. Fakirlik maddi varlığın azlığı ile halkın kaybettiği maddi ve manevi değerler olarak değerlendirilirken zenginlik maddi mal varlığı dışında şairin sanatçı kişiliğinden kaynaklanan bir bakış açısıyla da değerlendirilmiştir.

Şair, zenginliği, bireylerin sahip olduğu maddi mal varlığı anlamının dışına çıkarak daha geniş bir perspektifle değerlendirmiştir. Zenginliği tarif ettiği mısralarında, zengin insanı halka verdiği davet üzerinden tarif etmiştir. Mal varlığı, halkın gözünün önünde olan ağırladığı konuklarca sahip oldukları bilinen kişi, şairin zengin insan anlayışını ifade etmektedir:

Tün içinde zañkayıp,

Oto başı körünsö,

Meymandın köönü bölünsö,

Gece yarısı kocaman görünüp

Otağın başı görünse

Misafirin dikkatini çekse

Sarala cılkı san bolgon,

Sarı alaca yılmı sayısız

Sanatı älge dañ bolgon,

Sanatı halka bilinen

Bay adamdın belgisi.

Zengin insanın belirtisi

(Kebekova, 1994: 82)

Zenginliğin anlatıldığı farklı mısralarda zenginlik, maddi mal varlığının dışında tüm insanlık için geçerli sayılabilecek bir açıdan ele alınmıştır. İlerleyen yaşlarında ruhunda peyda olan korkular, şairin sahip olunabilecek en büyük zenginliğin yaşam olduğu anlayışına varmasını sağlamıştır. Bundan dolayı şair, yaşlılığında söylediği mısralarda yaşamın kendisini, sağlığı ve rahatça konuşuyor olmayı zenginlik olarak değerlendirmiştir:

Başñ barda mal döölöt,

Başın sağken mal devlet

Bar bolgonuñ zor döölöt,

Var olduğun büyük devlet

Tiliñ barda til döölöt,

Dilin varken dil devlet

Tiriçilik özü zor döölöt.

Hayatın kendi büyük devlet.

(Kebekova, 1994: 10)

Tiş ırısķı, til döölöt,

Diş rızıktır, dil devlet

Tirүүлüğüñ bir döölöt,

Hayatta olman bir devlet

(Kebekova, 1994: 15)

Şair, zenginliği mal varlığı dışında değerlendirdiği mısralarında, aklını kullanmayı da insan için önemli bir zenginlik olarak anlatmıştır. Aklını kullanmayan, işini akılla yürütmeyen kişilerin sınırsız bir mal varlığı olsa da işe yaramayacaktır. İnsan zenginliğe akıyla ulaşır. Aklını kullanamayanlar ellerinde olan sayısız mülkü de sınırlı sayıdaki mülkü de yitirip değerlendiremeyecektir. Ancak aklını kullanan insanlar elindekinin kıymetini bilip miktarını arttırabilirler:

Künügö altın tapsa da,

Her gün altın bulsa da

Akılsız cigit bayıbas.

Akılsız yiğit zengin olmaz

(Kebekova, 1994: 98)

Arstanbek, Çondu ile yaptığı atışmasında Manasçı Esenaman'ın maharetlerinden övgü ile bahsettiği mısralarında, onun maharetlerindeki benzersizliği aktarır Esenaman'ın sözlerinin sayıca fazlalığını zenginlik olarak ifade etmiştir:

<i>Äsenaman äski ırçı,</i>	Esenaman eski ozan
<i>Älge cakkan keski ırçı,</i>	Halkın hoşlandığı kalleş ozan
<i>Comoktun bolçu moldosu,</i>	Destanın idi mollası
<i>Aytıştın bolçu corgosu,</i>	Atışmanın idi yorgası
<i>Nuska sözgö nar äle,</i>	Örnek söze zengin idi

(Kebekova, 1994: 133)

Bu mısralarda Arstanbek'in kavramlara bakış açısının sıradan insanlardan farklı olduğunu görmekteyiz. Zengin kişi için halka yaptığı ikramı, şair için sözlerinin fazlalığını zenginlik sayan Arstanbek, insanoğlunun tamamı içinse en büyük zenginliğin yaşamın kendisi olduğuna inanmıştır. Bu durum, şairin maddi anlamda hem varlığı hem yokluğu yaşamış olmasından kaynaklanıyor, olabilir.

Şairin, sanatçı kişiliğiyle değerlendirdiği zenginliğin aksine fakirlik daha gerçekçi bir tavırla değerlendirilmiştir. Zenginliğin de fakirlik ile birlikte ele alındığı mısralarda gerçekçi bir anlayışa büründüğünü görmekteyiz. Fakirliğin tanımını yaptığı şu mısralarında kelime bütün gerçekliğiyle maddi mal varlığı üzerinden değerlendirilmiştir. Atı olmayan, kıyafetleri eksik olan, imkânı olmadığından bereketli topraklar yerine verimsiz alanlara gitmek zorunda kalan, evinde konuk ağır layamayan insanların halini fakirlik olarak açıklamıştır:

<i>Toydo corgo minbegen,</i>	Toyda yorga binmeyen
<i>Torko tondu kiybegen,</i>	Kadife kürkü giymeyen
<i>Top cıyında cürbögön,</i>	Kalabalıkta bulunmayan
<i>Cakırdıktın belgisi.</i>	Fakirliğin belirtisi
<i>Köçköndö unaa tabalgay,</i>	Göçünce vasıta bulamadan
<i>Salkın törgö baralbay,</i>	Serin vadilere varamadan
<i>Sargarıp talaa küzötüü</i>	Sararıp tarlada bekçilik yapmak

Bakırdıktın belgisi.

Fakirliğin belirtisi

(Kebekova, 1994: 83)

Meymandan kaçıp caşınuu-

Misafirden kaçıp saklanmak

Bakırdıktın belgisi.

Fakirliğin belirtisi

(Kebekova, 1994: 88)

Her iki kavram da, özellikle Kırgız topraklarının Rus işgaline uğradığı yıllar anlatılırken halkın ekonomik alanda yaşadığı zorlukları anlatmak adına, maddi mal varlığını ifade edecek şekilde aktarılmıştır. Şair, işgal yıllarını zalimin her anlamda refaha ulaştı fakat güçsüz halkın zorluklar içinde bırakıldığı yıllar olarak tanımlamıştır:

Uşul zaman tar zaman,

İşbu zaman dar zaman,

Azuuluuga bar zaman,

Azılıya varlıklı zaman,

Beçaraga zar zaman,

Biçareye zar(kederli) zaman,

(Kebekova, 1994: 26)

Halk ve yöneticilerin konumlarının, mal varlıklarının ve güçlerinin belli olduğu eski zamanların aksine; işgal yıllarında Kırgız topraklarında ekonomik ve sosyal alanlarda dengelerin değiştiğini bildirmiştir. Değişen dengelerden biri olan zenginlik ve fakirlik için işgalden önce aşırıya ulaşmayan farklılıklarını işgalden sonra hat safhaya ulaştığı bildirilmiştir:

Kanday gana kün boldu?

Nasıl bir gün oldu?

Kayran ötkön ilgerki

Zavallı geçmişteki eskiler

Cardı- bayı belgisiz,

Fakiri zengini belirsiz,

Kunan- tayı mingisiz,

Kunan tayı binilmeyen,

Kulu- biyi belgisiz,

Kölesi beyi belirsiz,

Mañdaylaşıp coonu algan,

Karşılaşıp düşman kaçırın,

Tañdaylaşıp doonu algan.

Tartışarak dava kazanan.

(Kebekova, 1994: 37)

Rusların gelmesiyle Kırgız halkının yaşadığı ekonomik sorunları aktaran şair, Ruslar idari alanda getirdikleri yeniliklerle Kırgız halkının fakirleşmesine sebep

olmuşlardır. Rus yönetimi adına Kırgız topraklarında çalışan memurlar, çeşitli adlarla halkın karşısına çıkarılmış ve halkı sömürmüşlerdir. Rusların işgal için geldikleri topraklarda, onlara hizmet eden Rus memurlar da vazife adı altında halka yapabilecekleri bütün kötülükleri yapmışlardır. Özellikle ekonomik alanda yapılan baskılar halkın fakirleşmesine sebep olmuştur. Rus hükümetinin ekonomik politikalarıyla her geçen gün fakirleşen halk memurların zulmüne de maruz kalmıştır:

<i>Uşul orus kelgende</i>	İşbu Ruslar geldiğinde
<i>Aştık çıgat cerdi alar,</i>	Aşlık çıkar toprağı alır,
<i>Bääden tuulgan kerdi alar.</i>	Kısraktan doğan yürüğü alır.
<i>Bul orustu karasañ,</i>	Bu Ruslara bakınız,
<i>Çençi salıp cerdi aldı,</i>	Topograf getirip yeri aldı.
<i>Bääden tuulgan kerdi aldı,</i>	Kısraktan doğulan kır atı aldı,
<i>Kardı salık baydı aldı.</i>	Göbekli olan zenginleri aldı.
<i>Kaça turgan caydı aldı,</i>	Kaçacak olan yeri aldı,

(Kebekova, 1994: 26- 27)

<i>Birdi boluş cep koydu,</i>	Birini boluş yedi bitirdi,
<i>Bir ıstarçın dep koydu.</i>	Birini reis dedi.
<i>Aradan curttu cep koydu.</i>	Aradan halkı yedi bitirdi.
<i>Casooldordun kiygeni</i>	Memurlarının giydikleri
<i>Katar- katar dünüyö.</i>	Kat kat ipek kumaşı.
<i>Casooldor mindi cakşı attı</i>	Memurlar bindi iyi atı
<i>Cardının baarisın kakşattı.</i>	Fakirlerin tamamını zırlattı.

(Kebekova, 1994: 30- 31)

Rus politikalarıyla fakirleşen halkın ekonomik alandaki kaybı kültüre de yansımıştır. Zenginlerin topraklarına el konularak ya da aşırı düzeyde vergilere tabi tutularak fakirleştirilmesi, yerleşik hayata geçiş, verimli topraklara Rus çiftçilerin yerleştirilip Kırgızların dağlık alanlar sürülmesi gibi Rus politikaları halkın fakirleşmesine neden olmuştur. Uygulanan ekonomi politikalarıyla fakirleşen halkın,

ekonomik alandaki kaybı kültüre de yansımıştır. Kırgızların birçok geleneksel faaliyeti halkın maddi imkânsızlıkları sebebiyle yok olmaya başlamıştır:

<i>Kızıl- tazıl köçüñ cok,</i>	Rengârenk göçün yok,
<i>Izaat kılar bayıñ cok,</i>	İzzet edecek zenginin yok,
<i>Argımdan cal ketti,</i>	Küheylanlardan yeke gitti,
<i>Adırğa tolgon mal ketti,</i>	Mera dolusu mal gitti,
<i>Ayrı örköçtüü nar ketti,</i>	Ayrı hörgüçlü deve gitti,
<i>Cele tolgon bää ketti,</i>	Yeke dolusu yılki gitti,
<i>Koroodoru koy ketti,</i>	Ahırdaki koyun gitti,
<i>Kozu, ulagı teñ ketti,</i>	Kuzu, oğlağı birlikte gitti,
<i>Kalıñ berip, kız albay.</i>	Başlık verip kız almadan.
<i>Kaada- salttı buza albay,</i>	Gelenekleri bozmadan,
<i>Ce kolunda malı cok,</i>	Ya elinde malı yok,
<i>Anı tabar alı cok,</i>	Onu bulacak gücü yok,

(Kebekova, 1994: 39- 40)

Kırgızların ekonomik alandaki kaybı, hayatın pek çok alanına yansımıştır. Arstanbek şu sorularıyla halkının yaşadığı ekonomik ve sosyal zorluklar karşısındaki hayıflanmalarını aktarmıştır:

<i>Bayıñ kaday, bar kaday?</i>	Zenginlerin nasıldır, varlıklıların nasıl?
<i>Cardıñ kaday, can kaday?</i>	Fakirlerin nasıldır, canın nasıl?

(Kebekova, 1994: 44)

Rusların bütün kuvvetleriyle dört bir yandan kuşattığı Kırgız halkı için üzüntüsünü, halkın ne yapacağını bilmeyen halini anlatmıştır:

<i>Bilbedik kayda basardı,</i>	Bilemedik nereye gideceğimizi,
<i>Kayakka barıp batardı,</i>	Nereye gidip sığınacağımızı,
<i>Orusuñ kıyın cin äken</i>	Rusların güçlü cin imiş
<i>Zamana caman tarıdı,</i>	Zamane aşırı daraldı,

Kayran Kırgız arıdı.

Zavallı Kırgızlar yoruldu.

(Kebekova, 1994: 18)

Kırgızların maddi zenginliğini, acımasızca sömüren Ruslar karşısında halkının fakirleşip acınası bir hale geldiğini açık bir şekilde şu sözleriyle ifade etmiştir:

Ämi orus zor boldu,

Şimdi Ruslar büyük oldu,

Kayran Kırgız kor boldu.

Zavallı Kırgızlar hor oldu.

(Kebekova, 1994: 28)

Fakir halkın her zaman korunup kollanmasını isteyen Arstanbek, bu dileğini öğrencisi Soltobay'a ve şair Cenicok'a bildirmiştir. Onlara fakir ve kimsesiz insanlara yardımcı olup ihtiyaçlarını karşılamalarını, zor durumda olan bu insanları daha da kötü duruma düşürecek fiil ve sözlerden kaçınmalarını söylemiştir. Arstanbek, genel olarak birçok mısrasında olduğu gibi vermek istediği mesajlar bütün insanlık için geçerli olacak nitelikte olduğundan bu öğütleri de bütün insanlık için geçerli kabul edilmelidir:

Alabarman söz cüylöp,

Aceleci konuşup,

Azamat köönün ooputpa.

Yiğitleri üzme.

Cetimge kamçı kötürbö,

Yetimlere kamçı kaldırma,

Cesirdin otun öçürbö.

Dulların ateşini söndürme.

Calgızga kamçı kötürbö,

Yalnızca kamçı kaldırma,

Cardının otun öçürbö.

Fakirin ateşini söndürme.

(Kebekova, 1994: 13)

Alı cokko aybar bol,

Güçsüzlere dayanak ol

Aşı cokko ayran bol,

Aşı yoğa yoğurt ol

Äregiş çıksa älçi bol,

Kavga çıksa elçi ol

Äl- curtuñdun kençi bol,

Halk, yurdunun hazinesi ol

Aş menen toydun körkü bol,

Yemek ile düğünün güzelliği ol

Tonu cuktun börkü bol,

Kürkü yoğun börkü ol

Celek karmar cetik bol,

Bayrak tutacak yetkin ol

Cardılarga keşik bol,

Carmaçtarga äşik bol,

Ceri cokko konuş bol,

Äti cokko soyuş bol,

Fakirlere yemek ol

Yoksullar için kapı ol

Yeri yoğa konuş ol

Eti yoğa kurban ol

(Kebekova, 1994: 136- 137)

Mısralarında fakirlere yardım edilmesini öğütleyen Arstanbek, Süyümbay ile yaptığı atışmada Süyümbay'ın halkı olan Kazakları fakir bir halk olarak gördüğünü bildirmiştir. Fakat Süyümbay için söylediği sözler, onun fakirliğiyle alay etmek ya da kendi zenginliğiyle övünmekten ziyade atışmalarda galip gelmek ve karşıdakini geride bırakmak için söylenen sözlerdir:

Töö östürgön Kazaktın

Töbösunön urganbı.

Cük artarga töösü cok,

Cüktöröngö mülük cok,

Sultanında kayır cok,

Suusunda suusar cok,

İçeyin dese çayı cok,

Bayır kılar bayı cok,

Çaynayın dese mayı cok,

Kineyin dese şayı cok,

Saamalının kurçu cok,

Çara tolgon ayran cok,

Könögündö kaymak cok,

Äzip içer kurut cok,

Äzilip içer ugut cok,

Kedeyinde köynök cok,

Kempirinde örnök cok,

Deve yetiştiren Kazakların

Tepesine vurmuş mudur?

Yük yüklemeye devesi yok

Yüklemeye mülkü yok

Sultanında hayır yok

Suyunda sansar yok

İçeyim dese çayı yok

Sığınacağı zengini yok

Çiğneyeyim dese yağı yok

Giyeyim dese kumaşı yok

At sütünün tadı yok

Kova dolusu yoğurt yok

Kâsesinde kaymak yok

Ezip içecek kurut yok

Hevesle içecek boza yok

Fakirlerinde gömlek yok

İhtiyarlarında örnek yok

Tübünön beri kurganbı?

Tamamıyla kurumuş mudur?

(Kebekova, 1994: 64)

3.2.7. Toplumsal Aksaklıklar ve Buna İlişkin Bazı Değerlendirmeler

Rus işgaliyle siyasi, askeri ve ekonomik alanlarda ağır kayıplar veren Kırgız halkı, yaşadığı olayların etkisiyle çeşitli sosyal değişiklikler de yaşamıştır. Toplumsal anlamda değerler yitirilmiş ve halkın karakteristik özelliklerinde bir takım yozlaşmalar görülmüştür. Arstanbek, iyi bir gözlemci olarak şiirlerinde, toplumsal açıdan yaşanan her aksaklığa değinmiştir. Toplumsal alanda kadın ile erkeğin yer değiştirdiğini, aile yapısının bozulmaya başladığını, toplumdaki güven duygusunun yitirmeye başladığını bildirmiştir. Bu durumun temel sebebini geleneksel anlayışın yitirilmesine bağlayan Arstanbek, halkın bu durumuna hem üzülmüş hem de gelecek için tehlike arz ettiğinden eleştirmiştir.

Arstanbek, eleştirilerde bulunurken olayın sürekli tekrarlanıyor olmasının ya da bir defa şahit olmasının üzerinde durmamıştır. En ufak yanlışlığı dahi kaç defa tekrarlandığına bakmaksızın aktarmaya çalışmıştır. Bu bakımdan eleştirilerde bulunduğu insanlar için dönemde yaşayan herkesi kastettiğini düşünmek yanlış olabilir.

Arstanbek, Tar Zaman şiirinde Kırgız kadınlarının halini eleştirmiştir. Bu eleştirisinde toplumun belki küçük bir tabakasında rastladığı durumları aktarır. Fakat esas olan bugün az da olsa yaşanan durumları, gelecek için büyük birer tehlike olarak kabul etmesidir. Kadınların ahlaki özelliklerini, geleneksel anlayışı yitirmesi Arstanbek'in razı olacağı bir durum değildir, bu durumu şu sözleriyle eleştirmiştir:

Kız on beşke çıkkanda

Kız on beşine geldiğinde

Änesine baş berbey,

Anasının sözünü dinlemeden ,

Boyun küülöyt deçü äle.

Kendini birinin kucığına atar der idi.

Ämki azamat baarisın

Gelecek yiğitlerin tamamını

Katın biyleyt deçü äle.

Kadın yönetir der idi.

Äleçegin bulgalap,

Başlıklarını sallayıp,

Zayıp çıgıp cıynga

Kadınlar çıkıp kalabalığa

Çeçen bolot deçü äle.

Söz cambazı olur der idi.

Şum calgandın belgisi-

Kurnaz yalanın işareti(belirtisi)-

Uşul kiyinkinin baarısı

İşte bu sonrakilerin tamamı

Beçel bolot deçü äle.

Beceriksiz olur der idi.

(Kebekova, 1994: 24)

Şair, eski büyüklerden duyduğu olaylara, bugün şahit olmaktadır ve bunların gelecekte daha da yaygınlaşacağına inanmıştır. Çünkü eskilerin ahir zamanı tanımlayan sözleri, bugünün fiilleri olmuştur, bu fiiller gelecekte bütün halk tarafından kabul görecektir ve halkın manevi yaşamının sonunu getirtebilecektir. Bu sona sebep olabilecek durumları şiirlerinde dile getirmiş, doğrudan ya da dolaylı olarak eleştirmiştir.

Aile birliğine önem veren şair, döneminde aile içinde dağılmaların olduğunu, kardeşlerin mal paylaşımı yaparak baba evinden ayrıldığını ve bu sırada birbirlerinin sözlerine güvenmeyip konuşulanların belgelenmesi istediklerini bildirmiştir. Bir arada yaşayan ailenin bu şekilde dağılmasını, öz kardeşlerin birbirinin sözüne itibar etmemesini, güvensizliğin toplumun en küçük birimi olan ailenin dağılmasına sebep olmasını üzümlere bildirmiştir:

Özüniün malın ülöşüp,

Kendi malını paylaşıp,

Koroosuna çark urup,

Ahırından ayrılıp,

Cıyın çıgat deçü äle.

Toplantı çıkar der idi.

Äki agayın bir tuugan

İki ağabey kardeş

Akı alışat deçü äle,

Hesap alırlar der idi,

Aytkanına işenbey,

Anlattıklarına inanmadan,

Bata alışat deçü äle.

Yemin isterler der idi.

(Kebekova, 1994: 25)

İşgal ettiği Kırgız topraklarında kedi yönetim sistemini kuran Ruslar, eski idarecileri görevlerinden uzaklaştırmıştır. Bu durum karşısında idarecilerden bazıları ellerindeki imkânları kaybetmemek adına çalışmalarını, Rusların beğenisi kazanacak

şekilde yapmaya başlamışlardır. Arstanbek, Ruslara yaranmak adına, milli kimliğini kaybetmeye yüz tutmuş insanların tavırlarını şu mısralarıyla eleştirmiştir:

<i>Boluştardı karasañ,</i>	Boluşlara bakınız
<i>Katınınday keketti.</i>	Karısı gibi korkuttu
<i>Mayırdı körsöñ mayıñdan</i>	Memurlarına bakınız binbaşı gibi
<i>Nabaktını karaçı,</i>	Hapishanesine bakınız
<i>Atañdın salgan cayınday.</i>	Babalarınızın yaptığı evi gibi
<i>Orustardı karaçı,</i>	Ruslara bakınız
<i>Özüñdün casap koygon biriñdey.</i>	Kendini yaratmış efendin gibi
<i>Casooldordu karaçı,</i>	Hizmetçilerine(memur) bakınız
<i>Özüñdün kiçüü iniñdey.</i>	Kendi küçük kardeşin gibi
<i>Casooldor kelet şaraktap,</i>	Hizmetçiler gelir kahkahayla

(Kebekova, 1994: 166)

Arstanbek, eleştirilerde bulunduğu bir başka konu döneminde yaşayan âlimlerin halidir. Âlimler, İslami ilimler hakkında eğitim alan kişiler olarak aldıkları eğitime göre yaşamalıdır. Fakat dönem âlimleri bunun aksine İslami terbiyeyi göz ardı edip şahsi menfaatlerine göre davranmayı tercih etmişlerdir. Bu tercihleri halk tarafından görünmese dahi Arstanbek gibi şahsiyetlerin gözünden kaçmamıştır. Arstanbek de âlimlerin davranışlarını mısralarına taşıyarak eleştirilerde bulunmuştur. Onun buradaki amacı âlim ve mollaları hedef göstermek değil, genel anlamda halkın durumunu ifade edip dini istismar konusunda halkı uyarmak ve benzer hataların önüne geçmek olmuştur:

<i>Kalem alıp kat cazgan,</i>	Kalem alıp hat yazan,
<i>Bezer çıgat dep aytkan.</i>	Yazar çıkar demişti.
<i>Kalpı çınday süylögön,</i>	Yalanı doğru gibi anlatan,
<i>Äser çıgat dep aytkan.</i>	Akılsızlar çıkar demişti.
<i>Akır zaman adamı</i>	Ahir zaman insanı
<i>Aalim bolot dep aytkan.</i>	Âlim olur demişti.

Ayattın söziin bek tutpay,

Zalim bolot dep aytkan.

Aganın tilin ini albay,

Çagım bolot dep aytkan.

Birinin tilin biri albay,

Cayıp bolot dep aytkan.

Kapır menen dep aralaş

Oşondo ayıp konot dep aytkan.

Zamananın adamı

Moldo bolot dep aytkan,

Ayete sıkı bağlanmadan,

Zalim olur demişti.

Ağabeyin dediğini kardeş
dinlenmeden,

Kışkırtma olur demişti.

Birinin dediğini biri dinlemeden,

Gaddar olur demişti.

Kâfir ile karışık

Köy oluşur demişti.

Zamanenin insanı

Molla olur demişti,

(Kebekova, 1994: 34- 35)

Yukarıdaki mısralarda Ruslarla birlikte yaşamak zorunda kalan halkın, İslami terbiyeyi yitirmeye ve zalimleşmeye başladığı aktarılmıştır. Bunun neticesinde de toplumun neredeyse her kesiminde münafık denilebilecek insanlar peyda olmuştur. Şair, en çok da bu durumu eleştirmiştir.

Arstanbek, şiirlerinde kendi döneminde yaşanan olaylar üzerine yaptığı eleştirilerinin yanında genel anlamda evrensel nitelikler taşıyan, okuyan her insanın kendinden bir şeyler bulabileceği eleştirilerde de bulunmuştur. Bu tür eleştiriler, Sanat şiirlerinde yer almıştır.

Şaire göre insanın insana her zaman ihtiyacı vardır. Fakat insanlar kendilerini yaşama kaptırdıkları için bencilleşmiştir. Karşılıklı çıkarlar üzerine ilişki kuran insanlar ancak başlarına kötü bir şey gelince birbirlerine ihtiyaç duyar hale gelmişlerdir:

Kadırlaş bolup cürbösö,

Adamdı adam sagınbas.

Camandık başka tüşpösö,

Adamga adam zarılbas.

Hürmet etmeyecek ise

İnsanı insan özlemez

Kötülük başa gelmese

İnsan insana ihtiyacı olmaz

(Kebekova, 1994: 98)

Şair, olumsuz davranışlar sergileyen insanların tavırlarına dair genel anlamda eleştirilerde bulunmuştur. Bunların sergiledikleri davranışları, toplumun tamamı için sorun olarak görmüştür. Faizcilerin, bozgunculuk yapanların, zalim yöneticilerin, dedikodu yapan utanmazların hırsızların ve açgözlülerin hallerini eleştirmiş ve bu tutumlarıyla toplum için büyük zararlara sebep olanların sonunun gelmesi istediğini bildirmiştir. Bu düşüncelerini çalışmamızın “Ölüm” başlığı altında “kara toprak” kavramı üzerinden değerlendirdiğimiz mısralarında bildirmiştir. Kara toprak kavramıyla işlediği Sanat şiirinde yine bu kavram üzerinden yaşanan zor durumlar karşısında hiçbir şey yapmadan, her hangi bir çözüm için uğraşmadan, ağlayıp sızlayıp kaygılarını arttıran insanları da eleştirmiştir:

<i>Küyütkö özün aldırgan,</i>	Acıya kendini kaptıran
<i>Kündö ıylap zar kılğan,</i>	Her gün ağlayıp sızlayan
<i>Kayratsız cayı – kara cer.</i>	Güçsüzlerin yeri- kara toprak
<i>Sanaaga özün aldırgan,</i>	Kaygıya kendini kaptıran
<i>Zaarda ıylap zar kılğan,</i>	Öfkeyle ağlayıp yakınan
<i>Alsızdın cayı - kara cer.</i>	Halsizin yeri- kara toprak

(Kebekova, 1994: 99)

Arstanbek, çalışmadan kazanılmayacağına inanmıştır. Elinde çok az imkânı olan insanların bunu bahane ederek bir şeyler yapmamalarının yanlış olduğunu, ağlayıp sızlamak yerine ellerindeki en küçük varlığın dahi kıymetini bilmelerini söylemiştir. İmkânsızlıklar içinde olan insanların ellerindeki en ufak şeyin dahi doğru değerlendirildiğinde insana faydası olacağını anlatmıştır:

<i>Äsiñ ooso, açki bak,</i>	Bayılacaksan keçi güt
<i>Meyli çebiç, meyli ulak,</i>	Olsun çepiç, olsun oğlak
<i>Sütün içseñ külazık,</i>	Sütünü içsen azıktır
<i>Äti, mayı äñ artık,</i>	Eti, yağı en üstündür
<i>Uyañ tıbit apappak,</i>	Yumuşak yün bembeyaz
<i>Çöp cakşısın taptagan,</i>	Otun iyisini besleyen
<i>Kök betege, kök şıbak.</i>	Gök çalılar, gök şıbak

Äginderdin cakşısı

Ekinlerin iyisi

Ärte bışkan ar ubak

Erken yetişen her zaman

Arpa bolot baarıdan,

Arpa olur hepsinden

İçip alsañ carmasın

İçecek isen yarmasını

Taklanı çın külazık,

Taklanı gerçek azıktır

(Kebekova, 1994: 100)

Arstanbek, işini layıkıyla yapmayan insanları eleştirmiştir. İşini layıkıyla yapmayan insanlar sebebiyle onlardan alışveriş yapmak zorunda kalan insanlar da mağdur olmuştur. Bu sebeple Arstanbek, hem işini hakkıyla yapmayanları hem de onlardan alışveriş yapanları eleştirmiştir:

Bul cakşısı böz äken,

Kumaşın iyisi bez imiş

Kezdemeñiz murzaraak.

Dokumanız naziktir

Mata çepken Kaşkardan

Pamuk cepken Kaşkar'dan

Çığıp turat alcırap,

Üretilir açılıp

Alcırakay bolso da,

Açılmış(gevşek) olsa da

Bir cıl kiet bürmölöp,

Bir sene giyer pili yapıp

Ak surp, şalpar, kiriton

Ak surp, şalpar, kiriton

Altı ay sayın bir kiyip,

Her altı ayda bir giyip

Anan kiyim taba albay,

Sonraları giysi bulamadan

Karap kalat caldırıp.

Bakar kalır yalvarıp

Anı ämne kiesiñ,

Onu niye giyiyorsun

Aklı çok kalcırak?

Aklı yok geveze?

(Kebekova, 1994: 101)

Bu mısralarından Kaşgar'dan gelen kumaştan yapılan elbisenin gevşek görünmesine rağmen yaklaşık bir yıl kadar kullanılabileceğini fakat ak surp, şalpar ve kiriton cinsi kumaşlarını altı ay kadar kullanılabildiğini anlatmıştır. Uzun ömürlü bir

kumaştan yapılmış bir kıyafet varken kalitesi daha düşük fakat fiyatı daha yüksek bir kıyafeti sadece görünüşü için almanın akıllıca değil olduğunu bildirmiştir.

Farklı mısralarında ev sahibi olmak isteyen ve çiftçilik yapan erkekler için önemli olan şeyin bu konularda mahir olduklarını söylemek değil, işleri için gereken her şeyi, en iyi şekilde yerine getirmeleri olduğunu anlatmıştır:

<i>Cıgaçın arbin kıybasa,</i>	Ağacını bol kesmese
<i>Kirpiçin arbin kuybasa,</i>	Kerpicini bol dökmese
<i>Bışıksıngan cigitke</i>	Kendini becerikli sanan yiğide
<i>Salınuu turgan tam kayda?</i>	Yapılı olan ev nerededir?
<i>Arığın tereñ kazbasa,</i>	Arığını derin kazmasa
<i>Arpasın tegiz çaçpasa,</i>	Arpasını tamamen biçmese
<i>Topondosun çıgarbay,</i>	Ufalanmış saplarını ayırmadan
<i>Toktotup suun sugarbay,</i>	Durdurup suyunu sulamadan
<i>Dıykansıngan cigitke</i>	Çiftçi görünen yiğide
<i>Bışıp turgan dan kayda?</i>	Yetişmiş olan tahıl nerede?

(Kebekova, 1994: 101)

Arstanbek'in bir kişi üzerinden toplumsal alanda değerlendirilebilecek bir başka eleştirisi, Bugu Boyu'nun beylerinden olan Borombay Han'ın vasiyeti üzerine yaptığı eleştiridir. Borombay Han'ın ölümünün ardından geleneksel cenaze törenlerinin uygulamalarının icra edilmemesini vasiyet bildirmesi üzerine Arstanbek, onun bu sözlerinin gerçekleşmesi durumunda Bugu boyunun yaşayacağı utancı bir şiirle dile getirmiştir. Bu şiirde Arstanbek'in, Borombay Han'a saygısızlık ettiği ya da onu kötülediği bir durum yoktur. Fakat bir insan için yapılacak son görev olan cenaze töreni, geleneklere göre yapılmazsa toplumun bu konuyu nasıl eleştireceğine, bu duruma karşı nasıl bir tavır alacağına dikkat çekmiştir:

<i>Kaadası menen koybosok,</i>	Geleneğe göre defnetmesek
<i>Borombayday asıldı</i>	Borombay gibi kıymetliyi
<i>Ata barkın bilbegen,</i>	Ata kıymetini bilmeyen

<i>Alabarman süylögön,</i>	Pürtelâşlı konuşan
<i>Katından tuulgan Bugular</i>	Hatundan doğan Bugular
<i>Tuz kömgöndöy kömdü dep,</i>	Tuz gömdükleri defnetti diye
<i>Kılım arta ayılçu</i>	Asırlarca anlatılacak
<i>Artıñda caman kep kalat.</i>	Arkanda kötü söz kalır.

(Kebekova, 1994: 111)

Arstanbek, yaşanan tarihi bir olay üzerinden evrensel sayılabilecek bir eleştirisini de Sarıbağış Boyu için yapmıştır. Ormon Han'ın ölümünün ardından Bugulara saldıran Sarıbağışların bu tutumunun yanlış olduğunu, ne yaparlarsa yapsınlar ölenin geri gelmeyeceğini, Bugularla intikam için savaşmalarının her iki taraf için de iyi olmadığını belirtmiştir. Bu eleştirisinin temelinde, intikam için saldırıda bulunan insanların bir kâr elde edemeyeceği ve savaşın her hangi bir durumun çözümü olamayacağı anlayışı yatmaktadır:

<i>Oy, Sarıbağış, tuugandar,</i>	Hey Sarıbağış kardeşlerim
<i>Bugunu uç bülüntsöñ,</i>	Bugunu üç kere perişan etsen
<i>Äsenguldun Ormonu</i>	Esengul'un Ormon'u
<i>Ämi kaydan tabılar?</i>	Şimdi nereden bulunur?
<i>Çabuuldan Bugu ölçü ämes,</i>	Saldırıdan Bugu ölmez idi
<i>Oy, Sarıbağış, tuugandar,</i>	Hey, Sarıbağış kardeşlerim
<i>Esenguldun Ormonu</i>	Esengul'un Ormon'u
<i>Tirilip kayra kelçü ämes.</i>	Dirilip geri gelmez idi

(Kebekova, 1994: 118)

3.2.8. Kadın

Arstanbek, kadını toplumdaki yeri ve kendinde barındırdığı özelliklere göre çeşitli şekillerde şiirlerinde işlemiştir. Tarihsel süreç içinde Kırgız kadınlarının yaşantısında oluşan değişimlere dair gözlemlerini aktarmış, kadınlarda bulunan hasletlerdeki dönüşümü ve toplumda görmek istediği kadının özelliklerini belirtmiştir. Şiirlerinde, Kırgız tarihinde yaşanan savaşların kadınların üzerindeki etkisine yer

vermiştir. Şairin şiirlerinde kadın anne, eş, cariye, kız, ihtiyar kadın olarak farklı adlar ve konumlarda karşımıza çıkmaktadır.

Kırgızlarda kadın, evini çekip çevirir, çocuk doğurup nesli devam ettirir, kızlarına iş öğretip gelecekte kurulacak yeni ailenin temellerinin sağlam olmasını sağlar; oğulları için gelinin iyisini seçip oğlunun ve neslinin geleceğini güvenceye alır, adabıyla giyinip süslenip kocasının yanında yaşlanır. Yaşlandıkça kıymeti de artar. Arstanbek, bu özelliklere sahip yaşlı kadınları şu mısralarıyla anlatmıştır:

<i>Kasa eleçek zañkaygan,</i>	Kasa eleçek gösterişli,
<i>Tördü otursa mañkaygah,</i>	Başköşede otursa endamlı,
<i>Kız ökürüp kınagan,</i>	Kız büyütüp usta olan,
<i>Uul törüp ulagan,</i>	Oğul doğurup neslini devam eden,
<i>Kelin cumşap sınagan,</i>	Geline iş buyurup sınayan,
<i>Kömpirdi algan – bul ölüm.</i>	İhtiyar kadını aldı- bu ölüm.

(Kebekova, 1994: 12- 13)

Aile içindeki konumu ve görevleriyle yaşlı kadınları tarif eden Arstanbek, genç kızları anlattığı mısralarında ise güzelliği ön planda tutmuştur. Benzetmeler yaparak Kırgız kızlarının güzelliğini anlatmıştır:

<i>Gulkayırdın gulundöy</i>	Hatmi çiçeğinin çiçeği gibi
<i>Kızıl cibek turundöy,</i>	Kızıl ipek şekli gibi,
<i>Totu kuştun cunundöy,</i>	Papağanın tüyü gibi,
<i>Kızdardıalğan - bul ölüm.</i>	Kızları aldı- bu ölüm.

(Kebekova, 1994: 12)

Genç kızları güzellikleriyle anlatan Arstanbek, kız çocuklarını da güzellikleriyle anlatmıştır:

<i>Kızıl- tazıl kiyingen.</i>	Rengârenk giyinen
<i>Macürüm talday iyilgen,</i>	Söğüt ağacı gibi eğilen
<i>Kız balanın belgisi.</i>	Kız çocuğunun belirtisi

(Kebekova, 1994: 85)

Süyümbay ile yaptığı atışmada, Kırgız beylerden kendisine kız ve cariye isteyen Süyümbay'ın bu talebine karşı çıkmıştır. Süyümbay'ın zenginliğiyle övünmesine rağmen fakir olduğunu, zengin ve cömert Kırgızların kızlarını cariye olsun diye fakirlere vermeyeceklerini anlatmıştır. Kırgız kızlarının da kıymetli olduğunu kendilerini her isteyene varmayacaklarını bildirmiştir:

<i>Kız bergidey Kırgızdın</i>	Kız verecek kadar Kırgızların
<i>Kızı catpayt talaada.</i>	Kızları yatmaz tarlada
<i>Alkımuñdı agıtıp,</i>	Boğazını akıtıp
<i>Kuru bolbo ubara.</i>	Boş yere zahmet çekme
<i>Kul suraysıñ, Süyümbay,</i>	Köle istersin, Süyümbay
<i>Kul cumşooçu sen beleñ.</i>	Köleye iş buyuran sen miydin?
<i>Kulcuñdaba kur beker,</i>	Burun kıvrırma boş yere
<i>Kul cumşap berip Kazakka,</i>	Köle verip Kazaklara
<i>Kılımga kalıp mazakka,</i>	Asırlarca kalma alaya
<i>Küñ bolsun dep kızdarın</i>	Cariye olsun diye kızlarını
<i>Kırgız berbeyt Kazakka,</i>	Kırgızlar vermez Kazaklara
<i>Kalkka kalbayt mazakka.</i>	Halkına kalmaz alaya
<i>Küñ suraysıñ Süyümbay,</i>	Cariye istersin Süyümbay
<i>Küñ cumşap, kaada kütköndöy,</i>	Cariye buyurup böbürlenecek kadar
<i>Sen küñdüktöñ kaçan kutulduñ,</i>	Sen cariyelikten ne zaman kurtuldun

(Kebekova, 1994: 65- 66)

Arstanbek, kadınlar hakkında söylediği sözlerinde kadınların iyi ve kötü özellikleri üzerinde durmuştur. Buna göre kadınları iyi ve kötü kadınlar diye gruplaştırmış ve özelliklerini anlatmıştır.

Arstanbek'e göre evde konumlandırılan Kırgız kadını, erkenden uyanmalı ve kocasına hizmet edip evinin işlerini yapmalıdır. Eşinin akrabalarını da ağırlayıp onlara

hizmette kusur etmemelidir. Kocasına karşı saygılı olup onunla tartışmamalı ve ona sesini yükselmemelidir. Bunlar, Kırgız kadının gelenekten gelen görevleridir ve bütün kadınlar bu sorumluluklarını yerine getirmelidir. Sorumluluklarına göre davranmayan, kocasına bağırıp ona saygısızlık eden, sabahın erken saatlerinde uyanıp evinin işini yapmayan, eşinin akrabalarını ağılamayan ve kendisine nasihat vermek isteyen kocasını dinlemeyip onunla kavga eden kadınlar faydasız ve kötü kadınlardır. Arstanbek bu düşüncelerini şu mısralarında vermiştir:

<i>Arkırap tursa ayalıñ,</i>	Kükürse karın
<i>Acaandıktın belgisi.</i>	Gaddarlığın belirtisi
<i>Tündüğün ärte tartıpası,</i>	Tündüğünü erken çekmese
<i>Tüşkö çeyin uktası,</i>	Öğleye kadar uyusa
<i>Calkooluktun belgisi.</i>	Tembelliğin belirtisi
<i>Agayın- tuugan kirbese,</i>	Ağabey kardeşleri girmese
<i>Alkıldap süylöp tildese,</i>	Öfkelenerek azarlasa
<i>Çalpooluktun belgisi.</i>	İnatçılığın belirtisi
<i>Agartıp cakañ cuubası,</i>	Ağartıp yakarı yıkamasa
<i>Armanıñ küydö arbısa,</i>	Kederin her gün artsa
<i>Akıl aytsañ astırtan</i>	Akıl versen gizlice
<i>Añkıldap cüylöp çırdası,</i>	Haykırarak kavga çıkarsa
<i>Camandıktın belgisi.</i>	Kötülüğün belirtisi
<i>Mınday beypay katındı</i>	Böyle faydasız kadını
<i>Salbar kılát är kışı.</i>	Terk edecek yiğit kışı

(Kebekova, 1994: 93)

Arstanbek'in yaptıklarından hoşnut olamadığı kadınlara karşı tavrı nettir. Yukarıdaki mısralarında kötü kadının terk edilmesi gerektiğini söylerken Sanat şiirlerinde geçen mısralarında ise söz dinlemeyen, asabiyet sahibi kötü kadınların ölmesini dilemiştir:

<i>Acaan çıksa katınıñ</i>	Taşkın ise kadının
----------------------------	--------------------

Akıl sözgö kirbese, Nasihat sözü dinlemese
Alkıldap bettep süylösö, ...
Anın cayı – kara cer. Onun yeri- kara toprak

(Kebekova, 1994: 99)

Ailenin temelini atmada önemli bir yere sahip olduğunu yukarıda belirttiğimiz kadın, sorumluluğundaki işleri layığıyla yapmaması toplum içinde kabul edilebilecek bir durum değildir. Evin kadını oğluna iyi gelin seçmezse, kızına iyi terbiye vermezse toplumla alay konusu olur ve bu durum bir kadın için kabul edilmesi zor bir durumdur. Gelini ve kızı kötü diye adlandırılan kadın bundan sorumlu tutulur ve ayıplanır. Arstanbek, bu durumu şu mısralarıyla bildirmiştir:

Söödüröp uşak süylösö, Yerli yersiz dedikodu etse
Caman kelin belgisi. Kötü gelinin belirtisi
Kızı caman äken dep, Kızı kötü imiş diye
Abısın – acın külgöndö Eltiler güldüğünde
Atanı arman dünüyö, Kahrolası kederli dünya
Änenin kelet ölgüsü, Ananın gelir ölesi
Oo düynönü körgüsü. Öbür dünyayı göresi

(Kebekova, 1994: 94)

Arstanbek, Kırgız geleneklerinin de etkisiyle kadının yerini ev olarak kabul etmiştir. Evi ve kocasının yanı kadın için en uygun yerdir. Kadının ön plana çıkacağı, maharetlerini sergileyip takdir toplayacağı zaman, evlendiği zamandır. Şaire göre kadın, eşinin yanında kendi güzelliğini ve mükemmelliğini ortaya çıkaracaktır. Bunun yanında kızlarda evlerini güzelleştirmeleriyle ön plana çıkarlar:

Ayaldın körkü är bolot, Kadının güzelliği er(koca) olur,
Üydün körkü kız bolot, Evin güzelliği kız olur,

(Kebekova, 1994: 10)

Kadın, eşinin güzelliğiyle yanında durup o ona yoldaş olmuştur. Eşi olmayan bir erkek, hayat yolunda yalnızdır, yalnızlıktan kurtuluşu ve yaşamının devamındaki

güzellik ancak kendine uygun güzel bir kadın sevip onunla kurduğu mutlu yuvaya bağlıdır. Arstanbek mısralarında kadın yoldaştır ve yoldaş olan kadın güzelliği ile şöyle tasvir edilmiştir:

<i>Can- cökörü bolboso,</i>	Yanında yoldaşı olması
<i>Cürö alabı bir kişi.</i>	Yürüyebilir mi tek kişi
<i>Ay çırayluu, kunduz çaç,</i>	Ay yüzlü, kunduz saçlı
<i>Asem sözdüü, alma baş</i>	Zarif sözlü, elma başlı
<i>Beli içke iyilgen,</i>	Beli ince eğilen
<i>Kaşı tasma çiyilgen,</i>	Kaşı uzun çizgili
<i>Suluuluktun belgisi.</i>	Güzelliğin belirtisi
<i>Suhuu süyüp suktanbay,</i>	Güzel sevip arzulamadan
<i>Kumarı tarkap buk kanbay,</i>	Kumarı dağılıp kaygısı kanmadan
<i>Cürö alabı är kişi?</i>	Yaşayabilir mi er kişi?

(Kebekova, 1994: 95)

Yoldaş olan kadın, hayatın tadı tuzu ve evin en kıymetlisidir. Onun ölümü, hayatın anlamını yitirilmesine işaretler:

<i>Katını ölgön adamdın</i>	Karısı ölen insanın
<i>Kutu ketet üyünün</i>	Kutu gider evinden
<i>Kunu ketet tirüünün.</i>	Tadı tuzu kalmaz hayatın

(Kebekova, 1994: 55)

Şair, başka bir şiirinde hanım kelimesiyle anılan kadına, erkeğin varlığı için canını vereceği ve evinin bereketi olarak değinilmiştir. Fakat bu mısralarında kadının güzel özellikleri ölüm söz konusu olduğunda geri planda kalacak şekilde verilmiştir:

<i>Aydap – aydap mal bergen,</i>	Sürü sürü mal veren,
<i>Alganım dep can bergen,</i>	Aldığım diye canını verdiğin,
<i>Ayalñ tüşpöyt araga,</i>	Hanımın geçmez(girmez) araya,

(Kebekova, 1994: 14)

Kadın eşinin yanında yoldaş olarak anılıp vasıfları bildirilirken kızlar da güzellikleriyle, erkekleri kendilerine hayran bırakmışlardır:

<i>Kara çaçtuu moymol köz</i>	Kara saçlı dilber kız
<i>Kaşın serpip koygondo</i>	Kaşını kıpırdattığında
<i>Kaldaktap içiñ tız bolot.</i>	Telaşlanıp için cız eder
<i>Kaykalap basıp ketkende</i>	Kurularak yürüdüğünde
<i>Kara canıñ çok bolot.</i>	Kara canın köz olur

(Kebekova, 1994: 132)

Arstanbek, şiirinde iyi ve kötü olarak iki grupta değerlendirilen kadınlardan, iyi kadınların kötü kadınlar aksine soylarının güzel, tutumlu kadınlar olduğunu ve eşleri tarafında sevilip el üstünde tutulacaklarını belirtmiştir:

<i>Ar kimdin kelet körgüsü.</i>	Her kimin gelir göresi
<i>Sancırgası san bolso,</i>	Şeceresi sayısız olsa
<i>Saramcalı mol bolso,</i>	Tutumluluğu bol olsa
<i>Saltanatı zor bolso,</i>	Saltanatı büyük olsa
<i>Al- cakşı ayaldın belgisi.</i>	O- iyi kadının belirtisi
<i>Ärteñ menen keçilde</i>	Sabah ile akşamları
<i>Ärinin kelet körgüsü.</i>	Kocasının gelir göresi

(Kebekova, 1994: 94)

Arstanbek, kadınları aile içindeki konumların göre bir değerlendirmeye tabi tutmuştur. Yukarıdaki mısralarında eş olan kadından ve güzel kızlardan bahsedilmişken farklı mısralarında kadın aile içinde anne, eş, gelin, yenge ve abla olmasıyla aktarmıştır.

Kadının anneliği üzerinde durmuştur. Çocuğun yokluğu Kırgızlar için büyük bir eksiklik kabul edilmiştir. Bu anlayış Arstanbek için de geçerlidir. Evli fakat anne olamayan bir kadının ve baba olamayan bir erkeğin yaşayacağı acıyı, çarpıcı ifadelerle şu mısralarında anlatmıştır:

<i>Balkıtıp ämçek ämizbey,</i>	Severek çocuk emzirmeden
--------------------------------	--------------------------

<i>Kimdin uulu degizbey,</i>	Kimin oğlu dedirtmeden
<i>Mazarday ötsö ömürü</i>	Mezar gibi geçse ömrü
<i>Balkıbay ayal köñülü</i>	Sevinmeden kadın gönlü
<i>Bakıtsızdın belgisi.</i>	Bahtsızlığın belirtisi
<i>Artında bala kalbasa,</i>	Arkasında çocuk kalmasa
<i>Atakelep ıylarga,</i>	Ata diye ağlamağa
<i>Aza kütüp sıylarga,</i>	Yas tutup saygı göstermeye
<i>Asıl canın kıynarga</i>	Asıl canını zorlamaya
<i>Azaptuu ata belgisi.</i>	Azaplı atanın belirtisi

(Kebekova, 1994: 82)

Anne olarak kadının evladını karnında taşıyıp doğurduğunu, besleyip büyüttüğünü ve evladının her halini kendi içinde hissedişini şöyle anlatılmıştır fakat evlat ile annenin arasına girebilecek tek şeyin ölüm olduğunu da vurgulamıştır:

<i>Toguz ay kursak kötörgön,</i>	Dokuz ay karnında taşıyan,
<i>Toorulup ämçek ämizgen,</i>	Toparlanıp emziren,
<i>Toktunun ätin crgizgen,</i>	Koyunun etini yediren,
<i>Torkodon topu kiygizgen,</i>	İpekten takke giydiren,
<i>Kimdin uulu degizgen,</i>	Kimin oğlu dedirten,
<i>Änañ turbayt araga.</i>	Anan geçmez aranız.

(Kebekova, 1994: 14)

Anneyi yaşam kaynağı olarak tasvir eden Arstanbek, kişiyi annesi gibi sevecek birinin olmayacağını anlatmış ve annesini kaybeden kişinin bu acıyı bütün benliğinde hissedeceğini anlatmıştır:

<i>Änesi ölgön adamdın</i>	Anası ölen insanın
<i>Çalkar bulak soolup,</i>	Şaşaalı kaynağı kuruyup
<i>Çañkagan menen teñ bolot</i>	Susamış ile aynı olur
<i>Äti boyu äzilip,</i>	Eti boyu(bütün vücudu) ezilip

Änedey süyçü kim bolot?

Ana gibi sevecek kimi olur?

(Kebekova, 1994: 54- 55)

Annenin evladının yanı başından ayrılmadığını, onun ömürlük yoldaşı olduğunu bildiren Arstanbek, geçirdiği hastalıkta annesinin yanında oluşunu ve ona olan sevgisini ifade etmiştir. Misralarında nneyi överken eş olan kadını düşman olarak nitelemiş ve kendi ölümünden sonra annesinin acılar içinde kalmasına rağmen eşinin yeni bir koca bulup hayatına devam edeceğini bildirmiştir:

Aylanayın änekem,

Kurban olayım anacığım

Seni algança meni al – dep,

Seni almaktansa, beni al diye

Änekem turdu kaşımnda.

Anacığım duruyordu yanımda

Äneden başka coldoş cok,

Anadan başka yoldaş yok

Kudaydan başka ayla cok,

Huda'dan başka çare yok

Äne bir kokuy turbaybı.

Ana bir bela imiş

Tigindey caktı karasam,

İleriye doğru baksam

Katın degen baş duşman

Kadın denen baş düşman

Äki közü mendedir,

İki gözü bendedir

Äsi- dartı ärdedir.

Aklı fikri kocadadır

Katın kalar är tabar,

Kadın kalır koca bulur

Bala kalar mal tabar,

Çocuk kalır mal kazanır

Menin közüm ötkön soñ,

Ben vefat ettikten sonra

Kayran änem ne tabar?

Zavallı anam ne bulur?

(Kebekova, 1994: 114)

Kadın ve kızlardan bahsederken kadınların gelinlik vasıfları üzerinde de durmuş, gelinleri de iyi ve kötü olarak vasıflandırmıştır. İyi gelinleri izzetli sıfatıyla ve büyüklerine karşı olan saygılarıyla anarken kötü gelinleri boş konuşup dedikodu etmeleriyle anmıştır:

Karını körsö iymenip,

İhtiyarı görse eğilip

*Çıgdan cakka ıktagan,
Izattuu kelin belgisi.*

(Kebekova, 1994: 85)

*Sözdün cayın bilbese,
Söödüröp uşak süylösö,
Caman kelin belgisi.*

(Kebekova, 1994: 94)

Çıgdan tarafına yanaşan
İzzetli gelinin belirtisi

Sözün önemini bilmese
Yerli yersiz dedikodu etse
Kötü gelinin belirtisi

Gelinlerin, evin işlerini yapmasının, çocuklarının bakımını eksiksiz yerine getirmesinin ve büyüklerine saygı göstermesinin üzerinde duran Arstanbek, onların kaybında ev halkının yaşanacağı acının ve zorlukların üzerinde de durmuştur. Ölen gelinin ardından öksüz kalan çocuklarının başına gelen üvey annenin kötülüklerin evdeki yaşlılar için sonu gelmez bir ıstırapın kaynağı olacağını belirtmiştir:

*Kelini ölgön adamdın
Kermeden atı boşonup,
Kemigen menen teñ bolot.*

(Kebekova, 1994: 55)

*Keliniñ ölsö çaşında,
Nebereñ tursa kaşında,
Ögöy äne öksütüp,
Öçöşüp ursa başında
Öçpögön kaygı belgisi,*

(Kebekova, 1994: 87)

Gelini ölen insanın
İpinden atı sıyrılıp
Eksilmiş ile aynı olur
Gelinin ölse gençliğinde
Torunların dursa yanında
Üvey ana ağlatıp
Kin tutup döve başında
Sönmeyecek kaygının belirtisi

Aile içinde yenge olan kadının üzerinde de durmuştur. Yengeyi evin işlerini yapan ve evdeki genç kızları yanına alıp gezdirmesiyle onların gelinlik çağda olduğunu bildiren kişi olarak aktarmıştır. Yengenin kaybının aile içinde sebep olacağı zorluklara değinmiştir:

Kızıñ tursa kılaktap,

Kızın dursa görünüp

Ceñesi candap bulaktap,

Anda boygo cetkeni

(Kebekova, 1994: 93)

Ceñesi ölgön adamdın

Ceñi celden cirtulat,

Cakası kirden kırkılát.

(Kebekova, 1994: 55)

Yengesi yanında süzülüp

O zaman evlenme çağına gelmesi

Yengesi ölen insanın

Yeni yele yırtılır

Yakası kirden yırtılır

Aile fertlerinden olan kadınlardan ablanın üzerinde de durmuştur. Ablanın insana destek olan, insanın nazının geçebileceği kişi olarak tanımlanmış ve ablanın ölümünün getireceği zorlukları aktarmıştır. Ablanın gelin olup başka bir aileye gidişiyse, kendi ailesinden uzaklaşacağı ve çocuklarının yabancı olacağına değinmiştir:

Artımdan izdep buragım,

At baylanar turagım,

Mından körö meni al- dep,

Äceñ tüspöyt araga.

(Kebekova, 1994: 14)

Arkamdan arayacak Burak'ım,

At bağlanacak durağım,

Bunun yerine beni al- diye,

Ablan girmez araya.

Äcesi ölgön kişinin

Ärkeler ceri az bolot,

Äcenin közü ötkön coñ,

Cään degen cat bolot,

(Kebekova, 1994: 55)

Ablası ölen kişinin

Nazlanacağı yer azalır

Ablası öldükten sonra

Yeğen dediğin yabancı olur

Arstanbek şiirlerinde kadınlar hakkında yaptığı değerlendirmelerinin en dikkat çekici olanları Kırgızların yaşadığı tarihi olayların sebep olduğu, sosyal ve kültürel değişimin kadınlar üzerindeki etkileridir. Uzun yıllar süren Kırgız- Kazak savaşları, Rus işgali gibi önemli olayların sebep olduğu sosyal değişimden toplumun parçası olan kadınlar da etkilenmiştir. Savaşlar ve işgal kadınları olumsuz anlamda etkilemiş, güçsüz ve masum kadınlar savaşların ve işgalin kurbanı olmuştur. Bu duruma şahit olan şair de bunları şiirlerine taşımıştır.

Kırgızların, Kazak beyi Kenensarı'nın saldırılarına maruz kaldığı yıllarda birçok Kırgız erkek şehit edilmiştir. Bu insanların eşleri, dul kalmış ve birçok acı çekmiştir. Onların ağılamalarını Arstanbek şu mısralarıyla aktarmıştır:

<i>Beykalar catkan Kırgızdın</i>	Kaygısız yaşayan Kırgızların
<i>Şeyit bolgon baatırı,</i>	Şehit oldu kahramanı
<i>Cesir kalgan katını.</i>	Dul kaldı kadınları
<i>Malın cıyıp aydagan,</i>	Hayvanlarını toplayıp süren
<i>Albaganı kalbagan,</i>	Almadığı kalmayan
<i>Kız- kırkının ıylaykan,</i>	Kız gelinlerini ağlatan
<i>Kempir- çaldı sızdatkan.</i>	İhtiyarları sızlatan

(Kebekova, 1994: 67- 68)

Bir başka şiirinde de Arstanbek, Kaşgar'a kaçmak zorunda kalan Bugu Boyu'nun yaşadığı zorlukları anlatırken kendi boyundan olan kadınların düşman tarafından ganimet olarak alınıp cariye yapılması olaylarını anlatır. Ormon Han öldüğünde, boy beylerinin anlayamaması ve intikam istekleri üzerine savaşlar yapılmıştır; savaşın ganimeti ve ezileni ise kadın ve çocuklar olmuştur.

<i>Ormon hanı ölgöndö,</i>	Ormon Hanı öldüğünde
<i>Katın menen balanı</i>	Kadın ile çocukları
<i>Olco kılıp bölgöndö,</i>	Ganimet olarak böldüğünde
<i>Oşonu kayra tiygizdim,</i>	İşbunu tekrar değıdirdim
<i>Han Ormondun ayınan</i>	Orman Hanın yüzünden
<i>Ärkek baldar kul bolgon,</i>	Erkek çocuklar köle oldu
<i>Urgaaçısı küñ bolgon,</i>	Kadınları cariye oldu
<i>Basılıp taman cün bolgon.</i>	Basılıp tabanı tüy oldu

(Kebekova, 1994: 107- 108)

Arstanbek, Tar Zaman adlı şiirinde ise kadınların ve kızların Rus işgali sebebiyle yaşadığı zorluklar üzerinde durmuştur. Kırgızların sırma kıyafetleri, boyalı yüzleri ve örülü saçlarıyla arzı endam eden kızları, Rus işgaliyle bu güzelliklerini

kaybetmişlerdir. İşgal altındaki topraklarda yaşamlarına devam etmek için giriştikleri mücadelede hem fiziksel hem ruhsal anlamda birçok sıkıntı yaşamışlardır. Evlerinin hanımı olan gösterişli kadınlar, Rus işgalinden sonra kara örtüler örtünen, hizmet için kullanılan cariyelere dönüşmüşlerdir.

Kimkap kiygen kızdardın

Tal- taldap örgön çaçtarı,

Osmo koygon kaştarı

Tüydöktölüp cün boldu.

Ändik capkan betteri

Kızılı öçüp, boz boldu,

Kıyın zaman kez boldu.

Kasa eleçek baybiçe

Kara cooluk salınp,

Kazan karmar küñ boldu.

Sırma giyen kızların

Dal dal ördüğü saçları,

Çivit otu sürdüğü kaşları

Yumak yapıp tüy oldu.

Allık koyduğu yüzleri

Kızılı sönüp boz oldu,

Zor zaman kez oldu.

Kasa eleçek hatunlar

Kara başörtü örtünüp,

Kazan tutacak cariyeye oldu.

(Kebekova, 1994: 37)

Kırgız kültüründe, cenaze merasimlerinde kadınların kara giyinip yas tutma geleneği vardır (Erdem, 2005: 288- 297). Bu gelenek göz önüne alındığında şaire göre Ruslar geldikten sonra Kırgız kadınlarının yaşamı bir yas havasında devam etmiştir.

Rus işgaliyle oluşan sosyal ve kültürel değişimden Kırgız kadını etkilenmiş ve bazı değişimler geçirmiştir. Ahlaki özellikleriyle ve ev işlerinde sergiledikleri maharetleriyle ön plana çıkan Kırgız kız ve kadınları işgalden sonra bu özelliklerini yitirmeye başlamışlardır. Kızlar ahlaksızlaşıp, annelerini sözlerini dinlememiş, kadınlar erkekler gibi davranıp erkek işleri yapmaya başlamışlardır. Bu durumda toplumun temeli olan ailenin kurulması zorlaşacak, kadınlar söz ustası kesilip idarecilik yapmaya başlayacaktır. Evden uzak kalan kadın hem ahlaki özelliklerini hem de ev işlerindeki maharetlerini kaybedecektir.

Kız on beşke çıkkanda

Änesine baş berbey,

Kız on beşine geldiğinde

Anasının sözünü dinlemeden

<i>Boyun küülöyt deçü äle.</i>	Kendini birinin kucağına atar de idi
<i>Äemki azamat baarisın</i>	Gelecek yiğitlerin tamamını
<i>Katın biyleyt deçü äle.</i>	Kadın yönetir der idi
<i>Äleçegin bulgalap,</i>	Başlıklarını sallayıp
<i>Zayıp çıgıp cıyınğa</i>	Kadınlar çıkıp kalabalığa
<i>Çeçen bolot deçü äle.</i>	Söz cambazı olur der idi
<i>Şum calgandın belgisi-</i>	Kurnaz yalanın işareti(belirtisi)-
<i>Uşul kiyinkinin baarisı</i>	İşte bu sonrakilerin tamamı
<i>Beçel bolot deçü äle.</i>	Beceriksiz olur der idi

(Kebekova, 1994: 24)

Tar Zaman şiirinde geçen bu mısralar, şairin öngörülerini olarak verilmesine rağmen ilerleyen dönemlerde gerçekleşmiş ve Kırgız kadınları Rusların uyguladıkları politikalar neticesinde toplumdaki yerleri, sorumlulukları vesaire konularda birçok değişiklikler yaşamışlardır. Bunlar, şair için kabul edilemeyecek olumsuz değişimler olarak görülmüş ve şiirlerine bu anlayışla aktarılmıştır.

3.2.9. Aile Fertleri

Arstanbek, aile fertlerine dair uzun ve teferruatlı şiirler yazmamıştır. Fakat özellikle iki şiirinde aile fertlerinin kendisi için neler ifade ettiğini ve aile fertlerinin herhangi bir insanın hayatındaki yerine dair değerlendirmelerde bulunmuştur.

Arstanbek, çalışmamızda “Ölüm” başlığı altında da değerlendirilen Kereez şiirinde, Azrail ile karşılaşmasında kendisi için feda edebileceği insanları saymıştır. Bu insanlar onun en yakınlarıdır. Onların kendisi için yaptıklarına ve yapabileceklerine dayanarak ölüm karşısında onlardan yardım talep etmiştir. Arstanbek, bu talebinin karşılanmayacak olduğunun farkındadır ve bu düşüncelerini mısralarında da dile getirmiştir:

<i>Atka minse buttagan,</i>	Ata binse ayaklanan,
<i>Alkımnıñdan cıttagay,</i>	Boğazından koklayan,
<i>Kolun koyup başına</i>	Elini koyup başına

Asta – sekin uktagan.
Balamdı koyup meni al- dep,
Atañ turbayt araga.
Karşılaşar coo bolso,
Kamçı salar cölögün,
Kara özgöy doo bolso,
Kebiñdi koştör öbögün,
İnimden murun meni al- dep,
Agañ tüşpöyt araga.

Yavaşça uyuyan.
Çocuğumu bırak beni al- diye,
Baban geçmez araya.
Savaşacak düşman olsa,
Koşturacak destekçin(direğın),
Kötü niyetli dava olsa,
Sözünü destekleyecek dayanağın,
Kardeşimden önce beni al- diye,
Ağabeyin girmez araya.

(Kebekova, 1994: 13- 14)

Arstanbek, Çondu ile atışmasında, Çondu'nun aile bireylerinin ölümüne dair sorduğu bilmecelelerine cevap verirken aile fertlerine karşı duyduğu sevgiyi ifade eden açıklamalarda bulunmuştur. Bu açıklamalarına göre baba, insanın güvendiği yaslandığı büyük bir kuvvettir; ağabey, insanın destekçisidir; kardeş, insanın yoldaşdır; çocukları insanın sahip olduğu en önemli varlığıdır. Şair, bunlardan herhangi birinin ölümünde insanın yalnız ve kuvvetsiz kalacağını bildirmiştir:

Atası ölgön kor bolot,
Ataluu adam zor bolot,
Askar toosu solkuldap,
Uragan menen teñ bolot,
Aytkan sözü kem bolot,
Agası ölgön adamdın
Aytarga sözü kem bolot,
Seni arkalap cürçü kim bolot?
İnisi ölgön adamdın
Çabarga kamçı kem bolot,
Catındaş saga dem bolot,

Babası ölen hor olur
Babalı insan şahane olur
Dayanağı titreyip
Yıkılmış ile aynı olur
Dedikleri eksik olur
Ağabeyi ölen insanın
Söylemeye sözü eksik olur
Seni destekleyecek kim olur?
Kardeşi ölen insanın
At koşturmaya kamçı eksik olur
Karındaş sana arka olur

<i>Catındaştan acıraş</i>	Karındaştan ayrılmak
<i>Calın menen teñ bolot.</i>	Alev ile eşit olur
<i>Karındaş ölsö kakşaysıñ,</i>	Karındaş ölürse sızlarsın
<i>Bar aylañdı tappaysıñ.</i>	Olan çareyi bulamazsın
<i>Balası ölgön adamdın</i>	Çocuğu ölen insanın
<i>Bar özöğü örttönüp,</i>	Bütün vücudu yanıp
<i>Çok çaçkan menen teñ bolot,</i>	Köz atmak ile eşit olur
<i>Baykuş bolup kaldı dep,</i>	Zavallı hale düştü diye
<i>Bar äsinen tandı dep,</i>	Bütün aklını yitirdi diye
<i>Kalk içinde kep bolot.</i>	Halkın arasında söz olur

(Kebekova, 1994: 54- 55)

İki şiir arasında aile fertlerine duyulan sevgi ortak düşünce olarak ifade edilmiştir. Fakat Kereez şiirinde ifade edilen ölüm fikrinin kişi ile ailesi arasına girebileceği göze çarpan unsurdur.

Arstanbek, aile içinde bir anlaşmazlık çıkarsa bu anlaşmazlığın önüne mutlaka geçilmesi gerektiğini belirtmiş ve aile içinde birliğin ne denli önemli olduğunu mısralarında vurgulamıştır:

<i>Agayın- tuugan aytışsa,</i>	Kardeş akrabaların atışsa
<i>Arı- beri tartışsa,</i>	İleri geri tartışsa
<i>Tozgonduktun belgisi.</i>	Dağılmanın belirtisi
<i>Äki tuugan ıktaşsa,</i>	İki kardeş yanaşsa
<i>Biri- birine sıylaşsa,</i>	Birbirine hürmet etse
<i>Ölgönüñdö ıylaşsa,</i>	Öldüğünde ağlasa
<i>Camandıkka kıybaşsa,</i>	Kötülüğe kıymasa
<i>Ozgonduktun belgisi.</i>	Aşmanın belirtisi

(Kebekova, 1994: 93- 94)

Kişinin halkıyla beraber var olduğuna inanan Arstanbek, aile içindeki sıkıntıların büyük sorunlar doğuracağını farklı mısralarında da şöyle bildirmiştir:

<i>Agayıñdı kordoso,</i>	Kardeşlerini horlasa
<i>Kuturgandın belgisi.</i>	Kudurduğunun belirtisi
<i>Küy karañğı tün bolso,</i>	Gün karanlık gece olsa
<i>Tutulgandın belgisi.</i>	Tutulduğunun belirtisi
<i>Öz tuuganın kordoso,</i>	Öz kardeşini horlasa
<i>Utulgandın belgisi.</i>	Kaybettiğinin belirtisi

(Kebekova, 1994: 96)

Aile fertlerinden olan anne, abla, yenge vb. bireyler yukarıda açılan “Kadın” başlığında genişçe ele alındığı için burada söz edilmemiştir.

3.2.10. Arstanbek Şiirinde Şairlik, Şiir ve Söz

Kırgız sözlü edebiyat geleneğinin usta şairlerinden biri olan Arstanbek, çocukluk çağlarında eline aldığı komuzu ömrünün sonuna kadar elinden bırakmamıştır. Yaşadığı, gördüğü, hissedip düşündüğü her şeyi şiir haline getirip komuzunun nağmeleri ile seslendirmiştir. Şiirlerinde birçok konuyu işlemiş olan Arstanbek şiir, söz ve şair konularına da yer vermiştir. Söz kelimesi ile şiir kelimesini çoğu zaman aynı anlamda kullanan şair, şiirlerinde kendi sanat anlayışından, iyi şiirin ve iyi şairin özelliklerinden, kötü şiirden ve kötü şairlerden bahsetmiştir.

Hayatını şiir söylemekle geçiren şair, hayata dair pek çok şeyi söz ile şiir ile ilişkilendirip aktarmıştır. Şiirlerinde kendi şairliğinden söz etmiştir. Gençliğinde şiir ile ilgili neler yaptığını usta şair oluşundaki merhaleleri anlatmıştır. Halk tarafından tanınmaya on beş yaşlarında Andican’da gidişiyle başladığını daha gençlik yıllarında “Bülbül” diye anıldığını, küçük yaşta şair olarak bulunduğu Andican sarayında karşısına çıkan herkesi yendiğini, gençlik çağlarında ozan olarak adından söz ettirdiğini anlatmıştır. Gençliğine nazaran elde ettiği ustalığı sayesinde dolaştığı Kazak ve Kırgız topraklarında karşısında hiçbir şairin duramadığını aktarmıştır:

<i>Bulbul ırçı ataldım.</i>	Bülbül şair olarak adlandım.
<i>Kokongo barıp çaşımda</i>	Kokan’a gelip gençliğimde

*Kıpçaktardın ıktuusun,
Ordo handın miktısın,
Birden terip ırdadım
Kıylaların sındadım,
Sart Ake menen betteştim,
Komuzda küü çertiştim,
Ancıyan, Kokon aralap,
Irçılıgım daanalap,
Kayta keldim paanalap.
Door sürdüm çaşımda,
Duulap cürdüm başında.
Karakoldu biyledim,
Kalk içinde cüylödüm.
Men Arstanbek bolgonu
Akın atka kongonu
Perişte işimoñdodu.
Aldıma kişi çıkpadı,
Irçının baarı ıktadı,
Oñ menen solgo teñseldim.
Bet alıp ırçı çıkkın cok,*

(Kebekova, 1994: 15- 16)

şiirlerinde halka uyarılar yapan, halkın yaşadıklarını ve sıkıntılarını cesurca dile getiren bir zamane şairi olan Arstanbek, sanatını halkı için kullandığını, komuzunu çalıp şiirini söyleyerek halka uyarılarda bulunduğunu, halka haberler verdiğini bizzat kendisi yine şiirlerinde anlatmıştır. Sanatını icra etmeyi halka hizmet olarak görmüş ve şiirlerini söylerken kimseden yana hiçbir beklentisi ya da herhangi bir kaygısı olmadığını belirtmiştir:

Kıpçakların ustasını,
Han sarayının iyilerini,
Birer birer anlattım
Bir haylisini eleştirdim,
Sart Ake ile atıştım,
Kopuzda ezgi ile kapıştım,
Andıcan Kokan'ı dolaşıp,
şairliğimi açıklayıp,
Tekrar geldim sığınıp.
Devir sürdüm gençliğimde,
Hayatımı yaşadım başta.
Karakol'u yönettim,
Halk arasında konuştum.
Ben Arstanbek olduğum
şair adıyla anıldım
Melekler işimi düzelitti.
Karşıma kişi çıkmadı,
Ozanların tamamı saklandı,
Kuzey ve Güney Kırgızlarını
dolaştım.
Önü kesip ozan çıkmadı,

Kapır kelet degende Kâfir gelir dediğinde
Zarlap ırday baştadım, Yakararak şarkı söylemeye
başladım,
Kündüp- tündüp kakşadım, Gece gündüz zırladım,
Muñduu ünüm baspadım, Kederli sesimi kısmadım,
Curt başına cakladım. Baştakilere yararlanamadım.
Oo kalayık nesin aytayın, Hey halayık neyini anlatayım,
Orus berdi cazañdı, Ruslar verdi cezanı,
Caagın canıp Arstanbek Hiç susmadan Arstanbek
Ayta berdi kazaldı. Anlatmaya devam etti gazeli.

(Kebekova, 1998: 18)

Arstanbek, Kazak şair Kantarbay ile yaptığı atışmada şairlerin sözlerini söylerken doğruluktan ayrılmamasını, şahit olduklarını olduğu gibi aktarması gerektiğini bildirmiştir. Kendisi şiir söylemeye ustaların sözüyle başladığını, söylediklerinin basit ve uydurma sözler olmadığını, halkın gözünde kıymetli olan, yeri gelince karşısındakini yücelten yeri gelince de yerle bir edebilen kuvvette, usta şairlere yaraşır, kutlu sözler olduğunu belirtmiştir. Kendisinden ve sanatının gücünden emin olan Arstanbek, şiirin her türünde usta olduğunu, kendisini sindirecek bir ozanın olmadığını anlatmıştır. Halkın içinde, halk için şiir söyleyen Arstanbek, kendisi ya diğer şairler için değerlendirmeyi halkın yapacağını, kimin sözünün daha kıymetli olduğuna halkın karar verebileceğini bildirmiştir:

Söz tuurasın aytalı, Sözün doğrusunu söyleyelim,
Arstanbek kimden kem äle, Arstanbek kimden eksik idi,
Sanat sözüm san äle, Sanat sözlerim sayısız idi,
Sancıra sözüm kal äle. Şecere sözüm çuval idi.
Nuska sözüm kum äle, Nasihat sözüm kum idi,
Kordosom sözüm şum äle. Aşağılasam sözüm kötü idi.
Kazak, Kırgız içinen Kazak, Kırgız içinden

*Maga teñ keler ırçı cok äle,
Oozum menin şok äle.
Teñsele turup ketüüçü
Teñdeşe turgan söz tappay,
Terme sözüm ok äle.
Anda ämese Kañtarbay,
Sanat ırdan baştaylı,
Sanatın curtka taştaylı.
Uluu sözdön baştaylı,
Urmatın älge taştaylı.
Kıyla sözdön baştaylı
Kımbatın älge taştaylı.
Zamana ırın ırdaylı,
İlgerkinin sanatın
Artıbızda söz kalsın,
Birden terip sindaylı,
Söz cakşısın ilgaylı.*

Bana eşit gelecek şair yok idi,
Ağzım(dilim) benim yaramaz idi.
Yalpalayıp gidecek
Karşı çıkacak söz bulamadan,
Derleme sözüm ok idi.
Haydi, o zaman Kañtarbay,
Sanat şiirinden başlayalım,
Sanatını halka gösterelim.
Ulu sözden başlayalım,
Hürmetini halka bırakalım.
Hayli sözden başlayalım,
Kıymetlisini halka bırakalım.
Zamane şiirini söyleyelim,
Eskilerin sanatını
Arkamızda söz kalsın,
Birer birer eleştirelim,
Sözün iyisini seçelim.

(Kebekova, 1994: 33)

Şairlikte rakipsiz olduğunu düşünen Arstanbek, bu düşüncesini yaptığı atışmalardan galip ayrılmasıyla kanıtlamıştır. Yaptığı atışmalarda, karşısına çıkan bütün şairleri geride bırakmayı başarmıştır. Galibiyetler elde etmesiyle ününe ün katan şair, diğer şairlerin karşılaşmaktan çekinecekleri bir konuma ulaşmıştır. Çondu ile karşılaşmasında rakipsizliğini ve yenilmezliğini geleneksel anlayışa dayalı şu sözleriyle ifade etmiştir (Begaliyeva, 1998: 98).

*Oo, çoyulgan ırçı Çoñduke,
Tabışmagıñ taptımbı,
Abiyiriñdi captımbı?
Ayta bergin dagı da*

Hey, nazlanan ozan Çoñduke
Bilmeceni cevaplandırdım mı?
Ayıbını örttüm mü?
Anlatsan anlat yine de

<i>Aldırıp saga koybosmun,</i>	Karşında güçsüz düşmeyeceğim
<i>Men alışıp cürçü colborsmun,</i>	Ben sürekli dövüşen kaplanım
<i>Ceñdirip saga koybosmun,</i>	Sana asla yenilmeyeceğim
<i>Men ceñe cürçü colborsmun.</i>	Ben sürekli kazanan kaplanım.

(Kebekova, 1994: 58- 59)

Arstanbek, yukarıda yapılan değerlendirmelere konu olabilecek bir başka şiirinde her sözünün şiir olduğunu, rakipsiz olduğunu, kendisine rakip olarak çıkanları bütün maharetleriyle alaşağı edip susturduğunu anlatmıştır:

<i>Arstanbektey akındı</i>	Arstanbek gibi şairi
<i>Ar sanat cözgö cakındı</i>	Her sanat şiire yakını
<i>Añtarıp alçı kim bolgon?</i>	Devirecek olan kimdir?
<i>Aytışam dep kelgender</i>	Atışmak için gelenler
<i>Aylasın tappay tamtañdap</i>	Çaresini bulamadan sallanıp
<i>Akırın süylöp, cön bolgon</i>	Sessiz konuşup, hal olan
<i>Belcenip ırdayt Arstanbek,</i>	Cesaretle şarkı söyler Arstanbek

(Kebekova, 1994: 70)

Ömrünü şiirle geçiren Arstanbek, şiire olan ilgisini hayatının her alanına sindirmiştir. Doğup büyüdüğü Issık Göl'ü çok seven şair, memleket sevgisini de şiire olan sevgisiyle bağdaştırmıştır. Sık sık şairlikteki ustalığıyla övünen şair, bu işin toprağında olduğunu, şairliğindeki ustalığın memleketinden kaynaklandığını anlatmıştır. Memleketi Issık Göl'den bahsettiği bir şiirinde, Manas Destanı'nı anlatanların çoğunun kendi memleketinden çıktığını söylemiştir (Dıykanbayeva, 2016 a: 247). Şairliğindeki büyüklüğü, kendi memleketinde yetişmiş ustalara dayandıran Arstanbek, mısralarında Issık Göllü ustaların Manas'ı anlatışlarından övgüyle söz etmiştir. Onların Manas'ı anlatırken tabiatın dile gelip olağanüstü hadiselerle sebebiyet verdiklerini anlatmıştır:

<i>Alp manasçı bizde bar</i>	Alp(büyük) manasçı bizde var
<i>Uktuñ beken önögüm,</i>	Dinlemiş miydin ortağım

Keldibek Manas aytkanda

Şamal urup, buk bolup,

Boz üylörgö cük bolup,

Çagılğan uçup çartıldap,

Çınında da Akılbek

Äl oozunda cürgöndöy,

Çarkırap küygön şam äle,

Kalp aytıp ıyman cebeyin

Manaşının narı äle,

Keldibek Manas anlattığında

Rüzgâr esip hüzünlenip

Çadırlara yük olup

Şimşekler uçuşup çakılıp

Gerçekten de Akılbek

Halk ağzında dolaşan

Aydın yanan mum idi

Yalan söyleyip imandan

olmayayım

Manaşının devesi idi

(Kebekova, 1994: 50- 51)

Mekânı şiirle bağdaştıran Arstanbek, bir başka şiirinde hoşlanmadığı bir yeri tasvir ederken burada şairin kıymetinin bilinmediğini söylemiştir. Bu durum şairin şiir sevgisinin, hayatının her alanına yansıdığını göstermiştir:

Äl içinde şayırdın

Barkın bilbes cer äken,

Halk içinde şairin

Kıymetini bilmeyen yer imiş

(Kebekova, 1994: 120)

Kırgız geleneklerinde düğün, cenaze gibi haklım bir arada bulunduğu törenlerde ve yapılan çeşitli toplantılarda şairler komuz çalıp şiirlerini icra ederler. Bu toplantılar şairlerin tanınması ve halkın beğenisini kazanması için önemli etkinliklerdir. Bu gibi toplantıların yapıldığı yerlerde bulunmak şairler için kaçırılmayacak fırsatlardır. Bu mekânlar şairin söyleme isteğini güçlendirmiştir. Arstanbek, şairlerin bu tarz yerlerde şiir söylemekten hoşlandıklarını bildirmiştir:

At mingizip, ton cabuu

Aş menen toydun belgisi.

Köñül süygön cer bolso,

Aytkan sözdüñ äm bolso,

Akındın kelet kelgisi,

At bindirip kürk giydirmek

Aş ile toyun belirtisi

Hoşuna giden yer olsa

Söylediğin sözler ilaç olsa

Şairin gelir gelme isteği

Bermet sözdü terğisi.

İnci sözleri derleme isteği

(Kebekova, 1994: 84)

Şiirlerinde kendi ustalığını dile getiren Arstanbek, iyi şairin nasıl olması gerektiğine dair düşüncelerini de açıklamıştır. Arstanbek'e göre iyi şairin sahip olması gereken bazı hasletler bulunmaktadır. Bunları kendi kabiliyetleri üzerinden anlatmıştır; fakat anlattıkları gerek kendi dönemindeki gerekse gelecek nesillerdeki bütün şairler için geçerli kabul edilebilecek nitelikte değerlendirmelerdir. “*Asil şair*” olarak tanımladığı sözün ehli olan şairlerin, yenilmez olduklarını, şaşırmadan yanılmadan sözlerini su gibi akıtacaklarını, ancak soyunda asillik olanlardan kıymetli sözler duyulacağını bildirmiştir:

Aytışıp akın ötü albayt.

Atışıp şair geçemez

Tübü bolot maytarbayt,

Aslı pulat yamulmaz (Yenilmez)

Tüptüü akın kaltaarbayt,

Asil şair afallamaz

Tübü cuka adamdar

Aslı basit insanlar

Törülgön sözdü ayta albayt,

Dökülen sözü anlatamaz

(Kebekova, 1994: 70)

Arstanbek'e göre şairler ve eserleri her zaman halka hizmet etmeli, halkı anlatmalı, halkı aydınlatıp gelecek tehlikelere karşı uyarılarda bulunmalıdır. Şairlerin kişilikleriyle halka örnek olmak; halkın dünü, bugünü ve geleceği arasında köprü olmak gibi özellikleri olmalıdır. Bu özelliklere sahip olup halkı etkisine alan, halka kendini dinletip her anlamda halka yardımcı olan şairler gerçek ve usta şairlerdir. Usta şairler toplumun yaşadığı sorunlara çözüm üretip anlaşmazlık yaşayanların arasında ve iyi işlerin başlangıcında elçilik yapmak gibi özellikleri de olmalıdır. Şair sadece verdiği eserlerle değil kişiliğiyle de halkına örnek olmalıdır. Her daim fakirlere yardım edecek kadar merhametli ve zalimlere karşı duracak kadar cesur olmalıdır. Arstanbek bu düşüncelerini Cenicok ile yaptığı atışmada bildirmiştir. Arstanbek'in Cenicok ile yaptığı atışmada bu fikirlerini içeren şiir örneği yukarıda “Halk ve Milli Birlik” başlığı altında verildiği için burada tekrar verilmemiştir.

Arstanbek'in, Cenicok dışında bizzat öğüt verdiği bir diğer şair de öğrencisi Soltobay'dır. Soltobay'a da usta şairlerin, halka karşı sorumlu oldukları görevlerinin

bulduğunu bildirmiştir. Şairlerin bilgileriyle, tavırlarıyla yaşam şekilleri ve daha pek çok özellikleriyle halka örnek olmasını ve kendi sözlerini gelecek nesillerle taşımasını öğütlemiştir (Begaliyeva, 1998: 98).

<i>Cakşı çıktıñ Soltobay,</i>	İyi yetiştin Soltobay,
<i>Oylop turgun oy tobo ay,</i>	Düşün sen hey tövbe ya,
<i>Sen cakşılap ırda ontoboy.</i>	Sen iyi şarkı söyle inildemeden.
<i>Keltirip aytkın sözümdü,</i>	Güzelce anlat sözlerimi,
<i>Keyitpegin özümdü.</i>	Kaygılandırma kendimi.
<i>Taştabağın sözümdü,</i>	Unutma sözlerimi,
<i>Taarıntparın özümdü.</i>	Darılma kendimi.
<i>Menin aytkan kebidimdi</i>	Benin anlattığım sözümü
<i>Kökürökkö cat alğın,</i>	Gönlünde ezberle,

(Kebekova, 1994: 21)

Arstanbek'in bu söyledikleri sadece Cenicok ve Soltobay için değil, gelecek nesillerin bütün şairler için geçerlidir. Şairler, öncelikle yaşadıkları toplumun bir parçasıdır ve toplumda yaşanan bütün hadiselerden doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenirler. Bunun için onların eserleri, halktan bağımsız olamaz. Şairler, halkın geçmişte yaşadığı iyi kötü bütün meselelerinin, gelenek ve kültürünün hafızası ve bunların aktarıcısıdır. Şiirlerini oluştururken halkı takip edip şiirin meselelerini halktan almaları gerekmektedir. Şairlerin milli ve manevi geçmişlerinden ayrılmadan geleneğin bütün ürünlerine vakıf olmasını, hepsini dinleyip anlayarak kendi şiirini oluşturmasını bildirmiştir.

Bir başka şiirinde usta şairin niteliklerini kalabalığın içinde atışmaktan korkmak, karşısına çıkan şiirleriyle alt etmek olarak ifade etmiştir:

<i>Aşta, toydo aytışsa,</i>	Aşta, toyda atışsa
<i>Ar akın menen tartışsa,</i>	Her şair ile tartışsa
<i>Betine adam çıkpasa,</i>	Karşına insan çıkmasa
<i>Betteşem degen ırçılar</i>	Atışırım diyen şairler

Bedeli tüşüp ıktasa,

İtibarı kırılıp yanaşsa

Al- aşkan ırçı belgisi,

O- usta şairliğin belirtisi

(Kebekova, 1994: 94)

Usta şairin bir diğer niteliğini, Süyümbay ile yaptığı atışmasında bildirmiştir. Süyümbay'ın şiir söyleyerek taleplerini beylere sunması üzerine Arstanbek, asıl şairin yaygara yapmadan, kendi diliyle talep etmeden de dinleyicilerinden hediye alıp değer görebileceğini şu sözleriyle ifade etmiştir:

Kalptı kantıp ayta alam,

Yalanı nasıl söyleyeyim

Sen cıyaktuu Kazagım

Senin gibi Kazağım

Aykırbay äle at algam,

Haykırmadan da at aldım

Ayttırbastan bat algam,

Söyletmeden hızlı aldım

(Kebekova, 1994: 73)

Şairin kişiliğine göre şiirlerinin şekilleneceğine inanan Arstanbek, şairleri edepli ve edepsiz olarak ahlaki özelliklerine ve şairlik vasıflarına göre gruplandırmıştır. Edepli şairlerin, iyi ve soylu şairler olduğunu, bunlardan çıkan sözlerin de iyi sözler olduğunu ve halkın hafızasından çıkmayacağını bildirmiştir. Edepsiz olan şairlerin sözlerinin de huyları gibi kötü olduğunu bildirmiştir. Şiirin güzelliklerle donatılması gerektiğini bildiren Arstanbek, yukarıda da bir kısmının verildiği Cenicok ile olan atışmasında, şairlikle ilgili nasihatlerde bulunmuştur. Şiire hak ettiği değeri vermeyen, şiiri kavgaya dönüştüren şairlerden uzak durmasını söylemiştir. Çünkü bunlar şiirlerini güzel sözlerle süslemek yerine karşılarındakini incitecek sözleri tercih eden boş sözlerini şiir diye anlatan insanlardır:

Culungan ırçı köp bolot,

Kavgacı ozan çok olur

Curt içinde söz bolot,

Şiirin kıymetini bilmeyen

Öydö- tömön süylögön,

İleri geri konuşan

Cuksuzga köñül bölbögün,

Bereketsize dikkat etme

Curt aldında aytışıp,

Halkın karşısında atışıp

Arı- beri tartışıp,

İleri geri tartışıp

*Colbuy caman söz ugup,
Asti bir coloy körbögün,
Balam, kaadaluu sözdü süylögün,
Kalkıgan ırçı köp bolot,
Kalk içinde söz bolot,
Söz kadırın bilbegen,
Öydö- tömön süylögön,
Kadimi çok ırçıga
Kayrılıp köñül bölbögün.
Kalk aldında aytışıp,
Kadıñ kalçu söz ugup,
Teginde bir coloy körbögün.
Barkıñdı tömön tüşürbö,
Bar atıñdı öçürbö,
Kadıñdı tüşürbö,
Kadimi atıñ öçürbö.
Adebi çok ırçının
Artında caman söz kalat,
Anık nuska ırçıdan
Aalamga ketçü kep kalat.*

(Kebekova, 1994: 138- 139)

Arstanbek, Kazak şair Süyümbay ile yaptığı atışmasında, asil şairin sözlerinin de asil olacağını, düşünmeden konuşan şairin sözlerinin boş olduğunu, bu şairlerin sanatlarında gelişme gösteremeyeceklerini bildirmiştir. Yapılan atışmada, hakemlik yapan kişilerin bu tarz boş sözleri değerlendirmekte güçlük yaşayabileceklerini anlatmıştır.

Oo, akılman kalıstar,

Garip kötü sözler işitip
Asla yaklaşayım deme
Oğlum, önemli sözler anlat!
Sessizce ilerleyen ozan çok olur
Halk içinde söz olur
Sözün kıymetini bilmeyen
İleri geri konuşan
Kadimi olmayan ozana
Dönerek dikkat etme
Halkın önünde atışıp
İtibarını yok edecek söz işitip
Beyhude yaklaşayım deme
İtibarını kaybetme
Var adını söndürme
Kıymetini yitirme
Kadimi adını söndürme
Edepsiz olan ozanın
Arkasında kötü söz kalır
Gerçek örnek ozandan
Dünyaya yayılacak söz kalır

Hey, bilge(akılman) hakemler,

<i>Aytkan sözdü kalıptar.</i>	Söylenen sözü kalıplardır.
<i>Arkı- terki süylösö,</i>	İleri geri konuşsa,
<i>Asıl sözdü bilbese,</i>	Asil sözü bilmece,
<i>Akındın butu çalıştar.</i>	Şairin ayağı sürçecektir.
<i>Ala köödök ırçının</i>	Boş konuşan ozanın
<i>Añgi- mañgi sözdörün</i>	Ağzına gelen sözlerini
<i>Akılman kaydan barıktar.</i>	Akılman nasıl farkında olur.

(Kebekova, 1994: 66)

Arstanbek, mısralarında bir grup şairden daha bahsetmiştir. Bunlar Arstanbek'e göre gerçek şairler değildirler, şairlik iddiasında bulunan fakat sözlerinde sanat olmayan kişilerdir:

<i>Irçımın degen köp bolot.</i>	Şairim diyenler çok olur
<i>Cazgı kara camgırday,</i>	Bahardaki sağanak yağmur gibi
<i>Nöşördötüp sabagan,</i>	Sağanak şeklinde yağın
<i>Aşkere ırçı çok bolot.</i>	Aşıkâr şair yok olur
<i>Ak ala sakal bolgondo</i>	Ak ela sakallı olduğunda
<i>Kalptı kantip aytayın,</i>	Yalanı nasıl söyleyeyim
<i>Caz künündöy bürü çok,</i>	Bahar günü gibi tomurcuğu yok
<i>Küz künündöy mömө çok,</i>	Güz günü gibi meyvesi yok
<i>Kün- tündöp aytar nugu çok,</i>	Gece gündüz anlatacak yolu yok

(Kebekova, 1994: 132- 133)

Şairin iyisini sözleri ve tavrıyla belirleyen Arstanbek, bu anlayışını şiir dışındaki diğer alanlarda da sürdürmüştür. Arstanbek, şairin iyisini sözüyle belirlerken insanın iyisini de sözüyle belirlemiştir. Çeşitli karşılaştırmalar yaptığı “Terme” şiirlerinde bu durumu ifade etmiştir. Şair, insanın vasıflarını belirlemede sözlerin önemini vurgulamıştır. Ona göre güzel sözün sahibi güzeldir, kötü sözün sahibi kötüdür. Düşmanlığın, kahramanlığın, gevezeliğin, asilliğin, dürüstlüğün, adil olmanın, ahlaklı olmanın, onurun, gururun vs. insanda bulunan; insanı insana dost ya da düşman

eden, insanın toplum içinde değer görmesine ya da yerilmesine sebep olan bütün fiillerin nişanesi; insanın ağzından çıkan sözlerdir:

<i>Söz ırgıtsa artiñdan,</i>	Söz atarsa arkandan
<i>Kaşçılıktın belgisi.</i>	Düşmanlığın belirtisi
(Kebekova, 1994: 81)	
<i>Söödüröp topto süylösö,</i>	Saçma sapan konuşsa
<i>Tantıktıktın belgisi.</i>	Gevezeliğin belirtisi
(Kebekova, 1994: 82)	
<i>Adamdın köönün oorutpay,</i>	İnsanın gönlünü incitmeden
<i>Asta- cekin kep aytış</i>	Yavaşça söz söylemek
<i>Asıldıktain belgisi.</i>	Asıllığın belirtisi
<i>Ubada sözün unutu-</i>	Vaat sözünü unutmak-
<i>Äserdiktin belgisi.</i>	Hoppalığın belirtisi
(Kebekova, 1994: 83)	
<i>Ker- mur sözdü aytpagan,</i>	Kırıcı söz söylemeyen
<i>Baatırlıktın belgisi.</i>	Kahramanlığın belirtisi
(Kebekova, 1994: 84)	
<i>Beypay sözdü süybögön,</i>	Yersiz sözü sevmeyen
<i>Çakşı adamdın belgisi.</i>	İyi insanın belirtisi
<i>Üyündö cıluu söz aytıp,</i>	Evinde hoş söz söyleyip
<i>Sırtka çıga köz artıp,</i>	Dışarıyı gözden geçirip
<i>Uşak- ayıñ söz süylöp,</i>	Dedikodu yapıp
<i>Bedeliñdi tüşürüü,</i>	İtibarını yok etmek
<i>Aramzanın belgisi,</i>	Tembellerin belirtisi
(Kebekova, 1994: 85)	
<i>Aytılğan sırdı caşıruu-</i>	Söylenen sırı saklamak

<i>Bekemdiktin belgisi.</i>	Sağlamlığın belirtisi
<i>Äp keltirip söz aytuu-</i>	Yolunu bulup söz söylemek
<i>Ästüülüktün belgisi.</i>	Akıllılığın belirtisi
<i>Tuura sözdön kaçpagan,</i>	Doğru sözden kaçmayan
<i>Kalıstıktın belgisi.</i>	Adıllığın belirtisi

(Kebekova, 1994: 87- 88)

<i>Beyopa sözdü aytpagan,</i>	Bivefa söz söylemeyen
<i>Bedeldüünün belgisi.</i>	Onurlunun belirtisi

(Kebekova, 1994: 90)

3.2.11. Edebî Şahsiyetler

Arstanbek, şiirlerinde birçok şairin adı geçmiştir. Bazen bizzat atışma yaptığı bazen de şiir söyleyişini dinlediği şairler hakkındaki düşünce ve izlenimlerini şiirlerine taşımış; çeşitli şairler hakkındaki değerlendirmelerini şiirleri aracılığıyla bildirmiştir.

Genel olarak atışmalar hakkında bildirilen görüşler dikkate alındığında atışma yapılırken karşı karşıya gelen iki şairin birbirlerinin şiir söyleme ve komuz çalma maharetlerini karşılıklı olarak değerlendirdiği söylenir. Yapılan bu değerlendirmeler, şairlerin şahsi fikirlerine dayanır. Olumlu ya da olumsuz değerlendirmeler yapılabilir. Genellikle karşıdaki şairi yenik duruma düşürmek için ağır eleştirilerin söz konusu olduğu söylenir. Arstanbek'in de atışma yapıp olumlu ve olumsuz yönleriyle mısralarında değerlendirdiği şairler vardır. Bu değerlendirmeler, Arstanbek'in kişisel fikirlerine dayanır.

Kantarbay ile yaptığı atışmada, Kazak Kantarbay'ın söz söylemede ve çalgı çalmadaki yavaşlığından söz etmiş ve güvendiği sultanın onu yarı yolda bırakabileceğini bildirmiştir:

<i>Oo, Kazaktan çıkkın Kañtarbay,</i>	Hey Kazaklardan çıkan Kañtarbay
<i>Domburañdı çalğança,</i>	Domburanı çalana kadar
<i>Oyboylop obon salğança</i>	İnleyip şarkı söyleyene kadar
<i>Karkıldap ünüñ kalğança</i>	Gaklayıp sesin kalana kadar

Karkıra uçar tolgonup Turnalar uçar dönüp
Karakuş keter oygonup, Karakuş gider uyanıp
Kaada menen aytışpay, Gelenek ile atışmadan
Öydö- tömön çarpışpay, İleri geri çarpışmadan
Meni bir miyat kılat dep, Beni bir hamı yapar diye
Kalar beken oylonup? Kalır mı ki düşünüp?
Ceñilip kalsañ söz tappay, Yenilecek isen söz bulamadan
Kalk baştağan sultanıñ, Halk yöneten sultanın
Kalka kılar ultanıñ, Koruyacaktır ayakkabın
Kalçıldap cini kelbesin, Titreyip sinirlenmesin
Seni kastarlap topko äärçitip, Seni esirgeyip kalabalığa getirip
Kalk körsütüp telçitip, Halkı gösterip geliştirip
Alıp cürböy canına Yanında bulundurmayıp
Äälik kılбай alıña, Sahiplenmeden gücüne
Kayrılıp kamçı salbasın, Dönerek kamçı vurmasın
Kaşañ at mingen Kañtarbay, Tembel at binen Kañtarbay

(Kebekova, 1994: 32)

Arstanbek'in atışma yapmak suretiyle mısralarında şair Çöndü hakkında da değerlendirmelerde bulunmuştur. Çöndü'nün kendisine sorduğu bilmeceleleri cevaplandıran Arstanbek, Çöndü'nün sorularını cevapladıktan sonra onun şairliği hakkında bir değerlendirme yapmıştır. Arstanbek, Çöndü ile atışıp onun sorularına cevap verecek kadar tevazu sahibi olmasına rağmen Çöndü'nün, kendisini hafife alıp sorularıyla sınamaya çalışmasından hoşlanmadığını, boş sözler sarf ederek kendisi gibi bir şairi küçük görmesinin hata olduğunu bildirmiştir (Alimov, 2010: 274- 275).

Oo, Çöndü, önögüm, Hey, Çöndü ortağım
Çoyulgan ırçı dep koysom, Kibar ozan dediysem
Çöndöp kettiñ, okşoduñ, Şımardın galiba

*Çobul sözdön köp surap,
Çort kıyalım kozgoduñ.
Arstanbek akın cön ämes,
Öydö- tömön oydolop,
Sınaganıñ äl ämes.
Bayatan berki aytkanıñ,
Baamdagan adamga
Baası artık kep ämes,
Soboluña söz tappay,
Sürdügüp kalçu men ämes.*

Bayağı sözden söz edip
Kaba huyumu kurcaladın
Arstanbek şair boş değildir
İleri geri oynayıp
Sınaman doğru değildir
Deminden beri anlattığın
Dikkate eden insana
Kıymetli sözler değildir
Soruna cevap bulamadan
Sürçecek olan ben değilim

(Kebekova, 1994: 58)

Arstanbek'in atışma yaptığı için mısralarında adını andığı bir diğer şair de, Kazak Süyümbay'dır. Arstanbek, Süyümbay ile yaptığı atışmada kendisinden önce söz alan Süyümbay'ın, Kırgız beylerinden isteklerde bulunmasından, buldukları mekânda Kazak beyler olduğu halde taleplerini ısrarla Kırgız beylere iletmesinden hoşlanmamıştır. Süyümbay'ın bu tavrını, Kazak ve Kırgızlar arasında geçen tarihi olayları da aktararak eleştirmiştir. Süyümbay'ın, şiir söyleyerek kazanamayacağı ödülleri dilenerek kazanmaya çalışan ve bu tavrıyla arsızlaşmış utanmasını yitiren bir şair olduğunu bildirmiştir. Ona, boş sözleri ve yalvarmayı bırakıp halkın yararına olacak nasihatler söylemesini tavsiye etmiştir:

*Oo, süyümbay, toktogun,
Alsızdın sözün kozgoduñ.
Moyuña kölboor asınıp,
Alakan caygan taz beleñ,
Irçılıgıñ pas beleñ?
Ää, Ekenden çıkkın Süyümbay,
Aytkan sözüñ kuyunday,*

Hey, Süyümbay, dur
Güçsüzlerin sözünü kurcaladın
Boynuna dilenci torbası takıp
Avucunu açan kel miydin?
Ozanlığın alçak mıydı?
Hey, Ekey boyundan olan
Süyümbay
Söylediklerin fırtına gibi

Bölöktü körbö buyumday.
Kele sala ber deysiñ,
Kalganbı napsiñ tıyılbay?
Kol caldırban Kırgızga
Äki çobur at beriş
Cer caynagan cılkıluu
Tezek Törö haniña
Curt başkargan baarıña
Oşonçoluk kıyınbı ay?
Oto tigip, kız ver dep,
Oyboyloysuñ Kazagım,
Alakan cayıp kalıpsuñ,
Öçkönbü senin mazarıñ,
Türöngönbü kazalıñ?
Uyatı ketken Kazagım,
Uyalbay curay baştadıñ,
Coo talagan ceri cok,
Mınça nege kakşadıñ?
Açarçılık kez ämes,
Ukkan adam uyalar
Opsüz sözdü taştagın.
Könçülük ugup kubansın,
Nuska sözüñ baştagın.
Orunsuz ketli aytkanıñ
Oylop körçü Süyümbay,

Başkaları görme eşya gibi
Haydi, verin dersin
Kaldı mı nefsin kısılmadan
Avuç açtırmadan Kırgızlara
İki sıradan at vermek
Yer dolusu yılkılı
Tezek Töre hanına
Halk yöneten hepinize
Bu kadar da zor mudur?
Otağ dikip, kız ver diye
Feryat edersin Kazağım
Avuncu açmışsın
Söndü mü senin mezarın
Bitmiş midir ki gazelin?
Namusu kaybolan Kazağım
Utanmadan istemeye başladın
Düşman yağmalayan yeri yok
Niye bu kadar zırvaladın
Kıtlık zamanı değildir
İşiten insan utanır
Haddini aşan sözleri bırak
Kalabalık işitip sevinisin
Nasihat sözden başla
Yersiz söz söylemen
Düşünsene Süyümbay

(Kebekova, 1994: 62- 63)

Arstanbek'in karşılaştığı ve bu sebeple mısralarında yer verdiği bir başka ozan, Cenicok'tur. Cenicok, bizzat Arstanbek tarafından değerlendirilme arzusuyla Arstanbek'in karşısına çıkmıştır. Arstanbek, mısralarında genç ozan Cenicok'un, ozanlıkta başarılı olduğunu, karşına çıkan ozanları yenecek ustalığı yakaladığını, şiirlerinin sayıca fazla ve iyi olduğunu fakat şecerecilikte ve komuz çalmada eksikleri olan bir şair olduğunu bildirmiştir:

<i>Irçı balam, Cenicok,</i>	Ozan oğlum, Ceñicok
<i>Sende ırçılıktın kemi çok,</i>	Sende ozanlığın eksik yanı yok!
<i>Irdasañ sözüñ nar äken,</i>	Söylesen sözün bol imiş
<i>Tübü tereñ or äken,</i>	Dibi derin çukur imiş
<i>Seni menen betteşken,</i>	Senin ile atışan
<i>Irçılardın şoru äken,</i>	Ozanların kederi imiş
<i>Aytışkan adam kor äken.</i>	Atışan insan hor imiş
<i>Ayt dediñ aytıp kalayın,</i>	Anlat dedin anlatayım
<i>Komuz küüsün çertkende</i>	Kopuz nağmesini çaldığında
<i>Tak keltire albagan,</i>	Tam oturtamayan
<i>Taykılığın bar äken,</i>	Zayıflığın var imiş
<i>Termeltip koldu boş taştap,</i>	Sallayıp elini boş bırakıp
<i>Candırıp iyip küüñdü</i>	...
<i>Cazdırgan cayın bar äken.</i>	Burduğun özelliğın var imiş
<i>Sanat sözüñ san äken,</i>	Sanat sözlerin sayısız imiş
<i>Sayragan cayın bar äken,</i>	Öttürdüğün özelliğın var imiş
<i>Sancıraga kelgende</i>	Şecereye gelince
<i>Uruulardın tarihın,</i>	Boyların tarihini-
<i>Oñ, Sol Kırgız kanatın,</i>	Sağ, Sol Kırgızlarının kanadını
<i>Unday älep aytpagan,</i>	Un gibi eleyip anlatamayan
<i>Cıltıgan ceriñ bar äken.</i>	Topallayan özelliğın var imiş

(Kebekova, 1994: 134- 135)

Cenicok ile yaptığı atışmada, Cenicok'un karşılaştığı ozanlar Esenaman, Narkül ve Nur Moldo'yu anlatması üzerine, Arstanbek de bu üç şairi kendi mısralarında anlatmıştır.

Arstanbek, eski ozanlardan Esenaman'ın destan anlatıcılığında ve atışmada usta olduğunu, eleştirilerde bulunmaktan çekinmediğini, Kazak ve Kırgız dillerini kimliğini açık etmeyecek derecede iyi konuştuğunu bildirmiştir:

<i>Esenaman äski irçı,</i>	Esenaman eski ozan
<i>Älge cakkan keski irçı,</i>	Halkın hoşlandığı kalleş ozan
<i>Comoktun bolçu moldosu,</i>	Destanın idi mollası
<i>Aytıştın bolçu corgosu,</i>	Atışmanın idi yorgası
<i>Nuska sözgö nar äle,</i>	Örnek söze zengin idi
<i>Aytkanıñday bar äle,</i>	Anlatıları gibi var idi
<i>Kızıl tili kurç äle,</i>	Kızıl dili keskin idi
<i>Irçılardın murçu äle,</i>	Şairlerin tesirlisi idi
<i>Oñ, Sol Kırgız çoğulsa,</i>	Sağ, Sol Kırgızları toplansa
<i>Kakşap bir ırdap turçu äle,</i>	Zırlayıp şarkı söyler idi
<i>Kazak, Kırgız aralap,</i>	Kazak, Kırgızları dolaşıp
<i>Kırgızdığı bilinbey,</i>	Kırgızlığı bilinmeden
<i>Äki tilde bipbirdey</i>	İki dilde de aynı
<i>Älirip ırdap cürçü äle.</i>	Coşarak şarkı söyler idi

(Kebekova, 1994: 133)

Arstanbek, Talas'ta gördüğü kadın şair Narkül'ün iyi bir şair olduğunu, kaba veya kötü sözler kullanmaktan, eleştiri yapmaktan ya da fikrini beyan etmekten çekinmediğini, şairlikte tanınmış ve ustalaşmış olduğunu bu sebeple diğer şairlerin ondan çekinmesinin de normal karşıladığını bildirmiştir:

<i>Talastağı bir toydo</i>	Talas'taki bir toyda
<i>Narküldü men da körgömün,</i>	Narkül'ü ben de görmüştüm

Nurmoldo baştap bir tobu

Calañdagan ırçılar

Şatıra- şatman katkıp,

Akınmın dep haz kılıp,

Aytışam dep şaştırıp,

Artınan kalbay äärçigen,

Baykap tursañ sözdörün

Irçılıgı bar äken,

...

Kacañ kara sözdördü

Kamırday cuurup cibergen,

Kalpıs ceri bar äken,

Kar, boroşo ursa da,

Kaarına alsa kapırıñ

Katarlap adam tursa da,

Kara özgöy sözdü aytkandan

Kayra tartpas can äken,

Aytkanıñça bar äken,

Atağı bar çon ırçı

Aytışpay turgan can äken.

Nurmolda başında bir grubu

Sadece ozanlar

Şen şakrak kahkaha edip

Şairim diye nazlanıp

Atışırım diye acele ettirip

Ardından kalmadan takip eden

Dikkat ettiğinde sözlerine

Ozanlığı var imiş

Kaba nesir sözleri

Hamur gibi yoğurabilen

Yanlış yeri var imiş

Kar, boran vursa da

Kahrına alsa kâfirin

Kalabalık halk olsa da

Kötü sözleri söylemekten

Çekinmeyen can imiş

Anlattığın kadar var imiş

Şöhretli olan büyük ozan

Atışmayacak can imiş

(Kebekova, 1994: 133- 134)

Arstanbek, yine bir törende karşılaştığı şair Nur Moldo'yu anlatmıştır. Nur Moldo'nun, ayeti kerimeler, şeriat ve peygamberler tarihi hakkında sahip olduğu bilgiyle dikkat çeken, şiirlerinde bilgilerini aktarıp sözünü sakınmadan söyleyen, nur yüzlü mübarek bir zat olduğunu bildirmiştir:

Adıgene Nurmoldo

Adıgene Nurmoldo

Ayat sözü bir corgo.

Dagı bir toydo körgömün,

Ataylap köñül bölgömün,

Moldolugu bar äken,

Nur betinen tögülön,

Simbatı aşkan can äken,

Şarıyattan şar äken,

Söz öktömün ketirbes

Süylögönü kurç äken,

Paygambardın tarihın

Balkıp ırdap turganda

Kol cetpegen mülk äken.

Ayet sözleri hızlıdır

Yine bir toyda görmüştüm

Bilerek dikkat etmişim

Mollalığı var imiş

Nur yüzünden dökülen

Güzelliği aşırı can imiş

Şeriattan bilge imiş

Sözün mizacını yitirmeyen

Konuşmaları keskin imiş

Peygamberler tarihini

Coşarak anlatır iken

El ulaşamayan mülk imiş

(Kebekova, 1994: 134)

Arstanbek, mısralarında bazı Manasçılar da anmıştır. Çeribaş'ın (2012) makalesinde efsanevi Manasçılar olarak bildirilen Keldibek, Nazar ve Akılbek, Arstanbek mısralarında yer alan isimlerdendir. Arstanbek, bu isimleri Manas Destanı'nı söylemedeki maharetleriyle mısralarına işlemiştir. Arstanbek, Keldibek ile aynı dönemde yaşamış olmasına rağmen Keldibek'in Manas'ı söyleyişini, halk arasında efsaneleşmiş şekliyle aktarmıştır. Arstanbek, Keldibek'in Manas'ı söylediği sırada çadırları sarsan sert rüzgârların çıktığını, destandaki kahramanların ruhlarının halka görünür olduğunu, etraftaki hayvanların dahi pür dikkat onu dinlediğini, gecenin güne karıştığını, hasta olan insan ve hayvanların onu duyunca iyileştiğini, çocuğu olmayan kadınların dahi onu duyunca hamile kaldığını anlatmıştır (Çeribaş, 2012 b: 71- 75). Kırgızlarda Manas'ı, Keldibek gibi anlatan bir kişinin daha olmadığını bildirmiştir:

Keldibek Manas aytkanda

Şamal urup, buk bolup,

Boz üylörgö cük bolup,

Keldibek Manas anlattığında

Rüzgâr esip hüzünlenip

Çadırlara yük olup

*Çagılğan uçup çartıldap,
Kerege, uuk karçıldap,
Üzüktörü celpildep,
Tündük cabuu salpıldap,
Äşikteri şalkıldap,
At dübürtü ugulup,
Ayıl kalbay çogulup,
Curt atası Manastın,
Almambet, Sırgak, Çubaktın
Arbağı közğö urunup,
Kırk çoro kıldan suurulup,
Kempirder turçu balpıldap,

Kelinder korkçu kalçıldap.
Celede kulun çıñırbay,
Kımızga köñül burulday,
Azınabay aygırı,
Azdektep turçu bardığı.
Töölör çögüp codurap,
Karıları koburap,
Koylor cıuşıp kepşebey,
Koñulda itter ät cebey,
Barbardiger kuduret
Paana bolup özünö,
Kara toru tüspölü
Kıpkızıl bolup çıñalıp,*

*Şimşekler uçuşup çakılıp
Kerege, uuk gıçırdayıp
Örtüleri savrulup
Tündük örtüsü sarkıp
Kapıları gevşeyip
Atın patırtıları işitilip
Köy kalmadan toplanıp
Yurt atası Manas'ın
Almambet, Sırgak, Çubak'ın
Ruhları göze görünüp
Kırk çora kırdan savrulup
Kadınlar dururdu abuk subuk
konuşup
Gelinler korkardı titreyip
Yeledede kulun kişnemededen
Kımıza dikkat edilmeden
Hızını alamayıp damızlık atları
Saygı gösterirdi tamamı
Develer çöküp gülümseyip
İhtiyarları mırıldanıp
Koyunlar uzanıp gevşemeden
Dulda köpekler et yemeden
Perverdigar Kudret
Sığınarak kendine
Esmer olan renkleri
Kıpkırmızı olup canlanıp*

Arça otunday çok bolçu,

Aşırıp aytar Manastı

Ak uul, Kuba uul Kırgızda

Anday adam çok bolçu.

Çam ağacı odunu gibi köz olurdu

Daha iyi anlatacak Manas'ı

Ak uul, Kuba uul Kırgızlarında

Öyle insan yok idi

(Kebekova, 1994: 50- 51)

Arstanbek'in mısralarında andığı bir diğer Manasçı, Akılbek'tir. Akılbek'i de Keldibek gibi Manas'ı söylemesindeki hüneriyle ele almış olan Arstanbek, onun bazı değinmiştir. İnce ve zarf bir kişiliğe sahip olan Akılbek'in, kaba sözlerden hoşlanmadığını, Manas'ı uzun süre dinlenmeden anlatabildiğini, halk arasında sevilip saygı gördüğünü, sözleriyle halkın bütün dikkatini üzerine toplayacak kadar usta olduğunu, Manas'I söylerken kapıldığı olağanüstü ruh haliyle dinleyicilerini etkisi altına aldığını bildirmiştir:

Çoñ Manasçı Akılbek

Çogool sözdü süybögön,

Çoyulgan sinduu can äle,

Çoñ kazattı aytkanda

Çok tüşkөndөy çartıldap,

Ää- caa berbey ceti kün

Älirçü cayı bar äle.

Andan kiyin ceti kün

Butun tartpay uktaçu,

Aralap ayıl çıkpaçu.

Çınında da Akılbek

Äl oozunda cürgөndөy,

Çarkırap küygön şam äle,

Kalp aytıp ıyman cebeyin,

Büyük manasçı Akılbek

Kaba sözden hoşlanmayan

Nazik kibar can idi

Büyük gazayı anlattığında

Ateş düşmüş gibi aydınlanıp

Dinlemeden yedi gün

Coştığı anı var idi

Ondan sonra yedi gün

Ayağını çekmeden uyurdu

Dolaşıp köye çıkmazdı

Gerçekten de Akılbek

Halk ağzında dolaşan

Aydın yanan mum idi

Yalan söyleyip imandan

olmayayım

*Manaşının narı äle,
Maktaganday bar äle,
Baldı tartkan aarıday,
Bar adamdı karatkan,
Baamı artık can äle.*

Manaşının devesi idi
Övdüğüm kadar var idi
Bal toplayan arı gibi
Bütün insanı kendine çeken
Basiretli can idi

(Kebekova, 1994: 51- 52)

Arstanbek, mısralarında adını andığı Manaşçı Nazar'ın, Semetey'i anlatmadaki ustalığına dikkat çeker. Manas'taki kahramanların yaşadıklarını anlattığında halkı etrafına topladığını, kahramanların üzüntülerini anlattığında da onları hüznendirip ağlattığını aktarmıştır:

*Semeteyçi Nazardın
Kan cesiri Kanıkey
Bukardı közdöy kaçkanın,
Tölgö kılıp dolunun
Taytorunu çapkanın
Kara nöşör camgırday,
Tögüp ırdap turganda,
Kanıkeydin armanın
Kalk diline cetkirip,
Çögüp ıylap turganda
At dübürtü ugulçu,
Ayıl kalbay çogulçu,
Cetik cesir zarına
Kalk köñülü burulçu,
Salaalap caşı kuyulçu.*

Semeteyçi Nazar'ın
Han dolu Kanıkey
Buhar'a doğru kaçtığını
Fal yaparak dolunun(deli doluyu)
Taytoru'yu koşturduğunu
Kara sağanak yağmur gibi
Döktürerek anlattığında
Kanıkey'in üzüntüsünü
Halkın gönlüne ulaştırıp
Üzülüp ağlattığında
Atın patirtisi duyulurdu
Köy kalmadan toplanırdı
Yeterince üzüntülerine
Halkın dikkati çekilirdi
Sel gibi yaşı dökülürdü

(Kebekova, 1994: 52- 53)

Yukarıda verilen şiir örneklerinde anlaşılacağı üzere Arstanbek, mısralarında adını anıp sanat icralarına dair izlenimlerini aktardığı şairlerin halkın üzerinde bıraktıkları etkiyi de anlatmıştır. Bu şairler dışında atışma yaptığı şairler için de çeşitli değerlendirmelerde bulunmuştur. Atıştığı şairler için zaman zaman ağır sayılabilecek eleştirilerde bulunmuş olsa da genellikle yapıcı olmayı tercih etmiştir. Onlara eksikliklerini bildirip sanatlarını geliştirebilmeleri için çeşitli tavsiyelerde bulunmuştur.

SONUÇ

Türk tarihinin bilinen en eski boylarından olan Kırgızlar, tarih sahnesindeki varlıklarını bazen kurdukları bağımsız devletlerle bazen de bir devlete bağlı olarak sürdürmüşlerdir. Bağlı oldukları devletlere askeri alanda kattıkları güç sayesinde devletin bölgede hâkim konuma gelmesini sağlamışlardır. Sahip oldukları yeteneklerin farkında olan Kırgızlar, bağlı oldukları devlete tam anlamıyla bir bağlılık sergilememişlerdir. Genellikle askeri hizmet ve vergi vermekle bağlı kaldıkları devletlerin bünyesinde, kendi gelenek ve değerlerini koruyarak yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Bunun yanında devletin idari ve askeri yönetiminde de söz sahibi olmuşlardır.

Kırgızlar, Türkistan coğrafyasının tek hâkimi olmak isteyen Çin, Moğol ve Rus kuvvetleri için daima hedef gösterilmiş ve alt edilmesi gereken bir topluluk olmuşlardır. Bu sebeple Kırgızlar, Türkistan topraklarındaki varlıklarını devam ettirmek adına Çin, Moğol ve Ruslarla mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Çevresinde bunca düşmanı olan Kırgızlar bunların yanında diğer Türk boylarıyla da güç mücadelesi içinde olmuşlardır.

Tarihi süreç içerisinde Moğol saldırılarından korunmak isteyen Kırgızlar, Hokant Hanlığı'nın himayesine girmişlerdir. Hokant Hanlığı'na askeri hizmet ve vergilerle bağlılıklarını sürdüren Kırgızlar, Hokant Hanlığı'nın yıkılmasıyla Çarlık Rusya'nın işgaline uğramışlardır. Çarlık Rusya, hammadde ve pazar alanı olarak gördüğü Türkistan coğrafyasında kendi yönetim anlayışını ve kanunlarını en sert şekilde uygulamıştır. Çıkarlarına hizmet etmeyen her şeyi ortadan kaldırmaya yönelik bir politikayla hareket eden Ruslar, Kırgızları her alanda etkisiz hale getirmeye çalışmışlardır. Bunun için Kırgızları kendi topraklarından sürüp Rus köylüleri Kırgızların en verimli topraklarına yerleştirmiş ve Kırgızları da bölgenin dağlık alanlarına sürmüşlerdir. Ruslar, Kırgızların verimli topraklarını kendi halkının kalıcı toprakları yapabilmek için Kırgızların –asılardır sürdürdükleri- göçebe yaşam tarzlarını engellemiş ve Kırgızları yerleşik hayata zorlamışlardır. Gün aşırı çıkardıkları kanunlarla siyasi ve askeri etkilerini arttıran Ruslar, Kırgızları kendi topraklarında fakirleştirmişlerdir. Bu baskılara dayanamayan Kırgız halkı çeşitli isyanlar başlatınca da Ruslar askeri güçlerini kullanarak çok sayıda Kırgızın ölümüne sebep olmuşlardır.

Kırgız tarihi boyunca halkı etkileyen hadiseler, akın denilen Kırgız şairleri tarafından edebiyat alanına taşınmıştır. Sözlü aktarım üzerine kurulmuş güçlü bir kültürel birikime sahip Kırgız şairler, yaşadıkları dönemde siyasi, ekonomik, dini ve askeri alanlarda halkın yaşadığı her olayı şiirlerine işlemiş ve bugüne ulaşmasını sağlamışlardır. Dönem için belge olarak nitelendirilebilecek sözlü edebiyat ürünü olan şiirler, ilerleyen zamanlarda yazıya aktarılmıştır.

Kırgız sözlü edebiyat geleneğinin icracılarından olan Arstanbek Buylaş Uulu, Kırgız tarihinin en karışık dönemlerinden birinde yaşamış ve sanatını halkı için icra etmiştir. Halkının yaşadıklarını şiirlerine aktaran şair, Rusların Türkistan topraklarında olmasına hayatı boyunca karşı çıkmıştır. Rus işgalini ve Rusların Kırgız toplumunun üzerinde yarattığı tahribatı şiirlerinin ana konusu haline getirmiştir. Rusların gelmesiyle milli ve manevi değerlerin çöküşünün başladığını bildiren şair, bu çöküşün Türkistan halkını yok edeceğine inanmıştır. Bu inançla söylediği şiirlerinde toplumda Rus etkisiyle başlatılan çöküşten kurtulmanın yollarını aramıştır. Şiirlerinde bugün ile geçmişi karşılaştırmış; bugün Ruslar sebebiyle yaşanan zorlukların karşısına Kırgızların kahramanlıklarla dolu geçmişini koyarak toplumun kurtuluşunun geleneğe bağlanmak olduğunu bildirmiştir. Ruslar karşısında savunmasız ve çaresiz kalan Kırgız halkının eski güzel günlerine dönmesi için gerekenin, milli benliğe sahip çıkmak ve ne olursa olsun mücadele etmekten vazgeçmemek olduğunu bildirmiştir.

KAYNAKÇA

- Alimov, U. (2003). *Kırgızistan'da Akınlar ve Akınlık Geleneği*. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Alimov, U. (2010). *Kırgız Ayatlıları*. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir: Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Arıklı, E. (2015). *Başlangıçtan Günümüze Kırgızistan ve Kırgızlar*. Ankara: Nüans Kitapevi.
- Arıkoğlu, E. vd. (2017). *Kırgızça Türkçö Sözdük*. C. I- II. Bişkek: Kırgızistan- Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları.
- Artıkbayev, K. (2013). *XX. Yüzyıl Kırgız Edebiyatı Tarihi*. (çev. Mayramgül Dıykanbayeva). Ankara: Bengü Yayınları.
- Aydın, O. (2018). Arstanbek Buylaş Uulu'nun Şiirlerinde Öl- "Ölmek" Fiili ve Ölüm Gerçeğine Yaklaşımı. *Turkish Studies*, 13 (28), s. 119- 138.
- Begaliyeva, N. (1998). *Arstanbek'tin Ömrü Cana Çıdırmaçılığı*. Bişkek.
- Beşirli, H. (2011). Kırgızistan'ın Sosyo- Ekonomik ve Sosyo- Kültürel Yapısı. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. Güz: 15, s. 313- 331.
- Budak, F. (2000). *Kırgızistan Dünü, Bugünü, Yarını*. Ankara: Ocak Yayınları.
- Cumakunova, G. (2014). Kırgız Türkçesi. *Türkler Ansiklopedisi*, C. 19, s. 596- 606. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Çelebi, İ. (2006). *Kırgız Halk Edebiyatında Koşoklar (Ağıtlar)*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Çeribaş, M. (2012 a). *Kırgız Türklerinde Manasçılık Geleneği ve Manasçılar*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
file:///C:/Users/LENOVO/Desktop/Mehmet_Ceribas_-_Kırgız_Türklerinde_Mana.pdf, (Son Erişim Tarihi: 28.06.2020).
- Çeribaş, M. (2012 b). Kırgız Türklerinin Destancılık Geleneğinde Efsanevî Manasçılar ve Akınlar. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, C. 1, S. 2 Yaz, s. 64- 84.
- Çorotekin, T. (2014). Kırgızistan Cumhuriyeti. *Türkler Ansiklopedisi*, C. 19, s. 454- 484. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Dıykanbayeva, M. (2016 a). *Kırgızlarda Atalar Kültü*. Konya: Kömen Yayınları.
- Dıykanbayeva, M. (2016 b). Zamane Şairlerinin İlk Temsilcileri Kalıkul ve Arstanbek. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 20, S. 1, s. 77- 79.

- Duman, G. B. (2015). 19. Yüzyıl Kırgız Şiiri ve Dönemin Sosyal ve Siyasi Gelişmelerinin Şiirdeki Yansımaları. *Bilig*, (75), 1- 22.
- Duman, G. B. (2016). Kırgız Edebiyatında Nasreddin Hoca Fıkraları. *Uluslararası Türk Kültür Araştırmaları Dergisi*, S. Kış 4. ISSN: 2149- 3219, s. 10- 22.
- Erdem, M. (2005). *Kırgız Türkleri Dinî ve Sosyal Hayat*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Gömeç, S. (2002). *Tarihte ve Günümüzde Kırgız Türkleri*. Ankara: Akçay Yayınları.
- Kalberdiev, A. (2010). *Tarihten Günümüze Kırgızlarda Allah Anlayışı*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara: Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Kapağan, E. (2015). *Kırgız Şiirinde Ekim Devrimi, Devrimi Hazırlayan ve Kabul Görmesini Sağlayan Sebepler*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kapağan, E. (2017). Kırgız Akını Arstanbek’ te Milli Birlik ve Bağımsızlık Fikri. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, S. 2, s. 750- 759.
- Kasapoğlu Çengel, H. (2017). *Kırgız Türkçesi Grameri (Ses ve Şekil Bilgisi)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kaya, D. (2015). *Kırgız Destanları*. Ankara: Salkımsöğüt Yayınları.
http://dogankaya.com/fotograf/kirgiz_destanlari_kitap.pdf, (Son Erişim Tarihi: 07.06.2020).
- Kayıpov, S. (2005). *Başlangıçtan Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*. (akt. İ. Turan Kallimci, vd.) C. XXXI. Ankara: <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78589/kirgiz-edebiyati-----i---31cilt.html>, (Son Erişim Tarihi: 28.05.2020).
- Kebekova, B. (1994). *Arstanbek, Adabiy Münözdümü*. Bişkek: İlim Yayınları.
- Koçkunov, A. S. (2014). Kırgız Halkı ve Geleneksel Kültürleri. *Türkler Ansiklopedisi*, C. 19, s. 544- 550. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Kundakcı, M. (2019 a). *Kırgız Zamane Edebiyatı*. Ankara: Bengü Yayınları.
- Kundakcı, M. (2019 b). Kırgızlarda ‘Kereez’ (Vasiyet) İrları Söyleme Geleneği ve Arstanbek’in ‘Kereez’ Şiiri Üzerine Bir Değerlendirme. Karadeniz 2. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi. *Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metin Kitabı*. s. 267- 274. https://8d21badd-e5ef-47f5-8634-d93b6560409e.filesusr.com/ugd/7cf5ba_ab25492ac6a04a0bb9895c716688799d.pdf, (Son Erişim Tarihi: 05.07.2020).

- Orynbayev, Z. (2012). *Geçmişten Günümüze Kazakistan- Kırgızistan İlişkileri*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/48920.pdf>, (Son Erişim Tarihi: 01.06.2020).
- Ölçekçi, T. (2014). *Kırgızların Sosyo - Kültürel Durumları*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Özkan, İ. (1995). Manas Destanının Türk Destanları İçindeki Yeri ve Önemi. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bilgi Şöleni, s. 43- 49. <http://www.isaozkan.com/dosyalar/Manas%20Destan%C4%B1n%C4%B1n%20Tu%CC%88rk%20Destanlar%C4%B1%20I%CC%87c%CC%A7indeki%20Yeri%20ve%20O%CC%88nemi.pdf>, (Son Erişim Tarihi: 06.07.2020).
- Özgen, N. (2014). *Yirminci Yüzyılın İlk Yarısında (1900- 1950) Kırgız Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Polat, K. (2014). Kırgız Türklerinin Günlük Hayatında Gelenekler ve Halk inanışları. *Türkler Ansiklopedisi*, C.19, s. (551- 559). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Polat, K., Esen, S. (2016). Kırgız Türkleri'nin Hayatında Gelenek ve İnanışların Rolü. *Universal Journal of Theology*, 1 (1), 20- 30.
- Saray, M. (1993). *Kırgız Türkleri Tarihi*. İstanbul: Nesil Matbaacılık ve Yayıncılık.
- Sarsek, N. (2018). *Kuzeybatı Grubu Türk Lehçelerindeki (Başkurt, Kazak, Kırgız, Nogay, Tatar) Tabiat Konulu Atasözleri ve Türkiye Türkçesi Atasözleri ile Karşılaştırılması*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul: Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Supataeva, Ş.(2019). *Kırgız Türklerinde Çocuk Folkloru*. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Nevşehir: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. <http://acikerisim.nevsehir.edu.tr/bitstream/handle/20.500.11787/431/%c5%9eADMANAY%20SUPATAEVA.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, (Son Erişim Tarihi: 31.05.2020).
- Şimşek, S. (2018). *Kırgız Türklerinin Bilmeceleri (İnceleme Metin)*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara: Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Tekin, A. (2010). *Sovyetler Birliği Döneminde Kırgızistan*. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Elazığ: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Yazı, M. E. (2007). *Çarlık Döneminde Kırgızlar (1852- 1917)*. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Elazığ: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Yudahin, K. K. (2011). *Kırgız Sözlüğü*. (çev. A. Taymas). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

EKLER

ARSTANBEK BUYLAŞ UULU'NUN ŞİİRLERİNDEN SEÇMELER

KEREEZ

*Kıl murutum çok çakta,
Kıltıldagan şok çakta,
Bayrı- bayrı caş çakta,
Toktolo älek mas çakta,
Ättüüsü älem moyundun
Äptüüsü älem oyundun
Totusu älem tokoydun
Ottuusu älem bozoydun,
Külgünü älem torkonun
Külügü älem corgonun
Kükügü älem tokoydun,
Kül çogu älem bozoydun.
Ämi külük çobur at boldu,
Kükük ünüm cat boldu,
Otum öçüp çok boldu,
Torgoy bozup boz boldu,
Torko tozup böz boldu,
Kara sakal ak boldu,
Oo diynö keter çak boldu,
Ämi kıl murutum ak boldu,
Kıyamet keter çak boldu.
Äti ketti moynumdun,
Äbi ketti oynumdun.*

VASIYET

*Kıl bıyığım yokluğunda
Kıpırdayan şımarıklığımda
Eski eski gençliğimde
Olgunlaşmadığım mestliğimde
Kaslısı idim boyunun
Beceriklisi idim oyunun
Papağanı idim ormanın
Ateşlisi idim gençliğin
Pembesi idim ince kumaşın
Küheylanı idim yorganın
Guguğu idim ormanın
Kül közü idim gençliğin
Şimdi küheylan bayağı at oldu
Guguk sesim yaban oldu
Ateşim sönüp yok oldu
Turgay solup boz oldu
İnce kumaş solup bez oldu
Kara sakal ak oldu
Öbür dünyaya gidecek çağ oldu
Şimdi kıl bıyığım ak oldu
Kıyamete gidecek çağ oldu
Kası eridi boynumun
Becerisi kayboldu oyunumun*

*Ämi külgünü ketti ömürdün,
Kül çogu öçtü köñülüdün.
Miñ kabulup kulpurgan,
Ukkan adam umsungan,
Mukamı ketti ünümdün,
Nuru öçtü öñümdün.
Armanı bolor mergendin,
Alganı bolor bergendin,
Künöösü bolor külgöndün,
Küyütü bolor ölgöndün.
Özöndün körkü tal bolot,
Örüştün körkü mal bolot,
Ayaldın körkü är bolot,
Argımak körkü cal bolot,
Üydün körkü kız bolot,
Aştın körkü tuz bolot,
Tirüünün körkü sıy bolot,
Ölüünün körkü ıy bolot,
Aylanayın el- curtum menin
Armanım aytar kim bolot?
Say- saydın başı kır bolot,
Sanaamdı aytsam ır bolot.
Aa düynö keter okşodum,
Menin sanatım aytar kim bolot?*

Şimdi rengi soldu ömrün
Kül közü söndü gönlün
Bin kere değışip güzellenen
Dinleyen insan ümit eden
Güzelliğı gitti sesimin
Nuru söndü rengimin
Üzüntüsü olur avcının
Alması olur vermenin
Günahı olur gülmenin
Acısı olur ölenin
Çayların güzelliğı ağaç olur
Meranın güzelliğı mal olur
Kadının güzelliğı er(koca) olur
Küheylanın güzelliğı yele olur
Evin güzelliğı kız olur
Aşın güzelliğı tuz olur
Dirinin güzelliğı saygı olur
Ölünün güzelliğı gözyaşı olur
Kurban olayım halk- yurdum
benim
Üzüntülerimi anlatacak kim olur?
Çay çayın başı kır olur
Kaygılarımı anlatsam şiir olur
Öbür dünyaya gidecek gibiyim
Benim sanatlarımı anlatacak kim
olur?

*Too- toonun başı kır bolot,
Tolgonup aytsam ır bolot,
Oo düynö keter okşodum,
Menin tolturçu ordum kim bolot?*

*Acal cetip kün bütsö,
Ölümge çok ılaacım,
Tilim bir şıñgır cılaacın.
Irımdı ırdap tögöyün,
Sırımdı ayıp bereyin.
Salıp turgun kulagiñ.
Oo düynö keter baştandım,
Kereezim ugar ubagın
Başıñ barda mal döölöt,
Bar bolgonuñ zor döölöt,
Tiliñ barda til döölöt,
Tiriçilik özü zor döölöt.
Baş barda kelet tuuganiñ
Baş cazdıktan taygan soñ,
Baaarı kalat cıyganiñ
Köz barda kelet tuuganiñ
Köz cumulup ketken soñ
Körünböy kalat cıyganiñ.
Ketkenden kiyin kelmek çok,
Bir canıña ärmek çok.
Bargandan kiyin kaytmak çok,*

Dağ dağın başı kır olur
Sancılanıp anlatsam şiir olur
Öbür dünyaya gidecek gibiyim
Benim yerimi dolduracak kim
olur?

Ecel gelip gün bitse
Ölüme yoktur çarem
Dilim bir tıpkı çingirak
Şiirimi anlatıp dökeyim
Sırımı anlatıp vereyim
Ver sen bana kulağın
O dünyaya gideceğim galiba
Vasiyetimi işitecek zamanın
Başın sağken mal devlet
Var olduğun büyük devlet
Dilin varken dil devlet
Hayatın kendi büyük devlet.
Sağlığında gelir akrabaların
Baş yastıktan kaydıktan sonra
Tamamı kalır yığdığının
Hayattayken gelir akrabaların
Göz kapandıktan sonra
Görünmeyecektir yığdıkların
Gittikten sonra gelmek yok
Bir canına yoldaş yok
Vardıktan sonra dönmek yok

*Kalganga duva aytmak cok,
Bul dünüyö calganda
Ölböy tirüü kim kalar.
Ayrı ayrı col kalar,
Armaniñ içte mol kalar,
Aytulbagan söz kalar,
Ayrılbagan böz kalar,
Açılbagan sır kalar,
Arstanbekten ır kalar,
Asmandagı ay kalar,
Külüp- caynap kün kalar,
Ay karañğı tün kalar,
Kasiettüü köl kalar,
Tübölüktüü cer kalar,
Tügönbögön ken kalar,
Aa dünüyö ketkende
Menin sözün kim tabar?
Komuzumdu kim çalar,
Köñülümdü kim tabar?
Oo armanduu dünüyö,
Usta ölsö ne kalar?
Çargı temir dat kalar.
Moldo ölsö ne kalar?
Tumar çiygen kat kalar?
Baatır ölsö ne kalar?
Mañdaylaşkan coo kalar.*

Kalanlara dua etmek yok
Bu dünya yalanda
Ölmeden diri kim kalır?
Ayrı ayrı yol kalır
Üzüntün içinde bol kalır
Söylenmeyen söz kalır
Yırtılmayan bez kalır
Açılmayan sır kalır
Arstanbek'ten şiir kalır
Gökteki ay kalır
Gülüp parlayıp güneş kalır
Ay karanlık gece kalır
Kerametli göl kalır
Ebedi olan yer kalır
Tükenmeyen hazine kalır
O dünyaya gidince
Benim sözümü kim bulur?
Kopuzumu kim çalar?
Gönlümü kim alır?
Hey kederli dünya
Usta ölürse ne kalır?
Tülbent demir pas kalır
Molla ölürse ne kalır?
Muska yazan hat kalır
Kahraman ölürse ne kalır?
Karşılaşan düşman kalır

Çeçen ölsö ne kalar?
Tandaylaşkan doo kalar.
Akın ölsö ne kalar?
Aytilbagan söz kalar,
Irdalbagan ır kalar,
Çertilbegen küü kalar,
Bul ölümü kurusun,
Çabar kamçı süyrörgö.
Can taslim bolgondo,
Çarkıñ kelbeyt süylörgö,
Bul dünüyö calganda
Acaldan küçtüü balban cok,
Ayla tappay içim çok.
Uluu sözdü ulagah,
Ukkan adam inagan,
Çeçendi algan – bul ölüm
Karı, caşka karabay,
Neçendi algan- bul ölüm.
Camı curttu kadırgan
Äşendi algan- bul ölüm.
Gülkayırdın gülündöy,
Kızıl cibek iüründöy,
Totu kuştun cünündöy,
Kızdardı algan - bul ölüm.
Bayçeçekekey gülündöy,
Başayının türündöy

Çeçen(söz cambazı) ölse ne kalır?
Tartıştıkları dava kalır.
Şair ölürse ne kalır?
Anlatılmayan söz kalır
Söylenmeyen şiir kalır
Çalınmayan ezgi kalır
Bu ölümü kurusun(kahrolsun)
Vurur kamçı sürüklemeye
Can teslim olduğunda
Çarkın gelmez konuşmaya
Bu dünya yalanda
Ecelden güçlü pehlivan yok
Çare bulamadan içim köz
Ulu sözü devam ettiren
İşiten insan inanan
Çeçeni aldı- bu ölüm
İhtiyar gencine bakmadan
Nicesini aldı- bu ölüm
Bütün yurdu dolaşıp
Eşeni aldı- bu ölüm
Hatmi çiçeğinin çiçeği gibi
Kızıl ipek şekli gibi
Papağanın tüyü gibi
Kızları aldı- bu ölüm
Çiğdemin çiçeği gibi
İpek kumaşı türü gibi

Baldardı algah – bul ölüm
Ak sakalı caykalgan,
Nuska sözdü bark algan
Çaldardı algan – bul ölüm.
...
Kelindi algan – bul ölüm
Kasa eleçek zañkaygan,
Tördö otursa mañkaygah,
Kız östürüp kınagan,
Uul töröp ulagan,
Kelin cumşap sınagan,
Kempirdi algan – bul ölüm.
Coo kelgende coolaşkan,
Dooçu kelse doolaşkan,
Curt başçısı kadırman
Baatırdı algan – bul ölüm.
İt törösü – Kumayık
Kuş törösü – Buudayık
Az künçülük ömürdö
Arkı- terki teminip,
Argımak atıñ coorutpa,
Alabarman söz süylöp,
Azamat köönün ooputpa.
Cetimge kamçı kötörbö,
Cesirdin otun oçürbö.
Calgızga kamçı kötörbö,

Çocukları aldı- bu ölüm
Ak sakalı sallanan
Nasihat sözü meşhur olan
İhtiyarları aldı- bu ölüm
...
Gelini aldı- bu ölüm
Kasa eleçek gösterişli
Başköşede otursa endamlı
Kız büyütüp usta olan
Oğul doğurup neslini devam eden
Geline iş buyurup sınayan
İhtiyar kadını aldı- bu ölüm
Düşman geldiğinde savaşan
Davacı geldiğinde davalışan
Yurt başkanı muhterem
Kahramanı aldı- bu ölüm
İtin efendisi- Kumayık
Bunu da aldı- bu ölüm
Az günlük ömürde
İleri geri koşturup
Küheylan atını yaralama
Aceleci konuşup
Yiğitleri üzme
Yetimlere kamçı kaldırma
Dulların ateşini söndürme
Yalnızca kamçı kaldırma

Cardının otun öçürbö.
Cakınıñ menen coolaşpa,
Önbös doonu dolaşpa.

Sözü oktoy camandan
Cakın cürböy oolakta.
Karının sözün kapka sal,
Kalk oozunda nuska bar.

Söz kezegi kelgende
Akırı başka bir ölüm,
Kalı sözün ayta sal.
Kılıtdagan aramdı
Kılçaktabay başka sal.
Oo armanduu dünüyö,
Kaysı birin aytayın,
Tigilip acal kelgende-
Atka minse buttagan,
Alkımıñdan cıttagay,
Kolun koyup başıña
Asta – sekin uktagan.
Balamdı koyup meni al- dep,
Atañ turbayt araga.
Ayazduu kündö aylangan,
Bulutuu kündö muñaygan,
Toguz ay kursak kötörgön,
Toorulup ämçek ämizgen,

Fakirin ateşini söndürme
Yakınların ile düşman olma
Elde edilmeyecek davayı
davalaşma
Sözü ok gibi kötülerden
Yakınlaşmadan uzaklaş
Yaşlıların sözlerini dikkate al
Halkın dilinde nasihat var
Sözün yeri geldiğinde
Ahiri başa bir ölüm
Adil sözünü söyle
Kımıldayan haramı
Titretmeden başına vur
Hey üzüntülü dünya
Hangi birini anlatayım
Dikilerek ecel geldiğinde-
Ata binse ayaklanan
Boğazından koklayan
Elini koyup başına
Yavaşça uyuyan
Çocuğumu bırak beni al- diye
Baban geçmez araya
Ayazlı havada dolaşan
Bulutlu havada üzülen
Dokuz ay karnında taşıyan,
Toparlanıp emziren,

*Toktunun ätin crgizgen,
Torkodon topu kiygizgen,
Kimdin uulu degizgen,
Änañ turbayt araga.
Aydap – aydap mal bergen,
Alganım dep can bergen,
Ayalñ tüspöyt araga,
Allaga kalbayt calaaga.
Anttaşıp saga dos bolgon,
Aytkan sözüñ kuş bolgon,
Azireyil kelgende
Dosuñ tüspöyt araga.
Karşılaşar coo bolso,
Kamçı salar cölögüñ,
Kara özgöy doo bolso,
Kebiñdi koştör öbögüñ,
İnimden murun meni al- dep,
Agañ tüspöyt araga.
Artımdan izdep buragım,
At baylanar turagım,
Mından körö meni al- dep,
Äceñ tüspöyt araga.
Akılımdı tabarım,
Artımdan izdep bararım,
Ata colun cabarım,
Azireyil calañkıç,*

Koyunun etini yediren,
İpekten takke giydiren,
Kimin oğlu dedirten,
Anan geçmez aranızı.
Sürü sürü mal veren,
Aldığım diye canını verdiğin,
Hanımın geçmez(girmez) araya,
Allaha kalmaz iftiraya
Antlaşıp sana dost olan
Dediğin sözün hoş olan
Azrail geldiğinde
Dostun geçmez araya
Savaşacak düşman olsa,
Koşturacak destekçin(direğin),
Kötü niyetli dava olsa,
Sözünü destekleyecek dayanağın,
Kardeşimden önce beni al- diye,
Ağabeyin girmez araya.
Arkamdan arayacak Burak'ım,
At bağlanacak durağım,
Bunun yerine beni al- diye,
Ablan girmez araya.
Çare bulucum benim
Arkamdan arayıp geleceğim
Ata yolundan geçeceğim
Azrail can alıcı

*Abamdı koyup meni al- dep,
Karındaş tüspöyt araga,
Agañ senden sadaga.
Bul dünüyö şum calgan,
Alladan buyruk kelgende
Andan kaçıp kim kalgan?
Korkut- Ata daanışman,
Kutulam dep ölümdön,
Tört taraptı kızırgan,
Sırdın boyun sızırgan,
Kırdın başın kızırgan,
Andan da ayla bolbogon,
Akırı acal somdogon
Sözümdü ukkun kalayık,
Abaltan kepti baştayın:
Men Arstanbek bolgonu-
Perişte işim oñdodu.
Tiş ırısķı, til döölöt,
Tirüülügüñ bir döölöt,
Aralap kördüm ar cerdi.
Aşı, toyu bar cerdi.
Körüp geldim kıylanı,
Cıyıp keldim düynönü.
Dalaylardan bata aldım,
Bulbul ırçı ataldım.
Kokongo barıp çaşımda*

*Amcamı bırakıp beni al- diye
Kız kardeşin girmez araya
Ağabeyin senden sadaka
Bu dünya yalandır
Allah'tan emir geldiğinde
Ondan kaçıp kim kurtulmuştur?
Dede Korkut danışman
Kurtulurum diyerek ölümden
Dört tarafı dolaştı
Çayların boyunu dolaştı
Kırların başını gezdi
Ondan da çare olmadı
Sonunda ecel canını aldı
Sözümü dinle halayık
Evvelden sözüme başlayayım:
Ben Arstanbek olduğum-
Melekler işimi düzeltti
Diş rızıktır, dil devlet
Hayatta olman bir devlet
Dolaşıp gördüm bir haylini
Aşı, tuyu var yerdi
Göüp geldim kıylanı
Toplayıp geldin dünyayı
Çoklarından dua aldım
Bülbül şair olarak adlandım
Hokant'a gelip gençliğimde*

*Kıpçaktardın iktuusun,
Ordo handın miktısın,
Birden terip ırdadım
Kıylaların sındadım,
Sart Ake menen betteştim,
Komuzda küü çertiştim,
Ancıyan, Kokon aralap,
Irçılıgım daanalap,
Kayta keldim paanalap.
Door sürdüim çaşımda,
Duulap cürdüim başında.
Karakoldu biyledim,
Kalk içinde cüylöödüim.
Men Arstanbek bolgonu
Akın atka kongonu
Perişte işim oñdodu.
Aldıma kişi çıkpadı,
Irçının baarı ıktadı,
Çaşımdan ırçı atıktım,
At üstündö katıktım.
On beşimde belsendim,
Oñ menen solgo teñseldim.

Bet alıp ırçı çıkkın çok,
Ötüp ketti düynö bok,
Uçar kuşka bir kanat,*

Kıpçakların ustasını
Han sarayının iyilerini
Birer birer anlattım
Bir haylisini eleştirdim
Sart Ake ile atıştım
Kopuzda ezgi ile kapıştım
Andıcan Kokan'ı dolaşıp
şairliğimi açıklayıp
Tekrar geldim sığınıp
Devir sürdüim gençliğimde
Hayatımı yaşadım başta
Karakol'u yönettim
Halk arasında konuştum
Ben Arstanbek olduğum
şair adıyla anıldım
Melekler işimi düzelitti
Karşıma kişi çıkmadı
Ozanların tamamı saklandı
Gençliğimden ozan adlandım
Atın üzerinde yetiştim
On beşimde giriştim
Kuzey ve Güney Kırgızlarımı
dolaştım
Önü kesip ozan çıkmadı
Geldi geçti dünya bok
Uçacak kuşa bir kanat

*Ömürüm öttü bir zamat.
Bul düynödö arman çok,
Mende arman kalgan çok
Aş, toydu özüm biyledim,
Alban türdüü süylödüm.
Köp ırçını körgömün,
Koygo tiygen börüdöy,
Aldı – aldınan bölgömün.
Cakşılarga canaştım,
Camandardan adaştım.
Ar cakşıdan at aldım,
Bulbul ırçı atandım.
Bir cıl katuu oorudum,
Ooruganda şekindim,
Ölümün dep bekindim,
Ölümdön şondo çoçudum,
Beyitti körsöm bekindim
Men da uşunday bolom dep,
Öz canımdan şekindim.
Bir künü çıgat canım dep,
Müşkül bolot alım dep,
Baştan tayat bağım dep,
İyilip sinat şagım dep,
Oşondon kiyin oylondum,
Otuz äki tolgondum.
Karıptardın baarına*

Ömürüm geçti bir anda
Bu dünyada ukde yoktur
Bende ukde kalmadı
Aş, toyu kendim yönettim
Büyük türlü konuştum
Çok ozana şahit oldum
Koyunlara saldıran kurt gibi
Önlerinden kesmiştim
İyilere yanaştım
Kötülerden uzaklaştım
Her büyüklerden at aldım
Bülbül ozan adlandım
Bir yıl ağır hastalandım
Hastalanınca telaşlandım
Ölürüm diye saklandım
Ölümden o zaman korktum
Mezarı görsem saklandım
Ben de bunlar gibi olurum diye
Kendi canımdan endişe ettim
Bir gün ayrılacak canım diye
Felaketli olur gücüm diye
Baştan değnek bahtım diye
Eğilip kırılır dalım diye
Ondan sonra düşündüm
Otuz kere düşündüm
Gariplerin tamamına

Kayır berdim canıma.

Kalk içinde ırdadım,

Kalktın sözün tıñdadım,

Karözgöydü sındadım,

Curt içinde ırdadım,

Curt cakşısın stıladım.

Muzooke memen muñdaştım ,

Seyilkan menen çertiştım.

Karkıranı cayladım,

Kazakka barıp ırdadım.

Tezek törö aldında

Zamana ırın zarladım.

Äkeyden çıkkın Süyümbay,

Başkanı körgön buyumday,

Aytsa sözü kuyunday,

Anı menen aytıştım

Öktön kepten tartıştım.

Kañtarbaydı kañtardım,

Kalk içinde añtardım.

Tınımseyit urugu

Kökötöydü körgömün,

Körüp köñül bölgömün.

Soltobaydı äärçittim,

Aşta, toydo telçittim.

Ormon Kandın çabuulu

Olcosu coldon tabıluu,

Sadaka verdim canım için

Halk arasında şarkı söyledim

Halkın sözünü işittim

Kötü niyetlileri eleştirdim

Yurt içinde şarkı söyledim

Yurdun iyilerine saygı gösterdim

Muzooke ile dertleştim

Seyilkan ile çalgı ile atıştım

Karkıra'ya yerleştim

Kazaklara varıp şarkı söyledim

Tezek efendinin huzurunda

Zamane şiirini yakardım

Ekey'den çıkan Süyümbay

Başkanı gören eşya gibi

Söylese sözü hortum gibi

Onun ile atıştım

Geçmiş sözden tartıştım

Kañtarbay'ı altüst ettim

Halkın arasında devirdim

Tınımseyit boyu

Kökötöy'ü görmüştüm

Görüp dikkat etmişim

Soltobay'ı yanına alıp

Aşta, toyda geliştirdim

Ormon Hanın saldırısı

Ganimeti yolda hazırdır

*Köldörü Bugu äline
Katuu apat baştadı.
Ormon Kanı ölgöndö
Karagaydın tañında
Änik bolgon köp bugu.
Kaptap tuzdu kötörgön,
Kölük bolgon köp Bugu.
Başka çansa bık ätpes,
Ölük bolgon köp Bugu.
Akıldan caman şaşkanbız,
Atanga cüktü artkanbız,
Ancıyan közdöy kaçkanbız
Azaptuu coldon baskanbız
Atandın murdu cırılğan
Ancıyan ketken Bugu äli
Andan beter kırılğan.
Kaşkarga kire kaçkandın
Zamanası kuurulğan,
Topurakka cuurulğan,
Kayra keldik sandalıp,
Baş azayıp tandalıp
Darı kördük zorduktu,
Arılbagan korduktu
Kapır kelet degende
Zarlap ırday baştadım,*

Köl'deki Bugu halkına
Ağır felaket başladı
Ormon Hanı öldüğünde
Kökнарların tanında
Ceylan olan kalabalık Bugu
Çuvalla tuzu taşıyan
Gölük olan kalabalık Bugu
Başına vursa kıpırdamayan
Ölü olan kalabalık Bugu
Aklımızdan çok şaşmıştık
Deveye yükü artmıştık
Andican'a doğru kaçmıştık
Azaplı yolu yürümüştük
Devenin burnu yırtılan
Andican'a giden Bugu halkı
Ondan da beter öldü
Kaşkar'a kaçanların
Zamanesi kavruldu
Toprağa yoğruldu
Geri geldik serserileşip
Sayımız azalıp seçilip
Yine çektik horluğu
İyileşmeyen horluğu
Kâfir gelir dediğinde
Yakararak şarkı söylemeye
başladım

*Kündüp- tündüp kakşadım,
Muñduu ünüm baspadım,
Curt başına cakpadım.
Oo kalayık nesin aytayın,
Orus berdi cazañdı,
Caagin canıp Arstanbek
Ayta berdi kazaldı.
Bilbedik kayda basardı,
Kayakka barıp batardı,
Orusuñ kıyın cin äken
Zamana caman tarıdı,
Kayran Kırgız arıdı.
Cardı menen kedeyim,
Ölüm kelse ne deyin,
Calingan menen ayla cok,
Öküngön menen payda cok
Bul dünüyö beker kep,
Kara canıñ şeker dep,
Uşul düynö şum calgan,
Şum calganda kim kalgan?
Dabır- dabır dabır taş,
Darbazanın tübü taş,
Tagdırına kelgende
Kalat äken altı baş.
Kañça kayrat kılsañ da,
Kayrıldayt äken cıyırma caş.*

Gece gündüz zırladım
Kederli sesimi kısmadım
Baştakilere yararlanamadım
Hey halayık neyini anlatayım
Ruslar verdi cezanı
Hiç susmadan Arstanbek
Anlatmaya devam etti gazeli
Bilemedik nereye gideceğimizi
Nereye gidip sığınacağımızı
Rusların güçlü cin imiş
Zamane aşırı daraldı
Zavallı Kırgızlar yoruldu
Fakir ile fukaram
Ölüm gelse ne diyeyim
Yalvarmakla çare yok
Üzölmek ile fayda yok
Bu dünya boş sözdür
Kara canın şeker diye
İşbu dünya yalandır
Bu yalanda kim kaldı?
Budur budur budur taş
Kale kapısının dibi taş
Kaderine gelince
Kalır imiş altın baş
Ne kadar gayret etsen de
Geri gelmezmiş yirmi yaş

Ürkör aydın coldoşu,
Üç arkar tañdın bolcoşu.
Tolgon toonun zakımı,
Torgoy kuştun akını.
Bulbul kuşun mirzası,
Buudayık kuştun törösü.
Ay tegerek, sabı cok,
Ayça cıldız tabı cok,
Ögöödön bülöo ötkön cok,
Äköönö biröö cetken cok,
Ötkön işke buşman cok,
Ölümdön kıyın duşman cok,
Kün tegerek, sabı cok,
Künçö cıldız tabı cok,
Cakşıga caman cetken cok,
Şar akkan suuda ötkööl cok,
Küyüttüü işke buşman cok,
Ölümdön kıyın duşman cok.
Közdön agıp kanduu caş,
Katın balañ çurkurap,
Karıp canıñ çırkırıp,
On äki müçöñ zırkırıp,
Köküröktön can çıgıp,
Oyron bolot äkenbiz.
Bul ölümgö ayda cok,
Aytkan menen payda cok,

Ülker yıldızı ayın yoldaşı
Üç geyik tanın tahmini
Bütün dağın rüzgârı
Turgay kuşun şairi
Bülbül kuşun mirzası
Kartal kuştun efendisi
Ay yuvarlak, sapı yok
Ay kadar yıldızın ısısı yok
Eğeden bileği geçemedi
İkisine birisi ulaşamadı
Geçmiş işe pişmanlık yok
Ölümden güçlü düşman yok
Güneş yuvarlak, sapı yok
Güneş kadar ayın ısısı yok
İyiye kötü ulaşamadı
Hızlı akan suda geçit yok
Kederli işe pişmanlık yok
Ölümden güçlü düşman yok
Gözden akıp kanlı yaş
Kadın, çocukların ağlayıp
Garip canın ağlayıp
On iki eklemin acıyıp
Göğsünden canın çıkıp
Yok olacaktıyız
Bu ölüme çare yok
Anlatmak ile fayda yok

*Caratkan özü bilbece,
Calingan menen daba cok,
Dubanaca zarlanıp,
Turgan menen arga cok,
Oo kalayık çoğulup,
Koştoşkonu kelipsiñ:
Ayta turgan ırım bar,
Aça turgan sırım bar,
On äki türdüü ırım bar,
...
Allanın bergen ak sözün
Kapka saldı iynelep,
Süyrötüp cürdüm çiynelep.
Kaptın oozun söğöyün,
Irımdı kumday töğöyün,
Kaklıma aytıp bereyin
Süylöp öttüm başında,
Door sürdüm çaşımda,
Adamdın baarı sıyladı,
Amanat canım cırgadı.
Bul düynödö arman cok,
Ooru caman şaştırap,
Azireyil azgırıp,
İçime saldı kaygı çok.
Zil cügürdü sanaaga
Ägerde közüm cumulsa,*

Yaradan kendi bilmese
Yalvarmak ile deva yok
Divane gibi yakarıp
Durmak ile fayda yoktur
Hey halayık toplanıp
Vedalaşmaya gelmişsin
Söyleyecek şiirim var
Açacak olan sırım var
On iki türde şiirim var
...
Allah'ın verdiği hak sözünü
Çuvala koydum dikerek
Sürükledim kızakla
Çuvalın ağzını çözeyim
Şiirimi kum gibi dökeyim
Halkıma anlatayım
Anlatmıştım başında
Devran sürdüm gençliğimde
İnsanın tamamı saygı gösterdi
Emanet canım eğlendi
Bu dünyada ukde yok
Hastalık aşırı acele ettirip
Azrail şaştırap
İçime soktu kaygı ateş
İrin doldu kaygıya
Eğer gözüm kapanırsa

*Malım kalar taalada.
Üydün baarı boş kaldı,
Balalarım caş kaldı.
Bulbul älem taşındım,
Muunum boşop caşıdım.
Külük älem basındım,
Kükük älem taşındım.
Argımak älem arıdım,
Azamat älem karıdım.
Kaysı birin tereyin,
İçim tolgon ırım bar,
Aytarga türlüü sıırım bar.
Cakşı çıktıñ Soltobay,
Oylop turgun oy tobo ay,
Sen cakşılap ırda ontoboy
Keltirip aytkın sözümdü,
Keyitpegin özümdü.
Taştabagın sözümdü,
Taarıntparın özümdü.
Menin aytkan kebidim
Kökürökkö cat algın,
Oo Soltobay çıragım,
Äptep sözdü kuradım.
Acal cakın okşodu,
Aylamdı tappay turamın.
Batamdı saga bereyin,*

Malım kalır tarlada
Evin tamamı boş kaldı
Çocuklarım küçük kaldı
Bülbül idim yoruldum
Kaslarım eriyip ağladım
Küheylan idim durgunlaştım
Guguk idim yoruldum
Küheylan idim yoruldum
Yiğit idim yaşlandım
Hangi birini anlatayım
İçim dolusu şiirim var
Anlatmaya türlü sıırım var
İyi yetiştin Soltobay
Düşün sen hey tövbe ya
Sen iyi şarkı söyle inildemeden
Güzelce anlat sözlerimi
Kaygılandırma kendimi
Unutma sözlerimi
Darıltma kendimi
Benin anlattığım sözümü
Gönlünde ezberle
Hey Soltobay çıragım
Zorla sözlerimi birleştirdim
Ecel yakın gibi
Çare bulamamaktayım
Duamı sana vereyim

*Tulpar menip, tuu aştap,
Duulap cürgün äl baştap.
Tuygun salıp, kuu alıp,
Irdap cürgün toy baştap.
Dobuşumdu arbitıp,
Kalktın baarın carkıtp.
Soltobay ırçı çunagım,
Uşunçadan ınagım,
Baykap tursuñ çıragım,
Başım keñgip turamın.
Örö kiyiz cazdandım,
Ölö turgan baştandım.
Alda kaday kün bolot,
Balalarım caş kaldı,
Soltobay ırçı köz salgın.
Ölö turgan öñdöndüm,
Akıretke kööndöndüm,
Süylörümö darman cok,
Turayın desem alım cok,
Köñülüm aynıp, boorum çok,
Süldörüm bar, özüm cok,
Murunkuday sözüm cok,
Bulbul öñdüü dooşum cok,
Mından kiyin közüm cok,
Muunumdun barı boşodu,
Muñkanıp ayttım oşonu.*

Tulpara binip, sancak altında
Hayatını yaşa halkı yönetim
Atmaca salıp kuğu avlayıp
Şarkı söyle toy yönetip
Sesimi arttırıp
Halkın tamamını eğlendirip
Soltobay şair yavrum
Bu kadarını kardeşim
Görebilmektesin çırağım
Başım karışık durmaktayım
Keçe yastık yaslandım
Ölecek gibi başladım
İleride nasıl gün olur
Çocuklarım küçük kaldı
Soltobay sen göz kulak ol
Ölecek gibi göründüm
Ahrete doğru kabullendim
Konuşmak için derman yok
Kalkayım desem gücüm yok
Midem bulanıp bağrım yanık
Zayıf vücudum var kendim yok
Eskisi gibi sözüm yok
Bülbül gibi sesim yok
Bundan sonra gözüm yok
Kaslarımın tamamı gevşedi
Üzülerek anlattım bunları

*Kayran közüm kılayıp,
Kıyamatka ılayık,
Agayın- tuugan muñayıp.
Baykadiñbi, Soltobay,
Karuum ketti oy tobo ay,
Kaytpay tupran dart äken,
Şum ölümdün zarıp äken,
Bul dünüyö calganda
Tuulup, ölüş şart äken,
Cakşı başta Soltobay,
Caş baladay ontobay,
Ayıkpaymın oy tobo ay.
Bul oorudan ketemin,
Ayta berip netemin.
Azapka calgan oorum bar,
Arılbagan şorum bar.
Közüm ötsö Soltobay,
Nuska sözüüm taştaba,
Cetkire aytkın maanisin
Kayran bulbul sözü dep,
Artımda älim taanısın,
Aytlıp kalsa kalkımda
Arstanbek nege karısın.*

Zavallı gözüm açılıp
Kıyamete layık
Ağa kardeşlerim üzülüp
Dikkat ettin mi Soltobay
Gücümü yitirdim tövbe ya
İyileşmeyecek dert imiş
Yalan ölümün darbı imiş
Bu dünya yalanda
Doğup ölmek şart imiş
İyilik baştadır Soltobay
Küçük çocuk gibi inlemeden
İyileşmiyorum tövbe ya
Bu hastalıktan giderim
Anlatarak ne edeyim
Üzüntüye sokan ağrım var
İyileşmeyen derdim var
Ölür isem Soltobay
Şiirlerimi bırakma
İyice anlat önemini(anlamını)
Zavallı bülbülün sözü(şiiri) diye
Arkamda halkım tanısın
Anlatılacak ise halkım arasında
Arstanbek, niçin yaşlansın.

(Kebekova, 1994: 9- 22)

Kaňtarbay Menen Aytışı

Arstanbek:

*Oo, Kazaktan çikkan Kaňtarbay,
Domburaňdı çalgaňça,
Oyboylop obon salgaňça
Karkıldap üniň kalgaňça
Karkıra uçar tolgonup
Karkuş keter oygonup,
Karan tutkan sultaniň,
Kaşındagı ultaniň,
Kaliň Kırgız olturat,
Sözdü singa tolturat,
Kaada menen aytıspay,
Öydö- tömön çarpıspay,
Meni bir myyat kılrat dep,
Kalar beken oylonup?
Ceñilip kalsaň söz tappay,
Kalk baştagan sultaniň,
Kalka kılar ultaniň
Kalçıldap cini kelbesin,
Seni kastarlap topko äärçitip,
Kalk körsütüp telçitip,
Alıp cürböy canına
Äälik kılbat alıña,
Kayrılıp kamçı salbasın,
Kaşaň at mingen Kaňtarbay,*

Kaňtarbay ile Atışması

Arstanbek:

Hey Kazaklardan çıkan Kaňtarbay
Domburanı çalana kadar
İnleyip şarkı söyleyene kadar
Gaklayıp sesin kalana kadar
Turnalar uçar dönüp
Karkuş gider uyanıp
Dayandığın sultanın
Yanıdaki ayakkabın
Kalabalık Kırgızlar oturmaktadır
Sözleri güzellikle doldurur
Gelenek ile atışmadan
İleri geri çarpışmadan
Beni bir hami yapar diye
Kalır mı ki düşünüp?
Yenilecek isen söz bulamadan
Halk yöneten sultanın
Koruyacaktır ayakkabın
Titreyip sinirlenmesin
Seni esirgeyip kalabalığa getirip
Halkı gösterip geliştirip
Yanında bulundurmayıp
Sahiplenmeden gücüne
Dönerek kamçı vurmasın
Tembel at binen Kaňtarbay

*Kalk sözünön aňtarbay,
Kalçiganda kalbasın.
Sen Kazaktan çikkan kaňtarbay
Men Bugudan çikkan Arstanbay,
Söz tuurasın aytalı,
Tozok otun cazdanbay,
Möñke biy aytkan kep äle,
Arstanbek kimden kem äle,
Sanat sözüm san äle,
Sancıra sözüm kap äle.
Nuska sözüm kum äle,
Kordosom sözüm şum äle.
Aytışkanı oltursun
Bedeliñ tüşüp kalbasın
Kazak, Kırgız içinen
Maga teñ keler ırçı cok äle,
Oozum menin şok äle.
Teñsele turup ketüüçü
Teñdeşe turgan söz tappay,
Terme sözüm ok äle.
Anda ämese Kaňtarbay,
Sanat ırdan baştaylı,
Sanatın curtka taştaylı.
Uluu sözdön baştaylı,
Urmatın älge taştaylı.
Kıyla sözdön baştaylı ,*

Halkın sözünü kurcalamadan
Vadide kalmasın
Sen Kazaklardan çıkan Kaňtarbay
Ben Bugudan çıkan Arstanbay
Sözün doğrusunu söyleyelim
Cehennem ateşini yaslanmadan
Möñke Bey'in dediği söz idi
Arstanbek kimden eksik idi
Sanat sözlerim sayısız idi,
Şecere sözüm çuval idi.
Nasihat sözüm kum idi,
Aşağılasam sözüm kötü idi.
Atışmak için oturmaktasın
Bedelin aşağılanmasın
Kazak, Kırgız içinden
Bana eşit gelecek şair yok idi,
Ağzım(dilim) benim yaramaz idi.
Yalpalayıp gidecek
Karşı çıkacak söz bulamadan,
Derleme sözüm ok idi.
Haydi, o zaman Kaňtarbay,
Sanat şiirinden başlayalım,
Sanatını halka gösterelim.
Ulu sözden başlayalım,
Hürmetini halka bırakalım.
Hayli sözden başlayalım,

Kimbatın älge taştaylı.
Zamana ırın ırdaylı,
İlgerkinin sanatın
Artıbizda söz kalsın,
Birden terip sindaylı,
Söz cakşısın ilgaylı.
Ulamadan ulagan,
Uluular sözdü kuragan.
İlgerkinin cakşısı,
Oluya sinduu bakşısı,
Öñü sarı, közü kök,
Orus çıgat dep aytkan,
Uzun çöptün baarisın
Orup çıgat dep aytkan,
Kıska çöptün baarisın
Korup çıgat dep aytkan,
Al aalamdın baarisın
Sorup çıgat dep aytkan.
Äki başın kaykayıp,
Kayık çıgat dep aytkan.
Meyil kadır bolom dep,
Zayıp çıgat dep aytkan.
Kalem alıp kat cazgan,
Bezer çıgat dep aytkan.
Kalptı çınday süylögön,
Äser çıgat dep aytkan.

Kıymetlisini halka bırakalım.
Zamane şiirini söyleyelim,
Eskilerin sanatını
Arkamızda söz kalsın,
Birer birer eleştirelim,
Sözün iyisini seçelim
Ulamadan bağlayan
Ulular sözü kuran
Eskilerin yöneticisi
Evliya gibi bahşısı
Rengi sarı, gözü mavi
Ruslar çıkar diye söylemişti
Uzun otun tamamını
Biçer diye anlatmıştı
Kısa otun tamamını
Koruyacak diye anlatmıştı
Ay âlemin tamamını
Emer diye anlatmıştı
İki başını dikip
Kayık çıkar diye anlatmıştı
Kendi isteği ile olurum diye
Kadın çıkar demişti
Kalem alıp hat yazan
Yazar çıkar demişti
Yalanı doğru gibi anlatan,
Akılsızlar çıkar demişti.

Akır zaman kişisi
Başka bolot dep aytkan.
Adebi çok süylögön,
Kaşka bolot dep aytkan.
Konuşu takır, çöbü çok,
Taşka konot dep aytkan.
Ägindin nurku azayıp,
Açka bolot dep aytkan,
Akır zaman adamı-
Bakıl bolot dep aytkan,
Ägini öyüp, çöp çıkpay,
Takır bolot dep aytkan.
Andan kiyin zamana
Akır bolot dep aytkan.
Akır zaman adamı
Aalım bolot dep aytkan.
Ayattın sözüün bek tutpay,
Zalim bolot dep aytkan.
Aganın tilin ini albay,

Çagım bolot dep aytkan.
Birinin tilin biri albay,
Cayıl bolot dep aytkan.
Kapır menen aralaş
Oşondo ayıl konot dep aytkan.
Zamananın adamı

Ahir zaman kişisi
Farklı olur demişti.
Edebi yok konuşan,
Cesur olur demişti.
Konuşu kuru, otu yok
Taşa konar demişti
Ekinin verimi azalıp
Akçe olur demişti
Ahir zaman insanı-
Cimri olur demişti,
Ekini yeşerip ot bitmeden
Çorak olur demişti
Ondan sonra zamane
Ahir olur demişti
Ahir zaman insanı
Âlim olur demişti.
Ayete sıkı bağlanmadan.
Zalim olur demişti.
Ağabeyin dediğini kardeş
dinlenmeden,
Kışkırtma olur demişti.
Birinin dediğini biri dinlemeden,
Gaddar olur demişti.
Kâfir ile karışık
Köy oluşur demişti.
Zamanenin insanı

*Moldo bolot dep aytkan,
Akır zaman cakındap,
Kelip kaldı dep aytkan.
Oo armanduu düniüyö,
Bulut minseñ cetpeysiñ,
Murunkunun narkına,
Burkuraysiñ tütündöy,
Bul zamandın artına.
Bayırkının mingeni
Kıltıldagan at bolgon,
Kırgızga kim çak bolgon?
Baatırları köp bolgon?
Bayırkıga söz bolgon,
Kıraandarı köp bolot,
Kılım arta söz bolgon.
Comogu coldo ayılğan,
Corogu coldo kamılğan.
“Manasın” aytıp bapıtan,
“Semeteyin” septerem,
Ança – mınça ırçını
Aşka, toygo keltirbey,
Ana- mına dedirbey,
Boz baldar äle äptegen.
Kırgız kırdı ırdagan,
Kız- kırkını sındagan,
Too başında ırdagan,*

Molla olur demişti,
Ahir zaman yaklaşıp
Gelmek üzere demişti
Hey kederli dünya
Bulut binsen ulaşamazsın
Eskilerin kıymetine
Kıvrılırsın duman gibi
Bu zamanın arkasına
Eskilerin bindiği
Kıpır kıpır at olan
Kırgızlara kimler denk gelen?
Kahramanları çok olan
Eskilere söz olan
Kahramanları çok olan
Asırlarca söz olan
Destanı yolda anlatılan
Kötü davranışı yolda anlatılan
“Manas”ını anlatıp özenen
“Semetey”ini yayan
Bazı bir şairleri
Aşa, toya yaklaştırmadan
İleri geri konuşmaktan
Genç delikanlılar bile halleden
Kırgızlar kırdı şarkı söyleyen
Kız gelinleri eleştiren
Dağ başında şarkı söyleyen

Top kariya sindagan.
Aşka, toygo çakırıp,
Azemdep külük çabuuçu.
Irçılar çıgıp ortogo
Söz gülgününün tabuuçu.
Murunkunun narkında
Kazak, Kırgız kalkında,
Miñ cilkıda corgo cok,
Miñ tütündö moldo cok,
Kızıl kagaz pulu cok,
Äki bölök üyü cok,
Älüü başı biyi cok,
Araba menen çana cok,
Torpok menen tana cok,
Casool degen balaa cok,
Istarçın degen calaa cok,
Nabaktı degen tamı cok,
Üyöz başı çoñu cok,
Boloş degen biyi cok,
Suu başında beket cok,
Karagay başı zımı cok,
Kagaz cazar bezer cok,
Kalk aytuuçu äser cok,
Neçen türdüü kesel cok,
Şariat sözdü bilbegen,
Adamdı közgö ilbegen,

Bir grup ihtiyar sınayan
Aşa, toya davet edip
Bezeyip küheylan koştururdu
Ozanlar çıkıp ortaya
Sözün en güzellerini bulurdu
Eskilerin geleneğinde
Kazak, Kırgız halkında
Bin yilkıda yorga yok
Bin hanede molla yok,
Kızıl kağıt parası yok,
İki farklı evi yok,
Elli başı beyi yok,
Araba ile kızak yok,
Buzağı ile dana yok,
Memur denen bela yok,
Reis denen iftira yok,
Hapishane diyen binası yok,
Şehir başı büyüğü yok,
Boluş denen beyi yok ,
Suyun başında durak yok,
Köknarın başı teli yok,
Kazğıt yazan yazar yok
Yalan söyleyecek gaddar yok,
Nice türlü hastalık yok,
Şariat sözünü bilmeyen,
İnsanı dikkate almayan,

*Orus degen osol cok,
Kaarı katuu kapır cok,
Kaykalap baksan mayır cok,
Casalooçu sotu cok,
Cazañdı berçü oen cok,
Kalktın bolçu köñülü tok.
Bayırıda Kırgızdın
Balası barañ atçı äle,
Barakatta catçı äle.
Kızdarı kımkap kiyçi äle.
Kılığı curtkı tiyçi äle.
Ne bir azamattar bar äle,
Bala colbors baştangah,
Kılıçınan kan tamgah,
Kañgayga çeyin col salgan,
Ne bir baybiçelep bar äle,
Saramcalı san äle,
Saltanatı mol äle,
Ämi baatırları pas boldu,
Balaket kalıp kas boldu.
Kımkap kiygen kızdardın
Tal- taldap örgön çaçtarı,
Osmo koygon kaştarı
Tüydöktölüp cün boldu.
Ädik capkan betteri
Kızılı öçüp, boz boldu,*

Rus diyen görgüsüz yok,
Kahrı sert olan kâfir yok,
Böbürlene yürüyen binbaşı yok,
Cezalandırarak mahkemesi yok,
Cezanı verecek yönetici yok,
Halkın gönlü rahat idi
Eskiden Kırgızların
Çocuğu tüfek atar idi
Huzur içinde yatar idi
Kızları sırma giyer idi
Huyları halka dokunur idi
Ne bir yiğitler var idi
Gençliğinde kaplana benzeyen
Kılıcından kan daman
Kañgay'a kadar yol açan
Ne bir hatunlar var idi
Akıllılığı(tutumluluğu) sayısız idi
Saltanatı bol idi
Şimdi kahramanları bozuk oldu
Felaket kafir düşman oldu
Sırma giyen kızların
Dal dal ördüğü saçları,
Çivit otu sürdüğü kaşları
Yumak yapıp tüy oldu.
Allık koyduğu yüzleri
Kızılı sönüp boz oldu,

Kıyın zaman kez boldu.

Kasa eleçek baybiçe

Kara cooluk salınıp,

Kazan karmar küñ boldu.

Kansı birin aytayın,

Kademi ketip Kırgızdın

Kanday gana kün boldu?

Kayran ötkön ilgerki

Cardı- bayı belgisiz,

Kunan- tayı mingisiz,

Kulu- biyi belgisiz,

Mañdaylaşıp coonu algan,

Tañdaylaşıp doonu algan.

Ämi cıtı ketti calbızdın,

Carıgı öçtü cıldızdın,

Baası ketti kunduzdın,

Bayımı ketti Kırgızdın,

Barbardiger kuduret,

Paanalagan pendeñe

Kanday kündü tuuguzduñ?

Ämi kayran zaman kuurular,

Kapır menen Musulman

Kamırday bolup cuurular.

Kayran gana Kırgızdın

Kılıçı keter kınınan,

Kırdarı keter sınınan,

Zor zaman kez oldu.

Kasa eleçek hatunlar

Kara başörtü örtünüp,

Kazan tutacak cariye oldu.

Hangi birini anlatayım

Kadimi kaybolup Kırgızların

Nasıl bir gün oldu?

Zavallı geçmişteki eskiler

Fakiri zengini belirsiz,

Kunan tayı binilmeyen,

Kölesi beyi belirsiz,

Karşılaşıp düşman kaçırın,

Tartışarak dava kazanan.

Şimdi kokusu gitti nanenin

Işığsı söndü yıldızın

Kıymeti gitti kunduzun

Zenginliği gitti Kırgızların

Perverdigar kudret

Sana sığınan bendene(kullarına)

Nasıl günü yarattın?

Şimdi zavallı zaman kavrulur

Kâfir ile Müslüman

Hamur gibi yoğrulur

Zavallı Kırgızların

Kılıcı gider kınından

Kızları gider endamından

*Kelinder keter kelbetten,
Ulandar keter uyattan,
Katındar keter narkınan,
Karılar keter barkınan.
Ämi zaman bozuldu,
Kıl corgoñ coor at boldu,
Kıl torko tonuñ böz boldu.
Murunkudan bark ketti,
Kaada- nuska nark ketti.
Başalık menen başkarıp,
Başıñdı orus karmadı.
Kündö myzama çıgarıp,
Zamanañdı kuurudu,
Topurak kılıp cuurudu.
Karkıra kıldı äliñdi,
Karatıp aldı ceriñdi,
Kayıştırdı beliñdi.
Toodak kıldı äliñdi,
Taloongo aldı ceriñdi,
Kabakka saldı äriñdi.
Ämi kimge aytasıñ,
Kökürök tolgon kebiñdi,
İçindegi kegiñdi.
Cakşı cerden acırıp,
Too, taşka Kırgız çegindi,
Kayberen bolup älirdi,*

Gelinler gider güzelliğinden
Oğlanlar gider namustan
Kadınlar gider geleneğinden
İhtiyarlar gider itibarından
Şimdi zaman bozuldu
Seçilmiş yorgan yaralı at oldu
Seçilmiş ipek kürkün bez oldu
Eskilerden itibar gitti
Gelenek görenek gitti
Paşalık ile yönetip,
Başını Rus yakaladı.
Her gün kanun çıkarıp,
Zamaneni kavurdu,
Toprak yapıp yoğurdu.
Turna yaptı halkını,
Ele geçirdi toprağını,
Büktürdü belini,
Toy kuşu yaptı halkını,
Yağmaladı toprağını,
Kabağına vurdu kocanı
Şimdi kime anlatırsın
Göğüs dolusu sözünü
İçindeki intikamını
İyi topraktan ayrılıp,
Dağ taşa Kırgızlar çekildi,
Geyik olup tepindi,

Arstanbek aytpas tegindi.

Suragı kıyın kapırdıñ

Suunun başın ääledi,

...

Äsepke aldı başıñdı,

Karı menen çaşıñdı.

Karşı turar çama cok,

Kazak, Kırgız basındı.

Kara col kıldı kölüñdü,

Kasapka saldı äliñdi.

Katuu zaman tuş kelip,

Kaygıga salçu köründü.

Saru curt boldu konuşuñ,

Köç aldı boldu orusun,

Öz kolunda biylik cok,

Kulalı boldu boluşun,

Kıyın go Kırgız oñuşuñ.

Narkı getti karının,

Urmatı ketti uuludun,

Kımbatı ketti kızıñdın,

Kıyabı ketti uzundun,

Kayran zaman bozulduñ.

Kızıl- tazıl köçüñ cok,

Kımkap kıygen kızıñ cok,

Kılımgı keter sözüñ cok,

Kılıçıñ çabar baatır cok,

Arstanbek anlatmaz yalanı.

Sorgusu zordur kâfirinin

Suyun başını sahiplendi,

...

Kayda geçirdi başını,

Genç ile yaşlınızı.

Karşı çıkacak takat yok,

Kazak, Kırgız baş eğdi.

Kara yol yaptı gölünü,

Gazaba verdi halkını.

Ağır zaman denk geldi

Kaygılandırarak göründü

Sarı yurt oldu konuşun

Göçün önü oldu Rusların

Kendi elinde yönetim yok

Kulalı oldu boluşun

Zordur şimdi Kırgız düzelmen

Örfü gitti ihtiyarın

Hürmeti gitti evladın

Kıymeti gitti kızlarının

Tavı gitti uzunun

Zavallı zaman bozuldu

Rengârenk göçün yok

Sırma giyen kızın yok

Asırlara uzanacak sözün yok

Kılıcını sallayacak yiğit yok

*Oo armanduu dünüyö,
Bayırkını oylosom,
Bayterek tügül, çırpık çok,
Bayır kılar biyiñ çok,
Baş kalkalar iyin çok,
Intımak kurgan ayıl çok,
Izaat kılar bayıñ çok,
Karagayda çayır çok,
Karan tutar cayıñ çok,
Ayta berip erte- keç
Arstanbektin içi çok.
Kıyıtıp aytar söz keldi,
Kıyın zaman köz keldi.
Bir küñü aytar soldat dep,
Koluñdagı balañdı
Kolmo- kol maga karmat dep,
Anda kanday kılasıñ,
Oşondo çıgar cılasıñ.
Astı zaman bozuldu,
Beş ubak namaz usuldu,
Beyili menen okubay,
Pendeñ körör kusurdu.
Azamattan al ketti,
Argımaktan cal ketti,
Adırğa tolgon mal ketti,
Ayrı örköçtüü nar ketti,*

Hey kederli dünya
Eskileri düşündüğümde
Kavak değil, çalı yok
Dayanacak beyin yok
Sığınacak mağara yok
Huzurlu olan köy yok
İzzet edecek zengin yok
Köknarda çıra yok
Yerleşeceğin yerin yok
Anlatarak gece gündüz
Arstanbek'in bağı yanık
Çıtlatıp anlatacak söz geldi
Zor zaman kez geldi
Bir gün diyecek asker diye
Elindeki çocuğunu
El ele bana ver diye
O zaman ne yaparsın
O zaman çıkar yok oluşun
Kesinlikle zaman bozuldu
Beş vakit namaz usulü
İsteği ile okumadan
Kulların görür kusuru
Yiğitlerden kuvvet düştü
Küheylanlardan yeke gitti,
Mera dolusu mal gitti,
Ayrı hörgüçlü deve gitti,

*Cele tolgon bää ketti,
Koroodoru koy ketti,
Kozu, ulagı teñ ketti,
Kaliñ berip, kız albay.
Kaada- salttı buza albay,
Ce kolunda malı cok,
Anı tabar alı cok,
Kokuylap cigit boy ketti.
Mınday zaman kez keldi,
Arstanbek aytar söz keldi.
Kokonduktun sarttarı
Kokun işti baştadı,
Koy kötörüp, bul berip,
Äki kılıp äsebin
Asiñdi caman ketirdi,
Çom mingen sartıñ äsirdi.

Bayırı Kırgız körbögön,
Pul cıynagan äserdi.
Argımak azıp coorudu,
Azamat köönü oopudu.
Külürgüñ azıp coorudu,
Güldöy köñül oorudu.
Boz baldarıñ muñaydı,
Baştagıday körkü cok,
Kız- kırkınıñ çunaydı.*

Yele dolusu yılkı gitti,
Ahırdaki koyun gitti,
Kuzu, oğlağı birlikte gitti,
Başlık verip kız almadan.
Gelenekleri bozmadan,
Ya elinde malı yok,
Onu bulacak gücü yok,
Ah vah edip yiğit yalnız gitti
Böyle zaman denk geldi
Arstanbek anlatacak söz geldi.
Kokanlının Sartları
Felaket işi başladı,
Koyun taşıyıp kumaş verip,
İki kat yapıp hesabını
Aklını kötü karıştırdı,
Keçeden eyere binen Sartların
kudurdu.
Eski Kırgızlar görmeyen
Para toplayan akılsızı
Küheylan zayıflayıp yara oldu
Yiğidin gönlü kırıldı
Küheylanın zayıflayıp yara oldu
Gül gibi gönül kırıldı
Delikanlı gençler kederlendi
Baştaki gibi güzelliği yok
Kız gelinlerin kısaldı

*Oo armanduu dünüyö,
Too- taşındın körkü cok,
Örüp cürçü tülkü cok,
Örgöö tolgon mülkü cok,
Kümüş karmar zerger cok,
Külük çabar ärler cok,
Kayberen atar mergen cok,
Kalk arası böksördü,
Arstanbek aytıp teñseldi.
Körkü ketti ceriñdin,
Mülkü ketti äliñdin,
Külküsi öçtü äriñdin.
Argımak at mine albay,
Algı sözdön bile albay,
Sanı ketti çaşındın,
Sını ketti başındın,
Stıy ketti aşındın.
Tar zaman keldi takımdap,
Azapka kalgan kayran äl
Ämi kayda çaşındıñ?
Curttun sözün ayta albay,
Intımagın kaytarbay,
Cakşılariñ basındı,
Kaşkara kaçıp çaşındı.
Andan da ayla bolbodı,
Amalı kıyın kapırıñ,*

Hey üzüntülü dünya
Dağ taşının güzelliği yok
Yayılp gezen tilki yok
Çadır dolusu mülkü yok
Gümüş tutacak sarraf yok
Küheylan koşturacak yiğitler yok
Geyik avlayacak avcı yok
Halkın arası azaldı
Arstanbek anlata yalpalandı
Güzelliği gitti yerinin
Mülkü gitti halkının
Gülüşü kesildi yiğitlerinin
Küheylan ata binemedi
İleri söz söyleyemedi
Sayısı azaldı gençlerinin
Endamı gitti başının
Armağanı gitti aşının
Dar zaman geldi koşup
Azaba düşen zavallı halk
Şimdi nereye saklandın?
Halkın sözünü diyemedi
Huzurunu gözetleyemedi
Yöneticilerin alçaldı
Kaşkar'a gidip saklandı
Ondan da çare olmadı
Uyanık olan kâfirin

*Öz tuuganın azgırıp,
Asıl tuugan Balbaydı
Tekesten barıp karmadı,
Almatıga aydadı.
Karager attı kim minet,
Kayış tondu kim kiet,
Canında karap turbasañ,
Can otumdu cebetin,

Kalpı – çının kim bilet.
Uu berdirip caylaptır,
Baatır cürök Derkembay,
Bugudan çıkkın körköm ay.
Kötürüp çıgıp abaktan
Körün kazıp kenendep,
Ak kepindep, aruu cuup,
Amanat canın tapşırgan,
Beyacaldan öltürgön,
Alladan körsün ant urgan.
Orusuñ oñoy kök ämes,
Oñduruuçu heme ämes,
Mayırı turat başında,
Mıltığı turat kaşında.
Obdulup tonto cüylösö,
Çılduragan sözü bar,
Kök kıtanday közü bar.*

*Öz akrabasını kandırıp
Asıl kardeşin Balbay'ı
Tekes'ten yakalattırıp
Almatı'ya sürdürdü
Kır ata kim binecek
Deri kürkü kim giyecek
Yanında görmesen
Gözünün içene bakıp yalan
söylemeyeyim
Yalanı doğrusunu kim bilir
Zehir verip halletmiş
Cesur yürek Derkembay
Bugulardan çıkan yiğit hey
Çıkararak hapisten
Mezarını kazıp genişçe
Kefenleyip yıkayıp
Emanet canını teslim etti
Ecelsiz yere öldüren
Allah'tan çeksın lanetlenen
Rusların sıradan gök değil,
Solduracak şey değil,
Binbaşısı var başında,
Tüfeği durur yanında.
Öne eğilip kalabalıkta konuşsa
Kısa kısa sözü var,
Gök balıkçıl gibi gözü var.*

*Karakoldu biyledi,
Paşanın sözün süylödü,
Kalk başkargan cakşını
Kamgaktay da körböydü.
Mıyzamdı katuu baştadı,
...
Kalktı caman kaktadı.
Suunun başın ääledi,
Suunun başı Sulayman
Anın da küçü kelbedi,
Kalktı kıyın tergedi.
Kıyın boldu Kırgızga
Bul orustun kelgeni.
Tırışmanke minem dep,
Mayır degen ämesi
Cilkıdan tandap karmadı,
Öz malımdı bergin dep,
Üröyü uçkan Kırgızdın
Bir da biri barbadı,
Kaz, ördök kaldı balaaga,
Bayırı Kırgız kılbağan,
Balakettüü calaaga.
Top- tobu menen karmadı,
Tolgop turup bayladı.
Cünün culup culmalap,
Kanatın kırkıp kuykalap,*

Karakol'u yönetti
Padişahın sözünü söyledi
Halk yöneten yöneticileri
Diken kadar görmedi
Kanunu sert başladı,
...
Halkı aşırı kuruttu
Suyun başını sahiplendi
Suyun başı Süleyman
Onun da gücü yetmedi
Halkı aşırı sorguladı
Zor oldu Kırgızlara
Bu Rusların geldiği
Faytona binerim diye
Binbaşı dedikleri şeyi
Yılıktan seçip yakaladı
Öz malımı ver diye
Aşırı korkan Kırgızların
Tek bir tanesi varmadı
Kaz, ördek kaldı belaya
Ezelden Kırgızlar yapmayan
Felaketli iftiraya
Grup grubu ile yakaladı
Kuşatarak bağladı
Tüyünü yolup koparıp
Kanatını kesip kızartıp

*Katarı menen calmadı,
Aytarga söz kalbadı.
Mıltık ünü tarsıldap,
Köldün üstü kan boldu.
Caş balapan çurkurap,
Culungan cun birpırap,
Calpı curtka dañ boldu.
Kaarı katuu zamandı
Ayta berip kün- tünü
Arstanbek başı mañ boldu.
Kazak, Kırgız Musulman
Közüm cetpeyt artına
Kanday gana zañ boldu?
Orustardın mucugu
Ägin aydap örööngö
Kara cerdi kañtardı,
Iplas äken çoçkocu
Cerdi kazıp añtardı.
Makiröö kıldı suuñdu,
Kayran Kırgız kuuldu.
Tam, taştı saldı bekemdep,
Çarbası kıyın äken dep,
Bey- beçara tañ kaldı.
Sını ketti ceriñdin,
Sıyı ketti äliñdin,
Kaysı armanım aytayın,*

Sırası ile yedi
Söylemeye söz kalmadı
Tüfek sesi tars diye
Gölün üzeri kan oldu
Civcivler çığlık atıp
Yolunan tüyler uçuşup
Bütün halka duyuldu
Kahrı katı zamanı
Anlatarak gece gündüz
Arstanbek'in başı şaşırdı
Kazak, Kırgız Müslüman
Gözüm ulaşmaz arkasına
Nasıl bir zaman oldu?
Rusların çiftçileri
Ekin ekip vadiye
Kara toprağı sürdü
Kirli imiş domuzu
Toprağı sürüp devirdi
Mekruh etti suyunu
Zavallı Kırgızlar kovuldu
Evi, taşı yaptı sağlamca
Çiftliği zor imiş diye
Biçareler şaşırdı
Güzelliği gitti yerinin
Saygısı gitti halkının
Hangi kederimi anlatayım

Kırızga kaday cay kaldı?
Türü suuk zamandı
Ayta berip boruktum,
Tübü birge musulman
Kaday küngö coluktuñ?
Kazaktan çıkkan Kañtarbay,
Zamana ırın ırdaçı,
Kalpıñdı aytıp kaltarban,
Bul orustun kelgeni
Kaada kaday, kalk kaday?
Saana kaday, salt kaday?
Acıñ kaday, al kaday?
Diniñ kaday, dil kaday?
Hanıñ kaday, cat kaday?
Paşaañ kaday, bay kaday?
Caqşıñ kaday, cay kaday?

Cayıt kaday, tör kaday?
Bayıñ kaday, bar kaday?

Cardıñ kaday, can kaday?
Biylik kaday, biy kaday?
Boluş kaday, boy kaday?
Äliñ kaday, är kaday?
Zamana kaday, zañ kaday?
Ämi senden tüñdaylı,

Kırızlara nasıl yer kaldı?
Bu çirkin zamaneyi
Anlata anlata boğuldum
Kökü bir Müslümanlar
Nasıl bir güne kaldınız?
Kazaklardan çıkan Kañtarbay
Zamane şarkısını söyle
Yalan söyleyip afallamadan
Bu Rusların gelmesi
Örf nasıldır, halk nasıl?
Keder nasıldır, gelenek nasıl?
Hacıların nasıl, halin nasıl?
Dinin nasıldır, gönül nasıl?
Hanın nasıldır, yaban nasıl?
Padişahın nasıldır, zengin nasıl?
İleri gelenlerin nasıldır, durumun
nasıl?
Yaylan nasıldır, meraların nasıl?
Zenginlerin nasıldır, varlıklarının
nasıl?
Fakirlerin nasıldır, canın nasıl?
Yönetim nasıldır, beyin nasıl?
Boluşun nasıldır, fert nasıl?
Halkın nasıldır, yiğit nasıl?
Zamane nasıldır, töre nasıl?
Şimdi senden işitelim

Ayttım okşoyt bir dalay.

(Kebekova, 1994: 32- 44)

Kokon Biyliği Cönündö Ir

Tegeregi Kırgızdın

Temirden tartkan tor boldu.

Tüşkön ceri Kırgızdın

Kırk kulaç tereñ or boldu.

Köçmöndüü bizdin köp Kırgız

Kök çapan sartka kor boldu.

Argımağın kekeytip,

Kök kepiçin tepeytip,

Kokonduktun kordugu,

Aşkere öttü zordugu.

Altından kamçı alakan

Arkı tüptö çoñ hanı

Ancıyandık Mala Han.

Atka kakkan cez kazık,

Tegeregi Kırgızdın

Korgondogu turganı

Kıpçaktardun Maarazık.

Azamattın moynuna

Ayabagan tülüktü

Salıp turat Kokonduk.

Aygır at menen atan töö

Bir aytkandan kaltırbay,

Alıp turat Kokonduk.

Anlattım galiba bir haylini.

Hokant Yönetimi Hakkında Şiir

Etrafı Kırgızların

Demirden örülmüş tel oldu

Girdikleri yer Kırgızların

Kırk kulaç derin zindan oldu

Göçebe bizim kalabalık Kırgızlar

Gök kaftanlı Sartlara hor oldu

Küheylanını dikerek

Gök çarığı küçücük

Kokanlıkların horluğu(eziyeti)

Açıkça kullanıldı gücü

Altından kamçı avuç

Öbür tarafta büyük hanı

Andıcanlı Mala Han

Ata vuran bakır kazık

Etrafı Kırgızların

Bahçesinde duran

Kıpçakların Maarazık

Yiğidin boynuna

Aşırı çeşitli hayvanı

Yüklemektedir Kokanlı

Küheylan at ile atan deve

Bir dediğinden geciktirmeden

Alacaktır Kokanlı

Kaarına alganda
Beli katuu ärlerdi
Carıp turat Kokonduk.
Alımına at aldı,
Ayal kılbay bat aldı.
Zeketine Kokonduk
Karkırasın saydırıp,
Dünüyösün caydırıp,
Beş köküldüü kızdı aldı.
Oymoktuudan uzdu aldı,
Kulaktarın karıştap,
Koroodon tandap koydu aldı,
Kızmatına boydu aldı.
Olpoñ dep aldı ägindi
Canına cakın baralbay,
Kırgız baykuş çekindi.
Sayrap turgan Arstanbek
Süylöbösmün tegindi.
Bayırı bala caş çakta,
Kızıl öñüm tak çakta,
Kıl sakalım cok çakta,
Taş- Kıyanın üstündö,
Cuukunun oozunda
Kozuga bala çoñ äle.
Sart Kırgızga kor äle.
Tokunganın karasañ,

Kahrı geldiğinde
Beli güçlü erleri(yiğitleri)
Parçalayacak Kokanlı
Vergisine at aldı
Acımadan çabuk aldı
Zekâtı için Kokanlı
Karkıra'sını diktirerek
Dünyasını serdirip
Beş kâküllü kızdı aldı
Nakışlıdan ustayı aldı
Kulaklarını ölçüp
Ahırından koyununu aldı
Hizmeti için insanı aldı
Vergi diye aldı ekini
Yanına yakın varamadan
Kırgız zavallılar çekindi
Anlatmakta olan Arstanbek
Anlatmayacağım boş şeyleri
Eski çocukluk çağda
Kızıl rengim koyu çağda
Kıl sakalım yok çağda
Taş-Kıya'nın sırtında
Cuuku'nun ağzında
Kuzuya çocuk büyük idi
Sart ve Kırgızlara hor idi
Eyerlediğine bakarsanız

Cekenden kılğan çom äle.

Butundagı ötügü

Ayakkaptan zor äle.

Konçunan çıkkın kıcısı

Koy toygondoy şor äle

Ämi Karakoldu Sart aldı,

Caķşılardı baarisın

Kökürögün dart çaldı.

Sart cıyılıp, dañ saldı,

Karakolgo tam saldı,

Kat oodarıp mal saldı.

Karakol sartın ünündöy,

Sart cıyılıp bastırsa,

Kursaktarı çandayıp,

Sanattuu Kırgız biyindey.

Karakoldo Sart oynoyt,

Ärikkende karta oynoyt,

Akça salıp mart oynoyt.

Kokonduk aldı kölüñdü,

Kokuylattı äliñdi.

Köldün başın Sart aldı,

Köküröktü dart çaldı.

(Kebekova, 1994: 103- 105)

**Borombaydın Kereezine
Irdaganı (1858. c)**

Oo, Borombay abake,

Kamıştan yapılmış hasır idi

Ayağındaki çizmesi

Ayakkabıdan büyük idi

Koncundan çıkan kiri

Koyun doyduğu gibi kir idi

Şimdi Karakol'u Sartlar aldı

Yöneticilerin tamamını

Göğsünü dert kapladı

Sart toplanıp, nam saldı

Karakol'a ev yaptı

Yazı çevirip mal yığdı

Karakol Sartların evi gibi

Sartlar toplanıp yürüse

Göbekleri şişip

Sanatlı Kırgız beyi gibi

Karakol'da Sartlar oynar

Sıkıldığında kart oynar

Para dikerek mert oynar

Kokanlılar aldı gölünü

Sızlattırdı halkını

Gölün başını Sartlar aldı

Göğsümü dert kapladı

**Borombay'ın Vasiyeti Üzerine
Anlattıkları (Yıl 1858)**

Hey, Borombay amcacığım

*Curt başçısı sen älen,
Comogun aytkan men älem,
At çaptırbas aşña,
Korgon urbas başña,
Betine tırmak salbastan,
Beline arkan çalbastan,
Katını aza kütpögön,
Hanzadaga küybögön,
Sarıbagış, Solto, Sayaktın
Kaysısınan kem äleñ?
Kalıs sözdü aytayın,
Köldö süzçü keme äleñ,
Kalk korgogon är äleñ,
Kul ölgöndöy kıl deysiñ,
Külpöttöp söögü koyulup,
Kazak, Kırgız çogulup,
Aşı- cıtı berilip,
Ak örgöölör tigilip,
Argımkatar çabılıp,
Irçılar ırdap cabılıp,
Är äñişer balbandar
Äl çetinen tabılıp,
Äli urmat kılbagean,
Sen kay ceriñden kem äleñ?
Uşul aytkan kebiñdi
Men alcıgan söz däär älem.*

Yurt başkanı sen idin
Destanımı anlatan ben idim
At koşturmayan aşına
Kümbet yaptırmayan başına
Yüzüne tırnak geçirmeden
Beline arkan bağlamadan
Hatunu yas tutmayan
Han zadeye acımayan
Sarbagış, Solto, Sayakların
Hangi birinden eksik idin?
Adalet sözü söyleyeyim
Gölde yüzen gemi idin
Halkı koruyan er idin
Köle ölmüş gibi yap dersin
Eğlence ile defin edilip
Kazak, Kırgız toplanıp
Cenaze aşısı verilir
Ak otaklar dikilir
Küheylanlar yarışırılıp
Ozanlar şarkı söyleyip
Güreşirler pehlivanlar
Halkın köşesinden bulunup
Halkı hürmet etmeyen
Sen nerenden eksik idin
İşbu söylediğin sözlerini
Ben saçma söz der idim

Sayabanduu bak äleñ,
Saltanattuu can äleñ
Kul ölgöndöy kıl deysiñ,
Kasnettüü Bugunu
Karısın kadir kılbağan,
Ar namıstı bulgagan,
Kara özgöy kapır deysiñbi?
Kalk arasın saktagan,
Kadırmanın maktagan,
Kastarluu kalıñ Bugunu
Sarıbağış menen Soltodon
Kay cerinen kem deysiñ?
Ormon handın zarpınan
Baştap kelip orustu
Paanalatkan sen äleñ,
Paşaaga cakkan är äleñ,
Bak tigip, ägin äyda dep,
Cön cay ookat kayda dep,
Kışı cıluu, malga cay,
Ceri suluu, danga bay,
Çıçkan, Darkan cayla dep,
Kaşkar cakka barba dep,
Aytıp cürgön sen äleñ,
Akılıñ kimden kem äleñ?
Ardaktap kömböy özümdü
Arı türtüp sal deysiñ,

Gölgeli ağaç idin
Saltanatlı can idin
Köle öldüğü gibi yapın dersin
Haysiyetli Buguları
Yaşlısına hürmet etmeyen
Ar namusu kirleten
Kara niyetli kâfir diyor musun?
Halkın arasını koruyan
Kadrlılarını öven
Kıymetli kalabalık Buguları
Sarıbağış ile Soltalardan
Hangi yönüyle eksik dersin
Ormon Hanın zulmünden
Getirerek Rusları
Korunduran sen idin
Padişahın beğendiği er idin
Ağaç dikip ekin ekiniz diye
Öylesine yiyecek nerede diye
Kışın sıcak, hayvanlara uygun
Yeri güzel, tahılla dolu
Çıçkan, Darkan'a yerleşin diye
Kaşkar tarafına gitme diye
Söyleyen sen idin
Aklın kimden eksik idi
Hürmet etmeden defnedip kendimi
İleri atınız dersin

*Aksakalın ardaktap,
Aruu cuup kömbögön,
Muyuzdu ene tukumun
Kaada- salttı bilbegen,
Karañgi- tüntöy deysiñbi?
Ak-Say menen Arpanın,
Soñ-Köl menen Narın- Köl,
Cayloosuna batpagan,
Cayluu sözdü aytpagan,
Basa kalıp başkanı
Uruş, çatak baştagan,
Äsenkulun tukumu
Kara özgöy Ormon curtunan
Kadimi artık Bugunu
Kagılayın abake, ämnesi
Menen kem deysiñ?
Aytardan murun sözüñdü
Aldı- artın oylonup,
Akıl sözgö kelgeysiñ.
Kalktın kamın oylonup,
Kañça curduñ tolgonup,
Kaygısın cegen sen äleñ,
Kazalın aytkan men älem,
Katarlap kara soybo dep,
Karcaltıp kalktı koybo dep,
Akıretti oylo dep,*

Aksakalına hürmet edip
Temiz yıkayıp defnetmeyen
Boynuzlu ana soyunu
Gelenekleri bilmeyen
Cahil kapalı der misin?
Ak-Say ile Arpa'nın
Soñ-Köl ile Narın-Köl
Yaylasına sığmayan
Yerli söz söylemeyen
Hücum ederek başkanı
Kavgı, savaş başlatan
Esenkul'un nesli
Kara niyetli Ormon halkından
Kadim üstün Buguları
Kurban olayım amcacığım,
Neyi ile eksik dersin?
Söylemeden önce sözünü
İleri gerisini düşünüp
Akıl söze gelirsin
Halkın geçimini düşünüp
Ne kadar uğraştın sancılanıp
Kaygısını çeken sen idin
Gazelini anlatan ben idim
Sırayla karabaş kesme diye
Halkımızı harcama diye
Ahretti düşün diye

*Kalktın kamın cep kettiñ,
Karlıkka aldırıp,
Azireyil çaldırıp,
Adaşıp kalgan okşoysuñ,
Kaluñ Bugu bar turup,
Bark kılbay meni kömgün dep,
Balanın sözüñ kozgoysuñ.
Oo, katgün, kokuy, Boroke,
Katarlap otoo tiktirip,
Kasa cılkı soybosok,
Kalk atasın kadırlap,
Kaadası menen koybosok,
Adam ölsö, ıy kalat,
Akılman ölsö, sıy kalat,
Kaptagan coodon oç kalat,
Kadimi curttan köç kalat,
Kerben sarttan böz kalat,
Attan şakel çöp kalat,
Öñgö öçüp, söz kalat,
Borombayday asıldı
Ata barkın bilbegen,
Alabarman süylögön,
Katından tuulgan Bugular
Tuz kömgöndöy kömdü dep,
Kılım arta aytılçu
Artıñda caman kep kalat.*

(Kebekova, 1994: 108- 111)

Halkın tasalarını bitirdin
Yaşlılığa yenik düşüp
Azrail'e kapını çaldırıp
Kaybolmuş gibisin
Kalabalık Bugular varsa da
Hürmet etmeden beni defnet diye
Çocuk sözünü edersin
Hey, eyvah, yazık Boroke
Sırayla otağ dikmesek
Saf kan yıldı kesmesek
Halkın atasına hürmet edip
Geleneğe göre defnetmesek
İnsan ölse yas kalır
Akılman ölse, saygı kalır
Saldıran düşmandan intikam kalır
Kadim yurttan göç kalır
Kervan Sartlardan bez kalır
Attan döküntü ot kalır
Özgeler sönüp söz kalır
Borombay gibi kıymetliyi
Ata kıymetini bilmeyen
Pürtelâşlı konuşan
Hatundan doğan Bugular
Tuz gömdükleri defnetti diye
Asırlarca anlatılacak
Arkanda kötü söz kalır.

ARMAN

Karkıranın başınan
Başı Arstanbek oorudu,
Ooruganı kurusun
Azireyil calañkıç
Alamın dep toorudu
Mañ- mañ, mañ baskan,
Çuudaların çañ baksan,
Ayrı örküçün may baksan,
“Çök” degende “Buk” degen
Tizesin cerge büktögön,
Koş arkan salıp tarttırgan,
Kalı kilem captırgan,
Ak tiken körsö aymagan,
Alkımun tiken saybagan,
Kök tiken körsö aymagan,
Kömököyün saybagan,
Cardın başın kıldırgan,
Taldın başın sıldırgan,
Oysul- Ata malım bar,
Andan bersem bir toguz,
Azireyil alabı,
Arstanbektey calgızdın
Çımınday canı kalabı?
Kök con ıldıy öñkügön,
Kögön sayıp mönkügön,

KAYGI

Karkıra'nın başında
Arstanbek'in başı ağrıdı
Ağrımaları kurusun(kahrolsun)
Azrail can alıcı
Alırım diye önünü kesti
Şaşkın şaşkın yürüten
Tüylerini toz kaplayan
Ayrı hörgücü yağla kaplanan
“Çök” deyince “buk” diyen
Dizlerini yere büken
Çift arkanla çektirip
Halı kilim örttüren
Akdiken görse yiyen
Boğazına diken batmayan
Gök diken görse yiyen
Gırtlığına batmayan
Yarın başını dolaşan
Ağacın başını rendeleyen
Oysul-Ata malım var
Ondan versem on tanesini
Azrail alır mıdır?
Arstanbek gibi yalnızın
Sinek kadar canı kurtulur mudur?
Gök sırtı aşağı sarkan
Sinek sokup sıçrayan

*Sarı con ırdıy öñkügön,
Saygak sayıp möñkügön,
Üy arasın boktoton,
Üydön turup cektoton,
Tokoyluu cerge toktoton,
Ölöñdüü cerge ottoton,
Sarı suu körsö şimirgen
Sarı kemiş körsö kemirgen,
Kuyruktarı kamçıday,
Siydikteri tamçıdan,
Müyözdörü ciltıldak,
Kulaktarı bıkıldak,
Tuyaktarı şilkıldak,
Çıçkan bogu uşaktay,
Saasa sütü bulaktay,
Zeñgi baba malım bar,
Mindan bersem bir toguz,
Munu bersem alabı?
Arstanbektey calgızdın
Çımınday canı kalabı?
Tatıra başın tarta ottop,
Tañ atkanda ärte ottop,
Kütürö başın kürt ottop,
Kün çıkıkanda ärte ottop,
Maarasa ünü azanday,
Kuyruktarı kazanday,*

Sarı yokuş aşığı yuvarlanan
Sayrak ısırınca ürküp kaçan
Evin arasını pisleten
Evde durup yoklayan
Ormanlı yerde dinlenen (duran)
Otluk yerde otlayan
Sarı su görse bol bol içen
Sarı kemiş görse kemiren
Kuyrukları kamçı gibi
Sidikleri damla gibi
Boynuzları parlak
Kulakları yumuşak
Ayakları şıkır şıkır
Fare boyu gibi
Sağarsa sütü pınar gibi
Zengi Baba malım var
Bundan versem on tane
Bunu versem alır mıdır?
Arstanbek gibi yalnızın
Sinek kadar canı kurtulur mu?
Tar tar diye ot başını otlayan
Tan ağarınca erken otlayıp
Küt küt ot başını otlayıp
Güneş doğduğunda erken otlayıp
Melese sesi ezan gibi
Kuyrukları kazan gibi

*Cünü cibek, sütü inak,
Tula boyu bütiin ak,
Ärteden keçke uktaysıñ,
Ätin ceseñ nıksırıp,
Kıgın caksañ köñ bolot,
Terisi cıluu ton bolot,
Çolpon Ata malım bar,
Munu bersem bir toguz,
Munu bersem alabı,
Arstanbektey calgızdın
Çımınday canı kalabı?
Bak- darakka asılğan,
Badaldı cöölöp kaşınğan,
Camgır caasa dıbırıp,
Car menen üygö caşınğan,
Çakmak müyüz çaar açkı,
Kakmak müyüz kara açkı,
Cürgön ceri zoo bolot,
Cünü üygö boo bolot.
Toguz konok kelgende
Toybogonun aytayın,
Uktap kalğan baldarga
Koybogonun aytayın.
Äki konok kelgende
Ättüülügün aytayın,
Çıçañ Ata malım bar,*

Tüyü ipek, sütü taze
Tüm vücudu ak
Sabahtan akşama kadar uyursun
Etini yersen mayışıp
Tezeğini yaksan gübre olur
Derisi sıcak kürk olur
Çolpon Ata malım var
Bundan versem on tane
Bunu versem alır mıdır?
Arstanbek gibi yalnızın
Sinek kadar canı kurtulur mudur?
Ağaçlara tırmanan
Çalılara dayanıp tırmanan(kaşınan)
Yağmur yağarsa atıştırıp
Yar ile eve saklanan
Çakmak boynuzlu alaca keçi
Kakmalı boynuz kara keçi
Bulunduğu yeri kayalık olur
Tüyleri eve bağ olur
Dokuz konuk geldiğinde
Doymadıklarını anlatayım
Uyumakta olan çocuklara
Bırakmadıklarını anlatayım
İki konuk geldiğinde
Besiliğini anlatayım
Çıçañ Ata malım var

Mından bersem bir toguz
Munu bersem alabı,
Arstanbektey calgızdın
Çımınday canı kalabı?
Aksakalın caykagan,
Habat menen oozun çaykagan,
Ar işin cönün baykagan,
Atakem turat başımda
Munu bersem alabı,
Arstanbektey calgızdın
Çımınday canı kalabı?
Beldemçisin baylanıp,
Çark köpölök aylanıp,
Änekem turat kaşımında
Munu bersem alabı,
Arstanbektey calgızdın
Çımınday canı kalabı?
İlbirstey iyin tartılğan,
İyninen çaçı arılğan,
Colborstoy conu tartılğan,
Conunan çaçı arılğan,
Karındaşım turat canımda
Munu bersem alabı,
Artanbektey calgızdın
Çımınday canı kalabı?
Kazan, ayak kaldırap,

Bundan versem on tane
Bunu versem alır mıdır?
Arstanbek gibi yalnızın
Sinek kadar canı kurtulur mudur?
Aksakalını sallandıran
Nöbet şekeri ile ağzını çalkalayan
Her işin yol yordamını bilen
Babacığım durmakta başımda
Bunu versem alır mıdır?
Arstanbek gibi yalnızın
Sinek kadar canı kurtulur mudur?
Bel kuşağını kuşanıp
Çark kelebek dolaşıp
Anacığım beklemekte yanımda
Bunu versem alır mıdır?
Arstanbek gibi yalnızın
Sinek kadar canı kurtulur mudur?
Pars gibi sırtı çekilen
Omzundan saçı sarkan
Kaplan gibi sırtı çekilen
Sırtından saçı sarkan
Kız kardeşim beklemekte yanımda
Bunu versem alır mıdır?
Arstanbek gibi yalnızın
Sinek kadar canı kurtulur mudur?
Kazan, tabaklar paldır küldür

Alғанım турат caldırар,

Munu bersem alabı,

Arstanbektey calgızdın

Çımınday canı kalabı?

Baştan da ayla bolbodu,

Maldan da ayla bolbodu,

Adamzat pendege

Aytpagıla kargıştı,

Men öñdöntip adamdan

Caratpasın calgızdı

Aldığım beklemekte yalvarıp

Bunu versem alır mıdır?

Arstanbek gibi yalnızın

Sinek kadar canı kurtulur mudur?

Baştan da çare olmadı

Maldan da çare olmadı

İnsanoğlu bendeye

Söylemeyiniz bedduayı

Benim gibi insandan

Yaratmasın yalnızı.

(Kebekova: 1994: 114- 117)

ÖZGEÇMİŞ

Nurşaadet CİHANGİR, 14.10.1992 tarihinde Kars'ta doğdu. Lise öğrenimini 2012 yılında İstanbul Kazım Karabekir İmam- Hatip Lisesi'nde tamamladı. 2018 yılında Karabük Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünden mezun oldu. Yüksek lisans eğitimine aynı yıl Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda başladı. 2018 yılında Karabük Üniversitesi Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi'nde çalışmaya başladı ve halen burada çalışmaktadır.